

Göncz Borbála

Az Európai Unió megítélése Magyarországon

*„Azt szeretném még megélni, hogy azt elérjük, hogy valaki arra büszke,
hogy én EU-s állampolgár vagyok...”*

Szociológia és Társadalompolitika Intézet

Témavezetők:

Angelusz Róbert, DSc

egyetemi tanár

Lengyel György, DSc

egyetemi tanár

Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia Doktori Iskola

Az Európai Unió megítélése Magyarországon

*„Azt szeretném még megélni, hogy azt elérjük, hogy valaki arra büszke,
hogy én EU-s állampolgár vagyok...”*

Ph.D. értekezés

Göncz Borbála

Budapest, 2010

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	9
1.1. Az EU-hoz való viszony alakulása Magyarországon.....	11
1.2. A kutatás fókuszsa	17
1.3. A felhasznált adatok	18
2. Elméleti keret és hipotézisek.....	21
2.1. Az identitás elméletei	21
2.1.1. Esszencialista vs konstruktivista megközelítések	24
2.1.2. Kulturális vs civil aspektus	25
2.1.3. Az európai identitás értelmezései.....	25
2.1.4. A nemzeti és az európai identitás viszonya	28
2.1.5. A dolgozatban használt identitás fogalom	30
2.2. Az EU megítélése.....	32
2.2.1. Az EU-val kapcsolatos közvélemény sajátosságai, a téma kutatásának nehézségei	32
2.2.2. Közép- és kelet-európai sajátosságok.....	37
2.2.3. Magyarázó modellek az integráció megítélésére – a vizsgálat hipotézisei ..	40
a) Utilitarista megközelítések.....	41
b) Az EU működésének percepciója és politikai preferenciák	42
c) Az identitás hatása az EU megítélésére	44
d) Az elitek szerepe	45
e) Egyéb magyarázó modellek	46
f) Hipotézisek – összefoglalás	49
g) Módszertani megfontolások.....	51
3. Az Európai Unióhoz való utilitarista kötődés jellegzetességei.....	53
3.1. Az Európai Unió jelentés-tartalmai.....	56
3.2. Az Európai Unió utilitarista megítélésének különböző mutatói	59
3.2.1. Az EU megítélésének általános mutatói.....	59
3.2.2. Az EU megítélése az ország gazdasági helyzetéből és belpolitikai rendszeréből kiindulva.....	62
3.2.3. Az EU megítélésének egyéni vonatkozása	67
3.3. A szakpolitikai preferenciák	68
3.4. Az utilitarista kötődés összefüggései	76
3.5. Következtetések	83
4. Az Európához és az Európai Unióhoz való szimbolikus kötődés jellegzetességei.....	87
4.1. A nemzeti és európai kötődés fontossága és helye	89
4.1.1. A többszörös identitás – különböző csoportokhoz való kötődés	89
4.1.2. A különböző területi szintekhez való kötődés	94
4.2. A magyar elit és közvélemény nemzeti és európai identitásának tartalma	97
4.2.1. Az egyes identításelemek bemutatása	97
4.2.2. A nemzeti és európai identitás dimenziói.....	101
4.3. A nemzeti és európai identitás hatása az EU megítélésére és az európai kötődésre.....	105
4.4. Következtetések	112
5. Az Európai Unióhoz való utilitarista és szimbolikus jellegű viszony összevetése	115
5.1. Az utilitarista és szimbolikus jellegű viszony összevetése.....	117

5.1.1. Az eddig bemutatott magyarázó modellek összevetése.....	117
5.1.2. Az utilitarista és szimbolikus jellegű viszonyok vizsgálata egy közös modell segítségével.....	119
5.2. Az Európai Unióhoz való viszony mintázatai Magyarországon.....	126
5.3. Adalék a kvantitatív elemzésekhez	134
5.4. Következtetések	136
6. Összegzés	139
6.1. Európai Unió vs. Európa.....	142
6.2. Az Európai Unió utilitarista vs. szimbolikus alapú megítélése	143
6.3. Az elitek és a közvélemény	150
Mellékletek	153
7. Európa és az Európai Unió – ahogy az emberek látják. Mélyinterjúk elemzése	155
7.1. A kvalitatív kutatás háttere és szükségessége	155
7.2. Korábbi kvalitatív kutatások az EU-val, Európával kapcsolatban.....	156
7.3. Módszertani megfontolások.....	158
7.4. Az Európai Unió és Európa fogalmai.....	164
7.4.1. Európa jelentései	166
7.4.2. Az Európai Unió jelentései	169
7.5. Metanarratívák az EU és Európa témakörében.....	175
7.5.1. Gazdasági jellegű megközelítések.....	178
a) A gazdasági válság	178
b) Globalizáció.....	178
c) Az EU piacot szerzett	179
7.5.2. Kelet-nyugat szembeállítás, emberek rossz attitűdje, értékválság	180
7.5.3. Magyarság	183
7.5.4. A belpolitika megítélése: rossz politikai elit, korrupció	184
7.5.5. A csatlakozás megítélése	185
a) Tartozni kell valahova, egy közösség szerepe	185
b) A csatlakozás idején felkészületlenek voltunk	186
c) A bővítéssel elveszti az EU exkluzív jellegét.....	187
7.6. Európaiság és magyarság, az EU-hoz, Európához való személyes viszony	191
7.7. Főbb megállapítások.....	197
Melléklet 1: Interjú vázlat	199
Melléklet 2: A mélyinterjúk mintája.....	201
Melléklet 3: További táblák és ábrák.....	202
Hivatkozások jegyzéke	226
A témában közölt publikációk jegyzéke.....	232

Táblák jegyzéke

1.1. tábla: Az Európai Unióhoz/Európához való viszony Magyarországon és az EU-ban 2009-ben (%)	15
3.1. tábla: Magyarország Európai Unió tagságának megítélése	60
3.2. tábla: Az EU megítélésének két általános mutatója közti összefüggés	61
3.3. tábla: Az európai integráció megerősítésével kapcsolatos vélemények	62
3.4. tábla: Intézményekkel szembeni bizalom.....	64
3.5. tábla: Az intézményekkel szembeni bizalom főkomponense (faktorsúlyok).....	65
3.6. tábla: Egy Európai Unió hadsereg megítélése	66
3.7. tábla: Képviseltség érzése az Európai Unió szintjén	66
3.8. tábla: Az EU előnyeinek és hátrányainak megítélése egyéni és Magyarország vonatkozásában.....	67
3.9. tábla: Az EU fő céljára vonatkozó preferenciák.....	69
3.10. tábla: Az egyes szakpolitikai területek főkomponens-elemzése.....	73
3.11. tábla: A hosszú távú politikai preferenciák főkomponens-elemzése	76
3.12. tábla: A logisztikus regresszió elemzés eredménye a közvélemény körében	79
3.13. tábla: A logisztikus regresszió elemzés eredménye az elitek körében.....	82
4.1. tábla: A többszörös identitás kategóriáinak százalékos megoszlása fontosság alapján	90
4.2. tábla: A többszörös identitás kategóriáinak együttes előfordulása.....	93
4.3. tábla: A nemzeti identitás tartalma (faktorsúlyok).....	102
4.4. tábla: Az európai identitás tartalma (faktorsúlyok)	104
4.5. tábla: Az EU támogatottságát befolyásoló tényezők – a logisztikus regressziós modellek eredményei	108
4.6. tábla: Az európai kötődést befolyásoló tényezők – a logisztikus regressziós modellek eredményei	111
5.1. tábla: A modellben megjelenő közvetlen és közvetett hatások az EU támogatottságára	125
5.2. tábla: Az EU megítélése és az európai kötődés az egyes klaszterek körében	127
5.3. tábla: Az Európai Unió szintű képviseltség megítélése az egyes klaszterek körében	129
5.4. tábla: Politikai érdeklődés az egyes klaszterek körében (közvélemény)	131
7.1. tábla: Európa jelentéseinek előfordulása a 20 mélyinterjúban	169
7.2. tábla: Az Európai Unió jelentéseinek előfordulása a 20 mélyinterjúban.....	175
7.3. tábla: Az egyes metanarratívák előfordulása a 20 mélyinterjúban	189
7.4. tábla: Az európaiság megjelenési formái a 20 mélyinterjúban.....	196
Melléklet 3.14. tábla: Az EU megítélésének összefüggései (keresztábra-elemzések) a közvélemény körében.....	204
Melléklet 3.15. tábla : Az EU megítélésének összefüggései (keresztábra-elemzések) az elitek körében	207
Melléklet 3.16 tábla: Az intézményi bizalom főkomponens-elemzése (közvélemény).....	209
Melléklet 3.17. tábla: Az egyes szakpolitikák kezelési helyének megítélése	210
Melléklet 3.18. tábla: Az egyes szakpolitikák hosszú távú egységesítésének megítélése	212
Melléklet 3.19. tábla: Az egyes szakpolitikák főkomponens-elemzése (közvélemény)	213

Melléklet 3.20. tábla: A hosszú távú politikai preferenciák főkomponens-elemzése (közvélemény) (Főkomponens-elemzés varimax rotációval).....	214
Melléklet 3.21. tábla: Az egyes politikák főkomponens-elemzése (elitek)	215
Melléklet 3.22. tábla: A hosszútávú politikai preferenciák főkomponens-elemzése (elitek).....	216
Melléklet 3.23. tábla: A politikai preferenciák magyarázó tényezői a közvélemény körében (logisztikus regresszió).....	217
Melléklet 4.7. tábla: A különböző területi szintekhez való kötődés	218
Melléklet 4.8. tábla: A nemzeti és az európai identitás jelentése – az identitás-elemek fontossága	219
Melléklet 5.5. tábla: A strukturális egyenletek modell (SEM) eredményei.....	220
Melléklet 5.6. tábla: A klaszterek kereszttábla-elemzése	221
Melléklet 5.7. tábla: A klasztertagságot magyarázó kategoriális regresszió-elemzés eredményei.....	224

Ábrák jegyzéke

1.1. ábra : Az Európai Unió tagság megítélésének alakulása Magyarországon a '90-es években (%).....	12
1.2. ábra: Az Európai Unió tagság megítélésének alakulása Magyarországon és az EU-ban (%).....	13
3.1. ábra: Az Európai Unió jelentése	56
3.2. ábra: Az Európai Unió csatlakozással kapcsolatos várakozások	58
3.3. ábra: Elégedettség a demokrácia működésével.....	64
3.4. ábra: Az egyes politikákat Európai Unió hatáskörbe utalók aránya.....	71
3.5. ábra: Hosszú távon az egységesítést „nagyon helyeslők” aránya az egyes területeken.....	74
4.1. ábra: A többszörös identitás klaszterelemzésének dendrogramja.....	93
4.2. ábra: A különböző területi szintekhez való kötődés	95
4.3. ábra: A nemzeti identitás elemeinek fontossága.....	98
4.4. ábra: Az európai identitás elemeinek fontossága.....	100
5.1. ábra: Az EU támogatottságának utilitarista és szimbolikus tényezőire épülő strukturális egyenletek modellje (standardizált együtthatók), 2007	124
7.1. ábra: Az egyes metanarratívák összefüggései (Hierarchikus klaszterelemzés dendrogramja)	190
Melléklet 1.3. ábra: Az EU-tagság megítélése Magyarországon 2001-ben és 2009-ben (%)	202
Melléklet 1.4. ábra: Az EU-tagság megítélése 2001-ben és 2009-ben (%)	203

A kutatást a TÁMOP 4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 projekt támogatta.

Budapesti Corvinus Egyetem
TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005

„Integrated and United? A Quest for
Citizenship in an Ever Closer Europe”

Szeretném megköszönni Angelusz Tanár Úrnak a dolgozat leadása előtti időszakban nyújtott intenzív és inspiratív együttgondolkodását, türelmét és biztatását. Sajnos a dolgozatnak ezt az utolsó változatát már nem láthatta. Sokat segített még Lengyel Tanár Úr és Tóth Lilla az egyes fejezetekhez fűzött megjegyzéseivel, valamint Tóka Gábor a tézistervezet bírálataiban írt javaslataival. Köszönöm interjúalanyaimnak azt, hogy hajlandók voltak részt venni a kutatásban és megosztották velem véleményüket a témában, és Vépy-Schlemmer Évának, hogy átolvasta és nyelvileg lektorálta a végleges szöveget. Köszönöm továbbá családomnak és barátaimnak, hogy az utolsó hónapokban elviselték kiszámíthatatlan időbeosztásomat és beszükölt érdeklődésemet.

1. Bevezetés

„Hogy mit látok belőle? Nagy... nem is tudom, nagy valami, vannak benne kis országok. Vannak az erősebb országok. Az alapítók, vagy akik régebben vannak. És hogy...szerintem túl sokan csatlakoztunk... romlott a minősége. Nem mondom, hogy nekünk nem kellett volna, mert sokat segít biztos rajtunk is, de...de...de most már az utóbbiakban olyan országok csatlakoztak, akiknek nem kellett volna... Szerintem elvesztette az eredeti funkcióját. Azelőtt egy erős közösség, pénzügyileg, gazdaságilag. Ami... ami szerintem... az akkori országok azért voltak olyan pozícióban hogy erősek voltak. Most meg arra törekszik az EU, hogy ezeket az országokat felhúzza. És hát nem tudom, hogy ez jó-e. Én most ezt láttam, hogy ez egy nagy valami, az EU, és én szerintem fel akarja venni a versenyt az Egyesült Államokkal. Hogy ne csak a nagy Egyesült Államok, hanem legyen egy nagy Európai Unió is. Aztán lehet, hogy jó lesz pár év múlva, nem tudom. De én most ezt látom...” (Interjúrészlet, 41 éves nő, 8 általános, keveset utazott)

* * *

Magyarország kilenc másik közép-és kelet-európai országgal együtt 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz (EU). Ezekben az országokban¹ 2003 során zajlott le az EU-csatlakozásról szóló népszavazás, majd a csatlakozást követően, 2004. június 10-e és 13-a között tartották meg az Európa Parlamenti (EP) választásokat. Ennek keretében az új tagállamok lakosságának alkalma nyílt arra, hogy az EU-állampolgárság adta egyik lehetőséggel, választási jogával éljen, ám a részvételi arányokat tekintve úgy tűnik, az új tagországok lakosainak aktivitása elmaradt a régi tagállamokhoz mérten, nemcsak 2004-ben, de 2009-ben is.

Az Európai Unión belül annak lakossági megítéléséről már 1973 óta rendszeresen, évente kétszer végeznek ún. Eurobarometer közvélemény-kutatásokat, ilyen jellegű vizsgálatok a csatlakozásra váró országokban a '90-es évektől készülnek. Ezek a felmérések ma már nem csak a közvélemény általános felmérésére törekszenek – teszik ezt olyan standard kérdések/kérdéskörök mentén, mint például az integráció támogatottsága, az egyes intézmények ismertsége/támogatottsága, az egyes szakpolitikák fontossága –, hanem időről időre más, aktuális kérdésekkel kapcsolatban

¹ Málta (2003.03.08), Szlovénia (2003.03.23), Magyarország (2003.04.12), Litvánia (2003.05.10-11.), Szlovákia (2003.05.16-17.), Lengyelország (2003.06.7-8.), Csehország (2003.06.13-14.), Észtország (2003.09.14.), Lettország (2003.09.20.). Cipruson nem tartottak népszavazást.

is megkérdézik a lakosságot. Az Eurobarometer felmérésekben hagyományosan a kvantitatív jellegű elemzések mellett idővel megjelentek kvalitatív elemzések is.²

Mindezeknek megfelelően a régi tagállamok vonatkozásában számos kutatás készült az európai integráció megítéléséről. Vizsgálták például azt, hogy van-e a lakosság szemében létjogosultsága az EU-nak, legitimek-e intézményei, szakpolitikái, döntéshozatali mechanizmusai? Emellett górcső alá vették az euroszkepticizmus és a demokratikus deficit fogalmait is – ez utóbbinak vizsgálata egyre aktuálisabb, hiszen a tagállamok számának növekedésével párhuzamosan az EU és intézményei is távolabb kerülhetnek az emberektől. Emellett több kutatás az integráció támogatottságát meghatározó tényezőkre fókuszál, s középpontba került a kor, a jövedelem, a foglalkozás, az iskolai végzettség, stb. hatásainak vizsgálata is, így idővel többféle megközelítés, magyarázó modell is kidolgozásra került.

Általában elmondható, hogy az európai integrációs folyamat megítélését vizsgáló munkák az Európai Unióra főként mint gazdasági előnyöket biztosító entitásra tekintenek, figyelembe véve az egyén és az ország gazdasági helyzetének értékelését, annak szubjektív és relatív vonulatát, valamint az egyénnek a fennálló intézményrendszerhez való viszonyát. Számos kutatás készült ebben a szemléletben, ugyanakkor Hooghe és Marks azt vizsgálja, miként hat az európai integrációs folyamat megítélésére az egyén lojalitása, értékei, különböző csoportokhoz tartozása (Hooghe-Marks 2001, 2004), „visszahozva” ezzel azt a kutatási szempontot, mely a témában készült korai vizsgálatokban még meg volt, de idővel háttérbe szorult. Az integráció korai időszakában a politikai aktorok úgy gondolták, hogy az integráció maga teremt majd identitást, napjainkra azonban a kérdésfeltevés megfordult, így az került előtérbe, hogy miként befolyásolja a többszörös identitás az integráció megítélését. Hooghe és Marks még azokat a magyarázatokat emeli ki, amelyekben az európai integráció megítélésének vizsgálata során az elitek véleményformáló szerepe a domináns. (Hooghe és Marks 2005)

Érdemes hangsúlyozni, hogy számos eddigi kutatásban került megállapításra – nemcsak Magyarországgal kapcsolatban – az EU-ról való általános tájékozatlanság, mely bizonyos esetekben az érdeklődés hiányának is betudható. Ezzel megalapozottá válnak azok a megállapítások is, melyek az EU-t, mint elit-vezérelt projektet írják le.

² 1990 és 1998 között nyolc adatfelvétel történt számos poszt-szocialista országban (CEEB - Central and Eastern Eurobarometer). 2001-től 2004-ig a 13 csatlakozásra váró országban a standard Eurobarometer-hez tartalmilag jobban hasonlító felvételekre került sor (CCEB - Candidate Countries Eurobarometer).

Mivel az elitek eleve nagyobb kulturális, politikai és materiális tőkével rendelkeznek, mint a szélesebb közvélemény, az ezek szerepét hangsúlyozó elméletek is helytállóak az adott összehasonlításban. Ezért sokatmondóak azok a vizsgálatok, amelyekben összevetik a szélesebb közvéleményt az elitek véleményével, ugyanakkor a napjainkban készült elméleti és empirikus munkák az elitek mellett a közvélemény szerepét is egyre jobban hangsúlyozzák, aláhúзва ezzel az integrációs folyamat egyfajta „posztfunkcionalista” megközelítését. (Hooghe-Marks 2008)

A régebbi tagállamok esetében tehát az EU támogatottsága, megítélése számos kutatás tárgya volt, ugyanakkor a volt szocialista blokk országait csak a '90-es évektől vonták be azzal az igénnyel, hogy megismerjék a régióra jellemző sajátosságokat, melyek elsősorban az eltérő gazdaságtörténeti fejlődésre vezethetők vissza. Magyarország helyzetének vizsgálata a régió belül azért is különösen érdekes, mert az Eurobarometer adatai szerint az EU megítélése – saját gazdasági helyzetünk megítélésével együtt – a legrosszabbak között van a tagállamok sorában.

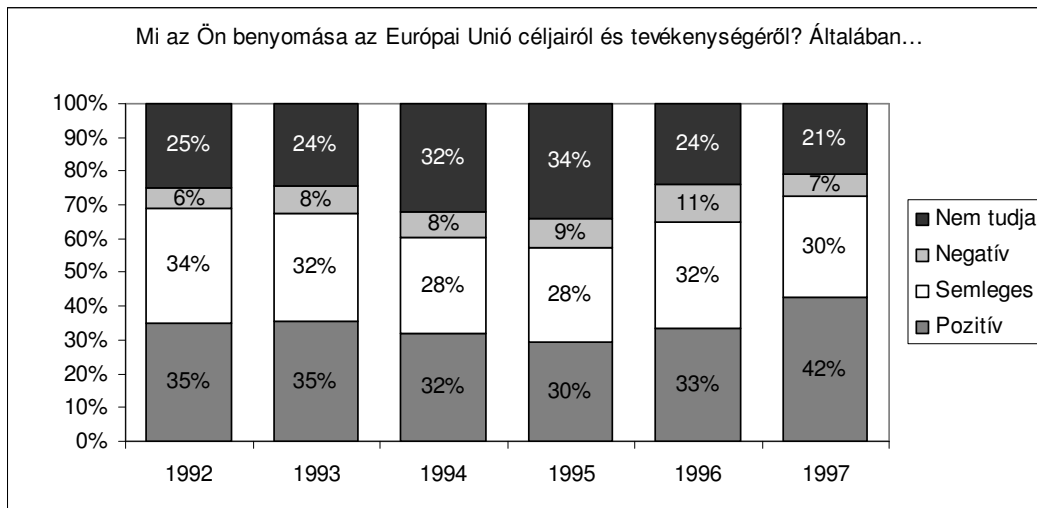
1.1. Az EU-hoz való viszony alakulása Magyarországon

Összességében elmondható, hogy a '90-es években Magyarországon a lakosság közel egyharmadának volt pozitív, 6-11%-ának volt negatív benyomása az Európai Unió céljairól és tevékenységeiről, további egyharmad volt EU semleges, míg 21-34%-uk nem tudott választ adni a kérdésre (ld. 1.1. ábra). A környező országokkal összehasonlítva Magyarország ezzel a középmezőnyben foglalt helyet: a balti államokban az EU megítélése ennél negatívabb, míg Romániában, Bulgáriában és Lengyelországban ennél sokkal pozitívabb volt. Az EU-t pozitívan megítélő magyarok aránya 1997-ben 42% volt, ugyanakkor az időszak elején, 1992-ben ez az arány csak 35%-os, a sereghajtók közt megelőzve ezzel két nemzetet, a szlovénokat és az észteket.

2001-től már a standard Eurobarometer-kérdések mentén lehet elemezni az EU megítélésének alakulását. Erre a következő két kérdés a legalkalmasabb: *1. Az EU-tagság az ország számára jó dolog-e általában?; 2. Az EU-tagság az ország számára előnyös-e?* Míg az első kérdés általánosabb, a második konkrét megközelítést képvisel. A 1.2. ábrán látható, hogy ez a két mutató együtt mozog nemcsak Magyarországon, hanem az EU-ban is. Ugyanakkor a csatlakozást megelőzően 2001-

ben Magyarországon nagyobb arányban gondolták (71%), hogy az EU-tagság az ország számára előnyös lesz, mint azt, hogy az EU általában véve jó dolog (59%). Ez a különbség egyre szűkült az időszak alatt, különösen a csatlakozást követően, de a konkrétabb, utilitarista szemlélet mindig pozitívabbnak mutatta az EU-t, mint az általános.

1.1. ábra : Az Európai Unió tagság megítélésének alakulása Magyarországon a '90-es években (%)

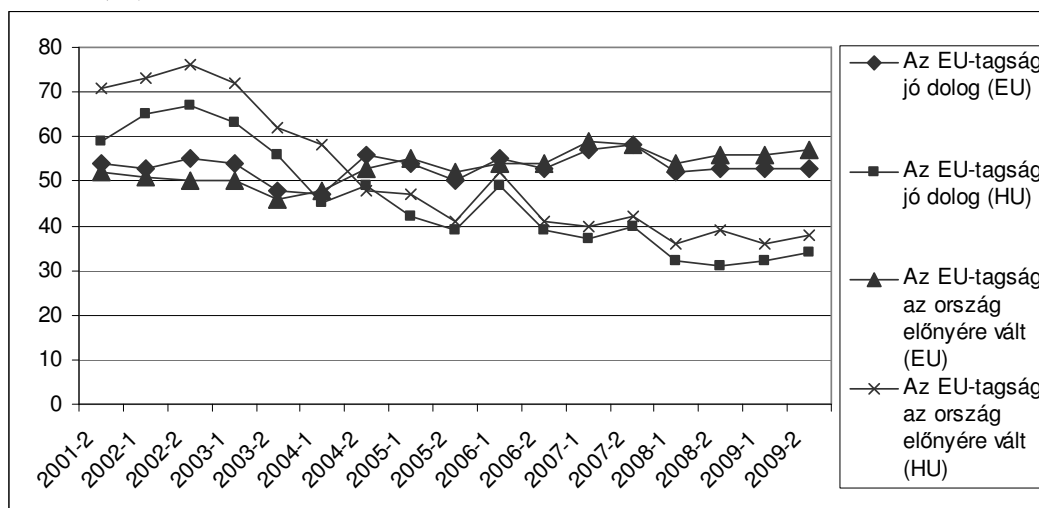
Forrás: Central and Eastern Eurobarometer

Az időszakra érvényes legfontosabb tendencia, hogy 2002-ben volt a legpozitívabb az EU megítélése Magyarországon, s ettől az időponttól folyamatos a csökkenés. A csatlakozás időpontjáig még az EU-átlagánál pozitívabb a magyarok véleménye az EU-ról, de ez a csatlakozás után az EU átlaga alá süllyed. Magyarországon az EU folyamatosan csökkenő népszerűsége 2006-ban törik meg, ekkor valamelyest javul, de ez a változás csak átmeneti. Érdekesség, hogy 2002-ben és 2006-ban két „kiugrás” is tettenérhető az alapvetően csökkenő tendenciában, mely időpontokban választások voltak Magyarországon.

Ha Magyarországgal együtt a 2004. május 1-jén csatlakozott kilenc másik közép- és kelet-európai országot, illetve Máltát és Ciprust is tekintjük, akkor a magyarországi trendek különbséget mutatnak abban, hogy az EU pozitív megítélése korábban, már a csatlakozást megelőzően elkezdett csökkenni, míg a többi országban a vélemények alakulása az EU átlagához illeszkedik.

A 2001-2009 időszak alatti magyarországi tendenciákról elmondható (ld. melléklet 1.3. ábra), hogy hasonlóan alakul az EU-t jó dolognak, és az EU-t előnyösnek tekintők aránya. Az EU-t egyértelműen rossz dolognak tekintők aránya 7%-ról 22%-ra nőtt az időszak végére, míg a semleges véleményt megfogalmazók aránya 23%-ról 42%-ra nőtt. Ennek megfelelően azok aránya, akik úgy gondolják, hogy az EU-csatlakozás nem vált Magyarország előnyére 13%-ról 52%-ra nőtt.

1.2. ábra: Az Európai Unió tagság megítélésének alakulása Magyarországon és az EU-ban (%)

Forrás: Eurobarometer, Candidate Countries Eurobarometer

Ugyanakkor az EU megítélésének ez a romló tendenciája, amely Magyarországon különösen érzékelhető, nem egyformán ment végbe a különböző EU-s országokban (ld. melléklet 1.4. ábra). Általában a két mutató együtt, hasonló irányban és mértékben változott az egyes országok esetében 2001-ről 2009-re³. A két vizsgált mutatót tekintve Magyarországon volt az EU-megítélésének romlása a legmarkánsabb (29-36 százalékpontos), kisebb mértékben, de szintén romlott Bulgáriában, Lettországon, Romániában, a régi tagállamok közül Olaszországban és Portugáliában is, míg az adott időszak alatt az EU megítélése javult Észtországban, Lengyelországban, Szlovákiában, a régebbi tagállamok közül Finnországban és Svédországban. Ilyen módon ezek a tendenciák nehezen általánosíthatók országcsoportok szerint, elmondható azonban, hogy ezzel a változással Magyarország a pragmatikus EU-támogatók középmezőnyéből

³ Azzal, hogy az egyes országok esetében az időszakon belül hogyan alakult az EU-megítélés nem foglalkozom, a 2001. és a 2009. évi adatok összehasonlítása a cél.

2009-re az utolsók közé került – az EU megítélés Magyarországon 2009-ben a hagyományosan euroszeptikus brit közvélemény szintjére került a vizsgált mutatókat tekintve.

Ugyanakkor fontos az EU-hoz való viszony különböző, elméletben is elkülönített dimenzióit figyelembe venni. A politikatudományban a pártok álláspontjainak elemzésére alkalmazzák a kemény és a puha euroszepticismus megkülönböztetését (Szczerbiak-Taggart 2008). *Kemény euroszepticismussal* jellemezhető az az álláspont, amely elvileg ellenzi az EU-t és az integrációt, *puha euroszeptikusok* pedig azok az álláspontok, amelyek az EU-nak az egyes szakpolitikáit kérdőjelezik meg. Az euroszepticismussal kapcsolatban hasonló különbségtétellel él Lubbers és Sheepers is, amennyiben a *politikai euroszepticismust* megkülönbözteti az *instrumentális euroszepticismustól* (Lubbers-Sheepers 2007) – ebben az esetben a fogalom instrumentális megjelenési formája a puha euroszepticismussal esik egybe, amennyiben mindkettő az egyes szakpolitikákra irányul. Valamint, ehhez hasonló módon létezik egy korábban már hasznosnak bizonyult distinkció is (Lengyel-Göncz 2006a, 2009, 2010), mely alapján elhatárolhatjuk azokat, akik szimbolikusan (elvi, ideológiai, vagy érzelmi alapon) utasítják el a szupranacionális kötődést, s azokat, akik gyakorlatilag nem látják ennek hasznát, vagy nem tartják jó dolognak. Megkülönböztethető tehát az érzelmi, értékalapú, vagy ideológiai kötődések *szimbolikus* tartománya, és a *pragmatikus*, utilitarista (jó-e, hasznos-e nekünk/nekem) típusú mérlegelés. A pusztán pragmatikus, “nem jó”, “nem sok hasznát láttuk eddig” típusú ellenzést nevezhetjük *puha euroszepticismusnak*, mivel – bár fontos kritikai jelzés a szupranacionális intézmények hatékony működését illetően – joggal feltételezhető, hogy az eredményesebb működés ezeket könnyebben orvosolni tudja. *Kemény euroszepticismusnak* ezzel szemben azok az álláspontok számítanak, amelyek nem csupán pragmatikus kritikát, hanem szimbolikus elutasítást is tartalmaznak, ezek ugyanis értéktartalmuknál fogva nehezebben változtathatók. Az eddig bemutatott tendenciák elsősorban a puha euroszepticismus, illetve a pragmatikus EU-hoz való viszony mérőszámai mentén szerveződtek. Ugyanakkor nagyon érdekes, hogy a puha értelemben vett euroszepticismus romló tendenciái Magyarországon az EU pragmatikus, illetve más szerzők megfogalmazása alapján utilitarista (vö. Gabel 1998) megítélésének romlása mellett az Európához való kötődés továbbra is az EU átlaga fölött maradt 2009 tavaszán (ld. 1.1. tábla). Mivel az Európához való kötődés a szimbolikus viszonyulások megfelelő mutatójának tekinthető, így az a sajátos helyzet

alakult ki Magyarországon, miszerint a puha értelemben vett euroszkepticizmus elterjedése nem járt együtt az EU elvi, vagy szimbolikus elutasításával, kemény értelemben vett euroszkepticizmusról így nem beszélhetünk. Míg 2009 tavaszán pragmatikus értelemben csupán a lakosság harmada (32-36%) támogatta Magyarország EU-tagságát, addig a szimbolikus kötődés 87%-ra volt jellemző.

1.1. tábla: Az Európai Unióhoz/Európához való viszony Magyarországon és az EU-ban 2009-ben (%)

	Nagyon/valamelyest kötődik Európához	Az ország EU-tagsága jó dolog	Az ország EU-tagsága előnyére vált
EU-27	73,7%	56,5%	53,2%
Magyarország	87,2%	36,4%	32,3%

Forrás: Eurobarometer 71 (2009. tavasz)

Az utóbbi időben egyre több kutatás születik Magyarországon az EU megítélése és az európai identitás témakörében. Az európai identitásról Dér Aladár és Koller Boglárka írtak átfogó elméleti áttekintést (Dér 2002, Koller 2006). A csatlakozás előtti EU-val kapcsolatos közvéleményt vizsgálta Pörzse Katalin. (Pörzse 2004) Megállapításai szerint 2002 őszén a lakosság 40%-ának nem volt konkrét elképzelése az EU-ról, a csatlakozás gazdasági és társadalmi következményeiről, ugyanakkor kétszer annyian gondolták, hogy a csatlakozásnak inkább előnyei lesznek, mint hátrányai. 2003 őszére a várakozások optimizmusát tekintve nem volt változás a közvéleményben, a fiatalok optimistábbnak mutatkoztak az idősebbeknél, a budapestiek pedig szkeptikusabbnak, mint a fővároson kívül élők. Az EU-hoz elsősorban az utazási, tanulási és munkalehetőségeket társították.

A csatlakozást megelőzően az EU-val kapcsolatos tájékozottságról készített elemzést Tardos Róbert (Tardos 2004), aki úgy látta, a lakosságnak nincsenek széleskörű ismeretei az EU-ról, ezek mértéke pedig leginkább az egyén kulturális erőforrásaitól függ (idegen nyelv, külső beágyazottság, személyes kapcsolatok). A magyarok európaiságát vizsgálva Vásárhelyi Mária (Vásárhelyi 2004) hasonló eredményekre jutott, mint egy, az Eurobarometer keretén belül végzett kvalitatív kutatás (Optem 2001). Ezek szerint úgy érzik az itt élők, hogy Magyarország mindig is Európához tartozott, a magyar kultúra az európai kultúra része, ugyanakkor rámutat a

csatlakozás ambivalens megítélésére is, arra, hogy egyszerre vannak jelen aggodalmak és remények, s ezek mértéke az EU-ról való tájékozottsággal függ össze.

Az EU médiában való megjelenését és reprezentációját vizsgálta Terestyéni Tamás több munkájában is, és Vidra Zsuzsanna (Terestyéni 2004, Vidra 2006), aki kifejezetten a csatlakozási folyamat időszakában vizsgálta a jelenséget. Terestyéni megállapításai szerint a csatlakozás előtt, 2004-ben megnőtt az EU iránti érdeklődés, a médiában is többet szerepelt a téma, amelyet szerinte is erős társadalmi és kulturális megosztottság övezett. Azt találta továbbá, hogy a fiatalok, a tanultabbak, a liberális és piacelvű értékeket vallók, valamint a téma iránt érdeklődők pozitívabban ítélik meg a csatlakozást, mint mások.

Az identitás, EU-pártiság témakörében végzett empirikus kutatást Örkény Antal és Székelyi Mária (Örkény-Székelyi 2006, Örkény et al. 2007)⁴. Ők többek között az EU-hoz való kognitív viszonyt vizsgálták Magyarországon a többi tagállammal összehasonlítva. Azt találták, hogy míg az EU korábbi tagállamaiban jól elválasztható a szupranacionális attitűdök pozitív hatása az etnocentrizmus negatív hatásától, addig ez a két dimenzió nem válik egyértelműen külön a frissen csatlakozott, poszt szocialista tagállamok esetében, ahol ezek az elvileg ellentétes attitűdök jól megférnek egymással. Úgy vélik, ugyan kisebb mértékben, de igaz ez az ellentmondásos helyzet Magyarország esetében is, a nemzetközi szervezetek iránti bizalmat nem zárják ki a politikai nacionalizmus, illetve a gazdasági antiglobalizációs nézetek. Meglátásuk szerint ez onnan eredeztethető, hogy a szupranacionalitás és az EU-hoz való viszony csak kis mértékben függnek össze.

Az integrációval kapcsolatos várakozásokat vizsgáló Lengyel-Blaskó elemzésben (Lengyel-Blaskó 2002) a szerzők azt találták, hogy előnyöket inkább azok vártak, akik előnyösebb társadalmi helyzetben voltak, viszont a hátrányokkal kapcsolatos várakozásokat nem magyarázták a hátrányos társadalmi feltételek. Az informáltság és az involváltság tényezői pedig erősebbnek bizonyultak a várakozások magyarázatában, mint a materiális és kulturális erőforrások.

Ezeket az eredményeket egy későbbi, már a csatlakozás után született tanulmány következtetéseivel (Lengyel-Göncz 2006b) összevetve elmondható, hogy a tagsággal szembeni várakozás, és a későbbi tagság percepciója sok tekintetben hasonlóan alakult a vizsgált erőforrások szempontjából. Korábban az előnyösebb társadalmi helyzetben

⁴ Elemzésükhöz az 1993-as és a 2003-es ISSP nemzetközi összehasonlító kutatássorozat adatait használták, tehát eredményeik szintén a csatlakozás előtti helyzetet tükrözik.

lévő, informáltabb, involváltabb rétegeknek inkább voltak pozitív várakozásai, s később ugyanők tapasztalták az EU előnyeit. Ugyanakkor se a negatív várakozásokat, se a későbbi negatív tapasztalatokat nem magyarázta a hátrányosabb társadalmi helyzet – ugyanis a csatlakozás hátrányairól is inkább az aktív és informáltabb csoportok adtak számot. Ugyanakkor van egy fontos eltérés az integráció társadalmi hatásaival kapcsolatos várakozások és a percepció között. Míg a várakozások esetében az egyéni információszerző erőfeszítéseknek nagyobb hatása volt a kulturális és materiális erőforrásoknál, addig később, a tapasztalatok percepciója során inkább a társadalmi adottságokra vezethető vissza az Unióhoz fűződő viszony.

Lengyel Györggyel közös tanulmányunk másik részében az integráció megítélését az európai identitással összekapcsolva tekintettük át (Lengyel-Göncz 2006b). Számításaink szerint a szimbolikus és a pragmatikus aspektusok kölcsönösen összefüggenek, az identitás meglelte pozitívan hat az EU megítélésére, és ez fordítva is igaz. Oksági összefüggésről nem adhattunk számot, de szólnak érvek amellett, hogy az utilitarista szempontok némiképp erősebb hatással vannak az identitás formálódására, mint fordítva. Eredményeink nem támasztják alá azt a közkeletű vélekedést, hogy az előnyök és hátrányok pragmatikus mérlegelése inkább a materiális erőforrásokkal, míg az identitás formálódása inkább a kulturális erőforrásokkal állna összefüggésben. Éppen ellenkezőleg, azt találtuk, hogy az identitás alakulására erős hatással vannak a materiális adottságok is a kulturális erőforrások mellett, míg az Unió pragmatikus megítélése mögött a kulturális tényezők ugyanúgy megtalálhatóak, mint a materiálisak. Mégis hangsúlyozni kell, hogy a többséget továbbra is azok alkotják, akik az EU-val kapcsolatban se előnyt, se hátrányt nem tudtak megállapítani, illetve a szupranacionális identitás, az európai kötődés is csak egy szűkebb rétegnek jelent valamit.

1.2. A kutatás fókusza

Kutatásom tehát az európai integrációval, az EU megítélésével, és az ezeket alakító tényezőkkel foglalkozik a magyar lakosság körében. Az EU megítélésére számos magyarázó modell került kidolgozásra a korábban csatlakozott tagállamok esetében, mely mechanizmusok alapos feltárása azonban elmaradt Magyarországra vonatkozóan, ezért legfőbb célom megvizsgálni ezen, a továbbiakban részletesen is

kifejtett magyarázó modellek érvényességét. A már korábban bemutatott magyarországi puha és kemény értelemben vett euroszkepticizmus közti eltérés alapján **a legfőbb kutatási kérdésem az, hogy vajon a magyar lakosság viszonya az EU-hoz inkább utilitarista/pragmatikus, vagy szimbolikus jellegű-e, s melyek e viszonyok meghatározó tényezői?** Kutatásomban a kemény értelemben vett euroszkepticizmus, mint inkább szimbolikus viszonyt a nemzeti és európai identitás viszonyrendszerében elemzem. A puha értelemben vett euroszkepticizmus kérdéskörét az utilitarista, pragmatikus logika fedi le, ahol az EU megítélése, mind általános értelemben, mind differenciáltan az egyes politikákra lebontva kerül görcsö alá. Az EU-hoz való utilitarista és szimbolikus viszony közti különbségtétel egyrészt választ adhat arra, hogy mi áll az EU alacsony támogatottságának a hátterében Magyarországon, másrészt hozzájárul a kérdéskör jobb megértéséhez.

Ez a kutatási kérdés a Hooghe és Marks-féle felosztásnak (Hooghe és Marks 2005) megfelelően tartalmazza az EU-hoz való viszony utilitarista megközelítésének tesztelését, míg az identitás alapú magyarázatok a szimbolikus viszonyt fedik le, s az általuk ajánlott hármas felosztásnak megfelelően az elitek szerepét vizsgáló magyarázatok szintén megjelennek ebben a dolgozatban. Mivel lehetőségem van arra, hogy ezeket a tényezőket mind a közvélemény, mind az elitek körében megvizsgáljam, ezért a kutatásomat ebben az összehasonlító kontextusban realizálom. Az, hogy a vizsgálat az elitek és a közvélemény folyamatos összevetésén keresztül valósul meg, hozzájárul egyrészt ahhoz, hogy a közvélemény tájékoztatlanságából, és a téma iránti érdeklődés hiányából eredő különbségek a felszínre kerüljenek. Másrészt ezzel hangsúlyosabban jelenik meg az eredményekben a közvélemény általános kiábrándultsága, az intézményekkel és a politikai elitekkel kapcsolatos általános bizalomvesztés is.

1.3. A felhasznált adatok

Mindezeknek megfelelően a dolgozat első részében a kutatás keretét szolgáló elméleti megközelítéseket mutatom be, benne a kutatás hipotéziseivel, majd az egyes hipotézisek kerülnek vizsgálat alá az elemzés eredményeinek bemutatásával. A kutatás

már meglevő közvélemény-kutatási adatok másodelemzésére épül. Az elemzésre kerülő adatok a következők:

- 2005. júniusi, 2000 fős országos reprezentatív adatfelvétel adatai, amelyet osztott mintával a Medián és a Szonda Ipsos készített a Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány (DKMKKA) megbízásából.
- IntUne (Integrated and United) nemzetközi kutatássorozat első hullámának adatai. A 2007 tavaszán felvett adatok tartalmaznak egy 1000 fős országos reprezentatív mintát, melynek adatfelvételét a TNS készítette, illetve egy 122 fős politikai és gazdasági elitet tartalmazó mintát. Az elitek véleményét tartalmazó adatok esetében az adatfelvételt a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézete koordinálta.

Tekintettel arra, hogy a kutatás témája, az EU megítélése és az európai identitás új kérdésnek számít a hazai közvéleményben – melyről korábbi kutatások bebizonyították, hogy az emberek nem rendelkeznek elegendő információval, s gyakran nem is nagyon érdekli őket –, a kvantitatív elemzések kvalitatív jellegű információkkal is kiegészítésre kerülnek azért, hogy a statisztikai elemzések eredményei tágabb kontextusba kerüljenek. Ez a kvalitatív kutatási fázis mélyinterjúk formájában valósult meg, s fő célja annak feltárása volt, hogy mit jelentenek a kutatás alapfogalmai (Európa, EU, európaiság, stb.) a közvélemény számára, jelen vannak-e az emberek gondolkodásában, mi az egyes fogalmak tartalma, s mennyiben jelenik meg Európa és az Európai Unió, mint a szimbolikus, és mennyiben, mint az utilitarista viszony megtestesítője.

2. Elméleti keret és hipotézisek

Ebben a részben előbb az európai identitás témakörét, majd az európai integrációs folyamat megítélésének elméleti és empirikus hátterét mutatom be. Az európai identitással foglalkozó elméleti munkák elsősorban a nemzeti identitással kapcsolatos elméletekből indulnak ki, ezért a továbbiakban ezekre is kitérek. Míg a nemzeti identitás kérdésének igen kiterjedt elméleti irodalma van, addig az európai identitás, az EU támogatottságának kérdésében alig született átfogó elméleti munka, mely kérdésekben jellemzően empirikus vizsgálatok dominálnak.

2.1. Az identitás elméletei

Az identitás, európai identitás témakörét általában két irányból közelítik meg az ezzel foglalkozó munkák. Az identitás szociálpszichológiai háttere és irodalma jelenti az egyik, míg a politikatudomány körébe sorolható nacionalizmussal, államok kialakulásával foglalkozó elméletek jelentik a másik kiindulópontot.

Az európai identitást kutatók körében nem tekinthető egységesen elfogadott ténynek az európai identitás létezése, ebből a szempontból különösen fontos az, hogy miként határozzák meg annak pontos tartalmát. A nemzeti identitás alapján az identitás érzelmi, vagy kulturális aspektusaira koncentrálnak a szerzők szerint kialakulásához még sok idő kell. Ugyanakkor vannak, akik ennél praktikusabban közelítenek a kérdéshez, nem a kultúrából, hanem egy sokkal inkább technikai jellegű kötődésből indulnak ki, amely a médiában, életstílusban nyilvánul meg (Delanty 1995) – számukra egy európai szinten létrejövő identitás nem lehetetlen, ha a közösen kialakított célokat és érdekeket vesszük alapul.

Az identitás, társadalmi identitás, csoportidentitás szociálpszichológiai megközelítésének alapja a Tajfel és Turner nevéhez köthető társadalmi identitás elmélet („social identity theory”), mely a csoportok viselkedésének mind pszichológiai, mind szociológiai aspektusával foglalkozik, s elsősorban a csoportközi diszkriminációra kíván magyarázatot adni. Turner a csoportképződéssel és a társadalmi identifikációs folyamattal kapcsolatban társadalmi kategorizálásról ír, amely során a csoporttagságnak nagyobb a szerepe, mint a csoporttagok tényleges hasonlóságának. (Turner 1984)

A társadalmi kategorizáció meghatározza az egyén saját önképét és kognitív struktúráit, s ennek során alakul ki a csoportviselkedés, amely a csoporttagok hasonlóságán, az egymással való szimpátián, a kooperáción, a közös attitűdökön (kollektív hiedelmek, csoportnormák, stb.) és az emocionális empátián keresztül valósul meg. A csoportképződésnek Turner szerint („psychological group”) három kritériuma van. Az identitás kritérium (1) abban áll, hogy a csoportot belülről és kívülről is csoportként kell definiálni, valamint a csoport tagjainak rendelkezniük kell egy kollektív képpel önmagukról. A kölcsönös függés kritérium (2) szerint a csoport tagjait közös szükségletek, célok, értékek egyesítik, amely aztán kooperációhoz és társadalmi kohézióhoz vezet. A stabil társadalmi struktúra kritériuma (3), amely a társadalmi interakciókat rendszerezi és szabályozza a közös normákon és értékeken keresztül. Mivel ezek a kritériumok a csoportképződésre általában vonatkoznak, s a nemzet egy speciálisabb csoportnak tekinthető, Turner szerint ebben az esetben elegendő az identitás kritériumának megvalósulása. Tajfel (1981) a társadalmi identitást az egyén önképének azon részeként határozza meg, amely egy csoportbeli tagságnak tudatából ered az ahhoz társított értékkel és érzelmi fontossággal. Ezen meghatározás alapján a társadalmi identitásnak kognitív, értékelő és affektív jelentése is van, amely a csoporttal való azonosuláson és lojalitáson keresztül az attitűdöket és a viselkedést is meghatározza. Ennek a társadalmi identitásnak egy része lehet az a politikai jellegű identitás, amelynél a csoportot politikai szuverenitással ruházzák fel – ilyen a nemzet esete.

Az identitásnak átfogó értelmezését adja Manuel Castells (Castells 1997). Az identitás fogalmát, mint a jelentésepítés folyamatát fogalmazza meg, s elhatárolja a szerep fogalmától. Többféle identitásfogalmat határoz meg, beszél a legitimáló identitásról, a rezisztens identitásról, és a projekt identitásról. A nemzeti identitás szintén jelentős teoretikusa Benedict Anderson, akinek a nemzetet elképzelt közösségként való ábrázolására sok szerző hivatkozik (Anderson 1983). Az elképzelt közösség lényege, hogy a közösség tagjai nem ismerik egymást, de egy realitásban élnek, tudják, hogy velük egyidőben még sokan élnek ugyanabban a közösségben.

A közösségi identitás Schöpflin György elmélete szerint (Schöpflin 2004) közös gondolatvilágot hoz létre, és az azzal kapcsolatban levők elismerésére törekszik. A közösségi identitásnak egyszerre van kirekesztő és befogadó dimenziója. Az identitás megalapozása után annak újratermelődése a cél, ami valamely morális szabályozás

rendszerére épül, s kötött jelentéseket hoz létre, diskurzusokat, amelyeket gyakran univerzálisnak tüntetnek fel (pl.: emberi jogi normarendszer, multikulturalizmus).

Az egyén, attól függően, hogy milyen társadalmi csoportok tagja (Isin-Wood 1999), fragmentált identitásformát hozhat létre (politikai, gazdasági, társadalmi, civil, kulturális, ökológiai, stb.). Az identitás szűkebb értelemben véve lehet tehát politikai identitás is, amely egy politikai csoporthoz, politikai rendszerhez való tartozás érzését jelenti, amely a rendszer legitimitásának elsődleges forrását adja (Rousseau, Bruter 2005). Bruter szerint a politikai identitás befolyásolható, kialakulása gyorsítható, mivel egy aggregált fogadókészséget jelent a politikai szimbólumokkal, képekkel, tapasztalatokkal, politikai eredmények és kudarcokkal szemben. Ilyen módon megjelenik a politika szerepe az identitásformálásban, amely identitás később vissza hat a politikai szintre, szerepe van a hatalom legitimációjában, és hatással van a politikai célokra, szabályozásra (Smith 1992).

Az egyéni identitás többszörös (Smith 1992) és szituációfüggő, attól függően, hogy épp melyik része az erősebb, a különböző részei erősíthetik, gyengíthetik is egymást, akár konfliktusban is állhatnak egymással. Az egyéni identitással kapcsolatban ezért Isin és Wood (Isin-Wood 1999) az identifikáció megfogalmazást helytállóbbnak tartja utalva arra, hogy az egyén identitása soha nem stabil, sokkal inkább fragmentált identitások halmazaként jelenik meg, hangsúlyozzák az időleges kapcsolódási pontok jelentőségét a diskurzív gyakorlatokkal, amelynek lényege, hogy az identitás egy alapvetően relacionális fogalom, a másik dialógusban való elismerésén alapul. A dialógusokon keresztül alakítja és reprodukálja az egyén identifikációját.

Az identitásnak a relacionálistól eltérő másik aspektusára mutat rá Calhoun (Calhoun 2001), amennyiben elkülöníti a kategoriális identitást, amelyet a hasonlóság alapján bizonyos kulturális „címkék” alkotnak (pl.: nemzetiség) – ez a megközelítés közel esik a már említett Tajfel és Turner nevéhez köthető társadalmi identitás elméletéhez.

Berezin (2003) az identitás elemzésénél a terület fogalmából indul ki, s annak négy dimenzióját ragadja meg: a szociális dimenziót (1), amely a kollektív együttélést testesíti meg, a politikai dimenziót (2), amelyhez a terület megszerzése és megtartása társul, a kulturális dimenziót (3), amelyben a kollektív memória jelenik meg, és a kognitív dimenziót (4), amely meghatározza, hogy ki az, aki a közösséghez tartozik, s amely az előző dimenziók szubjektívvé tételével identitást alakít ki. Az identitás tehát a terület érzelmi megnyilvánulása, s ilyen módon nem különül el élesen az

állampolgárságtól, amely egy intézményesített tagság, s amelyet érzelmi kötődés egészít ki.

A területhez kapcsolódó identitásokat (lokális, regionális, nemzeti, európai) bizonyos szerzők koncentrikus körök formájában ábrázolják, ahol az egyes rétegek eltérő vastagságúak lehetnek, s ahol a nemzeti és európai identitás nem egymással szembenállóként, hanem egymást kiegészítőként jelennek meg. (Bruter 2005) Az identitás különböző tartalmi megközelítései mellett számos egyéb aspektusból is lehet vizsgálni ezt a jelenséget. Cederman (2000) például az identitást egy kontinuumként ábrázolja, ahol az identitás a gyengétől („thin”) az erősig („thick”) terjed.

2.1.1. Esszencialista vs konstruktivista megközelítések

A nemzeti identitással kapcsolatban a különböző elméleti megközelítések esetében alapvetően két vonulatot lehet elkülöníteni. Egyrészt léteznek a kultúrát alapul vevő, és mindent arra visszavezető esszencialista megközelítéseket, például Anthony D. Smith munkái (Smith 1991, 1992, 1995). Másrészt vannak a kultúrát csak egy szempontnak felfogó, de alapvetően a politikai akaratot, az államhoz való pragmatikus kötődést a középpontba állító konstruktivista nézetek, amelynek képviselői, például Habermas vagy Gellner (Habermas 1994, 1998 és Gellner 1983). A konstruktivista megközelítések lényege, hogy a fragmentált kultúra által többféle identitás létezik, amelyek körében a politika megkeresi azokat a jegyeket, amelyekkel egy politikailag operacionalizálható identitás hozható létre, a hangsúly tehát a politikán van és a kulturális szimbólumokon, ahol az identitás kialakulása interakciók, visszacsatolások során történik. Ezzel szemben az esszencialista megközelítés szerint a kultúra egyenesen vezet a politikai identitás kialakulásához, a kultúra eleve létezik, a hangsúly a történelmen van, az identitás kialakulásának folyamata egyirányú. A konstruktivista-esszencialista vitában a konstruktivizmusnak az róható fel (Berezin 2003), hogy a nemzeti identitásnak, mint kognitív tapasztalásnak kevés jelentőséget tulajdonít, inkább a nemzeti lojalitást, kötődést helyezi előtérbe, s ilyen módon nem tud magyarázatot adni az új etnikai nacionalizmusra.

2.1.2. Kulturális vs civil aspektus

A nemzeti identitással kapcsolatos elméleti művek jelentős része a történelmi fejlődési folyamatokon, és az államok kialakulásának sajátosságain keresztül vezeti le a nemzeti identitással kapcsolatos megállapításait. Anthony Smith (1991) is ilyen történeti-szociológiai szemszögből közelíti meg a nacionalizmus és az identitás kérdését. Ilyen módon Smith elképzelése szerint létezik a nemzeti identitásnak egy polgári-területi és egy etnikai-kulturális aspektusa, amelyek a valóságban általában vegyesen fordulnak elő. A nacionalizmus hasonló két dimenzióját különíti el Delanty is (1995, 1996). A „réginek” nevezett, állampolgári jogokon alapuló nacionalizmus inkább egy ideológiaként jelenik meg, míg az „új” nacionalizmus etnikai és kulturális alapú, inkább tekinthető identitásnak.

A nemzetnek ezt a kétoldalúságát említi Habermas (1998) is, amikor az önkéntes és az örökölt nemzetről ír kettéválasztva az állampolgárságon alapuló nemzettudatot, amely a demokratikus legitimáció forrása, és az etnikai tagságot, amely a társadalmi integráció forrása. Bruter a tömeges európai identitás megjelenését vizsgáló könyvében a politikai identitással kapcsolatban (Bruter 2005) választja el a nemzethez tartozást (kulturális perspektíva), és az államhoz való tartozást (állampolgári, vagy civil perspektíva), ami tulajdonképpen az előzőekben említettekhez hasonló felbontása az identitásnak. Bruter az identitásról szólva, Habermas-hoz hasonlóan kiemeli egy passzív és egy aktív azonosulást, amelyet identitásként és identifikációként említ, ahol a passzív identitás a már létező identitás, mint létező objektív minta elfogadása, az identifikáció pedig új minták aktív kialakításában való részvétel.

2.1.3. Az európai identitás értelmezései

Az 1970-es években zajlott Niklas Luhmannal folytatott vitában Luhman nemleges válaszával szemben (Dér 2002) Habermas szerint a komplex társadalmak is képesek ésszerű, tehát nem erőszakkal fenntartható identitást létrehozni, amely az univerzális Én-struktúrával összeegyeztethető (Habermas, 1994). Ennek az új identitásnak három fő szempontja van. Egyrészt nem területi alapon jön létre, hanem valamilyen tagság során, a kommunikációs folyamatokban való részvétel által, és az egyenlőség tudatában (pl. oktatáshoz való egyenlő hozzáférés). Másrészt nincsen

szükség közös világképre, elég hozzá, hogy az említett érték- és normaképző kommunikáció tartalma egyformán érdekes a tagok számára. Harmadrészt az új identitás alapja nem lehet a múltból való építkezés, hanem a jövőre orientáltság, a tervezési feladatokon keresztül nyilvánul meg. Az „alkotmányos patriotizmus”, amelyet Habermas elképzel (Habermas 1998) önmagában ugyan túl gyenge lehet egy társadalom összetartásához, de ha alapvető célokban egyetértés van, akkor működőképes lehet, s ilyen közös alap lehet az európai jóléti állam modellje is. Ugyanakkor Habermas azt is felveti, hogy vajon a nemzetállam feladása nem veszélyes-e, nem jár-e együtt a civil autonómia feladásával, ha hiányzik a politikai integrációs rendszer, s nem alakítja-e vajon az összes szereplőt anonim, pusztán a globális gazdaság egy szereplőjévé?

Az európai identitás kulturális alapon való megközelítésének másik ellenzője Delanty (1995, 1996). A poszt nacionalista identitás alapjául a kulturális pluralizmus elfogadását tekinti, amely nem születés, vagy nemzetiségi alapon szerveződik, hanem a lakóhely alapján politikai és jogi tartalom mentén, valamint szociális jogok biztosításával. Delanty szerint a fő probléma, hogy az európaiságot valamivel szemben, és nem univerzális normák mentén akarják kialakítani, s ilyen módon szembehelyezkedik a kulturális örökséget középpontba állító esszencialistákkal. Habermas-hoz hasonlóan egy olyan európai identitást képzel el, ahol a kultúra, az állam, a terület, vagy a domináns etnikai tradíciók helyett a demokratikus alkotmány a közös hivatkozási alap, ezenkívül hangsúlyozza a szociális jogok, a szolidaritás jelentőségét is.

Az esszencialista nézeteket való Smith (1992) szerint Európát, mint a kultúrák családját kell elképzelni, az európaiság a nemzeti és a globális szint között helyezkedik el minden kultúrában, a kulturális diverzitásnak helyet adva ezzel, egyúttal értéknek tekintve azt, s lemondva az „egységesítésről”. Smith gondolatmenetében, ahol az identitás alapja a közös történelem, ez egy kissé problematikus, mivel Európa közös történelme tele van háborúkkal, nincsen közös, a múltban gyökerező mítosz, ugyanakkor vannak közös tradíciók (római jog, demokrácia, reneszánsz, humanizmus) (Smith 1992). Ilyen szempontból Smith megkülönböztet euro-optimistákat, akik szerint jelenleg megfelelő a klíma az európai identitás létrejöttéhez, amennyiben az a jelenlegi intézményrendszerhez kötődik, illetve euro-pesszimistákat, akik szerint egy ilyen identitásnak közös kulturális alap szükséges, amely jelenleg még csak egy távoli terv.

Az európai identitás a közös kulturális és történelmi gyökerek felől való közelítését alapvetően eredménytelennek tekinti Horolets egy cikkében, s ilyen tekintetben az európai integráció elitista jellegét fogalmazza meg (Horolets 2003). Utal

arra, hogy nehéz az európai identitást megfogalmazni, kevés a közvetlen tapasztalat. Az EU legitimációját megkérdőjelező demokratikus deficit fogalma mellett definiálja az érzelmi deficit fogalmát is, amely a szimbolikus kötődés hiányára utal. Ha nem is közös kulturális alap kialakítását látja a megoldásnak, de közös szimbólumok kialakítása szükséges, mint a már létező zászló, a közös pénz, a himnusz, s fontos az EU megfoghatóvá tétele az állampolgárok számára, amely metaforákkal, visszatérő szóképekkel lenne lehetséges.

Berezin (2003) az EU, mint szupranacionális politikai projekt tárgyalása kapcsán négy megközelítést ír le. Az egyik az identitás és az új politikai közösség kialakulásának kérdése, amelyet alapvetően megkérdőjelez, amennyiben a közös kultúra, emlékek, nyilvános szféra és nyelv hiányára hivatkozik, amivel szemben azonban elmondható, hogy van közös bürokrácia, szakmai hálózatok, közös szimbólumok és oktatási programok. Az európai projekt olyan szempontból is megközelíthető, hogy mennyiben hoz létre populista diskurzusokat a belpolitikai térben, hogyan tematizálódik, hogyan alakul a nemzeti szuverenitás kérdése. Nála is, mint Delanty-nál felmerül az európai szolidaritás hagyománya, amely a kultúra részét képezi, s amely egyre kevésbé, illetve közösségi jellegét elveszítve, individuálisan jelenik meg az EU-ban. Említést tesz még egy posztnacionalista, multikulturális diskurzusról is, amelyben elsősorban a migrációval szembeni hozzáállás jelenik meg.

Az európai identitással kapcsolatban Cederman (2001) Habermas-hoz hasonló gondolatokat fogalmaz meg. Egy európai „démosz” kialakulásának lehetőségeiről beszél, amennyiben az egy közös gyenge („thin”) identitást feltételez, demokratikus jogokat, és nem hasonlítható a nemzethez. Ugyanakkor Habermas posztnacionalista megközelítésével szemben, ahol egy gyenge identitás jelenik meg, liberális demokrácián, egy kommunikációs közösségen alapul, a „lehatárolt integráció” (bounded integration) elméletét fogalmazza meg. Ebben az a kritika jelenik meg Habermas tételeivel szemben, hogy a demokrácia eddig együtt alakult, fejlődött az állammal, de az állami, egy stabil egyensúlyi helyzetet biztosító intézményi kereteken túli fejlődés veszélyes lehet a demokráciára nézve. Hangsúlyozza még, hogy az európai integrációs folyamatban való civil részvétel a képzéstől függ, a nyelvtől és a tömegmédiától – s ezek mindegyike állami hatáskörben van. Mivel egy európai nyilvános szféra kialakítása ilyen módon nem járható út, helyette az autonómia védelme válik fontossá az autoritás transzferrel szemben.

2.1.4. A nemzeti és az európai identitás viszonya

Amikor a nemzeti identitást „túlhaladó” posztnacionális identitásról⁵ van szó, általában az a kérdés, hogy mennyiben tekinthetők egymással versengőknek, illetve egymást kiegészítőnek – mindkét magyarázatra született empirikus bizonyítás. Bruter például a lokális, regionális, nemzeti és európai szintekhez való kötődés vizsgálatakor azt találta, hogy a nemzeti és európai kötődés inkább erősíti egymást (Bruter 2004). Ezt arra alapozta, hogy az azonosulás szintjei között általában nem talált erős korrelációt, ugyanakkor a nemzeti és az európai szinttel való azonosulás között valamivel erősebb volt a kapcsolat. Haller (2003) is arra talált evidenciát, hogy a lokális, a nemzeti és az európai identitás nem egymással versengők, inkább egymást kiegészítő, pozitív kapcsolat van közöttük.⁶ Inglehart (1970) is alapvetően ugyanazokat a tényezőket látja mind a nemzeti, mind a posztnacionális identitás háttérében. Mindkettő a tömegkommunikáció és a tömeges oktatás elterjedésén alapul, s ilyen módon nem tekinti őket egymással versengőnek.⁷ Megint mások azt találták, hogy az európai identitás térnyerése nem a nemzeti identitásra van hatással, hanem a lokális kötődésre hat, méghozzá negatívan (Duchesne-Frogner 1995).

A nemzeti és európai identitás tartalmát vizsgálva az identitáselméletek által megfogalmazott három identitásjelleget vetik össze Ruiz Jimenez és társai (Ruiz Jimenez et al. 2004). Ők azt találták, hogy a kulturális jelleg általában erősebb a nemzethez való kötődésben, míg az európai identitás esetében az instrumentális (utilitarista, racionális) jelleg dominál. Ez igazolja mind Smith, mind az utilitaristák nézeteit, ugyanakkor cáfolja azt a nézetet, miszerint a globalizáció előrehaladtával és a nemzetállam háttérbeszorulásával identitástranszfer jönne létre – a nemzeti és európai identitást egymással kompatibilisnek találták. Eredményeik érdekessége, hogy a Habermas által képviselt „civil” vagy állampolgári kötődésre nem találnak evidenciát se a nemzethez, se az Európához való kötődés esetében. Ugyanakkor azt

⁵ A szupranacionális és posztnacionális identitás fogalmai vegyesen találhatók meg az elméleti irodalomban, s általában nem is válik egyértelműen szét a két fogalom jelentése. Posztnacionális identitásra akkor hivatkoznak általában, ha a nemzeti identitást „túlhaladó” identitásra gondolnak.

⁶ Haller a lokális, nemzeti és európai szinteket faktoranalízissel vizsgálva azt találta, hogy általában közös faktorként jelennek meg, kivéve Németország, Olaszország, Hollandia és Norvégia esetében (ISSP, 1995, 23 országra kiterjedő vizsgálat)

⁷ Ugyanakkor az ingleharti területi kötődés szintjeire vonatkozó kérdésnek szokták felróni, hogy mesterséges versenyhelyzetet teremt a szintek között – a válaszadónak választania kell közöttük.

is hangsúlyozzák, hogy mindkét szinten jelen van mindhárom elem, csak eltérő hangsúllyal.

Robyn (2005) empirikus vizsgálatra épülő könyvében megpróbálja igazolni a nemzeti és poszt-nemzeti identitás három, általa „tisztának” tekintett típusát. Az európai integrációval szembeni funkcionista és pluralista megközelítés párosát egészíti ki a tisztán nacionalista identitással.⁸ A pluralista megközelítés az EU-t egy államok közti interakciókon alapuló szervezetnek tekinti, míg a funkcionista megközelítés az EU nemzetek feletti, szupranemzeti jellegét hangsúlyozza, mint amely automatikusan képes egy új politikai közösséget létrehozni. Ezt a kétféle lehetséges EU-hoz való kötődést egészíti ki a nem-kötődéssel, a teljes nacionalizmussal. Több országot érintő eredményei alapján ez a háromféle identitás nem jelenik meg önmagában, inkább vegyes identitások alakulnak ki, s természetesen ezek országról országra eltérő képet mutatnak. Országoként általában négyféle identitástípust különböztet meg, s a nacionalizmus általában valamely európai kötődéssel jelenik meg, s ilyen módon az egymásra épülő, többszörös identitásra talál ő is evidenciát.

A nemzeti identitást veti össze az identitás más területi szintjeivel Carey is empirikus vizsgálatában (Carey 2002). Három különböző megközelítésben vizsgálja a nemzeti identitást, egyrészt a nemzethez való kötődés intenzitása alapján (büszke–e valaki saját nemzetiségére), másrészt a nemzethez való kötődést egyéb szintekkel (helyi, regionális vagy európai) való összefüggésében, valamint, hogy mennyire tekintik kulturális kihívásnak (veszélyesnek) az európai integrációt a nemzet számára. Feltevése, hogy az európai identitás pozitív hatással van az integráció támogatottságára. Azt is vizsgálja, hogy mennyiben versengő fogalmak a nemzet és Európa az emberek számára. Az előbb említettekkel szemben azt találja, hogy minél büszkébb valaki a nemzetére, annál nagyobb kihívásnak tekinti az EU-t, s annál kevésbé támogatja azt. Ilyen módon a kétféle kötődés inkább kizárja egymást. A különböző szinteket egyenként vizsgálva azt találta, hogy az erősebb európai kötődés az integráció támogatásának irányába hat, s ezzel szemben a regionális, vagy nemzeti szintű kötődés inkább ellene. Eredményei alapján mind az ingelharti kognitív mobilizációs elméletek, mind az utilitarista magyarázatok igazolást nyernek.

A különböző területi szintekhez való kötődés vizsgálatakor érdemes figyelembe venni a kérdés megfogalmazásánál, hogy az egyes szintek esetleg nem egymással

⁸ Robyn kutatása az ún. „Q-módszerre” épül, ahol különböző véleményáramlatokat kell az egyének csoportosítani (36 állítás). Vizsgálata 7 országban egy összesen 300 főt meghaladó mintára épült.

versengenek, hanem egymást kiegészítik. Ilyen alapon tekinti elhibázottnak Bruter (2005) az olyan kérdezési módot, amikor választani kell a válaszadónak a különböző szintek között (a hagyományos ingleharti kérdés) arra hivatkozva, hogy ez egy mesterséges választási helyzetet teremt. Helyette Bruter olyan modellt ajánl, ahol a politikai identitás különböző dimenzióira különböző állításokat fogalmaznak meg, s az elemzés során egy faktoranalízissel nézik meg, hogy egyrészt van-e létjogosultsága az eredeti dimenzióknak, másrészt a válaszadók hol helyezkednek el ebben a térben? (Bruter 2004)

Az identitás és az integráció támogatottságának összevetésekor, a két előbbi faktor független egymástól (Bruter 2004), ami megkérdőjelezheti azt, biztosít-e legitimitást az identitás az integráció számára? Mindkét esetben a személyes európai tapasztalat a döntő befolyásoló tényező, de eltérők abból a szempontból, hogy míg az identitás esetében a beszélt nyelvek a döntő, és az, hogy élt-e már más európai országban, addig ezek mellett a támogatottságnál a média befolyásoló szerepe is nagyon fontos.

2.1.5. A dolgozatban használt identitás fogalom

Ilyen módon az identitás mérésének számos módját tesztelték már, s gyakran különböző módszertani választások is lehetnek az eltérő empirikus eredmények mögött. Ugyanakkor Brubaker és Cooper cikkükben (Brubaker-Cooper 2000), amely az identitás empirikus mérésre is alkalmas definíciójával foglalkozik, kiemelik, hogy a konstruktivista megközelítések egy annyira „felhígított” identitásfogalommal dolgoznak, hogy az már teljesen elveszti eredeti jelentését és értelmét. Míg az identitás erős definícióját használják a gyakorlatban, elemzési célokra alkalmasabb egy gyenge definíció. Ezért többek között az identitás fogalma helyett az identifikáció, mint kategorizációs folyamat definíciót ajánlják, amely nem feltételezi a csoporttagok hasonlóságát, de magában hordozza a fogalom kontextuális jellegét, s kiemeli az állam szerepét ebben a kategorizációs folyamatban.

A dolgozatban szereplő identitásfogalom használatakor érdemes mindezt szem előtt tartani, ugyanakkor a vizsgálat jellege, a kvantitatív másodelemzés is keretek közé szorítja a fogalomhasználatot. A már lekérdezett, és valamilyen módon már operacionalizált identitásra vonatkozó kérdéseken nem lehet változtatni. Így a

továbbiakban használt identitásfogalom Brubaker és Cooper értelmezésében inkább az identifikáció fogalmához áll közel. Két megközelítésben is használok majd a fogalmat. Egyrészt, egy kvantitatív vizsgálatokban bevett mutatóként a már említett, területi szintekkel való identifikáció, kötődés erőssége lesz, másrészt az identitás kategorizációi, tartalma lesz az identitás mutatója. Ez utóbbinál a korábban már említett Smith, Delanty, Habermas, stb. elméleteiből levezethető állampolgári/civil és a szimbolikus-kulturális jellege alapján fogom az identitás témakörét vizsgálni.

2.2. Az EU megítélése

2.2.1. Az EU-val kapcsolatos közvélemény sajátosságai, a téma kutatásának nehézségei

Az integráció funkcionalista/neofunkcionalista megközelítése alapján az integrációs folyamat egy, az elit által vezérelt projekt (Anderson 1998, p.570), ugyanakkor az 1990-es évek óta egyre több jele van annak, hogy a szélesebb közvéleménynek is van rá hatása. Ez különösen a Maastrichti Szerződésről tartott népszavazások alkalmával vált nyilvánvalóvá, Dánia esetében például akadályozta az egységes Európa megvalósulását⁹, majd 2005-ben az Európai Alkotmány elutasítása során a francia és holland népszavazás alkalmával¹⁰, s legutóbb az ír közvélemény halasztotta el a Lisszaboni Szerződés hatályba lépését 2008-ban, hogy 2009-ben az újra kiírt népszavazáson igent mondjon rá.

Az európai közvélemény előtérbe kerülésével Hooghe és Marks egy új, általuk „posztfunkcionalistának” hívott elméleti megközelítést ajánl, amelyben az elitekkel szemben a közvélemény szerepét hangsúlyozzák. Kiemelik, hogy a '90-es évek óta az elitek megkérdőjelezetlen vezető szerepével szemben („permissive consensus”) a közvéleménnyel már önálló tényezőként kell az integrációs folyamatban számolni („constraining dissensus”). Ugyanakkor kiemelik, hogy ezzel az EU megítélésében az identitás szerepe is hangsúlyosabbá válik, mivel állításuk szerint az identitás – pont a kognitív erőforrások, a politikai informáltság és érdeklődés alacsonyabb szintje miatt – a közvélemény esetében nagyobb hatással bír az EU-val kapcsolatos attitűdökre (Hooghe-Marks 2008).

A közvélemény fontossága annál is inkább érdekes, mert az EU-val kapcsolatban szokás demokratikus deficitről, az intézmények és az emberek eltávolodásáról

⁹ A Maastrichti Szerződés által jött létre az Európai Unió, amely a gazdasági integráció mellett a közös kül-és biztonságpolitikát, valamint az igazságügyi és belügyi együttműködést is tartalmazta. 1993. november 1-jén lépett hatályba számos vitával a ratifikációs folyamat során. Dánia az első, az ügyben tartott népszavazás után elutasította azt, csak egy második népszavazás alkalmával mondott igent a szerződés egy olyan változatára, amelyben Dánia nem csatlakozik az EK pénzügyi uniójához és a védelem, a bevándorlás és a közös állampolgárság terén történő együttműködéshez. Ilyen módon az integráció egy további lépcsőjének szánt EU nem egységesen lépett hatályba a tagállamok esetében.

¹⁰ Az Európai Alkotmányról 2005 májusában Franciaországban, júniusában Hollandiában tartottak népszavazást, amelyek során az Alkotmányt a francia és holland lakosság elutasította, megakasztva ezzel az egész EU szintjén zajló folyamatot.

beszélni¹¹. A demokratikus deficit fogalma mellett egyes szerzőknél megjelenik az „információs deficit” fogalma (Anderson 1998, p.574) is, amely az EU-ról való tudatlanságot foglalja magában mind szubjektív, mind objektív értelemben. Az Európai Unióval kapcsolatos kutatások egy része megállapítja, más része már tényként kezeli, hogy az EU-val kapcsolatos ismeretek általában hiányosak, valamint azt, hogy az intézményrendszer és működésének bonyolultsága, az információ elvontsága miatt az EU-ról való megfelelő információ beszerzése költséges és sok erőfeszítést igényel.

Egy, az EU-percepció, európaiság témakörében az Eurobarometer keretén belül végzett kvalitatív kutatás szerint (Optem 2001¹²) a tájékozottság az EU történetéről, intézményeiről, politikáiról változó, de meglehetősen rossz, a megkérdezettek egy része nem minősíti magát kellően informáltnak. Másik részük azonban, pont az információ elvontsága és a kérdéskör távoliséga miatt közömbösnek vallja magát. Nagyon sokan látnak az EU-ban pusztán egy kiterjedt, alacsony hatásfokon működő bürokratikus intézményrendszert, amely ráadásul veszélyezteti a magukat fejlettebbnek tartók társadalmi vívmányait. Ezzel szemben az EU-t pozitívan látják a kis országok, a fejletlenebb országok, akik számára az EU az érvényesülés, a fejlődés lehetőségét jelenti. Általában az EU-ra egy gazdasági entitásként tekintenek, amely olyan nagyhatalmakkal képes felvenni a versenyt, mint az USA, vagy Japán, de kulturálisan, politikailag nem látják egységesnek azt, ugyanakkor Európát a gazdasági egység mellett a közös földrajzi, kulturális, történelmi és politikai gyökerek mentén azonosítják. Érdekesség, hogy a 2004 előtti 15 tagállam esetében Európa és EU általában szinonim fogalomként jelennek meg. Általában elmondható az eredmények alapján, hogy európai identitással, erős odatartozás érzésével jellemzően a fejletlenebbek, a kis tagállamok és a csatlakozásra várók rendelkeznek, azok, akik egyben előnyöket remélnek az EU-tól.

Ilyen módon, a közvélemény azon hagyományos elméletei (Zaller 1993, Bourdieu 1997), amelyek a hiányos informáltsággal, a nem kialakult véleménnyel, annak változékonyságával, s ennek kapcsán az elitek véleményformáló szerepével foglalkoznak, az EU-val kapcsolatban is relevánsak. Bourdieu gondolata, miszerint a közvélemény nem létezik, különösen érdekes ebben a kontextusban. Fő állítása, hogy nincs feltétlenül mindenkinek véleménye minden témában, az EU esetében még inkább

¹¹ Demokratikus deficit fogalma általában az Európai Parlamenttel kapcsolatban merül fel, amennyiben az nem rendelkezik olyan széles körű ellenőrzési jogosítvánnyal, mint a nemzeti parlamentek.

¹² A kutatás az Európai Bizottság felkérésére készült az Optem koordinálásával 2001-ben a 15 tagállam és 8 csatlakozó állam (az eredeti 10 kivéve Málta és Litvánia), valamint Románia bevonásával. A kutatás országokként 4 fókuszcsoportos beszélgetésből állt.

érvényes. Az EU közvéleménnyel kapcsolatos, itt áttekintett kutatások nagy része ki is mondja, hogy európai identitás nem létezik, hogy az Európai Unióról nagy az informáltság hiánya az emberek körében, és néhány helyettesítő, közelítő tényezőt igyekeznek meghatározni, amelyek alapján az emberek kialakítják véleményüket. Azok a kutatások, amelyek ilyen helyettesítő vagy közelítő tényezőket határoznak meg, abból az alapfeltevésből indulnak ki, hogy a közvélemény a belpolitikai kérdésekkel kapcsolatban sokkal kikristályosodottabb, mint külpolitikai kérdésekben, s mint ilyen, az EU-val kapcsolatban is. Így, amikor az állampolgárok az EU-ról véleményt alkotnak, akkor a saját országuk belpolitikai teréből indulnak ki (Anderson 1998, p.574).

Olyan kérdésekkel kapcsolatban, ahol az elérhető információ nem elégséges, fölmerül az elitek informáló, interpretáló szerepe. (Zaller 1993, Carubba 2001, Steenbergen et al. 2007) Az egyéni vélemény gyakran az alapján alakul ki, hogy egy, az egyén által elfogadott személy vagy autoritás milyen álláspontot képvisel (Bourdieu 1997). A közvéleménnyel kapcsolatban tehát érdekes az eliteknek ez a véleményformáló szerepe, továbbá, hogy milyen hatása van a közvéleményre egy egységes/megosztott elit-diskurzus.

Az elitek véleményét és a közvéleményt összehasonlító kutatások némelyike valamelyest árnyaltabb, például, ha az EU politikáinak tekintetében kerülnek összehasonlításra (Hooghe 2003). Hooghe kutatásában azt találja, hogy az elitek, és a közvélemény között határozott különbség van a tekintetben, hogy mely szakpolitikákat tartanak nemzeti, és melyeket EU-szintű hatáskörben.

Ugyanakkor azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az EU esetében kulturális értelemben nem beszélhetünk annyira egységes társadalomról, mint mondjuk egy ország esetében. Ilyen szempontból érdemes arról is említést tenni, hogy mennyire van létjogosultsága közvéleményről beszélni európai szinten. Annak a vizsgálatára, hogy világszinten van-e közvélemény, már születtek elméletek (Rusciano 1998), melyek az EU szintjén is alkalmazhatók. Ezek egyik megállapítása, hogy világszinten is van „figyelő közönség”, amely által kialakulhat egy globális közvélemény. Azok alkotják ezt a közönséget, akik benne vannak egy bizonyos – az Internet, CNN stb. által létrehozott – információs áramban, illetve ehhez még valamilyen érdeklődés is társul a nemzetközi térben történő események iránt. A figyelő közönséggel kapcsolatos elméletek (Devine 1970) is azon elméletek közé tartoznak, amelyek az eliteket a közvélemény alakulásának egy tényezőjeként veszik figyelembe. Ebben a kontextusban a figyelő közönség az, amely asszisztál az egymással is versengő elitek által képviselt

véleményekhez, ezeknek megfelelően alakítja ki sajátját, s ezen aktív részvételnek (tájékozódás, az információ befogadása) köszönhetően sokkal inkább van hatása a tényleges politikai kimenetelre, mint az általános közönségnek, amely az információ és részvétel szempontjából inkább passzív marad.

A figyelő közönség és az információ áramlása kapcsán érdemes szólni arról is, hogy sok elméleti munka foglalkozik a nyilvános szférával, illetve azzal a kérdéssel, hogy annak kialakulása lehetséges-e európai szinten. Számos szerzőnél kerül elő a nyilvános szféra, a kommunikáció és a diskurzusok szerepe az identitás formálásában, s ezek kapcsán az, hogy egy megfelelő politikával, amely számos esetben, mint kultúrpolitika került megnevezésre, hogyan lehet ezt tudatosan is befolyásolni (Habermas 1998, Cederman 2001, Calhoun 2004). Ugyanakkor az európai szintű nyilvános szférával kapcsolatban olyan aggályok fogalmazódhatnak meg, mint a továbbra is nemzeti (állami) kontroll alá eső média nemzeti (állami) nyelven, ahol ugyan tematizálódnak európai szintű kérdések, problémakörök, de továbbra is elsősorban belpolitikai célból.

A hagyományos megközelítés értelmében a közvélemény gyakran egy választási eredményként, illetve a részvételi adatokban jelenik meg. A közvélemény-kutatásokban ezeknek a „támogatja-e vagy sem”, „részt venne-e vagy sem egy ilyen témában tartandó népszavazáson”, „jó dolog-e vagy sem” típusú kérdések felelnek meg. A következőkben említett kutatások nagy része is ilyen jellegű függő változókkal dolgozik, azonban érdekes lehet figyelembe venni Inglehart (1990) azon megállapítását, hogy a posztmateriális értékek előtérbe kerülésével napjainkban a politikai érdeklődés megnyilvánulása változóban van. A hagyományos politikai intézményekkel kapcsolatos érdeklődés ugyan csökkenőben van (alacsony párthűség, csökkenő választási részvétel stb.), amit a demokratikus intézmények válságával szoktak kapcsolatba hozni, a posztmateriális értékek előtérbe kerülésével azonban egy más jellegű politikai mobilizáció alakul ki, amely nem párthoz kötődik, hanem inkább mozgalmi jellegű, egy-egy felmerülő aktuális probléma köré szerveződik. Inglehart szerint ez az újfajta politikai részvétel a kognitív mobilizációs képességekkel van összefüggésben. Kognitív mobilizációs képességen az egyén azon képességét kell érteni, hogy mennyire képes az elvont információt befogadni és internalizálni. Ezek elsősorban az iskolázottsággal és a médiaközelséggel vannak összefüggésben, valamint azzal, hogy az egyén mennyire építi be ezeket a témákat a magánbeszélgetéseibe. Ez a kognitív mobilizációs elmélet párhuzamba állítható a figyelő közönség gondolatával, hiszen mindkettő az

információszerzésre tett erőfeszítésekre, az érdeklődésre épít, s mindkettő az iskolázottságra és a tájékozottságra, a média-hozzáférésre vezeti ezt vissza.

Az Európai Unió megítélésének vizsgálatát ezért nem elég kizárólag olyan egyszerű kérdéssel megközelíteni, mint a „támogatja-e vagy sem”, „hogyan szavazott a népszavazáson”, „jó dolognak tartja-e Magyarország Európai Unió tagságát” stb., hanem egyéb dimenziók mentén is érdemes a kérdést megragadni. Ilyen dimenzió az identitás is, az, hogy mennyire tekintik magukat az emberek európainak, mennyire azonosulnak ezzel a fogalommal, mit jelent ez a számukra. Az identitás és a közvélemény fogalmát kapcsolja össze például Rusciano is könyvében. Szerinte mindkettő egy, a társadalom és az egyén kölcsönhatása révén létrejött konstrukció, amelyre hatással van egy referenciacsoport. Az identitás is hatással van a közvélemény alakulására, hiszen egy adott vélemény kialakításakor minden helyzetben más „identitás-réteg” aktiválódik. Ahogy a közvélemény is, az identitás is relacionális környezetben nyer értelmet. A közvélemény gyakran olyan véleményként jelenik meg, amelyet képviselni kell, hogy az ember ne izolálódjon, a globális közvélemény gyakran az izoláltakkal szemben alakul ki, míg a nemzeti identitás a nemzeti tudat (saját magukról alkotott kép) és a nemzetközi kép (mások róluk alkotott képének percepciója) kettősből épül fel, gyakran valamilyen harmadik féllel szemben (Rusciano 1998, p.23-28, 63-88). Ugyanez a „jelentős másik”, vagy „meaningful other” szükségességének koncepciója jelenik meg más munkában is (Horolets 2003, p.116), amely egyben azt is taglalja, hogy az európai identitás kialakulásához kevés a közös tapasztalat, nincsen szimbolikus kötődés. Az imént már említett kvalitatív kutatás eredményei (Optem 2001) is illeszkednek e gondolatmenetbe, amennyiben nagyon sokan pozicionálták az EU-t az USA és Japán ellensúlyaként, illetve az is elhangzott néhány csoportban, hogy főleg Európán kívül érzik magukat európainak.

Több kutatás is megállapítja, hogy európai identitás egyelőre nem létezik (Duchesne-Frogner 1995), ez idővel alakulhat ki formális szocializáción keresztül, vagy szimbolikus, affektív úton. Addig is az EU-t lehet egy jól működő és hasznos intézményrendszernek tekinteni anélkül, hogy valaki érzelmileg is kötődne hozzá.

Az EU, európaiság kérdéskörnél azonban érdemes felhívni a figyelmet az eddigi vizsgálatok néhány érdekes megállapítására. Egy kutatásában Janssen utal rá, hogy az emberek számára más-más jelentéssel bír az európai integráció, az EU, valamint Európa fogalma (Janssen 1991, p.448). Eredetileg csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy az Eurobarometer standard kérdései dacára az időbeli összehasonlítás problémás, lévén,

hogy az „integráció” fogalom tartalma időről időre változik. De van egy konkrétabb megállapítása is, miszerint a megkérdezettek pozitívabban reagálnak, ha az integrációval kapcsolatos véleményükre kérdeznak, mintha az EU-val kapcsolatos véleményükre. Ilyen módon az „integráció” fogalmához talán nem társítják az EU-hoz társított intézményi és bürokratikus elemeket, csupán az eredeti „nemes” eszméket, célokat. Ugyanakkor, ahogy az már korábban említésre került, a 2004. május 1. előtti tagállamokban az EU és Európa fogalma gyakorlatilag megegyezik az emberek számára (Optem 2001). Ez a kérdés inkább a 2004 májusában csatlakozott országok tekintetében érdekes, hiszen Optem kutatásban is megjelenik, de egyéb kutatásban is említésre kerül, hogy még a csatlakozás előtt az EU-hoz ugyan még nem tartoztak, de ezekben az országokban nagyon erős volt az Európához való tartozás tudata. E nagyon erős Európához való tartozás tudattal azonban érdemes szembeállítani azt a nagyon magas fokú passzivitást, amely egyrészt az EU-tagságról szóló népszavazáson, másrészt az EP választásokon való alacsony részvételi arányokban nyilvánult meg.

2.2.2. Közép- és kelet-európai sajátosságok

A már említett kvalitatív kutatás (Optem 2001) eredményeiből kiderül, hogy a közép- kelet-európai országok esetében az EU Nyugat-Európa, s mint ilyen a gazdasági fejlettség jelképe, a tagságtól pedig elsősorban a gazdaság fejlődését várják. Ennek megfelelően az EU-hoz való hozzáállás sokkal pozitívabbnak tűnt, mint a 15 EU-tagállam esetében.

A gazdasági fejlettségbeli különbségekről szólva ezt a tényezőt egy szélesebb társadalmi kontextusban vizsgálva a két országcsoport között alapvető különbséget jelent a kommunizmusból a szabad piacgazdaságba való átmenet. A rendszerváltozás olyan társadalmi, gazdasági kihívásokat, változásokat jelentett, amely alapvetően befolyásolta, s befolyásolja ma is az EU-hoz való hozzáállást. McLaren az utilitarista hozzáállás, és az EU által jelentett szimbolikus kihívás vizsgálatakor azt találta, hogy a régebbi tagállamokkal szemben a közép- és kelet-európai tagállamok esetében az utilitarista hozzáállás jellege individuálisabb, kevésbé a rendszerre, mint az adott személyre vonatkozik, valamint, hogy az EU, mint szimbolikus veszély értékelése kevésbé van jelen (McLaren 2006). Az EU-tagságtól a gazdasági fejlődés lehetősége mellett a friss demokratikus rendszer, a szabadpiac megszilárdulását várták. Ez adja a

legitim hátterét azon magyarázatoknak, amelyek az EU-tagság támogatását a demokráciával, szabadpiaccal való elégedettséggel hozza összefüggésbe.

Cichowski (2000) öt közép- és kelet-európai országra¹³ kiterjedő vizsgálatában – melyben teszteli a demokráciával, szabadpiaccal való elégedettség, a politikai párttámogatás, a gazdasági helyzet percepciója és a kognitív képességek hatását az EU támogatására – megállapítja, hogy tényleges hatása az első három tényezőnek van. A demokráciával, a szabadpiaccal való elégedettség és a politikai párttámogatás hatásából azt a következtetést vonja le, hogy ezeken keresztül tulajdonképpen a rendszerváltozás hatása érvényesül, vagyis az, hogy valaki annak vesztesének vagy nyertesének érzi-e magát. E gondolatot viszi tovább egy másik kutatás (Tucker-Pacek-Berinsky 2002), amely a rendszerváltozás szubjektív nyertesi/vesztési érzetének hatását bizonyítja az EU megítélésére tíz régiós ország esetében.

Christin az utilitarista megközelítéseken belül mikro- és makroszintű elemzések szintetizálására tett kísérletet a régióra vonatkoztatva (Christin 2005). Eredményei szerint az ország rossz gazdasági helyzete esetén az egyéni attitűdöknek kisebb a szerepe, vagyis a rendszerváltozás nyertesei és vesztesei között akkor van jelentős eltérés az EU megítélésében, ha úgy látják, hogy az ország jó gazdasági helyzetben van.

Ugyanakkor az a tény, hogy valaki nyertese-e a rendszerváltozásnak, attól is függ, hogy addig mennyi és milyen erőforrásokat halmozott fel. Erre a megközelítésre épül Lengyel György és Blaskó Zsuzsa Magyarországra vonatkozó kutatása (Lengyel-Blaskó 2002), amelyben azon állítás tesztelésekor, miszerint az előnyök pozitív hozzáállást generálnak, a hátrányok negatívat, az előny-hipotézis bebizonyosodott, a hátrány-hipotézis azonban nem. Hasonló eredményre jutott Cichowski (2000) is, amennyiben bizonyította, hogy sok esetben a leghátrányosabb helyzetben levők (munkanélküliek, nyugdíjasok) támogatják az EU-csatlakozást. Az említett két vizsgálat megállapításaiban további hasonlóságokat mutat. Mindkettő igazolni látszik azt a tényt, mely szerint a kulturális adottságoknak nincs, a politikai involváltságnak viszont jelentős, hatása van az EU megítélésében, összességében pedig a materiális adottságok hatása erősebbnek mutatkozik a kulturális adottságok hatásánál.

Az előnyök megítélése, a piaccgazdasággal való elégedettség, és a kulturális adottságok hatása mellett ezen országok esetében Tverdova és Anderson (2004) a nemzetközi nyitottság szerepét is hangsúlyozza, ők azonban nem találtak empirikus

¹³ Csehország, Észtország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia

evidenciát a rendszerváltozás, a politikai helyzet értékelése és az EU megítélése közti kapcsolatra.

Ezek a kutatások a csatlakozás előtt készültek, és az EU-ba való belépés támogatásának különböző logikáit, magyarázatait vizsgálták. Azóta azonban az EU-tagság valósággá vált, s ilyen módon várható, hogy a gazdasági felzárkózásra vonatkozó várakozások beteljesülésének mértéke fogja meghatározni, hogy ezen országok lakosai hogyan ítélik majd meg tagságukat, amely megítélés talán az utilitarista szemléletmódba illeszthető be a leginkább. Az EU-támogatásnak azonban – amellet, hogy ki hogyan nyilatkozik a kérdésben, amikor egy közvélemény-kutatás során megkérdezik –, van egy másik dimenziója, amely alapján e régió jól megkülönböztethető a 2004. május 1-je előtt csatlakozott tagállamok csoportjától.

Egymással ellentétesnek tűnhet az a két, korábban már említett megállapítás, mely szerint egyfelől a frissen csatlakozott országokban az EU nagyobb megbecsülésnek örvend, mint a régi tagállamokban, s az európaiságnak is nagyobb a népszerűsége (Optem 2001), másfelől a nagyobb lelkesedést cáfolni látszik az EU-ról tartott népszavazásokon és az EP választásokon való alacsonyabb részvétel. Az EU-tagságról szóló népszavazások részvételi arányát vizsgálva, az eddigi összes hasonló népszavazást figyelembe véve Bozóki-Karácsony (2003) megkülönböztet nyugati és keleti modellt, ahol a nyugati modell magas részvételi aránnyal, de alacsony „igen” aránnyal jár, a keleti ezzel szemben passzívabb, alacsony részvétel mellett magas az „igen” arány. A szerzőpáros ezt a passzivitást, különösen Magyarország esetében annak tulajdonította, hogy a lakosság, ahogy a rendszerváltozásra, az EU-csatlakozásra is az irányító elitek egyik trükkjeként tekintett, amelybe nincs igazán beleszólása, elviseli, de különösebb érdeklődést nem mutat a kérdésben.

Az alacsony részvétel és a magas „igen” arány a keleti modellben azt mutatja, hogy azok a szavazók mentek el szavazni, akik igennel szavaztak, tehát az elvárt szavazatot adták. Akik nem értettek egyet, vagy nem érdekelte őket a kérdés, otthon maradtak. Mindez jelezhet egyfajta bizalmatlanságot a fennálló rendszerrel szemben, ugyanakkor az állampolgári kötelességtudatnak, a civil érzületnek hiányát is mutathatja, mely egyben a demokrácia előnyeinek kihasználatlanságát jelenti, azt, hogy az emberek nem hiszik el, hogy a véleményük ténylegesen kihatással lehet a politikai eseményekre. Magyarország esetében megállapítható az is, hogy a népszavazáson adandó „igen” szavazatnak legitim alternatívája nem jelent meg a magyar belpolitikai térben. Nem volt olyan, a közvélemény által is elismert politikai párt, autoritás, vagy intézmény, mely

felvállalta volna az ettől eltérő véleményt, ilyen módon a köztudatban nem jelenhetett meg, mint valós alternatíva.

A régebbi és az újonnan csatlakozott közép-és kelet-európai EU tagállamok eltérő választási részvételi arányairól szólva meg kell említeni Angelusz Róbert és Tardos Róbert tételét is, mely szerint a részvételi arány a demokrácia fejlettségével van összefüggésben (Angelusz-Tardos 2000, p.59). Ilyen módon a volt szocialista országok esetében, ahol a demokratikus társadalmi és politikai intézményrendszernek nincsenek olyan hagyományai, mint a nyugat-európai országok esetében, a választási részvétel alacsonyabb. Angelusz Róbert más munkáiban pedig arról is említést tesz, hogy Magyarország esetében a véleménynyilvánítástól való tartózkodásnak, a politikai közömbösségnek hagyományai vannak, mivel a Kádár-rendszerben ez megengedett volt (Angelusz 2000, p.106).

Mindezen tényezők lehetnek tehát annak hátterében, hogy a 2004. május 1. előtti 15 tagállam és az új 10 tagállam igen eltérő részvételi arányokat produkáltak az Európa Parlamenti választásokon. Míg a 15 korábbi tagállam részvételi aránya 49,1%-os volt, addig ez az arány az újonnan csatlakozók között csupán 26,9%-os volt, Magyarország a „középmezőnybe” tartozik a 38,5%-os részvételi arányával. Hasonló tendenciák érvényesültek a 2009-es Európai Parlamenti választásokon a 2004-esnél valamelyest alacsonyabb részvételi arány mellett (43,24%), amely Magyarország esetében 36,28% volt.

2.2.3. Magyarázó modellek az integráció megítélésére – a vizsgálat hipotézisei

Az integráció támogatásának különböző logikáira kidolgozott magyarázó modellek alapos áttekintését adja Matthew Gabel (1998), melyben öt különböző modellt mutat be és tesztel, a legutóbbi trendeket Hooghe és Marks foglalja össze három modellcsoportot különítve el. (Hooghe-Marks 2005)

A dolgozat alapját képező, Hooghe és Marks által három csoportba sorolt magyarázatok egyike az (1) EU előnyeinek és hátrányainak mérlegelésére költség-haszon szempontokat beemelő utilitarista megközelítés, amelyet Gabel vezetett be a köztudatba (Gabel 1998). Ez a mérlegelés történhet mind az egyénre, mind az ország gazdasági helyzetére vonatkoztatva. Az identitás alapú megközelítést (2) maga Hooghe és Marks vezette be. Ebben a csoporthoz tartozás jelentőségét emelik ki az európai

integrációs folyamat megítélésekor, ahol az európai identitással rendelkezők inkább támogatják az EU-t. Végül Hooghe és Marks azokat a magyarázatokat említi, amelyekben (3) a „political cueing”, az elitek véleményformáló szerepe van a középpontban az európai integráció megítélésének vizsgálatakor. Ezeken kívül említésre érdemes az Inglehart nevéhez kötődő kognitív mobilizációs képességek és a politikai értékek felőli megközelítés is, a belpolitikai térhez való viszonyt a középpontba állító megközelítés, illetve az EU „tartalmának”, politikáinak megítélése. Ezeket a különböző megközelítéseket tekintem át a következőkben, kutatási hipotéziseimet is megfogalmazva.

A kutatási kérdés, amely köré a dolgozat rendeződik az, hogy vajon a magyar lakosság viszonya az EU-hoz inkább utilitarista/pragmatikus, vagy szimbolikus jellegű-e, s melyek e viszonyok meghatározó tényezői. A korábbi kutatási eredmények alapján az ehhez kapcsolódó előzetes feltevésem ez: az EU-hoz való viszony elsősorban utilitarista jellegű, s így a Magyarországon teret nyert euroszkepticizmus is elsősorban a puha, utilitarista értelemben vett euroszkepticizmus, és kevésbé jelenti az EU szimbolikus vagy elvi úton való elutasítását.

a) Utilitarista megközelítések

Az EU támogatottságának utilitarista megközelítése a gazdasági feltételekre, illetve az integrációból adódó gazdasági előnyökre helyezi a hangsúlyt. Ezen racionalista, utilitarista megközelítések egy része nemzeti szinten vizsgálódik, makro-jellegű és aggregált mutatókkal dolgozik (Eichenberg-Dalton 1993, Brinegar-Jolly 2005), mint például a GDP, munkanélküliség, infláció, a gazdaság és a demokratikus intézmények állapotával való elégedettség. Anderson például a gazdasági ciklusokkal hozza kapcsolatba az integráció támogatását (Anderson 1998, p.572) abból kiindulva, hogy az emberek az ország gazdasági teljesítményén keresztül ítélik meg az európai projektet, a támogatás nő, ha épp gazdasági fellendülést érzékel a közvélemény.

Az utilitarista megközelítések másik része egyéni szintű adatokat vizsgál, melyek vizsgálatakor is többféle megközelítés lehetséges. Az emberek költség-haszon elemzéssel határozzák meg az integrációval szembeni pozíciójukat – eszerint az eltérő szocio-ökonómiai helyzetben levők eltérően tudnak az integráció adta előnyökből részesülni (Gabel 1998, p.336). Ha az EU-ból származó előnyöket a négy alapszabadság

mentén vizsgáljuk (tőke, munka, áruk, szolgáltatások áramlásának szabadsága¹⁴), a munkaerő szabad áramlásából elsősorban a képzettebbek, bizonyos foglalkozásúak és a nyelveket beszélők húzhatnak hasznot, a tőke szabad áramlása elsősorban azokat érinti, akik eleve rendelkeznek ezzel a tényezővel, az áru és a szolgáltatások szabad áramlása pedig elsősorban azokat érinti közvetlenül, akik a határok közelében laknak. Ilyen módon a tanultabbak, a jobb anyagi, jövedelmi helyzetben levők, és a határok közelében lakók inkább támogatják az integrációt.

Az EU utilitarista értékelését a továbbiakban a bevezetőben ismertettek alapján az esetleges euroszkepticizmus puha vagy instrumentalista, az EU pragmatikus megítélésének mutatójaként kezeltem.

H1. Az utilitarista megközelítéseknek megfelelően feltételezem, hogy (individuális szinten) az EU-val kapcsolatos előnyök percepciója, az előnyösebb társadalmi helyzet, (makroszinten) a demokráciával való elégedettség, az ország gazdasági helyzetével való elégedettség pozitívan befolyásolja az EU megítélését.

b) Az EU működésének percepciója és politikai preferenciák

Az utilitarista, racionális megközelítések egyik változata, amely az EU működésének percepcióját helyezi az EU megítélésének háttérébe az EU pragmatikus, illetve az euroszkepticizmus puha/instrumentalista megközelítésének minősül. E megközelítés alapján egy jól működő, hatékony intézményrendszer azonosulást hoz létre (Duchesne-Frognier 1995, Kritzinger 2005, Opp 2005), illetve annak a percepciója is hatással lehet az EU megítélésére, hogy mennyire erős a „képviseltség” érzése (Rohrschneider 2006). Ez elsősorban a demokratikus deficit jelenségének a kapcsán kerül előtérbe, ebben az esetben a képviseltség érzete mind tagállamon belül (közigazgatás színvonala), mind EU-s szinten felmerülhet. Az újonnan csatlakozott közép- és kelet-európai országok esetében az intézményekkel szembeni formális bizalom hiányát megállapító kutatások logikájának megfelelően érdemes vizsgálni az intézményekkel szembeni bizalom, és azok hatékonyságára vonatkozó vélemények hatását az EU támogatására.

¹⁴ E négy tényező szabad áramlásának megvalósítását 1986-ban határozták el és foglalták az Egységes Európai Okmányba. Ez volt a feltétele annak, hogy 1992-re megvalósulhasson egy egységes európai piac.

H2. Feltételezem tehát, hogy minél inkább bízik valaki a nemzeti/EU-s intézményekben, minél hatékonyabbnak tekinti azok működését, annál pozitívabban ítéli meg magát az EU-t is.

Ebben az esetben ugyanakkor előfordulhat, hogy a nemzeti és az európai intézmények megítélése eltérő módon alakul. Lehetségesnek tartom, hogy egyfajta „kompenzációs” logika hatására minél kevésbé bízik valaki a nemzeti intézményekben, annál jobban bízik az EU-s intézményekben.

Az EU működését, illetve annak hatékonyságát nem csupán általánosságban, hanem részleteiben, EU-s szakpolitikákra lebontva is szokták vizsgálni (Hooghe 2001, 2003, Gabel 1998, Kritzinger 2005). Ezen megközelítés esetében felmerül annak kérdése, hogy a megkérdezettek mely szakpolitikát utalnák szívesebben EU-s hatáskörbe, s melyet tartanák meg hazai, vagy regionális szinten. Itt működésbe léphet egyrészt a hatékonyság szerinti rendezés mechanizmusa – hol vélik hatékonyabbnak az EU-s fellépést (Wessels-Kielhorn 1999) –, másrészt a nemzeti szuverenitás kérdése – a drága szakpolitikákat kevésbé utalnák EU-s hatáskörbe (Hooghe 2003). Ebből a szempontból tehát különösen fontos aspektus az egyes szakpolitikák kezelésének „helyszíne” (regionális, nemzeti, EU-s), módja (kormányközi együttműködés, szupranacionális centralizáció), illetve annak ideológiai jellege (piaci szempont vs. szolidaritás) (Börzel 2005, Vössing 2005).

Az egyes politikák kezelésének helyszínéről a hatékonyság, funkcionalista logika szellemében fogant Wessels és Kielhorn globalizációs hipotézise helytállónak bizonyult (Wessels-Kielhorn 1999). Eszerint azokat a politikákat, amelyek határokon átnyúló, transznacionális problémákkal foglalkoznak, inkább utalnák európai szintre – s erre további pozitív hatással van az adott ország nemzetközi beágyazottsága, függősége. Eredményeiket egy európai elit mintán végzett kutatás keretében produkálták. A közvélemény és az éltek közötti különbségek tesztelésekor Hooghe azt találta, hogy mind a közvélemény, mind az éltek a drágább politikákat tartanák nemzeti hatáskörben. Ugyanakkor, míg a közvélemény egy inkább óvó/védő EU-t szeretne a szociálisabb jellegű politikák EU-s hatáskörbe utalásával (a kapitalizmus, globalizációval szembeni védelem, társadalombiztosítás, szociális ellátás), addig az elit inkább a gazdasági témájú, szabadpiaccal kapcsolatos politikákat utalná EU-s hatáskörbe (az EU, mint gazdasági hatalom megerősödése) (Hooghe 2003, Gabel-Anderson 2001).

Így a konkrét szakpolitikák kezelésének helyére vonatkozóan a következő hipotézist fogalmazom meg:

H3. A funkcionalista/instrumentális logikának megfelelően azokat a szakpolitikákat, amelyek határokon átnyúló, transznacionális problémákat kezelnek, inkább utalnák európai szintre.

c) Az identitás hatása az EU megítélésére

Ahogy fentebb említésre került, az európai integrációs folyamat megítélését vizsgáló munkák az Európai Unióra főként mint gazdasági entitásra tekintenek, s így ezek az elemzések többnyire utilitarista, racionális magyarázatok szellemében készültek, ugyanakkor az utóbbi időben visszakerült a kutatások fókuszába, hogy miként befolyásolja az európai integrációs folyamat megítélését az egyén csoporthoz tartozása (Hooghe-Marks 2001, 2004). Amíg a témában készült korábbi vizsgálatokban nem volt egyértelműen elhatárolva az EU megítélése, az integrációs folyamat megítélése, és az Európához való kötődés, addig az utóbbi időben készült munkák már különbséget tesznek az EU-hoz való racionális, kognitív, illetve affektív kötődés között – ez utóbbi jelenik meg általában európai identitásként. Ugyanakkor érdemes hangsúlyozni, hogy egyes munkákban az EU-hoz való affektív kötődés jelenik meg identitásként (Kritzinger 2005), más munkákban az Európához való kötődés, s ilyen módon az integráció, az EU megítélése és az európai identitás közötti kauzális viszony és annak iránya eltérő lehet. Míg bizonyos munkákban azt vizsgálják, hogy az EU pusztán a létezésével, illetve megfelelő és hatékony működésével hogyan hoz létre identitást (Opp 2005, Kritzinger 2005), addig Hooghe és Marks munkájában az a kérdés kerül előtérbe, hogy miként befolyásolja a többszörös identitás az integráció megítélését. A kauzális viszony irányát jelen dolgozatban, tekintettel a rendelkezésre álló adatokra, nem vizsgálom.

Különböző empirikus vizsgálatokat áttekintve az integráció és az identitás kapcsolatára vonatkozóan egymásnak ellentmondó eredmények is feltűnnek. Míg Carey (2002) azt állítja, hogy az erősebb európai kötődés az Unió pozitívabb megítélésének irányába hat, addig annak vizsgálatakor, hogy mennyiben nyújt legitimitást az integrációnak az európai identitás, Bruter úgy találja, hogy ez a két tényező független

egymástól (Bruter 2004). Megint mások, mint például McLaren, nem is az európai, hanem a nemzeti identitás hatását vizsgálja az EU megítélésére (McLaren 2006). Szerinte az EU megítélése valóban utilitarista szempontok mentén történik egészen addig, amíg az egyén nem éli meg az európai integrációs folyamatot egy „szimbolikus kihívásként” (symbolic threat), ami elsősorban a saját nyelv, kultúra elvesztésétől való félelemben nyilvánul meg.

Az identitás kérdésköre, a nemzeti identitás és a szupranacionális (európai) identitás kiterjedt elméleti irodalma korábban már ismertetésre került. A továbbiakban ezt a logikát az EU-hoz, Európához való viszony szimbolikus aspektusaként kezelve a politikai euroszkepticizmus kemény mutatójának fogom fel. Az identitás különböző dimenzióinak eltérő hatásával foglalkozó elméletek alapján az alábbi hipotézist fogalmazom meg:

H4. A kulturális alapú nemzeti identitás negatívan, míg a civil vagy állampolgári alapú nemzeti identitás pozitívan hat az európai identitás létrejöttére, illetve az EU megítélésére.

d) Az elitek szerepe

Az utilitarista és az identitás alapú megközelítések mellett Hooghe és Marks az elitek véleményformáló szerepét, illetve a „political cueing” alapú magyarázatokat emeli ki. Az elitek szerepéről a közvélemény formálásában fentebb, a téma bonyolultsága, az alacsony érdeklődés és informáltság kapcsán már volt szó. Ugyanígy megállapítást nyert egyrészt az is, hogy a 1990-es évekig inkább az elitek alakították az európai integráció folyamatát („permissive consensus”) (Carubba 2001), ám a Maastrichti Szerződés óta ez a helyzet átalakult, s egyre inkább számolni kell a közvélemény erősebb befolyásával („constraining dissensus”) (Hooghe-Marks 2008). Másrészt az elitek és a közvélemény összevetésével foglalkozó vizsgálatok megfontolásai is már bemutatásra kerültek. Érdekes ebből a szempontból, hogy az elitek körében magasabb a kulturális, materiális és kognitív erőforrások szintje, így ezen szempontok alapján homogénebbnek tekinthetők, mint a közvélemény. Korábbi kutatások alapján feltételezhető, hogy az erőforrások magasabb szintje az EU-hoz való kötődésnek egy utilitaristább jelleget kölcsönöz, amennyiben körükben az EU-s szintre

utalt politikák inkább gazdasági jellegűek, s magasabb az EU utilitarista alapon való támogatása. Mindezeknek megfelelően feltételezésem a következő:

H5. Az elitek EU-val, Európával szembeni attitűdje utilitaristább jellegű és kevésbé szimbolikus, mint a közvélemény esetében. Ugyanakkor ennek hátterében nem pusztán a kulturális és társadalmi erőforrásokkal való jobb ellátottság áll, az elit-tagságnak ezen túl is van hatása, amely a pozíciójukból, s ezáltal a témával kapcsolatos tájékozottságukból és a személyes érintettség magasabb fokából fakadhat.

e) Egyéb magyarázó modellek

A kognitív mobilizációs képességek felől való megközelítés Inglehart nevéhez fűződik, mely képességek a politikai tájékozottságot, a politikai kommunikációs potenciált gyűjtik egybe, s azt mutatják meg, képes-e az egyén az EU-ról érkező elvont információk befogadására. Inglehart szerint a kognitív mobilizációs képességek az EU-ról érkező üzenet tartalmától függetlenül, pusztán azzal is támogatást hoznak létre, hogy létezik valamilyen információ, amely befogadható. Azt, hogy az üzenet tartalmának milyen hatása lehet a támogatásra Bruter vizsgálta, feltételezve a pozitív üzenetek pozitív irányú hatását az EU megítélésére (Bruter 2003). Bruter azt találta, hogy a pozitív hírüzenetek valóban pozitívan befolyásolják az EU megítélését, de annak kognitív aspektusára hatnak, míg az EU szimbólumait mutató képek az EU megítélésének kulturális, szimbolikus aspektusát érintik. Inglehart szerint a kognitív mobilizációs képességek szükséges, de nem elégséges feltételei az integráció támogatásának. Szükséges az információ befogadása szempontjából azért, hogy az európai intézmények ne tűnjenek idegennek, de ezen kívül szükséges bizonyos értékek internalizálása is (Inglehart 1970, p.47). A szocializáció során elsajátított politikai értékek és attitűdök szerepe az integráció támogatásában a másik leggyakrabban hivatkozott megközelítés. E megközelítés alapja, hogy az integráció bizonyos politikai és gazdasági értékekhez köthető. Inglehart megállapítása szerint a politikai attitűd a szocializációs évek alatt kialakult szocio-ökonómiai helyzet függvénye. Ez alapján megkülönböztet materialista és posztmaterialista értékeket preferáló személyeket. A materialista értékeket vallók azok, akik a jólét szempontjából kevésbé stabil

környezetben szocializálódtak, és inkább gazdasági és fizikai biztonsággal kapcsolatos értékeket tudnak magukénak. Ezzel szemben posztmaterialistának nevezi azokat, akiknek stabil jólétben telt gyermekkoruk, és az intellektuális önmegvalósítást, szellemi értékeket helyezik előtérbe. A materialisták és posztmaterialisták közti különbséget Inglehart több művében generációs különbségekre vezeti vissza, a II. világháború előtt és után született generációkra. Elméletét több országban is tesztelte, de a kelet-közép-európai régióban nem, csak a nyugat-európai országok esetében sikerült bizonyítania. (Inglehart 1990)

Inglehart az európai integráció vonatkozásában kibővíti modelljét, amennyiben feltételezi, hogy az EU mint szociális, politikai, gazdasági, szupranacionális, és egyenlőtlenségeket megszüntető társadalmi reformterv a posztmaterialista értékeket vallók számára vonzóbb, mint a materialisták számára. (Gabel 1998, p.336) Ezzel az állítással azonban érdemes szembeállítani azt a már említett, kvalitatív kutatásból ismert tényt, mely szerint az EU-t sokan gazdasági entitásként azonosítják, s ha pozitívan ítélik is meg, az a gazdasági fejlődés lehetősége miatt történik, s mint ilyen, a materialista felfogáshoz áll közelebb.

Az empirikus tesztelés eredményeit tekintve mindezek a két ingleharti magyarázatra nem szolgáltatnak kellő evidenciát (Gabel 1998, Janssen 1991). A kognitív mobilizációs képességeknek, illetve a posztmaterialista értékeknek nincsen egyértelmű hatása az integráció támogatására. Meg kell azonban jegyezni, hogy mindkét magyarázat igazolást nyert az eredeti hat tagállam körében, ami Inglehart magyarázatát tulajdonképpen igazolja, hiszen az eredeti, 1970-ben íródott munkája csak ezen országok körét érinthette, ami annyit jelent csupán, hogy elmélete nem általánosítható a többi tagországra. Így tehát az EU-tagság támogatottságát vizsgálni az Inglehart-féle értékalapú megközelítéssel főként az eredeti hat tagállam vonatkozásában érdemes, hiszen a később csatlakozott tagállamok esetében sem egyértelmű a vizsgált tényezők magyarázó ereje. A közép- és kelet-európai országok esetében pedig ez a II. világháború utáni stabil jólétben való szocializációra alapozott elmélet még kevésbé alkalmazható, hiszen ezek az országok a kommunista rendszer miatt a nyugatiaktól eltérő társadalmi és gazdasági körülményekkel néztek szembe. A '80-as években Inglehart kísérletet tett a materializmus/posztmaterializmus elméletének e régióra való kiterjesztésére, s azt tapasztalta, hogy az ázsiai országokkal szemben – ahol az elmélet Hong Kong kivételével nem működőképes –, ezen országok esetében némi megkötéssel ugyan, de lehetséges az értékek mentén történő kettéválasztásról beszélni.

Lengyelország példáját véve alapul úgy látta, a gyors gazdasági növekedéssel és a gazdaság újjászervezésével kapcsolatos értékek előtérbe helyezése Nyugat-Európában a materializmus jeleként értelmezhető, míg ebben a régióban ugyanaz a posztmaterializmus jelének tekinthető (Inglehart 1990, p.158)¹⁵. Inglehart állítása, miszerint a stabil jólétben való szocializáció e régió országai esetében is értelmet nyer, igaznak tűnik abban az esetben, ha ezen országokat egy zárt rendszerként értelmezzük. Mihelyst azonban helyzetüket a nyugati országokéhoz hasonlítjuk, a jóléti kontextus nagymértékben átértékelődik. Ilyen módon Inglehart posztmaterialista alapú megközelítése nem tűnik relevánsnak Magyarország esetében, ezért ezek vizsgálata nem képezi a dolgozat tárgyát.

A „political cueing” magyarázatok vonulatába tartozik a Gabel (1998) által említett alábbi két megközelítés is, melyek alapkérdése az, hogy a kevésbé informált vagy érdeklődő közvélemény milyen közelítő, helyettesítő tényezőket vehet figyelembe az integrációról való véleményük kialakításánál? Az első a pártállás szerinti megközelítés (Gabel 1998, p.338, Anderson 1998), amely szerint az egyén akkor támogatja az integrációt, ha pártja is támogatja. Ebből a szempontból meg kell különböztetni a jövedelmi helyzetnek, az iskolázottságnak és a foglalkozásnak az integráció támogatására gyakorolt közvetlen hatását, illetve a pártálláson keresztüli indirekt hatását. Egyes kutatások szerint a baloldali pártok szavazói kevésbé támogatják az integrációt, lévén, hogy ezek a pártok inkább euroskeptikusok, mint a jobboldaliak, mert az integrációban a kapitalista értékek megnyilvánulását látják. (Gabel 1998, p.338). Ez az állítás ugyanakkor némileg ellentmond a materialista-posztmaterialista megközelítésnek, hiszen Inglehart egy másik munkájában arról ír, hogy egyrészt a baloldaliak inkább vallanak posztmaterialis értékeket, másrészt a posztmaterialisták az integrációt is inkább támogatják (Inglehart 1990). Azt is megjegyzi azonban, hogy a jobb-bal dimenzió a politikában fokozatosan érvényét veszti, s átadja helyét a materialista-posztmaterialista dimenziónak. A politikai jobb-bal megkülönböztetés más munkákban is kiegészítésre kerül az EU intervenció inkább piacsabályozó, vagy inkább piaci versenyorientált jellegét tekintve (Hooghe -Marks 2001).

A másik gabeli megközelítés kormánytámogatás szerinti. (Gabel 1998, p.339, Anderson 1998). Mivel a kormány az a szerv, amely az EU-s ügyeket kezeli, az embereknek ehhez való viszonya meghatározza magához az EU-hoz való viszonyt is.

¹⁵ Magyarországon ilyen vizsgálatokat Hankiss Elemér folytatott a '80-as években.

Ezek a nézetek elsősorban a referendumok eredményei alapján kerültek áttekintésre. Azonban itt ismételtén meg kell jegyezni, hogy a pártállás és a kormánytámogatás nem függetlenek egymástól. Az eredményeket tekintve pártállásnak, illetve a kormánytámogatásnak is van hatása az integráció támogatására, méghozzá úgy, hogy várhatóan a baloldali pártok szavazói kevésbé támogatják, mint a jobboldaliaké, s aki inkább támogatja a kormányt, az integrációt is inkább üdvözli. Ebben a tekintetben az adott politikai rendszer legitimitása és az intézményekkel szembeni bizalom kérdésköre érdekes és releváns kérdés Magyarország esetében, így erre a kérdéskörre vonatkozik a H2 hipotézis.

f) Hipotézisek – összefoglalás

A disszertáció fő kutatási kérdése tehát az, hogy a magyar lakosság viszonya az EU-hoz inkább utilitarista/pragmatikus, vagy szimbolikus jellegű-e, s melyek e viszonyok meghatározó tényezői. A kutatás alapfogalmai a kemény és puha értelemben vett euroszkepticizmus. Míg kemény euroszkepticizmus inkább az EU-hoz való szimbolikus viszonyban jelenik meg, addig a puha értelemben vett euroszkepticizmust az utilitarista, pragmatikus logika fedi le, ahol az EU megítélése mind általános értelemben, mind differenciáltan az egyes politikákra lebontva górcső alá kerül majd. A kutatás fő hipotézise szerint az Európai Unióhoz való viszony elsősorban utilitarista jellegű, s így a Magyarországon teret nyert euroszkepticizmus is elsősorban a puha, utilitarista értelemben vett euroszkepticizmus, és kevésbé jelenti az EU szimbolikus vagy elvi úton való elutasítását.

A kutatási kérdés, a fő- és alhipotézisek a Hooghe és Marks-féle hármas felosztásnak (Hooghe és Marks 2005) megfelelően (1) az EU-hoz való viszony utilitarista megközelítésének, (2) az identitás alapú magyarázatok, a szimbolikus viszony, s (3) az elitek véleményének és a közvélemény különbségeinek vizsgálatára irányulnak.

Kutatási kérdés:	A magyar lakosság viszonya az EU-hoz inkább utilitarista/pragmatikus, vagy szimbolikus jellegű-e, s melyek e viszonyok meghatározó tényezői?
Fő hipotézis:	Az EU-hoz való viszony elsősorban utilitarista jellegű, s így a Magyarországon teret nyert euroszkepticizmus is elsősorban a puha, utilitarista értelemben vett euroszkepticizmus, és kevésbé van jelen az EU szimbolikus vagy elvi úton való elutasítása.
Alhipotézisek:	
<i>Utilitarista logika (mikro/makro)</i>	H1. Az utilitarista megközelítéseknek megfelelően feltételezem, hogy (individuális szinten) az EU-val kapcsolatos előnyök percepciója, az előnyösebb társadalmi helyzet, (makroszinten) a demokráciával való elégedettség, az ország gazdasági helyzetével való elégedettség pozitívan befolyásolja az EU megítélését. H2. Feltételezem tehát, hogy minél inkább bízik valaki a nemzeti/EU-s intézményekben, minél hatékonyabbnak tekinti azok működését, annál pozitívabban ítéli meg magát az EU-t is.
<i>Utilitarista logika (politikai preferenciák)</i>	H3. A funkcionalista/instrumentális logikának megfelelően azokat a szakpolitikákat, amelyek határokon átnyúló, transznacionális problémákat kezelnek, inkább utalnák európai szintre.
<i>Szimbolikus kötődés (identitás)</i>	H4. A kulturális alapú nemzeti identitás negatívan, míg a civil vagy állampolgári alapú nemzeti identitás pozitívan hat az európai identitás létrejöttére, illetve az EU megítélésére.
<i>Elitek</i>	H5. Az elitek EU-val, Európával szembeni attitűdje utilitaristább jellegű és kevésbé szimbolikus, mint a közvélemény esetében. Ugyanakkor ennek hátterében nem pusztán a kulturális és társadalmi erőforrásokkal való jobb ellátottság áll, az elit-tagságnak ezen túl is van hatása, amely a pozíciójukból, s ezáltal a témával kapcsolatos tájékozottságukból és a személyes érintettség magasabb fokából fakadhat.

Mindezek mellett egyéb tényezőket is figyelembe veszek, amelyek meghatározzák az EU-hoz való viszonyt, és az egyes magyarázatok esetében eltérő hatással lehetnek. Ilyenek az egyén társadalmi, kulturális, materiális és kognitív erőforrásai, amelyek az elitek esetében egy homogénebb csoportot jelentenek ezen szempontok alapján. Illetve ilyen az egyéni, jobb- és baloldali politikai önbesorolás mellett az EU megítélésére, a piaci versenyre vonatkozó egyéni értékítélet is, amelyek feltétlenül hatással lehetnek az EU-hoz való viszony utilitarista, illetve szimbolikus jellegének kialakulására – minél inkább híve valaki a szabad versenynek, annál utilitaristább jellegű lesz az EU-hoz való viszonya. Így tehát a dolgozat további részében először külön-külön megvizsgálom az utilitarista és a szimbolikus kötődést, azok meghatározó tényezőit, ezután a kétféle kötődés összevetésére kerül sor, majd megkísérlem a magyar közvéleményben fellelhető, az EU-hoz való viszony mintázatainak feltárását annak érdekében, hogy választ kapjak a kutatás kérdéseire.

g) Módszertani megfontolások

A kutatás gerincét tehát már meglevő közvélemény-kutatási adatok másodelemzése adja a már említett két adatbázis (DKMKKA 2005, IntUne 2007) alapján. A két közvélemény-kutatás esetében a minta reprezentatívnak tekinthető a 18 év feletti felnőtt magyar lakosságra, a minta esetleges torzulása súlyozással kerül korrigálásra. A 122 fős elit mintát is tartalmazó IntUne adatbázis esetében azonban hangsúlyozni kell, hogy számos elit csoport (pl. kulturális, tudományos, stb.) nem szerepel a rendelkezésre álló adatfelvételben. Ugyanakkor a témával kapcsolatos kutatások elsősorban a politikai elit véleményformáló szerepét hangsúlyozzák, illetve a gazdasági folyamatok globálizációjával a gazdasági elitek szerepe, érdekérvényesítő tevékenysége is előtérbe kerül. E két csoport szerepel az elit mintában, melyben a kutatásba bevont 80 parlamenti képviselő reprezentatív módon, a 42 gazdasági felsővezető a legnagyobb hazai vállalatok és munkaadói érdekvédelmi szervezetek vezetői közül kerültek kiválasztásra, így a gazdasági elit kiemelkedő tagjainak tekinthetők. Az ilyen módon előálló elit almintát lehetőséget kínál a közvéleménnyel való összevetésre.

A vizsgálat keresztábra-elemzések és többváltozós elemzések formájában valósul meg (főkomponens-elemzés, logisztikus regresszió, strukturális egyenletek

modellezés, klaszterelemzés), amelyek a változók közti összefüggések és oksági kapcsolatok feltárására irányulnak. Az elemzések statisztikai módszertanát az adott fejezetnél bővebben tárgyalom, ugyanakkor érdemes előre megemlíteni, hogy a vizsgálat alapját képező közvélemény-kutatási adatok nem adnak lehetőséget a kauzális viszonyok mélyebb összefüggéseinek feltárására. Lazarsfeld (1955) szerint két változó közti összefüggés akkor tekinthető kauzális viszonynak, ha három kritérium teljesül: (1) az ok időben megelőzi az okozatot, (2) a kettő között empirikus összefüggés van, és (3) a két változó kapcsolata robusztus, nem tudható be harmadik változó hatásának, azaz a kapcsolat akkor is fennáll, ha egy tetszőleges harmadik változót is bevonunk a vizsgálatba (Babbie 2008). Az elemzés során használt statisztikai technikák közül a regressziós modellek oksági kapcsolatot feltételeznek, ugyanakkor ezen modelleknél az előbb említett kritériumok közül az első, az időbeli megelőzés csak logikai alapon eldönthető, mivel nem áll rendelkezésre idősoros adatfelvétel. Ilyen módon oksági viszonyról csak részben lehet majd beszámolni, ugyanakkor iránymutatásul szolgálnak a magyarázó modelleknél a korábbi elméleti és empirikus kutatások eredményei.

3. Az Európai Unióhoz való utilitarista kötődés jellegzetességei

„Hát az előnyei azok lennének, mint amit Szlovákia meg Szlovénia, bevezetett, meg Ausztria, az euró, tehát a közös fizetőeszköz. Most ennek a közös fizetőeszköznek az az előnye, hogy átszámolások nélkül össze lehet hasonlítani, hogy egy orvos mondjuk itt Magyarországon, Ausztriában, Szlovéniában, Németországban azonos végzettségű, korú, hogy hogy él meg, hogy keres. Szóval egy nagyon jó összehasonlításra van. A másik pedig az, hogy végül is az EU-ba nem kell már munkavállalási engedély. Tehát szabadon jöhetnek-mehetnek, dolgozhatnak az emberek. De mondom, mindennek az alapja a gazdaság. És akkor a gazdaság, megint visszatérve az elejére, hogy igenis az EU-nak sokkal nagyobb ellenőrzési és ráhatási hatalmat kell biztosítani. Kevés, ami most van... kevés... kevés... Mert ott Brüsszelben jobban látják, hogy Magyarországon milyen, nem egészen jó dolgokat hajtanak végre.” (Interjúrészlet, 64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

„[Európa Parlamenti választások] Hát, az, hogy fontos-e, azt gondolom, hogy fontos, el is fogok menni, és ebben nem is igazán a külpolitikát érzem fontosnak, ha azt mondom, hogy van egy parlament, nyilván a miénk is nehezen gyürkőzik meg egymással, most ez egy sokkal nagyobb parlament, ahol korlátozottak a létszámok, tehát az érdekérvényesítő képesség az meglehetősen korlátozott, és ott azért születnek olyan döntések, amik nem igazán osztatlan örömet okoznak, tehát sok ilyen bürokratikus dolog van, amit aztán néhány helyen nagyon komolyan vesznek.” (Interjúrészlet, 58 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

„Hát, annyiban jó, persze, praktikus dolgokban jó, nincsenek határok, nem kell a határon várakozni, az euró is jó dolog, hogy bevezették, nem kell mindenhol pénzt váltani, ha az ember meg akar inni valahol egy sört, praktikus dologban jó, persze, mélyebb dologban igazából nem tudom. Várni kell még egypár évet, hogy úgy kialakuljon.” (Interjúrészlet, 35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

* * *

Ebben a fejezetben az Európai Unió utilitarista megítélésének különböző összefüggéseit mutatom be. Az EU utilitarista értékelését a továbbiakban, a bevezetőben ismertetettek alapján az esetleges euroszepticismus puha mutatójaként kezelem. Az EU megítélésének utilitarista megközelítése a gazdasági feltételekre, illetve az integrációból adódó gazdasági előnyökre helyezi a hangsúlyt. Ezen költség-haszon

értékelések egy része történhet a nemzeti szint vonatkozásában (Eichenberg-Dalton 1993, Brinegar-Jolly 2005), mint például az ország általános gazdasági teljesítményének értékelése és a demokratikus intézmények állapotával való elégedettség (Anderson 1998, p.572). Az utilitarista megközelítések másik része az egyéni szintű előnyök és hátrányok hatását vizsgálja (Gabel 1998, McLaren 2006). Gabel megközelítése alapján így a képzetebbek, bizonyos foglalkozásúak és a nyelveket beszélők húzhatnak hasznot az ország Európai Unió tagságából. Mindezek alapján a következő hipotézisek vizsgálatára épül a fejezet:

H1. Az utilitarista megközelítéseknek megfelelően feltételezem, hogy (individuális szinten) az EU-val kapcsolatos előnyök percepciója, az előnyösebb társadalmi helyzet, (makroszinten) a demokráciával való elégedettség, az ország gazdasági helyzetével való elégedettség pozitívan befolyásolja az EU megítélését.

A belpolitikai rendszerhez való viszonyulás vizsgálatában használható mutató egyrészt az ország gazdasági helyzetével, demokratikus működésével való elégedettség, másrészt az intézményrendszerbe vetett bizalom, melynek továbbgondolása az EU intézményeinek működését helyezi középpontba. E megközelítés alapján egy jól működő, hatékony intézményrendszer nagyobb támogatottsággal is rendelkezik (Duchesne-Frogner 1995, Kritzinger 2005, Opp 2005). Az EU értékelésére az intézmények iránti bizalom mellett a „képviseltség” megítélésének erőssége is hatással lehet (Rohrschneider 2006). Mindezen megközelítések a demokratikus deficit jelenségének kapcsán kerülnek előtérbe.

H2. Feltételezem tehát, hogy minél inkább bízik valaki a nemzeti/EU-s intézményekben, minél hatékonyabbnak tekinti azok működését, annál pozitívabban ítéli meg magát az EU-t is.

Az utilitarista, hatékonyságalapú megközelítések logikájának megfelelően az EU működésének megítélése a különböző szakpolitikákra lebontva is vizsgálható (Hooghe 2001, 2003, Gabel 1998, Kritzinger 2005). Ebben a fejezetben tehát azzal a kérdéssel is foglalkozom, hogy mennyiben jelenik meg a magyar közvélemény és az elitek körében e szakpolitikák funkcionista rendezése, azaz megvizsgálom egyrészt, hogy mely területeken vélik hatékonyabbnak az EU-s fellépést (Wessels-Kielhorn 1999), másrészt

a nemzeti szuverenitás tekintetében azt a korábban leírt tendenciát, mely szerint a magasabb költségű szakpolitikákat kevésbé utalnák EU-s hatáskörbe. (Hooghe 2003) Mindezek alapján a szakpolitikák kezelésének „helyszínét” (regionális, nemzeti, EU-s), és az általános ideológiai, a piaci versennyel szembeni beállítottságot (piaci szempont vs. szolidaritás) veszem górcső alá. (Börzel 2005, Vössing 2005)

H3. A funkcionalista/instrumentális logikának megfelelően azokat a szakpolitikákat, amelyek határokon átnyúló, transznacionális problémákat kezelnek, inkább utalnák európai szintre.

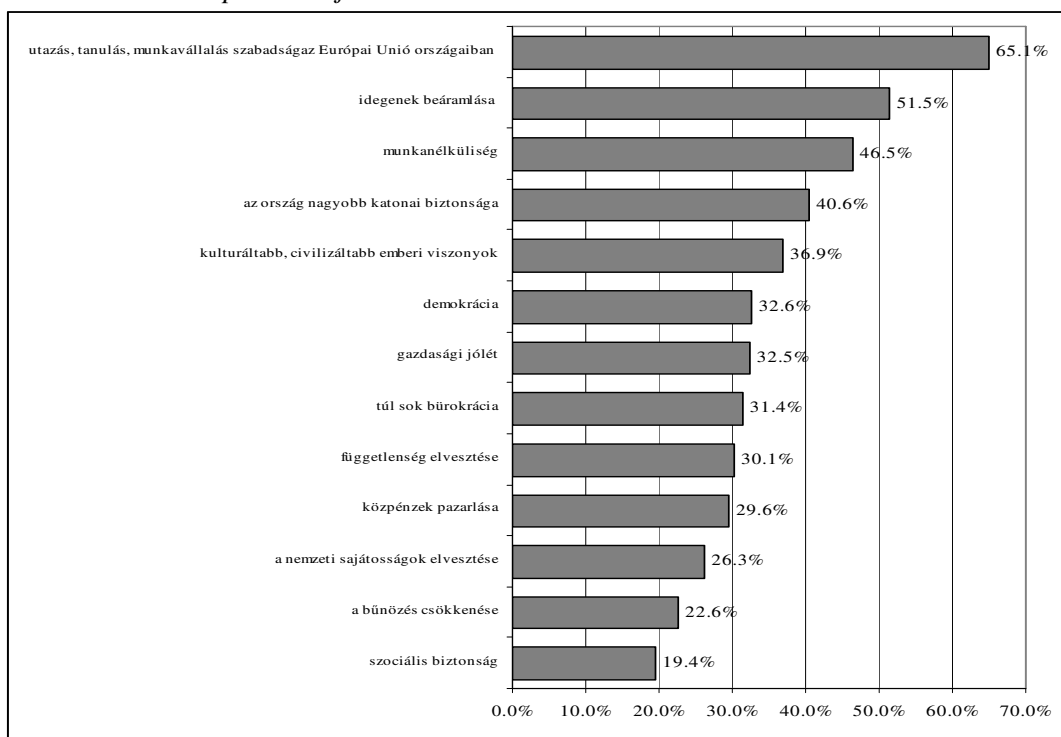
Ebben a részben tehát előbb az Európai Unió jelentéstartalmait és a csatlakozással kapcsolatos várakozásokat mutatom be a 2005. évi adatok alapján, majd az EU megítélésének utilitarista mutatóit vizsgálom. Az egyes politikák megítélése, azok EU-szinten történő kezelése is bemutatásra kerül, mely az EU „tartalma” és jelentése egy másik mutatójának tekinthető, amennyiben ez is az ideáltipikusan elképzelt Európai Unió jellegére vonatkoztatható. Végül arra keresem a választ, hogy az ilyen módon kialakult preferenciák hogyan befolyásolják az EU megítélését a magyar közvélemény és az elitek körében.

Az elitek és a közvélemény összevetésekor érdemes szem előtt tartani, hogy az említett kérdésköröket tekintve az elitek, különösen a politikai elit (parlamenti képviselők) egészen eltérő érintettséggel rendelkeznek. A politikai intézményekbe vetett bizalom, a demokráciával való elégedettség a politikai elit percepciójával is összefüggésben áll, valamint az egyes szakpolitikák Európai Unió szintre való utalása közvetlenül hatással van a politikai kompetenciájukra. Ezen érintettségéből adódó különbségek mellett a jelen adatelemzést is érinti, hogy bizonyos kérdések – mint például a magyar Országgyűlésbe, vagy a magyar kormányba vetett bizalom, vagy a demokráciával való elégedettség – a (politikai) elitek körében nem, csak a közvélemény esetében kerültek lekérdezésre.

3.1. Az Európai Unió jelentés-tartalmai

Először az Európai Unió fogalmához kapcsolódó jelentéstartalmakat és a csatlakozással kapcsolatos várakozásokat mutatom be a DKMKKA 2005 felmérésének két kapcsolódó kérdésére támaszkodva. Ugyan 2005-ben még a csatlakozással kapcsolatos várakozások teljesülését korai lett volna vizsgálni, de a jelen elemzés szempontjából jól használhatók ezek a korai eredmények biztosítva ezzel az utilitarista viszony áttekintésének tágabb kontextusát.

3.1. ábra: Az Európai Unió jelentése

Forrás: DKMKKA 2005 (n=2000)

A kérdés így hangzott: „Mit jelent Önnek személyesen az Európai Unió? Kérem, válassza ki azt az öt dolgot, amit a legjellemzőbbnek tart!”

Az 3.1. ábrán az Európai Unióhoz társított legjellemzőbb jelentéstartalmak láthatók. Érdekes módon a tisztán gazdasági jellegű megközelítést tükröző jelentések nincsenek a legfontosabbak között. A legtöbben a határok megszűnését, a tanulás, az utazás, a munkavállalás szabadságát társították az EU-hoz (65%). A második helyen említett idegenek beáramlása (52%), kapcsán fontos itt megemlítenünk, hogy a kérdés megfogalmazásából nem derül ki, hogy a válaszadók az EU-ba harmadik országból

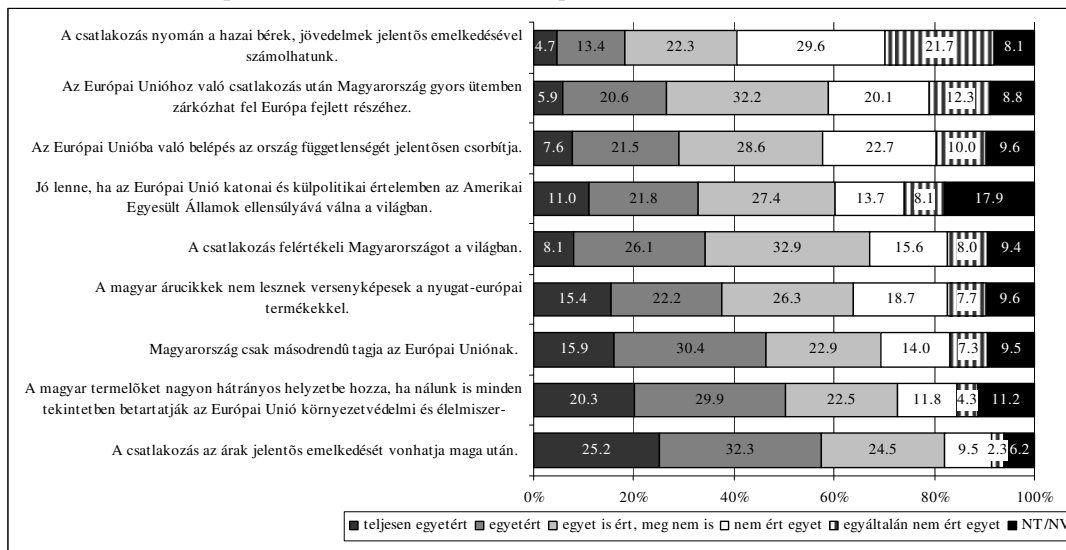
irányuló migrációra, vagy a közvetlenül Magyarországot érintő bevándorlásra gondoltak-e. A munkanélküliség és az ország katonai biztonsága szempontjainak említése után szimbolikusabb tartalmak következnek a sorban: a kulturáltabb, civilizáltabb emberi viszonyok (37%), a demokrácia (33%) értékei mellett a gazdasági jólét fogalmát csupán a megkérdezettek 33%-a kapcsolta az EU-hoz. A válaszadók közel harmada asszociált az Európai Unió kapcsán a túlzott bürokráciának, a közpénzek pazarlásának és a nemzeti függetlenség elvesztésének aspektusaira. Az EU és Magyarország viszonyát szimbolikusan közelítő nemzeti sajátosságok elvesztése motívum a válaszadók 26%-a számára volt említésre méltó. A jólétet érintő bűnözés csökkenése és a szociális biztonság szempontjai zárják a sort – a válaszadók ötöde választotta ezeket.

A felmérésből kítűnik, a három leggyakrabban említett jellemző mind összefüggésbe hozható a személyek szabad mozgásával, ugyanakkor az is érdekes, hogy a kutatásom részét képező kvalitatív mélyinterjúkra épülő fogalomfeltáró elemzés (ld. melléklet) csak részben igazolja ezeket a címkéket. A mélyinterjús technika előnye, hogy spontán felmerülő jelentéstartalmakat hoz felszínre, míg a reprezentatív adatfelvétel ezek jelentőségét, elterjedtségét méri, mivel azonban a válaszadónak egy készen kapott listáról kell választania, a válaszok köre jelentősen behatárolt. A mélyinterjúk tapasztalatai alapján valóban a határok leomlása, a szabad mozgás lehetősége az EU-hoz leggyakrabban társított fogalmak, ugyanakkor itt a bevándorlás, a munkanélküliség, a katonai biztonság és a bűnözés csökkenésének motívumai egyáltalán nem jelennek meg a társított jelentéstartalmak között. Az eltérés mögött megbújhat az a tény is, hogy 2009-ben, amikor az interjúk készültek már több tapasztalat állt rendelkezésre Magyarország EU-s tagságát illetően, s lehetséges, hogy az esetlegesen kevésbé reális félelmek idővel alapjukat veszítették.

2005-ben Magyarország pusztán alig egy éve csatlakozott az Európai Unióhoz, ezért a rendelkezésre álló adatok alapján létjogosultsága lehet a csatlakozással kapcsolatos várakozások vizsgálatának is. A 3.2. ábra szerint az EU-val kapcsolatba hozott, vizsgált állítások utilitarista, gazdasági előnyök és hátrányok mentén való megközelítést tükröznek, egy részük a félelmeket ragadja meg, más részük pozitív viszonyulást hordoz. Összességében a félelmek dominánsabbnak mutatkoznak a közvéleményben, mint a pozitív várakozások. 58% tartott az árak emelkedésétől, a válaszadók fele pedig a magyar termelőket érő hátrányoktól. 46% gondolta, hogy Magyarország csak másodrendű tagja az EU-nak, míg 38% értett egyet azzal az

állítással, hogy a magyar árucikkek nem lesznek versenyképesek a nyugat-európai termékekkel. S csupán egyharmad, vagy kevesebb gondolta, hogy a csatlakozás felértékeli Magyarországot a világban, hogy felgyorsul majd a fejlődés és nőnek a bérek.

3.2. ábra: Az Európai Unió csatlakozással kapcsolatos várakozások

Forrás: DKMKKA 2005 (n=2000)

A kérdés így hangzott: „Kérem, hogy a kártyalap segítségével mondja meg, mennyire ért egyet, vagy nem ért egyet a következő kijelentésekkel!”

Az eredmények elemzése során az egyes állítások, vagy jellemzők mögött nem igazán fedezhető fel tartalmilag is újat mutató struktúra – legjobban a pozitív és a negatív állítások két dimenziója különíthető el, s ezek rendre pozitívan és negatívan befolyásolják az EU megítélését. Emellett elmondható, hogy a pozitív állításokkal a fiatalabbak, a nagyobb településeken élők, a magukat a középosztályhoz sorolók és az idegen nyelveket beszélők értékelték egyet, míg negatívabb várakozásokat fogalmaztak meg a kevésbé tanultak, a magukat az alsóbb osztályba sorolók, a jobboldali beállítottságúak és az idegen nyelveket nem beszélők. Érdekes még, hogy a katonai biztonság kérdése – mind a várakozások, mind a vizsgált jelentéstartalmak esetében – nem illeszkedett a többi állításhoz, jellemzőhöz. Úgy tűnik, mintha a katonai biztonság kérdéskörét a válaszadók kevésbé társítanák az Európai Unióhoz, vagy kevésbé illeszkedik az utilitarista logikába, mint a többi vizsgált állítás.

E témakör alaposabb vizsgálata további érdekességeket rejt magában, de a dolgozat terjedelme, a kutatás fókusza nem engedi, hogy a fentieknél részletesebben

tárgyaljam ezt a témát. Jelen ismertetés bevezető szándékkal készült biztosítandó az utilitarista kötődés vizsgálatához szükséges tágabb elemzési kontextust egyrészt az általános, az egyéni és az országos szintekre utaló mutatók, másrészt a főbb politikai kérdéskörök és azok európai szintre történő utalása vonatkozásában.

3.2. Az Európai Unió utilitarista megítélésének különböző mutatói

A továbbiakban a magyar közvélemény és az elitek EU-val kapcsolatos attitűdjeinek bemutatása, összevetése következik az IntUne 2007 adataira támaszkodva. Ebben a fejezetben az EU-val kapcsolatos attitűdök általános mutatóit vizsgálom, valamint bemutatom az ezek magyarázatára alkalmazott kutatási kérdéseket. Szó lesz tehát az EU individuális szintű hatásainak percepciójáról, a nemzeti és EU intézményeinek, azok demokratikus működésének megítéléséről, a képviseltség érzéséről, az ország gazdasági helyzetével való elégedettségről. Előrebocsátom, ezek a tényezők az elitek esetében csak korlátozottabb mértékben kerültek lekérdezésre, így nem minden kérdésben biztosított az összehasonlítás lehetősége.

3.2.1. Az EU megítélésének általános mutatói

Az 3.1. táblában jól látható, hogy 2007-ben a magyar elitek 88%-a gondolja, hogy Magyarország előnyére vált az EU-s csatlakozás, ez az arány a közvélemény esetében csupán 46%-os. Amellett, hogy a közvélemény az előnyök tekintetében stagnál a vizsgált időszakban, változás mutatkozik a bizonytalan válaszok arányát tekintve, amely arány csökkenő tendenciát mutat.

Az európai integráció támogatottságát a kognitív mobilizációs képességekre visszavezető elméletek (Inglehart 1970) a keresztműveltség-elemzések eredményei alapján magyarázatot nyújtanak a közvélemény és az elitek közötti különbségre. Ennek lényege, hogy az EU-val kapcsolatos absztrakt információk megértéséhez bizonyos kognitív kapacitások szükségesek, mint például megfelelő iskolai végzettség, vagy politikai érdeklődés. Ebből a szempontból az elitek egy része – szemben a közvéleménnyel – homogénebb csoportnak tekinthető, hiszen joggal feltételezhető: bizonyos kognitív

erőforrások, kifejezett politikai érdeklődés, valamint szélesebb körű, EU-val kapcsolatos információk birtoklása egységesen jellemzi őket. A keresztábla-elemzések eredményei szerint minél iskolázottabb valaki, annál inkább hangsúlyozza az EU-biztosította előnyöket, hasonlóan pozitív hatása van a kornak, a politikai beállítódásnak, illetve a vallásnak. Úgy látszik továbbá, minél fiatalabb valaki, annál pozitívabban áll az EU-hoz, a baloldali beállítottságúak pozitívabb véleményét fogalmazzák meg a közép- illetve jobboldali orientáltságúaknál¹⁶, illetve azok is pozitívabban ítélik meg az EU-t, akik nem vallják magukat vallásosnak, vagy nem voltak hajlandók válaszolni a vallásukra irányuló kérdésre¹⁷. Az iskolai végzettségnek és a kornak nincs statisztikailag releváns hatása az EU megítélésére az elitek körében, ezt magyarázhatja, hogy ezen szempontok mentén a csoport homogénnek tekinthető. Ami ennél is érdekesebb jelenség, hogy ebben a kérdésben a politikai beállítottságnak sincs hatása, ami egyfajta konszenzusra utal az elitek körében Magyarország EU-s tagságának megítélését illetően.

3.1. tábla: Magyarország Európai Unió tagságának megítélése

	Közzvélemény (2005)	Közzvélemény (2007)	Eliték (2007)
N=	2.000	1.002	122
	100,0%	100,0%	100,0%
Előnyére vált	45,6%	45,6%	87,7%
Nem vált előnyére	33,1%	42,0%	9,8%
NT/ Nem válaszol	21,3%	12,4%	2,5%
Cramer's V: 0,278***			

Forrás: DKMKKA 2005, IntUne 2007

A kérdés így hangzott 2005-ben (DKMKKA): „Ön melyik véleménnyel ért inkább egyet: az Európai Unióhoz való csatlakozás Magyarország számára inkább előnyökkel vagy inkább hátrányokkal járhat?“, és 2007-ben (IntUne): „Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?“.

A 2007-es adatokat európai kontextusban vizsgálva úgy tűnik, a magyar közvélemény kevésbé látja az EU-tagság előnyeit, mint az európai közvélemény általában: átlagosan 63% gondolja, hogy országa EU-s tagsága előnyös a magyar válaszadók 46%-ával szemben. Az amúgy is pozitívabb attitűddel rendelkező elit esetében az eltérés nem ennyire szembeötlő: az európai átlag 92% volt a magyar elitek

¹⁶ A politikai beállítódást egy 0-10 skálán kérdeztük, ahol a 0-3 válaszok jelentik a baloldali, 7-10 válaszok a jobboldali és 4-6 válaszok a közép-irányultságot.

¹⁷ 2005-ben hasonlóak az összefüggések: a fiatalabbak és magasabb iskolával rendelkezők, s akik idegen nyelveket beszélnek pozitívabban ítélik meg a kérdést. Ugyanakkor a szintén a kognitív mobilizációs képességeket mérő politikai tárgyú beszélgetések gyakorisága és a politikai érdeklődés nem a negatív válaszok kisebb arányában nyilvánul meg, hanem a magasabb kognitív mobilizációs kapacitásokkal rendelkezők kisebb arányban fogalmaztak meg bizonytalan („nem tudja”) véleményeket, csakúgy, mint a munkaerőpiacon aktívak a magukat felsőbb osztályokba sorolók.

88%-ával szemben. Ez az eredmény alátámasztja, hogy a magyarok a puha értelemben vett euroszkepticizmus szempontjából az átlag felett helyezkednek el az EU-n belül. A magyar és az európai közvélemény közötti eltérés egyik lehetséges magyarázata az, hogy a magyar közvélemény az átlag alatt elégedett nemcsak a belpolitikai helyzettel, hanem a hazai intézmények és a gazdaság működésével is, s ez az elégedetlenség az, ami rányomhatja bélyegét az EU megítélésére (Lengyel-Göncz 2010).

Arra a kérdésre adott válaszok összessége, mely szerint jó dolog-e Magyarország EU-s tagsága, szintén az Európai Unióval kapcsolatos attitűdökre reflektál, mely kérdés rendszeresen, évente kétszer szerepel az Eurobarometer kutatásokban. Jól látható, hogy ez a kérdés az előzővel szorosan összefügg (ld. 3.2. tábla), s ez alátámasztja a bevezetőben már bemutatott Eurobarometer vizsgálatok eredményeit. Az EU-tagságot jó dolognak tekintők aránya az előző kérdésben mértékhez hasonlóan alakul (45%), s egyben nagy átfedés tapasztalható a két kérdésre válaszolók tábora között: azok többsége (83%), akik azt mondták, hogy az EU-tagság Magyarország előnyére vált, egyben az EU-t jó dolognak is tartották. Ebből a szempontból érdekes, hogy azoknak a 37%-a, akik úgy gondolják, hogy Magyarországnak az EU-tagság nem vált előnyére, egyben a tagságot nem tekintik se nem jó, se nem rossz dolognak, ráadásul ugyanezen csoport 12%-a vélekedik úgy, hogy a tagság egyenesen jó dolog. A két kérdés hasonlósága ellenére is különbözik tehát, amennyiben közel fele azoknak, akik szerint nem vált Magyarország előnyére a csatlakozás, nem tartja az Európai Uniót rossz dolognak. Összesen a megkérdezettek 38%-a gondolja, hogy az EU-tagság Magyarország számára hasznos is, és egy jó dolog, míg 20% gondolja, hogy nem hasznos és rossz dolog.

3.2. tábla: Az EU megítélésének két általános mutatója közti összefüggés

	Összesen	Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?			
		Előnyére vált	Nem vált előnyére	Nem tudja	Nem válaszol
Összesen	1.001	457	420	118	6
Általában véve, Ön úgy gondolja, hogy Magyarország EU-s tagsága...?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Jó dolog,	44,8%	83,2%	11,9%	15,3%	0,0%
Rossz dolog	21,3%	0,9%	47,6%	7,6%	0,0%
Se nem jó, se nem rossz dolog (SPONTÁN)	29,7%	15,8%	37,4%	53,4%	83,3%
Nem tudja	4,3%	0,2%	3,1%	23,7%	16,7%

Cramer's V: 0,485***

Forrás: IntUne 2007

Az EU-t nagyobb arányban tekintik jó dolognak a fiatalabbak, a felsőfokú végzettségűek, a magukat a politikai baloldalra sorolók, és a nagyobb településeken élők – hasonlóan az előző kérdéshez, míg az alapfokú végzettségűek jellemzően a „nem tudja” opciót választották, igazolva ezzel a kognitív mobilizációs képességek hatását. Az előny/hátrány kérdéshez hasonlóan a magyar közvélemény kisebb arányban tekinti jó dolognak az EU tagságot, mint az európai közvélemény átlagosan, s a különbség jelentősebb is, mint az előző esetben. Míg a magyar közvélemény 45%-a gondolja, hogy Magyarország EU-s tagsága jó dolog, addig az európai átlag 70%.

Az EU-val kapcsolatos általános attitűdök egy további aspektusát mutatja meg annak megítélése, hogy tovább kellene-e az európai integrációs folyamatot erősíteni. E tekintetben az elitek szintén pozitívabb attitűdöt fejeztek ki, mint a közvélemény (ld. 3.3. tábla). Míg az elitek adta válasz átlagosan 6,73-as értéket mutat a 0-10-es skálán, addig a közvélemény ugyanezen kérdésre adott válaszában átlag 5,26, azaz az elitek jellemzőbben gondolják úgy, hogy integrációt tovább kellene erősíteni. Ezek az eredmények hasonlóak a kutatásba bevont európai országok átlagához, amely az elitek esetében 6,6, és a közvélemény esetében 5,68. Ugyanakkor a magyar közvélemény ebben az esetben is az európai átlag alatt marad.

3.3. tábla: Az európai integráció megerősítésével kapcsolatos vélemények

	Közvélemény	Elitek
<i>N=</i>	1.002	122
Összesen	100,0%	100,0%
0-3 értékek	20,8%	10,0%
4-6 értékek	53,3%	28,3%
7-10 értékek	25,9%	61,7%
<i>átlag (0-10) (szórás)</i>	5,26 (2,37)	6,73 (2,17)
<i>t=-6.38***</i>		

Forrás: IntUne 2007

A kérdés így hangzott: „Néhányan azt mondják, hogy az európai integrációt meg kellene erősíteni. Mások azt állítják, hogy az integráció már így is túl előrehaladott. Mi az Ön véleménye?” (0=az integráció már így is túl messzire ment, 10= tovább kellene erősíteni)

3.2.2. Az EU megítélése az ország gazdasági helyzetéből és belpolitikai rendszeréből kiindulva

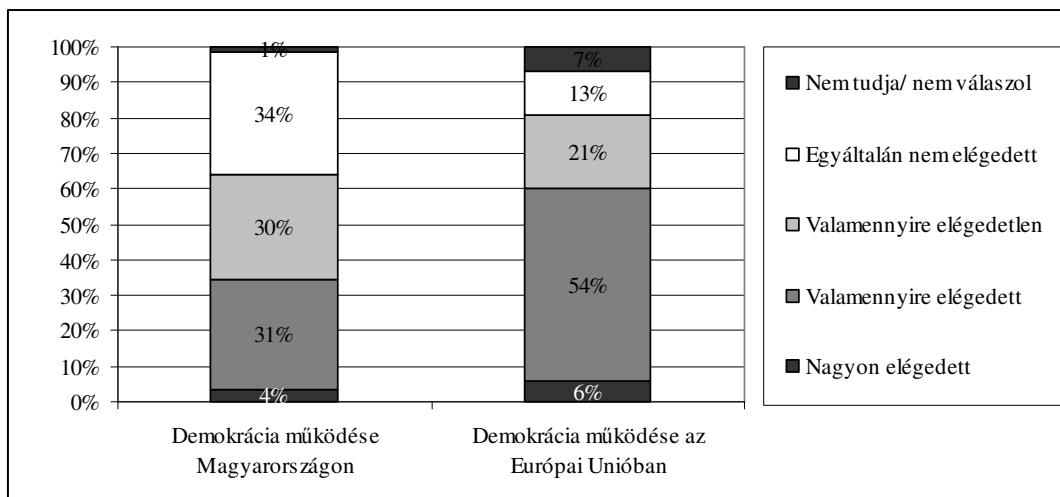
Ebben a fejezetben az EU-hoz való utilitarista viszonyt az ország belpolitikai rendszeréből és gazdasági helyzetéből kiindulva mutatom be. Összességében

elmondható, hogy a Magyarország EU-tagságának megítélése erősen összefügg az ország helyzetének megítélésével. 2007-ben a közvélemény 45%-a gondolta, hogy a magyar gazdaság állapota sokat romlott a megelőző 12 hónap során (ld. 3.4. táblázat, melléklet 3.14. tábla). Ők nagyobb arányban gondolták, hogy az EU-tagság nem vált az ország előnyére, s kevésbé tekintették az EU-t Magyarország számára jó dolognak. A magyar közvélemény ilyen módon sokkal negatívabban ítéli meg országa gazdasági helyzetét, mint az európai átlag, amely esetében csak 20% volt azok aránya, akik úgy látták, országuk gazdasági helyzete sokat romlott. A magyar közvélemény esetében a jobboldali politikai beállítottságúak, illetve az Alföldön és a Nyugat-Dunántúlon lakók is negatívabban ítélték meg Magyarország gazdasági helyzetét.

Egy adott politikai rendszer megítélésének mérőszáma lehet a demokrácia működésével való elégedettség is. Az 3.3. ábrán jól látszik, hogy az Európai Unió demokratikus működésével a magyar közvélemény elégedettebb volt, mint a magyarországi demokráciával. Közel 60% mondta, hogy valamennyire, vagy nagyon elégedett, míg Magyarország esetében ez az arány csak 35%. Mindkét változó szignifikáns, és pozitív összefüggésben áll az EU általános megítélésével. Így tehát minél elégedettebb valaki a demokrácia működésével Magyarországon vagy az EU-ban, annál előnyösebbnek, annál jobb dolognak tekinti Magyarország EU-s tagságát. Európai összehasonlításban szemlélve ezeket az eredményeket, a magyar közvélemény a saját ország demokratikus működésének tekintetében nyilatkozott negatívabban, mint az európai átlag – Európa-szerte átlagosan 43% volt elégedett azzal, ahogyan hazájában működik a demokrácia. Ilyen módon ez az elégedetlenség is összefüggésbe hozható a magyar közvélemény puha értelemben vett euroszepticismusával.

Magyarország esetében az önmagukat a politikai baloldalra sorolók általában elégedettebbek voltak mind az EU, mind Magyarország demokratikus működésével – ami nem meglepő a 2007-ben kormányon levő baloldal miatt. Aki tehát magát a politikai baloldalra sorolta, vélhetően a kormányon levő párt tevékenységével, s így a demokrácia működésével is elégedettebb volt. Az EU demokratikus működésével elégedettebbek voltak a tanultabbak, a kevésbé iskolázottak jellemzőbben választották a „nem tudja” válaszlehetőséget.

3.3. ábra: Elégedettség a demokrácia működésével

Forrás: IntUne 2007, közvélemény (n=1002)

A kérdés így hangzott: „Mindent összevetve, Ön mennyire elégedett a demokrácia működésével Magyarországon/ az Európai Unióban?”

Hasonló összefüggést mutat az egyes Európai Unió és nemzeti intézményekbe vetett bizalomra vonatkozó kérdés: a magasabb intézményi bizalom általában pozitívabb EU-val szembeni attitűddel jár együtt. Érdekes a közvélemény esetében, hogy a bizalom nem az egyes szintektől való távolság függvényében változik. A legmagasabb a helyi önkormányzatba vetett bizalom (ld. 3.4. tábla), ezt követi az Európai Parlament, a magyar kormány, az Európai Bizottság, és végül a magyar Országgyűlés. Az elitek esetében elsősorban az európai intézményekbe vetett bizalommal való összehasonlításra van lehetőség, s ebből a szempontból úgy tűnik, az elitek mindkét intézményben jobban bíznak, mint a közvélemény.

3.4. tábla: Intézményekkel szembeni bizalom

(Átlag 1-11)	Közvélemény	Elitek összesen	Politikai elit	Gazdasági elit
Összesen (n=)	1.002	122	80	42
Európai Parlament (T-test: -5,66***)	5,99	7,08	7,37	6,54
Európai Bizottság (T-test: -10,62***)	4,89	6,98	7,13	6,68
Magyar Országgyűlés (T-test: -3,01***)	4,35	5,50	,	5,50
Magyar kormány (T-test: n.s.)	5,00	5,43	,	5,43
Helyi önkormányzat (T-test: n.s.)	6,62	6,12	,	6,12

Forrás: IntUne 2007

A kérdés így hangzott : „Kérem, határozza meg egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy Ön személy szerint mennyire bízik meg a következőkben felsorolt intézményekben a tekintetben, hogy rendszerint helyes döntéseket hoznak.” (0= "Ön egyáltalán nem bíz az adott intézményben" 10= "Ön teljes mértékben megbízik abban")

Európai kontextusba helyezve ezeket az eredményeket, a magyar közvélemény jobban bízik a helyi önkormányzatban és kevésbé az országos intézményekben, mint az európai átlag, de a tendencia hasonló, a helyi önkormányzattal szemben a legnagyobb a bizalom.

A közvélemény esetében a különböző intézményekbe vetett bizalom jól illeszkedik egy főkomponensre, amely a teljes variancia 57%-át magyarázza (KMO-teszt: 0,656). A főkomponenssel minden változó erősen korrelál, ez alól a helyi önkormányzatba vetett bizalom kivétel, amely kevésbé illeszkedik ebbe a struktúrába. Az elitek esetében nem lehet ilyen struktúráról beszélni, de ebben az esetben csupán két intézmény iránti bizalom vizsgálható (ld. 3.5. tábla, melléklet 3.16. tábla).

3.5. tábla: Az intézményekkel szembeni bizalom főkomponense (faktorsúlyok)

Megmagyarázott variancia	56,9%
Európai Parlament	0,868
Európai Bizottság	0,829
Magyar országgyűlés	0,762
Magyar kormány	0,741
Helyi önkormányzat	0,526

Extraction Method: Principal Component Analysis, (KMO=0,656)

Az EU jelentéstartalmainak áttekintése során korábban már említésre került a katonai biztonság sajátos szerepe, s az, hogy kevésbé illeszkedik a többi, inkább utilitarista logikára épülő ügy, vagy állítás körébe. A saját hadsereg egy állam szuverenitásának alapvető sajátossága, ezért is nagyon érdekes annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy mennyiben adnák ezt fel, mennyiben utalnák a hatalom ezen aspektusát európai szintre. A 3.6. tábla adatai alapján elmondható, hogy a közvélemény harmada a nemzeti és európai hadsereg együttes fenntartását preferálja. A válaszadók negyede szeretne csak Európai Unió hadsereget, míg ez az arány az elitek körében magasabb (41%), s a gazdasági elit sokkal inkább támogatja ezt a gondolatot, mint a politikai elit. A közvélemény esetében a fiatalabbak, a férfiak, a tanultabbak és a nagyobb településeken élők is szívesebben látnának egy EU hadsereget. Az Európai Unió hadsereg preferálása az EU nagyobb arányú támogatásával is együtt jár mind a közvélemény, mind az elitek körében. Emellett az európai átlaghoz képest, mind a közvélemény, mind az elitek körülbelül 10 százalékponttal nagyobb arányban látna szívesen egy EU-s hadsereget. Nemcsak ez, hanem az EU megítélésének eddig bemutatott mérőszámaival ellentétes tendencia is jól bizonyítja: az EU-s hadsereg kérdése nem illeszkedik az utilitarista

mutatók sorába, egyúttal azt sugallja, hogy ez a tényező mind a magyar közvélemény, mind az elitek körében jellemzően szimbolikus jelentéstartalmat hordoz.

3.6. tábla: Egy Európai Unió hadsereg megítélése

	Közvélemény	Elitek összesen	Politikai elit	Gazdasági elit
Összesen (n=)	1.002	122	80	42
Legyen magyar nemzeti hadsereg	26,0%	18,0%	23,8%	7,1%
Legyen egy Európai Unió Hadsereg	24,8%	41,0%	37,5%	47,6%
Legyen magyar nemzeti hadsereg is, és Európai Unió Hadsereg is	33,5%	35,2%	33,8%	38,1%
Egyik se legyen (SPONTÁN)	9,4%	3,3%	3,8%	2,4%
NT (SPONTÁN)	0,6%	0,0%	0,0%	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	5,6%	2,5%	1,3%	4,8%

Cramer's V: 0,107***

Forrás: IntUne 2007

A kérdés így hangzott: „Néhányan úgy gondolják, hogy rendelkezünk kellene egy egységes Európai Unió Haderővel. Mások azt mondják, hogy minden országnak meg kellene tartania saját nemzeti haderejét. Mi az Ön véleménye?”

Az intézményekbe vetett bizalom egy másik szempontból való megközelítésére ad lehetőséget az EU hatékony működésének egyik aspektusára vonatkozó „képviseltség” érzésének vizsgálata is, azaz annak mérése, hogyan ítélik meg az emberek, hatékonyan képviselik-e érdekeiket (Rohrschneider 2006). Az európai döntéshozók megítélése és a magyar érdekek megjelenésének tekintetében a közvélemény negatívabb, 63,7% értett egyet azzal, hogy a magyar érdekeket nem veszik eléggé figyelembe. Ez az arány az elitek esetében alacsonyabb (54,9%), e kérdés tekintetében a vizsgált csoportok közül a gazdasági elit tekinthető a legpozitívabbnak.

3.7. tábla: Képviseltség érzése az Európai Unió szintjén

„Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket hozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit.”	Közvélemény	Elitek összesen	Politikai elit	Gazdasági elit
Összesen (n=)	1.002	122	80	42
Nagyon egyetért	25,0%	16,4%	22,5%	4,8%
Valamennyire egyetért	38,7%	38,5%	31,3%	52,4%
Valamennyire nem ért egyet	19,5%	29,5%	33,8%	21,4%
Nagyon nem ért egyet	8,5%	10,7%	10,0%	11,9%
Nem osztja a véleményt, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	3,3%	4,1%	2,5%	7,1%
NT (SPONTÁN)	5,1%	0,8%	0,0%	2,4%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Cramer's V: 0,105***

Forrás: IntUne 2007

Az EU általános megítélése és a képviseltség érzése között is szignifikáns, pozitív kapcsolat áll fenn. S ilyen szempontból a magyar közvélemény és elitek az európai átlagnál valamelyest jobban képviselve érzik magukat, s ilyen módon ez az eredmény is tovább árnyalja a magyar euroszkepticizmus kérdését. Érdekes módon, Magyarországon a képviseltség erősebb érzése mellett jelenik meg az EU alacsonyabb szintű támogatottsága az európai átlaghoz képest.

3.2.3. Az EU megítélésének egyéni vonatkozása

Már említésre került, hogy az EU-hoz való utilitarista viszony egyéni szintű előnyök és hátrányok mérlegelésén keresztül is létrejöhet. S Gabel (1998) elmélete szerint az iskolai végzettség, a foglalkozás, a jövedelmi helyzet, az idegen nyelv tudása mind olyan tényező, amely meghatározza, hogy valaki mennyire tud az Európai Unió adta, a négy szabadság elvén alapuló lehetőségekkel élni. Az iskolai végzettség, a foglalkozás olyan tényezők, amelyek szerepelnek az elemzésben, a jövedelmi helyzet közelítésére a szubjektív osztálybesorolást alkalmazom majd. Mindezek a tényezők elsősorban a közvélemény esetében bírnak magyarázóerővel, hiszen az elitek ezen szempontok mentén homogénebb csoportnak tekinthetők.

3.8. tábla: Az EU előnyeinek és hátrányainak megítélése egyéni és Magyarország vonatkozásában

		Összesen		Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?	
				Előnyére vált	Nem vált előnyére
Összesen		1002	100,0%	45,7%	42,0%
És mi a helyzet az Önhöz hasonló emberekkel? Nekik összességében előnyükre vált Magyarország EU-tagsága vagy sem?	Előnyükre vált	340	100,0%	93,8%	3,5%
	Nem vált előnyükre	544	100,0%	17,5%	72,6%
	NT (SPONTÁN)	109	100,0%	35,2%	13,3%
	NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	9	100,0%	53,3%	0,0%

(Cramer's V: 0,577***)

Forrás: IntUne 2007, közvélemény

Ezen tényezők mellett a közvélemény esetében az is feltérképezésre került, hogy az egyes emberek szintjén mennyire érzékelhetők az EU előnyei, illetve hátrányai. A

3.8. táblában látható, hogy míg az EU-tagságnak az országra vonatkoztatott előnyeit 45,7% említette, addig egyéni szinten csak 34% érzékelte ugyanezt¹⁸. Ugyanakkor nagyon erős pozitív összefüggés van a két változó között, amennyiben azok, akik egyéni szinten is előnyösnek találták az EU-tagságot, azok 94%-a az ország szintjén is annak találta. Míg azok 18%-a, akik egyéni szinten nem látták az EU előnyeit azért országos szinten előnyösnek találták a csatlakozást. Ez az eredmény jól szemlélteti, hogy az emberek egy részének az EU egy távoli intézmény marad, amelynek személy szerint nem feltétlenül érzi előnyét, de ettől még nem utasítja el azt, az ország számára előnyösnek is tekintheti a tagságot – ez az eredmény összhangban áll azzal, ami a mélyinterjúk során elhangzott (ld. mellékletben).

3.3. A szakpolitikai preferenciák

Az EU-val kapcsolatos attitűdök egy következő aspektusát hozza annak bemutatása, hogy a megkérdezettek milyen tartalmat, célt szánnának az EU-nak, s ez a kérdéskör vizsgálható az európai szintre delegálandó politikai területeken keresztül is. A közvélemény és az elitek ilyen szempontú összehasonlításakor Hooghe azt találta (Hooghe 2003), hogy a közvélemény inkább egy szociális jellegű EU-t képzel el, így a szociális politikákat utalnák EU-s szintre, míg az elit egy gazdasági jellegű EU-t látna szívesen a gazdasági témájú politikák delegálásával. Mindehhez jól illeszkedik az EU fő céljait firtató kérdésre adott válaszok összessége a 3.9. táblázatban: az elitek többsége (64%) a gazdaság versenyképesebbé tételét jelölte meg, míg a közvélemény többsége (60%) azt, hogy jobb szociális biztonságot nyújtson. Ennek a különbségnek az egyik lehetséges magyarázata, hogy attól függően dől el, ki mit tartana az EU legfontosabb céljának, hogy ki mely oldalát érzékeli a kérdésnek. Ilyen módon a hátrányosabb szociális helyzetűek, a munkaerőpiacon nem jelenlevő inaktívak a szolidaritást helyezik előtérbe. Ezt a magyarázatot alátámasztja, hogy a közvélemény esetében az aktívak (vezetők, vállalkozók, szellemi foglalkozásúak és szakmunkások) nagyobb arányban választották a versenyképességet, ezzel szemben az inaktívak jellemzően a szolidaritást preferálták. Emellett az elit számos képviselője említette, hogy a szociális biztonság előfeltétele a gazdaság megfelelő működése, s így az itt jelölt preferenciák egymástól

¹⁸ Az európai átlag magasabb, 43,4% volt.

nem függetlenek. Talán ezzel a reális gazdasági racionalitással magyarázható, hogy a gazdasági elitek esetében az európai gazdaság versenyképességének növelése nagyobb arányban jelenik meg fő célként (74%), mint a politikai elit esetében. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a versenyképesebb gazdaság nem feltétlenül és automatikusan teremt szociális biztonságot, a versenyképességnek ugyanakkor feltétele lehet a megfelelő minőségű munkaerő, amelynek vannak szociális biztonságot érintő vonatkozásai. Ilyen módon nem egyértelmű a két tényező közötti viszony, a két cél közötti választás nem gazdasági automatizmus, hanem preferencia kérdése, s a két cél akár egymással összefüggésben, de akár külön-külön is elérhető.

3.9. tábla: Az EU fő céljára vonatkozó preferenciák

	Közzvélemény	Elitek
<i>N=</i>	1.002	122
Kérem, mondja meg, hogy melyik áll közelebb az Ön véleményéhez:	100,0%	100,0%
Az EU fő célja az kellene legyen, hogy az európai gazdaság versenyképesebbé váljon a világpiacokon,	36,4%	63,9%
Az EU fő célja az kellene legyen, hogy jobb szociális biztonságot kínáljon összes állampolgára számára	59,5%	23,8%
Mindkettő	0,0%	11,5%
Nem tudja/ nem válaszol	4,1%	0,8%

Cramer's V: 0,393***

Forrás: IntUne 2007

Megfigyelhető továbbá, hogy míg az elitek esetében az EU megítélésére nincs hatása annak, hogy milyen célt képzelnek el az EU-nak, addig a közvélemény esetében van. Azok körében, akik – az elitekhez hasonlóan – az európai gazdaság versenyképességének növelését helyeznék előtérbe a szociális dimenzióval szemben, nagyobb arányban gondolják, hogy Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága. Az adatok szerint a versenyképességet nagyobb arányban választották az EU fő céljának a magukat baloldalinak vallók (43%), a tanultabbak, a nagyobb településen élők és a férfiak, míg a magukat középre sorolókat (64%) és a nők nagyobb arányban említették a szociális biztonságot. A politikai jobb és baloldal ilyen „felcserélődésének” hátterében is az éppen kormányon levő baloldali párt támogatása állhat. A versenyképességet, mint célt tekintve elmondható, hogy mind a magyar közvélemény, mind az elitek az európai átlaghoz hasonló arányban preferálják ezt a célt, míg a szociális biztonság körükben kevésbé fontos az európai átlaghoz viszonyítva. A közvélemény esetében Európában átlagosan 65% gondolja, hogy a szolidaritás a

fontosabb, míg az elitek esetében 36%. A gazdasági elit pragmatikusabb hozzáállása egész Európára jellemző trend.

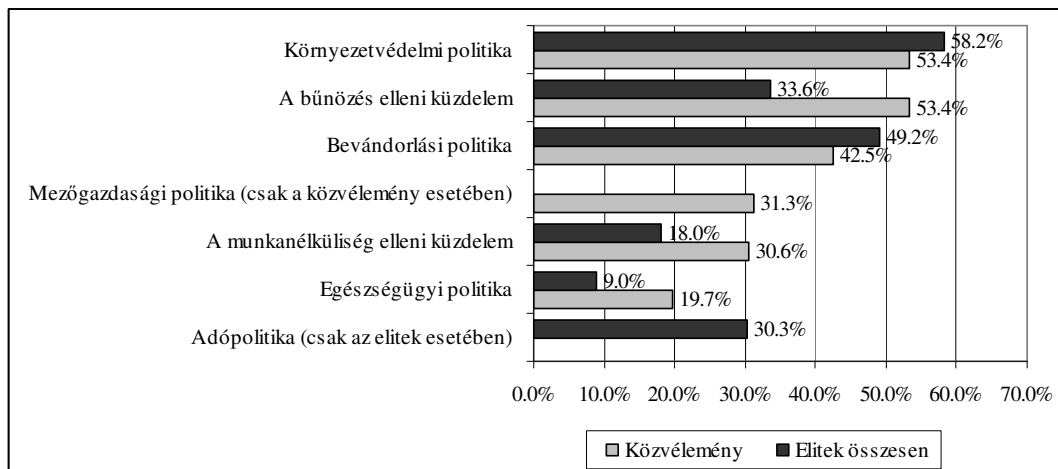
Az eddig említetteken túl az európai integráció az egyes szakpolitikák európai szintre utalásának folyamataként is leírható, amelynek során a politikai döntéshozatal a kezdetektől számos területen került a hagyományos állami szintről az államközi, illetve szupranacionális térbe (Börzel 2005, Wessels és Kielhorn 1999). Az európai integrációs folyamat ilyen szempontú vizsgálata funkcionális logikát követ, amelynél az integráció funkciója, hogy hatékonyabban reagáljon a globalizálódó világ határokon átnyúló problémáira. Ilyen módon a következő elemzés Wessels és Kielhorn (1999) globalizációs hipotézisének gondolatmenetét követi, amelyben feltételezik, hogy a határon átnyúló problémákat érintő politikákat a probléma hatékonyabb kezelése érdekében szupranacionális szinten kellene kezelni.

Mindezek mellett az EU-támogatottság egyes szakpolitikák tekintetében való vizsgálata lehetőséget ad az EU-hoz való viszony általánosan túli, többdimenziós jellegének megragadására is (Vössing 2005, Kritzing 2005), valamint, a közvélemény és az elitek közötti különbségek feltárására (Hooghe 2003). Ilyen módon az IntUne kutatás 2007-es adatfelvétele lehetőséget ad egyrészt bizonyos szakpolitikai területek kezelését érintő preferenciák vizsgálatára, illetve annak tanulmányozására, hogy a megkérdezettek hosszabb távon (10 év múlva) milyen egységesítési folyamatot látnának szívesen, mely területeken szeretnék további integrációt. A vizsgált politikai területek egyrészt az ország szuverenitását és biztonsági kérdéseit (külpolitika, bűnözés elleni küzdelem, bevándorlás) érintették, másrészt a gazdasági szabályozásra, újraelosztásra (adóztatás, mezőgazdasági politika, régiók fejlesztése), valamint az állam jóléti feladataira (egészségügy, szociális biztonság, munkanélküliség elleni küzdelem), és a posztmaterialista értékekre vonatkoztak (környezetvédelem).

Ezen szakpolitikákat tekintve Wessels és Kielhorn felosztásában (1999, p.178) a mezőgazdaság, a környezetvédelem, a bevándorlók, és a külpolitika kérdéskörei azok, amelyek jellemzően határokon átnyúló problémákat érintenek, melyeket a bűnözés kérdése követ, míg legkevésbé a munkanélküliség, a regionális fejlesztés, az adóztatás és az egészségügy hordoz transznacionális jelleget. Ugyanakkor a szerzők egy másik szempontot is felvetnek: a politikai terület szupranacionális kezelése abban az esetben is indokolt lehet, ha maga a probléma nem határokon átnyúló jellegű, de minden tagállamot egyformán érint. Példaként a munkanélküliség problémáját említik, amely

nem transznacionális jellegű probléma, de az összes tagállamot érinti valamilyen szinten.

3.4. ábra: Az egyes politikákat Európai Unió hatáskörbe utalók aránya¹⁹

Forrás: IntUne 2007

A kérdés így hangzott: „A legtöbb európai országban manapság a politikai döntéseket három különböző kormányzati szinten hozzák: regionális szinten, nemzeti szinten és az Európai Unió szintjén. Az Ön véleménye szerint kinek kellene felelnie az alábbi politikai területekért?”

A magyar helyzetet vizsgálva látható, hogy a környezetvédelmi politikát és a bevándorlási politikát utalnák jellemzően Európai Unió szintre nemcsak az elitek, hanem a közvélemény is (ld. 3.4. ábra). Ez megfelel a globalizációs hipotézisnek, ugyanakkor a bűnözés tekintetében már nagyobb az eltérés: a közvélemény fele, míg az elitek harmada szeretne európai döntéshozatalt az érintett szakpolitikai területen. Összességében az elit preferencia rendezése közelít ahhoz, amit Wessels és Kielhorn említ, hiszen a munkanélküliség elleni küzdelem, és az egészségügy azok a területek, amelyeket legkevésbé utalnának EU-s szintre. A közvélemény esetében a mezőgazdasági szakpolitika az, amely legkevésbé illeszkedik ebbe a modellbe. Ezen a területen nagyobb EU-s szerepvállalás iránti igény lenne várható, hiszen 2007-ben az EU költségvetésének közel egyharmadát a mezőgazdaságra fordított kiadások tették ki a Közös Mezőgazdasági Politika keretén belül (European Commission 2008, p.19.), s ebből Magyarország is részesedett. Ugyanakkor e kutatás mélyinterjúkra épülő szakaszából az derült ki, hogy a közvélemény szemében a mezőgazdaság tekintetében az EU nem jelenik meg pozitív szereplőként, s a mezőgazdaság rossz állapotáért

¹⁹ Az ábrához tartozó táblázathoz ld. melléklet 3.17. tábla.

általában az Európai Uniót okolják. Valószínűleg ez a vélekedés áll a háttérben annak, hogy a mezőgazdasági politikát csak a közvélemény egyharmada utalná EU-s szintre.

A szupranacionális és nemzeti szint mellett lehetőség volt arra is, hogy a szubszidiaritás elvét követve a válaszadók a regionális szintet válasszák, mint az általuk preferált szintet az adott politikai terület kezelésére. Ezt legnagyobb arányban a munkanélküliség esetében jelölték meg, a közvélemény 15%-a, az elitek 31%-a. Emellett a környezetvédelem, az egészségügy és a bűnözés voltak azok a területek, ahol a regionális döntéshozatalt preferálná további 10-15%. Érdekesség, hogy a Hooghe (2003) által javasolt költséges és kevésbé költséges politikák közti különbségtételt alkalmazva az látható, hogy az elitek a magasabb költségű politikákat, mint a munkanélküliség kezelése, vagy az egészségügy kisebb arányban utalnák Európai Unió szintre, mint a közvélemény. További mérhető különbség az elitek és a közvélemény között, hogy az elitek nagyobb aránya preferálná a vizsgált politikai területek egyszerre több szinten való kezelését, s ez a helyzetükből adódó tájékozottságnak, a nagyobb rálátásnak köszönhető, mely a kérdés differenciáltabb megközelítését teszi lehetővé²⁰.

Európai összehasonlításban szemlélve ezeket az eredményeket az látható, hogy az elitek és a közvélemény különbségei hasonló tendenciát követnek, ugyanakkor a magyar elitek és a közvélemény rendre magasabb arányban utalná Európai Unió szintre a munkanélküliség elleni küzdelmet, a környezetvédelmet, és a bűnözés elleni küzdelmet. Ezzel a puha euroszkepticizmus mutatóinak tekintetében árnyaltabbá válik a magyar euroszkepticizmus kérdése, hiszen ezen politikai területeket illetően a magyar közvélemény az európai átlag felett teljesít.

Az egyes politikák kezelésének helyére vonatkozó preferenciák mögöttes struktúrájának feltárására főkomponens-elemzés készült²¹. Ez alapján elmondható, hogy a közvélemény esetében egyetlen főkomponens köré rendeződnek a különböző szakpolitikák, mely az EU szintjének preferenciáját mutatja a regionális és a nemzeti szintű kezeléssel szemben. Az egyes szakpolitikák más szempontból nem alkotnak alcsoportokat, kizárólag a kezelés szintje a meghatározó (ld. 3.10. tábla), s ez a főkomponens a teljes varianciának 48%-át magyarázza. Az elitek esetében mindez differenciáltabban jelenik meg. Az ő esetükben két faktor köré csoportosulnak az egyes szakpolitikák. Az egyik csoportba – a globalizációs hipotézisnek megfelelően – a

²⁰ Az eltérő kódolás miatt csak az elitek esetében állapítható meg, hogy a több szinten való kezelés alatt konkrétan mely szinteket értették.

²¹ Az eredmények a mellékletben találhatók (ld. melléklet 3.19. tábla).

határokon átnyúló problémákat kezelő politikák jelennek meg (környezetvédelem, bevándorlás, bűnözés), ezek esetében az EU-s szintre való delegálás hajlandósága is magasabb. A másik faktorba azok a politikák csoportosulnak, amelyek elsősorban határokon belül jelennek meg, s kezelésük elegendő nemzeti szinten is (egészségügy, munkanélküliség). Az adózás kérdése mindkét faktoron jelen van, mégis inkább ez utóbbihoz kapcsolható. Az elitek esetében is mindkét faktor a politikák EU-s szintű kezelésének preferenciáját jeleníti meg a regionális és a nemzeti szinttel szemben, s a két faktor együtt a teljes variancia 57%-át magyarázza.

Egyrészt az elitek és a közvélemény körében mért politikai preferenciák eltérő struktúrája, másrészt az elitek körében azok differenciáltabb megítélése a kognitív mobilizációs kapacitások, és az információk deficit elméletek egy újabb bizonyítéka lehet. Hiszen az EU-val és a hazai politikai rendszerrel kapcsolatos tények és információk komplex és strukturált ismerete szükséges ahhoz, hogy a megkérdezett egy megalapozott véleményt tudjon mondani az egyes szakpolitikák delegálásának kérdésében. Az elitek differenciáltabb megközelítése ilyen módon a magasabb kognitív mobilizációs kapacitást és tájékozottságot mutatja, míg a közvélemény esetében az összes politikát együtt tartalmazó főkomponens inkább az EU-val szembeni attitűdök egy újabb általános mutatójának tekinthető.

3.10. tábla: Az egyes szakpolitikai területek főkomponens-elemzése²²

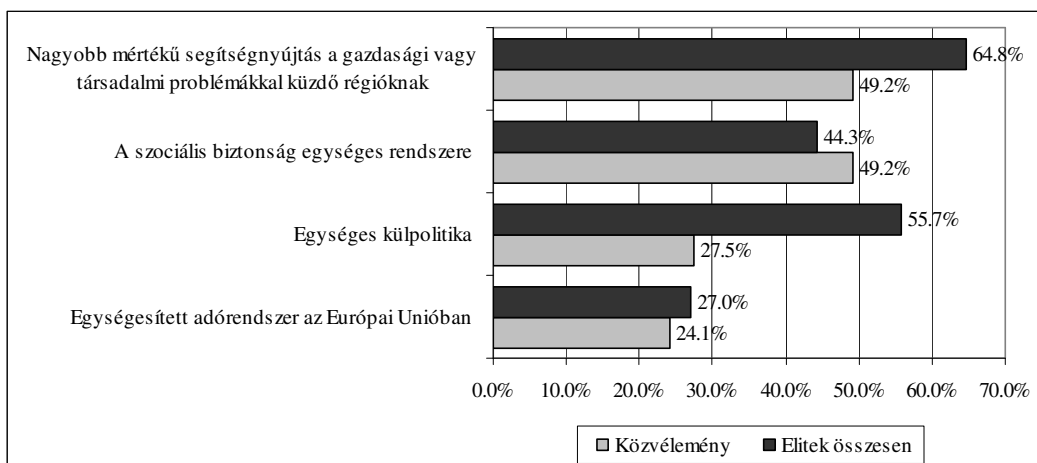
	Közvélemény	Elitek	
		Transznacionális	Nemzeti
Megmagyarázott variancia:	48,33%	30.96%	26.25%
Környezetvédelmi politika	0,713	0.804	
Bevándorlási politika	0,592	0.738	
A bűnözés elleni küzdelem	0,696	0.671	
Egészségügyi politika	0,736		0.816
A munkanélküliség elleni küzdelem	0,726		0.707
Mezőgazdasági politika	0,699	.	.
Adópolitika	,	0.408	0.601

Extraction Method: Principal Component Analysis, Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization, (Közvélemény: KMO=0,837) (elitek: KMO=0,711)

²² A két minta esetében eltérő módon volt kódolva a politikák kezelési szintjére vonatkozó kérdés az eltérő kategóriák miatt. A közvélemény esetében regionális/nemzeti/EU szintek szerepeltek az elemzésben. A több szintet megjelölők kikerültek az elemzésből, mert nem lehetett eldönteni, hogy mely szintekre vonatkozott, ugyanakkor arányuk csupán 5-10% körül mozgott. Ezzel szemben az elitek esetében szerepelt, hogy mely szintekre vonatkozik, ha a válaszadó több szintet jelölt meg – a mintában az ilyen válaszok aránya is magasabb volt. Az ő esetükben a következő kategóriák kerültek kialakításra: regionális vagy nemzeti/ EU-val megosztott/ csak EU. Az elemzéshez így használt kódolás eltérő, de minden esetben igaz, hogy a helyi szinttől halad az EU-s szint felé, így mindkét esetben a politika EU-s szintre utalásának preferenciáját méri.

A közvélemény esetében az így kialakított európaizációs főkomponens pozitív összefüggésben van más, az EU-val kapcsolatos attitűdöket mérő változókkal. Akik úgy gondolják, hogy Magyarországnak előnyei származtak az EU-s tagságból, jellemzően a szakpolitikák EU-s szintre utalásával értenek egyet. Ehhez hasonló az összefüggés az EU-t jó dolognak tekintők, és annak egyéni szinten is előnyeit tapasztalók között. Azok is inkább utalnák a politikákat szupranacionális szintre, akik elégedettebbek a demokrácia működésével mind Magyarországon, mind az EU-ban, ugyanakkor, akik szerint az ország gazdasági helyzete a megelőző időszakban sokat romlott, kevésbé elkötelezett hívei az európaizációnak. Ilyen összefüggések az elitek esetében nem tapasztalhatók, a politikai preferenciák az ő esetükben függetlennek tekinthetők az EU megítélésének más mutatóitól.

3.5. ábra: Hosszú távon az egységesítést „nagyon helyeslők” aránya az egyes területeken²³

Forrás: IntUne 2007

A kérdés így hangzott: „Az Európai Unió következő 10 évét tekintve, kérem, mondja meg, hogy mennyire helyesli, vagy van ellene az alábbiaknak.”

Ha egy évtizedes távlatban tekintjük az integráció jellegének alakulását, akkor Wessels és Kielhorn modellje kevésbé állja meg a helyét a magyar közvélemény és az elitek esetében. Gondolatmenetük alapján a külpolitika egységesítése jelentené a leghatékonyabb megoldást, míg a többi terület esetén nem lenne szükség a transznacionális megoldásokra – esetleg a regionális felzárkóztatás és a szociális biztonság esetében, mivel ezek olyan problémák, amelyekkel minden tagállam küzd.

²³ Az ábrához tartozó táblázathoz ld. melléklet 3.18. tábla.

Ezzel szemben a közvélemény a szociális biztonság és a regionális fejlesztés kérdéseinek egységesítését helyeselné leginkább, s ezeket követi a külpolitika és az adórendszer. Az elitek esetében az egységes külpolitika fontossága megnő, még akkor is, ha ez részben a saját hatalmuk egy részéről való lemondást jelentené is (ld. 3.5. ábra).

Ezt a kérdést tekintve is elmondható, hogy a magyar trendek követik az európai trendeket, azzal a különbséggel, hogy a szociális biztonság esetében mind a magyar közvélemény, mind az elitek pozitívabbak az európai átlagnál. Az adórendszer egységesítése a közvélemény esetében az európai átlag alatt marad, míg a magyar elit az európai elit átlagát jelentősen meghaladja.

A hosszú távú egységesítés kérdésében is végeztem főkomponens-elemzést a változók mögöttes struktúrájának feltárása érdekében²⁴. Ebben az esetben mind a közvélemény, mind az elitek körében egy-egy főkomponens került kialakításra (ld. 3.11. tábla), amely szintén a nagyobb európai egységesítés jelentését hordozza. Ugyanakkor ezen főkomponenseknek nincs akkora magyarázóerejük, mint az előző esetben, melyről az alacsony KMO értékek is tanúskodnak. Ezek a kérdések nem rendeződtek tiszta struktúrába az alacsonyabb egymás közti korreláció miatt. Mindezek figyelembe vételével érdemes azonban megtartani ezeket a főkomponenseket a további elemzés céljából.

Említésre méltó még, hogy a közvélemény esetében a szakpolitikai preferenciák főkomponense és a hosszú távú egységesítés főkomponense között nagyon alacsony a korreláció. Az elitek esetében pedig a hosszú távú egységesítés főkomponense csak a nemzeti kereteken belül megjelenő problémák faktorával korrelál, de ez a kapcsolat is inkább közepes erősségű. A konkrét szakpolitikák kezelésére vonatkozó preferenciák tehát függetlenek a hosszú távú egységesítésre vonatkozó preferenciáktól. Ez annál is inkább érdekes, mert a külpolitika és az adózás kérdése a tagállamok szuverenitásának két fontos területe. Ugyanakkor ez azt mutathatja, hogy hosszú távon és elvi szinten az egységesítést és a további integrációt nem igazán kérdőjelezi meg, ennek inkább a jelenben és a konkrét politikákra lebontva van jelentősége.

A közvélemény esetében a hosszú távú politikai preferenciák összefüggésben állnak az EU demokratikus működésével való elégedettséggel és az általános politikai érdeklődéssel. Mindkét esetben pozitív kapcsolat figyelhető meg, nevezetesen a

²⁴ A szakpolitikai preferenciák és a hosszú távú egységesítésre együttesen futtatott faktor- vagy főkomponens-elemzések általában külön faktorokat alakítottak ki ezeknek a változóknak, ezért az együttes elemzés nem tartalmazott újabb információt a külön-külön lefuttatottakhoz képest, így itt nem szerepelnek.

demokráciával elégedettebbek inkább hajlanak az egységesítés felé, csakúgy, mint a politika iránt általában jobban érdeklődők. Ehhez hasonló összefüggések az elitek esetében nem mérhetőek.

A harmadik hipotézist tekintve tehát elmondható, hogy a szakpolitikák esetében az elitek körében valóban teljesül, hogy a transznacionális jellegű problémakörök kezelését inkább utalnák Európai Unió szintre, szemben az országhatárokon belül megjelenő problémákkal. Ez a közvélemény esetében nem határolódik el ilyen élesen. A szakpolitikák hosszú távú egységesítésére irányuló kérdés ugyanakkor látható módon mást mér, mint az előző. A 10 éves időtávlat és a kérdésbe bevont szakpolitikák köre más értelmezési keretet ad ennek a kérdésnek azon túl, hogy a politikának a preferált kezelési szintje és az egységesítés, mint fogalom nem feltétlenül fedi egymást.

3.11. tábla: A hosszú távú politikai preferenciák főkomponens-elemzése

	Közvélemény	Elitek
Megmagyarázott variancia:	41,67%	38,34%
A szociális biztonság egységes rendszere	0,681	0,679
Egységes külpolitika az Európai Unión kívüli országokkal szemben	0,67	0,463
Egységesített adórendszer az Európai Unióban	0,63	0,711
Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek	0,597	0,594

Extraction Method: Principal Component Analysis,
(Közvélemény: KMO=0,618) (elitek: KMO=0,578)

3.4. Az utilitarista kötődés összefüggései

Ebben a fejezetben a fő cél annak feltárása, hogy az EU megítélését mennyiben határozzák meg az eddig tárgyalt mutatók. Az EU megítélését a következő kérdésre adott válaszok alapján mérem: *Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?* A közvélemény esetében egy további változó is rendelkezésre áll: az EU-t jó dolognak ítéli-e meg, vagy sem. Az EU általános megítélésének utilitarista magyarázó tényezői az egyéni, az ország, és az EU-s helyzet megítélésének különböző mutatói lesznek. Ilyen módon az első hipotézisnek megfelelően az egyéni szinten érzékelt előnyök, valamint a foglalkozás, a szubjektív osztálybesorolás és az iskolázottság hatását vizsgálom. Ez utóbbi tényezők határozzák meg, hogy ki mennyire képes kihasználni az EU adta lehetőségeket (Gabel 1998). Az egyéni szintű tényezők mellett az ország és az EU értékelésének mutatói is bekerülnek

az elemzésbe, így az ország gazdasági helyzetével való elégedettség, a demokrácia működésével való elégedettség és az uniós képviseltség érzésének mérése (Eichenberg-Dalton 1993, Brinegar-Jolly 2005, Anderson 1998, Rohrschneider 2006). A második hipotézisnek megfelelően vizsgálom a nemzeti és Európai Unió intézményekkel szembeni bizalom hatását is (Kritzinger 2005, Opp 2005). Végül a különböző szakpolitikák európai szintre utalásának, és a hosszú távú európai egységesítésnek a hatását vizsgálom az EU megítélésére a harmadik hipotézis értelmében. Ez utóbbi esetben meg kell említeni, hogy az oksági viszony nem egyértelmű, a különböző politikák EU-s szintre utalása egyrészt meghatározhatja, hogy ki hogyan ítéli meg az EU-t, másrészt okozatként is szerepelhet (pl. Kritzinger 2005), amennyiben feltételezzük, hogy egy pozitívabb EU-kép nagyobb hajlandóságot eredményez a politikai hatalom delegálására. Ugyanakkor ebben a fejezetben nem az oksági kapcsolat feltárása az elsődleges cél, hanem az EU-hoz való viszony utilitarista jellemzőinek és azok összefüggéseinek vizsgálata. A következőkben tehát a politikai preferenciák az utilitarista viszony egyik mutatójaként kerülnek elemzésre, más mutatókhoz hasonló módon.

Ezen tényezők mellett a politikai ideológia mutatójaként a politikai jobb-bal beállítottság, és a piaci versenyhez való hozzáállás hatását is vizsgálom, illetve demográfiai kontroll változóként a kort, a nemet és a régiót is beemelem a modellekbe. Ugyanakkor az elitek esetében nem minden változó állt rendelkezésre, így itt szűkebb a magyarázó tényezők köre. A modelleket külön-külön futtattam az elitek és a közvélemény tekintetében. Ilyen módon el lehet különíteni, hogy a két csoport esetében mi befolyásolja az EU megítélését – ez összesen három modellt jelent, mivel a közvélemény esetében az EU előnyös volta mellett az EU-tagságot jónak tekintők is elemzésre kerültek. A függő változók bináris változókká alakítva kerültek be a modellekbe, ahol 1 értéket vettek fel, ha az EU előnyét látta valaki, illetve, ha az EU-t jó dolognak tekintette valaki, és 0 értéket, ha nem, vagy nem tudta megmondani²⁵. Ez az átkódolás jól illeszkedik a pozitív attitűdök magyarázatának céljához. Mivel a függő változó kétértékű, logisztikus regressziós modellek segítségével történt az elemzés. A logisztikus regresszió, a lineáris regresszióval ellentétben nem a legkisebb négyzetek

²⁵ Míg az EU előnyeire vonatkozó kérdés egyértelműen utilitarista jellegű, addig az EU „jó dolog” már több ideológiai implikációval bír. Ugyanakkor a fő kérdés ebben az esetben annak meghatározása, hogy az utilitarista magyarázó tényezők hogyan határozzák meg az EU megítélését, ezért a magyarázó változók köre kell, hogy utilitarista jellegű legyen, míg a függő változónál ebben az esetben ez nem feltétlen követelmény.

módszerével becsli a regressziós együtthatókat, hanem maximum likelihood becslést alkalmaz, amely a log-likelihood (LL) függvény értékét maximalizálja, hogy a lehető legjobban illeszkedő modellt hozza létre. A logisztikus regresszió nem kívánja meg a homoszkedaszticitás teljesülését, és nem tartalmaz kikötést a változók eloszlásával kapcsolatban sem. Ellenben az eredmények értelmezése bonyolultabb, s a modellbe bevont változók közti redundancia sem mérhető úgy, ahogy a lineáris regresszió esetében (Székelyi-Barna 2003)²⁶.

Összességében elmondható, hogy mindhárom modell magyarázóereje igen magas, 40% feletti, még az elitek esetében is, ahol kevesebb magyarázó változó bevonására volt lehetőség. A következő modellek oly módon kerültek kidolgozásra, hogy külön modell készült a keményebbnek tekinthető demográfiai változókkal, és a puhábbnak tekinthető attitűd jellegű kérdésekkel. A keményebb változók a közvélemény esetében 8-10%-át magyarázták a teljes varianciának, míg a puhább változók a teljes variancia nagyobb hányadát magyarázzák. Ezzel az eljárással, a szignifikáns változókat megtartva készültek el a végső modellek, amelyekben a bevont változók hatása robusztusnak tekinthető, hatásuk nem, vagy csak kismértékben változik újabb változó bevonásával vagy elhagyásával.

A közvélemény esetében ugyanazok a változók magyarázzák mind az EU előnyös, mind az EU „jó dolog” voltát – előbbinél 58%-ban, utóbbinál 47%-ban. Az EU támogatottságának egyik legmeghatározóbb tényezője annak megítélése, hogy mennyire veszik figyelembe Magyarország érdekeit az európai döntéshozók (ld. 3.12. tábla). Minél kevésbé gondolja valaki, hogy az ország érdekeit nem veszik figyelembe, annál pozitívabban ítéli meg az EU-t – ez az összefüggés az EU-t jó dolognak tekintők esetében még erősebb.

²⁶ A tesztelendő modellek esetében a modell „jósága” a következő mérőszámokkal került mérésre (Székelyi-Barna, 2003):

1) A modell találataránya: az esetek hány százalékában becsülte a modell helyesen a függő változó által felveendő értéket.

2) $R^2_L = ((-2LL_0) - (-2LL_M)) / (-2LL_0)$, ahol $-2LL_0$ a log-likelihood függvény csak nem negatív értékeket felvevő, közelítőleg χ^2 eloszlású változó. Azt mutatja, hogy magyarázó változók bevonása nélkül, csak a konstans bevonásával mekkora a „hiba” a modellben. A $-2LL_M$ már a megfelelő magyarázó változók utáni értéket mutatja.

3) Korrigált R^2 – ez a mutató a logisztikus regressziós modell magyarázóerejét méri. Lineáris regressziós eljárással készül úgy, hogy a függő változó a logisztikus regressziós modell által becsült valószínűség, a magyarázó tényező pedig az eredeti dichotóm változó.

3.12. tábla: A logisztikus regresszió elemzés eredménye a közvélemény körében

	Közvélemény					
	3.1a. modell:			3.1b. modell:		
	Magyarország EU-tagsága			Magyarország EU-tagsága		
	előnyös			jó dolog		
	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)
18-24	0,13	0,44	1,14	1,14	0,38 ***	3,13
25-34	0,21	0,34	1,24	0,15	0,30	1,16
35-44	0,04	0,35	1,04	-0,37	0,32	0,69
45-54	0,67	0,34 **	1,96	0,61	0,30 **	1,84
55-64	0,00	0,36	1,00	0,14	0,32	1,15
65+						
<i>Közép-Magyarország</i>						
Észak-Magyarország	-0,14	0,33	0,87	0,13	0,30	1,14
Észak-Alföld	-0,05	0,33	0,95	0,28	0,30	1,33
Dél-Alföld	-0,14	0,34	0,87	0,48	0,30	1,62
Dél-Dunántúl	0,61	0,39	1,83	0,79	0,35 **	2,20
Közép-Dunántúl	-0,04	0,37	0,96	-0,10	0,34	0,90
Nyugat-Dunántúl	-0,88	0,41 **	0,41	-0,84	0,35 **	0,43
<i>Iskola: alapfokú</i>						
Iskola: középfokú	0,30	0,31	1,34	0,56	0,28 **	1,76
Iskola: felsőfokú	0,86	0,40 **	2,36	1,56	0,36 ***	4,75
Osztály: nem tudja	0,47	0,42	1,60	0,17	0,38	1,19
Osztály: felső, felső-közép	-0,15	0,45	0,86	-0,57	0,38	0,57
Osztály: alsó-közép	0,43	0,24 *	1,53	-0,09	0,22	0,91
<i>Osztály: munkás</i>						
<i>Gazdaság: sokkal rosszabb</i>						
Gazdaság: kicsit rosszabb	0,04	0,25	1,04	0,41	0,22 *	1,51
Gazdaság: nem változott	-0,05	0,28	0,95	0,42	0,25 *	1,52
Gazdaság: jobb	1,28	0,55 **	3,60	1,52	0,48 ***	4,59
EU demokrácia: nem tudja	1,03	0,54 *	2,80	0,52	0,50	1,67
EU demokrácia: nagyon elégedett	1,93	0,65 ***	6,86	2,53	0,58 ***	12,56
EU demokrácia: valamennyire elégedett	1,43	0,43 ***	4,18	1,53	0,39 ***	4,60
EU demokrácia: valamennyire elégedetlen	0,61	0,45	1,84	0,69	0,41 *	1,99
<i>EU demokrácia: egyáltalán nem elégedett</i>						
EU-tagság: nem tudja	0,78	0,26 ***	2,19	0,65	0,26 **	1,92
EU-tagság: előnyükre vált	4,15	0,30 ***	63,12	2,64	0,22 ***	13,99
<i>EU-tagság: nem vált előnyükre</i>						
EU célja: versenyképesség	0,69	0,21 ***	2,00	0,29	0,19	1,34
<i>Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nagyon egyetért</i>						
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: valamennyire egyetért	0,48	0,28 *	1,61	1,11	0,26 ***	3,03
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nem osztja, de nem is ellenzi	1,05	0,42 **	2,84	1,68	0,40 ***	5,35
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: valamennyire nem ért egyet	0,66	0,33 **	1,94	1,12	0,30 ***	3,05
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nagyon nem ért egyet	1,33	0,43 ***	3,80	1,78	0,40 ***	5,92
Politikai intézményekbe vetett bizalom	0,27	0,13 **	1,32	0,09	0,11	1,09
Szakpolitikák EU-s szinten kezelése	0,11	0,12	1,12	0,03	0,11	1,03
Hosszú távú európai egységesítés	0,10	0,12	1,11	0,23	0,10 **	1,25
Konstans	-4,12	0,56 ***	0,02	-4,65	0,53 ***	0,01
Találatarány	85,0%			81,8%		
R²_L	0,50			0,43		
Adj. R²	0,58			0,47		
N	984			984		

A referencia kategóriák dőlt betűvel szerepelnek.

Statistikai szignifikancia: *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

Hasonlóan meghatározó az ország gazdasági helyzetének megítélése, amely igazolja a konjunktúra-alapú elméleteket. Ebből a szempontból meghatározó az a vélemény, amely úgy ítélte meg, hogy a megelőző időszakban a gazdasági helyzet sokat romlott, az ő körükben szignifikánsan kisebb az esélye annak, hogy az EU-tagságot előnyösnek vagy jónak lássák az ország számára. A demokráciával való elégedettség ugyanakkor magyar vonatkozásában nem, csak az EU-ra vonatkoztatva határozza meg az EU megítélését – de ez betudható annak, hogy a két változó korrelációja folytán alakult így az eredmény. Ilyen módon az első hipotézis az ország helyzetének megítélésére vonatkozó része teljesül, ezek a tényezők valóban pozitívan határozzák meg az EU-hoz való viszonyt.

Ezek mellett az olyan egyéni tényezők is szignifikáns pozitív hatással bírnak, mint az egyéni szinten értelmezett előnyök, amely tényező a legnagyobb hatással van az EU megítélésére, vagy a magasabb iskolai végzettség. Ugyanakkor a foglalkozásnak és a szubjektív osztálybesorolásnak nincs meghatározó szerepe. Mindkét tényező arra a gabeli (1998) logikára épül, mely szerint előnyösebb helyzetben az emberek jobban ki tudják használni az EU nyújtotta előnyöket. Ebben a kérdésben a foglalkozás hatása olyannyira elenyésző, hogy nem került be a modellbe, még úgy sem, hogy kizárólag a gazdasági aktivitás hatása számított. A magukat az alsó-középosztályhoz sorolók gondolják jellemző módon, hogy az EU Magyarország számára előnyös. Ebből a szempontból érdekes eredmény ez is: a többi változó bevonásával már nem a fiatalok, hanem a középkorúak (45-54 évesek) ítélik meg pozitívan az EU-t. A főkomponenssel mért, intézményekbe vetett bizalom is csak az EU előnyös megítélésére van szignifikáns pozitív hatással, a másik modell esetében a modellbe bevont többi változó hatását kiszűrve már nem befolyásolta jelentősen, hogy valaki jó dolognak tekinti-e az EU-t. Ilyen módon a második hipotézis csak részben teljesült.

Az egyes szakpolitikák EU-s szintre utalása nincs szignifikáns összefüggésben a függő változókkal a többi változó bevonása mellett, s a hosszabb távon való egységesítés is csak az EU-t jó dolognak tekintők esetében volt valamelyest meghatározó. Ugyanakkor ezek a változók befolyással bírnak az EU megítélésére, de hatásuk a többi bevont változó hatására elvész, önmagukban a teljes variancia közel 10%-át magyarázzák, tehát hatásuk önmagukban sem erős. Ezért a kérdés további összefüggéseinek feltárására újabb logisztikus regressziós modelleket futtattam,

amelyekben ezek szerepeltek függő változóként²⁷. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy az EU megítélését nagy arányban magyarázó változók kevésbé magyarázzák a szakpolitikai preferenciákat, vagy az egységesítés megítélését (csak 4-6%-ban adtak magyarázatot a teljes varianciára). Az európai demokráciával való elégedettség mindkét esetben pozitívan befolyásolta az EU szakpolitikai megerősítését. A szakpolitikai preferenciák esetében a gazdaság jobb megítélése, a versenyképesség erősítése, mint cél is ebbe az irányba hatott. Ugyanakkor a hosszú távú egységesítést inkább támogatók érdekes módon nagyobb valószínűséggel kerülnek ki a kevésbé iskolázottak soraiból, illetve azok közül, akik úgy érzik, hogy Magyarország érdekeit nem veszik eléggé figyelembe. Minél kevésbé ért egyet valaki ezzel az állítással, annál kevésbé támogatja hosszú távon a további egységesítést. Ilyen módon az európaiságnak ez az egyetlen mutatója, amely a jelen helyzettel való elégedetlenség esetében erre egyfajta válaszként az EU jövőbeli megerősítésének óhaját fejezi ki. Ilyen módon ezek a modellek is igazolják a hosszú távú szakpolitikai egységes, mint az EU-hoz való viszony egy mutatójának speciális és eltérő helyzetét.

Érdekessége még a modelleknek, hogy a politikai jobb-bal önbesorolásnak, és egy EU-s hadsereg támogatásának nem volt hatása arra, hogy hogyan ítélték meg az EU-t. Ugyanakkor az ideológiai beállítódás másik mérője, a piaci versenyhez való viszony hatása szignifikáns: minél inkább ért egyet valaki azzal az állítással, mely szerint az EU fő célja a versenyképesség erősítése kell, hogy legyen, annál nagyobb az esélye annak, hogy Magyarország EU-tagságát előnyösnek minősítse. A politikai önbesorolás hatásának hiánya magyarázható azzal, hogy az ország gazdasági és politikai állapotával való elégedettség bevonásával megszűnik ennek a változónak a hatása, hiszen a kormánypárt támogatása a korábbi keresztábra-elemzések alapján összefüggésben állt ezekkel. Mindezek mellett a régióknak van mérhető hatása az EU megítélésére, de nem a várt módon, a kelet-nyugat tengely mentén, hiszen a Nyugat-Dunántúlon kevésbé ítélték meg pozitívan Magyarország EU-tagságát, mint Közép-Magyarországon, illetve inkább tekintették jó dolognak a déli régiókban, mint Közép-Magyarországon – s ez egy fordított kelet-nyugati tengelyt mutat.

Az elitek esetében a modell kevesebb változót tartalmazott (ld. 3.13. tábla). Az ő esetükben is a két ideológiát mérő változó közül csak a versenyképességnek volt

²⁷ A faktorokat átlag alatti és feletti értékeik mentén dichotóm változókká alakítottam – a modellek eredményei a mellékletben megtalálhatók (ld. melléklet, 3.23. tábla).

szignifikáns hatása. A politikai jobb- és baloldalra való önbesorolás az ő esetükben sem volt meghatározó a többi változó bevonása mellett.

3.13. tábla: A logisztikus regresszió elemzés eredménye az elitek körében

	Elitek			
	3.2. modell: Magyarország EU-			
	tagsága előnyös			
	B	S.E.		Exp(B)
EU célja: versenyképesség	1,956	0,897	**	7,072
<i>Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nagyon egyetért</i>				
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: valamennyire egyetért	4,906	1,504	***	135,049
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nem osztja, de nem is ellenzi	1,356	1,517		3,882
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: valamennyire nem ért egyet	2,229	0,955	**	9,286
Transznacionális jellegű szakpolitikák EU-s szinten kezelése	-0,085	0,450		0,918
Nemzeti jellegű szakpolitikák EU-s szinten kezelése	-0,317	0,402		0,728
Hosszú távú európai egységesítés	0,171	0,476		1,187
Konstans	-1,431	2,094		0,239
Találatarány	92,2%			
R²_L	0,43			
Adj. R²	0,44			
N	116			

A referencia kategóriák dőlt betűvel szerepelnek,

Statisztikai szignifikancia: *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

Az elitek esetében az egyéni szintű, EU adta előnyök kihasználásának lehetősége kevésbé meghatározó, hisz ez a csoport homogénebbnek tekinthető a vizsgált tényezők mentén, s az EU kérdésköre is inkább jelen van a mindennapjaik során. Ugyanakkor az a kérdés, mely szerint figyelembe veszik-e a magyar érdekeket az EU szintjén, meghatározó volt az ő esetükben is. Általában úgy gondolják, hogy nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit, de nagy a különbség azok között, akik nagyon egyetértenek ezzel az állítással, és azok között, akik csak valamelyest értenek ezzel egyet. Ez utóbbiak pozitívabban ítélik meg az EU-t. Érdemes hangsúlyozni, hogy ez a kérdéskör is közvetlen módon összefüggésben állhat a kormányzati és ellenzéki pozícióval, hiszen a kormánynak fontos szerepe van a magyar érdekek megjelenítésében, s ezért a kormányoldalhoz közelállók ezt esetleg pozitívabban ítélik meg. Ez adhat magyarázatot arra, hogy az ideológiai önbesorolásnak miért nincs szignifikáns hatása az elitek esetében sem. A bizalom hatását vizsgálva elmondható, az elitek esetében a két európai intézmény közül az Európai Bizottságba vetett bizalomnak van szignifikáns a hatása. A szakpolitikák kezelési helyére és az egységesítésre vonatkozó preferenciák hatása az elitek esetében sem szignifikáns úgy sem, ha csak ezek a változók szerepelnek a modellben. Így az elitek esetében az első és

második hipotézis vizsgálatára nem sok változó áll rendelkezésre, de az eredmények azt mutatják, hogy mindkettő részben teljesül. A képviseltség érzésének hatása szignifikáns az EU megítélésére, az Európai Bizottságba vetett bizalom meghatározó.

A korábban bemutatott, közvélemény körében készült modellekben az iskolai végzettségnek és a szubjektív osztálybesorolásnak is van szignifikáns hatása az EU megítélésére. Annak érdekében, hogy kiderüljön, vajon az elit-tagságnak önmagában van-e hatása, vagy a különbség visszavezethető arra, hogy az elitek előnyösebb kulturális erőforrásokkal bírnak, egy együttes regressziós modell készült. Ebben szerepelt az iskolázottság és a kor mellett az európai intézménybe vetett bizalom, a képviseltség érzése, az EU hadsereg iránti elkötelezettség és a versenyképesség, mint az EU fő célja²⁸. Mindezeket figyelembe véve az elit-tagságnak szignifikáns maradt a hatása, így elmondható, hogy nem pusztán a kulturális erőforrások különböztetik meg az elit véleményét a közvéleménytől.

3.5. Következtetések

Ebben a fejezetben az Európai Unióhoz való viszony utilitarista jellemzőit és ezek összefüggéseit mutattam be, mint a puha értelemben vett euroszepticismus megjelenítőjét. Ilyen módon vizsgáltam, hogy hogyan hat az EU megítélésére az előnyös társadalmi helyzet és az EU egyéni szinten is megjelenő előnyeinek percepciója. Az egyéni tényezők mellett az ország gazdasági és politikai helyzetének megítélése is a vizsgálat tárgya volt, valamint az intézményi bizalom kérdésköre mind magyar, mind európai szinten.

Ez alapján elmondható, hogy a közvélemény esetében mind az egyéni tényezőknek, mind az ország gazdasági és politikai helyzetének van hatása az EU megítélésére – minél pozitívabb az egyéni és az ország helyzetének értékelése, annál pozitívabban ítélik meg az ország Európai Unió tagságát is. Az elitek esetében ezen tényezők hatása nehezebben vizsgálható, egyrészt a technikai akadályok miatt (a kérdések egy része körükben nem került lekérdézésre), másrészt azért, mert az ország gazdasági és politikai helyzetére vonatkozó kérdések őket közvetlenebbül érintik, lévén,

²⁸ A modell 30%-át magyarázta a teljes varianciának és az elit-tagság mellett a kornak, az iskolázottságnak, a képviseltség érzésének, valamint az európai intézményekbe vetett bizalomnak volt szignifikáns hatása (a közvéleményre vonatkozó modellhez hasonló módon). Mivel a modell az elit-tagság hatásánál több információt nem tartalmaz, az eredmények itt nem szerepelnek.

hogy a parlamenti képviselők és a gazdasági felső szintű vezetőknek nagyobb a befolyásuk ezekben a folyamatokban, egyúttal magasabb a személyes érintettségük, és a folyamatokra való rálátásuk. Ugyanakkor az EU szintű képviseltség érzése az ő körükben is meghatározó az EU megítélésében. A politikai jobb-bal önbesorolás hatása se a közvélemény, se az elitek esetében nem meghatározó, míg a piaci versenyhez való viszony meghatározó maradt – minél inkább gondolja valaki, hogy az EU fő célja a versenyképesség megerősítése, annál inkább támogatja ezt a projektet.

A politikai ideológiai önbesorolás hatása a többi, az ország gazdasági és politikai helyzetének, illetve a képviseltség érzésének a hatására szűnt meg a regressziós modellekben. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy a jobb-bal önbesorolás szoros összefüggésben áll a kormány támogatásával, amely meghatározza, hogy hogyan vélekedik valaki a jelenlegi magyarországi gazdasági és politikai helyzetről. S ilyen módon a politikai ideológia hatása ezeken a tényezőkön keresztül érvényesül, de önmagában nincs hatása se az elitek, se a közvélemény esetében. Ez az ingleharti (1990) elmélet szempontjából érdekes, amelyben hangsúlyos az az állítás, mely szerint kedvez az európai integrációs projekt pozitív megítélésének a nemzetközi és posztmaterialista értékek iránt nyitottabb baloldali beállítottság, ezzel szemben az Európai Unió elsősorban gazdasági projektként való felfogása viszont éppen a jobboldali beállítódásra jellemző. Ebben az esetben egyik megállapítás sem teljesül, s úgy tűnik, hogy a politikai ideológia sokkal inkább pártokhoz kötődik Magyarországon, mintsem általános értékekhez. Mindemellett, az EU-hoz való viszony általános mutatóit tekintve az elitek esetében nagyobb az EU elfogadottsága, mint a közvélemény esetében, ami részben visszavezethető a kognitív mobilizációs kapacitásokkal való magasabb ellátottságra, de az érintettség és a kérdésre való nagyobb rálátás is állhat ennek a hátterében.

Ezek mellett az utilitarista szemléletmód egy összetettebb, az egyes szakpolitikák kezelési helyére vonatkozó megközelítési módját is alkalmaztam. Ez lehetőséget adott a puha euroszkepticizmus további lebontására, hiszen bizonyos szakpolitikákat (munkanélküliség kezelése, környezetvédelem, bűnözés elleni küzdelem) a magyar közvélemény az európai átlagnál magasabb arányban utalna Európai Unió szintre. Az eredmények azt mutatják, hogy a közvélemény nem tesz különbséget az egyes szakpolitikák között olyan módon, hogy az mennyire érint határokon átnyúló problémakört, amely már magasabb szintű, szupranacionális kezelést igényelne. Az elitek esetében ez a funkcionista megkülönböztetés megjelenik és elválik egy, a transznacionális problémákat érintő szakpolitikai csoporttól, valamint egy nemzeti

keretek között felmerülő problémacsoporttól. A szakpolitikák differenciáltabban megítélése a közvéleményben nem jelenik meg, mely szintén a két csoport eltérő kognitív mobilizációs kapacitásaira hívja fel a figyelmet, valamint arra, hogy a közvélemény esetében sokkal inkább érdemes attitűdről beszélni, és nem konkrét, kiforrott véleményről az EU-val kapcsolatban.

Az egyes politikák kezelésére vonatkozóan jelentősebb különbség az elitek és a közvélemény között elsősorban a bűnözés és a munkanélküliség elleni küzdelem területén mérhető, ahol az elitekhez képest a közvélemény nagyobb arányban látna szívesen EU-szintű döntéshozatalt. Ugyanakkor a Wessels és Kielhorn (1999) által javasolt felosztásban egyik problémakör sem kifejezetten transznacionális jellegű, habár a globalizáció jelensége egyre inkább megjelenik a bűnözés területén is. Az elemzések alapján úgy tűnik, az utilitarizmus általános mutatóinak, és a szakpolitikai preferenciáknak eltérő magyarázóváltozók állnak a háttérben, s a közöttük levő kapcsolat sem egyértelműen erős – különösen az elitek esetében –, ezért fontos és új információkat hoz az EU megítélésében az egyes szakpolitikák szintjét érintő vizsgálata. A szakpolitikák hosszú távú (10 éves) egységesítésének megítélése az utilitarista viszony egy újabb dimenzióját tárja fel. Ennek a kérdéskörnek a háttérben egészen más hatásmechanizmusok állnak: az előnytelen társadalmi háttérrel és a magyar érdekek képviseltségével elégedetlenebbek körében a hosszú távú egységesítés hangsúlyosabban jelenik meg. Ilyen módon az utilitarista viszonyoknak többféle dimenzióját érintette és tárta fel az elemzés.

Az elitek és a közvélemény közötti különbségek feltárása mellett az elitcsoportokon belül is számos mutató mentén mérhető jelentős különbség a parlamenti képviselők és a gazdasági felső vezetők véleményében. A gazdasági elit általában egy versenyképesebb EU-t támogatna, kevésbé bízik az intézményekben, mint a politikai, de a képviseltség érzése erősebb körükben, és egy Európai Unió hadsereget is jobban támogatnának, mint a politikai elit. Mindez visszavezethető arra, hogy az alacsony elemszámú minta nagy része a nemzetközileg is jobban beágyazott nemzetközi vállalatok vagy a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező magyar vállalatok felsővezetői közül kerültek ki.

4. Az Európához és az Európai Unióhoz való szimbolikus kötődés jellegzetességei

„Hát én azért kicsit földhözragadtabb gondolkodású ember vagyok, tehát én a politikusoknál se, szeretem annyira az ilyen magasaróptű eszmefuttatásokat... nekem így Európa igazából nem jelent semmit, abban az értelemben, hogy szoktak beszélni róla, hogy Európa ős kontinens, meg európai nem tudom milyen stílus... Tehát nekem Európa egy földrajzi fogalom, én nem nagyon szoktam... ilyen nagy gondolatokat mögé képzelni. Tehát hogyha ilyen... demokrácia általában, meg humanizmus, ilyesmi kapcsolható hozzá, akkor jó, akkor Európa jelentse azt. De nekem az a bajom, hogy kicsit... hogy ezek a dolgok mindig csak addig igazak, amíg... gazdasági érdekek, politikai érdekek úgy kívánják.” (Interjúrészlet, 40-49 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

„Persze, megfogalmazódik ez így bennem [az európaiság], de első körben mindenféleképpen magyar vagyok, és csak másodízben nézem azt, hogy Magyarország Európához tartozik és kapcsolatban áll ugyanúgy Európa többi országaival. Nem úgy, mint személy, nem úgy, mint magyar. És azért ez is valahol jó, mert ahogy a legelején említettük, hogy tudnánk Európát besorolni a világba. Ugye azért itt mindig is egy... mindig is egy gondolkodó kontinens volt Európa és egy gazdag múlttal rendelkező... Azt mondanám, hogy Európa és azon belül Közép-Európa és Magyarország.” (Interjúrészlet, 31 éves férfi, egyetem, utazott Európán kívülre is)

„[európaiság] Ezt ugyanúgy tudom mondani, mint hogy magyar. Tehát az hogy magyar, vagy EU-s, annak egynek kell lenni. Vagy német és EU-s. Tehát a nemzet megnevezéshez hozzá kell csatolni, hogy EU. És akkor meglesz a kötődés a többi államokkal is. Ha az ember eljut odáig, hogy EU-s magyar vagyok, akkor ugyanúgy mintha egy amerikai, Ohio állambeli azt mondja, hogy én az Egyesült Államok tagja vagyok és az államban élek.” (Interjúrészlet, 64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

* * *

Ebben a fejezetben az identitás hatását vizsgálom az Európához való kötődésre és az EU megítélésére. Ez alapján kerül összevetésre az elitek véleménye a közvéleménnyel. A magyarázandó jelenség, az EU-tagság előnyös, illetve hátrányos voltának megítélése tulajdonképpen egy utilitarista logikának megfelelő költség-haszon elemzéssel áll elő, mely utilitarista jelleg már bemutatásra került az előző fejezetben - a következőkben a jelenséget más, szimbolikus változókkal magyarázom majd.

Hooghe és Marks (2004) eleve feltételezi és eredményeik is azt igazolják, hogy az európai identitás pozitívan hat az EU megítélésére. Ugyanakkor az integráció és az identitás kapcsolatának vizsgálatakor a különböző empirikus elemzések körében is születtek egymásnak ellentmondó eredmények. Míg Carey (2002) azt állítja, hogy az erősebb európai kötődés az Unió pozitívabb megítélésének irányába hat, addig annak vizsgálatakor, hogy mennyiben nyújt legitimitást az integrációnak az európai identitás, Bruter úgy találja, hogy ez a két tényező független egymástól (Bruter 2004). Megint mások, például McLaren nem is az európai, hanem a nemzeti identitás hatását vizsgálja az EU megítélésére (McLaren 2002, 2006). Szerinte az EU megítélése valóban utilitarista szempontok mentén történik egészen addig, amíg az egyén az európai integrációs folyamatot „szimbolikus kihívásként” (symbolic threat) éli meg, ami elsősorban a saját nyelv, kultúra elvesztésétől való félelemként nyilvánul meg.

Ebben a fejezetben a „kemény” euroszkepticizmus, annak hiánya és meghatározó tényezőinek vizsgálatával foglalkozom, illetve Hooghe és Marks (2005) megközelítésének megfelelően arról is szó lesz, hogy az identitás miként határozza meg az EU-hoz való viszonyt. Először a társadalmi identitás szociálpszichológiai elméletének megfelelően a nemzeti és európai kötődés helyét vizsgálom a többszörös identitásstruktúrában, majd az egyes területi szintekhez való kötődése kerül bemutatásra. Végül azokból az elméletekből indulok ki, amelyek az identitás civil/állampolgári és szimbolikus-kulturális dimenzióit (pl. Bruter 2004, 2005) különítik el, s feltételezem, hogy az elitek és a közvélemény esetében eltérő a nemzeti és az európai identitás tartalma, valamint, hogy ezek eltérően hatnak az EU megítélésére. Továbbá, hogy míg kulturális jellegű nemzeti kötődés esetén az EU inkább negatívan jelenik meg, addig a nemzeti kötődés állampolgári jellege pozitívabban hat az EU megítélésére. Ilyen módon ebben a fejezetben a következő hipotézis vizsgálata a cél:

H4. A kulturális alapú nemzeti identitás negatívan, míg a civil vagy állampolgári alapú nemzeti identitás pozitívan hat az európai identitás létrejöttére, illetve az EU megítélésére.

Az identitás különböző dimenzióit, illetve annak tartalmát főkomponens-elemzés segítségével elemzem, végül ezeket a változókat regressziós modellbe helyezve megvizsgálom az identitástartalmak hatását az EU megítélésére és az európai kötődésre. Tekintettel arra, hogy mindkét függő változó kétértékű, logisztikus regressziós

modelleket alkotok²⁹, mely modellekben egyéb tartalmi, valamint demográfiai kontrollváltozók is szerepet kapnak.

4.1. A nemzeti és európai kötődés fontossága és helye

4.1.1. A többszörös identitás – különböző csoportokhoz való kötődés

A társadalmi identitás elméletei alapján, főként Turner és Tajfel megállapításait alapul véve (Tajfel 1981, Turner 1984) állíthatjuk, a társadalmi kategorizáció meghatározza az egyén önképét és kognitív struktúráit, ugyanakkor az európai és nemzeti identitással foglalkozó munkák általában nem foglalkoznak azzal, hogy a nemzethez vagy Európához való kötődést elhelyezzék a különböző társadalmi csoporttagságok által meghatározott térben. Az identitás többszörös és szituációfüggő jellegéről írva Smith (1992) megállapítja, hogy annak különböző részei erősíthetik és gyengíthetik is egymást, akár konfliktusban is állhatnak egymással. Ezért a nemzeti és európai kötődések elemzése előtt érdemes megvizsgálni azok helyét más társadalmi csoportokhoz való kötődés viszonylatában. Erre a DKMKKA 2005 adatfelvételének egyik kérdése megfelelő lehetőséget biztosít, amennyiben a válaszadónak számos társadalmi kategória, „címke” közül kellett kiválasztania a legfontosabb hármat, amely őt személyesen leginkább meghatározza.

A többszörös identitás szituációfüggő, és relacionális jellegéből kifolyólag (Smith 1992, Isin & Wood 1999) a különböző identitástartalmak fontossága az adott helyzet függvénye. Diskurzív gyakorlatként, dialóguson keresztül alakul ki attól függően, hogy az adott helyzetben az egyén éppen mely társadalmi jellemzőjét tartja legfontosabbnak, illetve hogyan és kinek kommunikálja azt. Ebből kifolyólag, az eredmények értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy a többszörös identitás vizsgálatára irányuló kérdés nem képes annak dinamikusan változó jellegét megragadni, pusztán pillanatfelvételt készíthet, azonban lehetőséget kínál arra, hogy általános, vagy formális jellegében ragadja meg azt, hiszen az egyén az adott interjúsituációban megválaszthatta, milyen képet kíván kialakítani magáról, s ilyen módon fontossági sorrendet képes megmutatni.

²⁹ A logisztikus regresszió, módszertanáról az előző fejezetben már volt szó.

Az 4.1. táblázatból kiderül, önmaguk jellemzésekor, mint legfontosabb tényezőt, a saját települést választották a legtöbben (51,3%), majd a szakmájukat (46%), az életkorukat (44,1%) és nemzetüket (36,9%) említették. Az európaiság csupán 16,9%-nak volt meghatározó, ennél is kevesebb jelölést kapott a vallási hovatartozás, a nemzetiség és politikai pártállás. Ugyanakkor, ha csak az első választást vesszük figyelembe, akkor valamelyest eltérően alakul ez a sorrend. Első helyen a foglalkozásukat, szakmájukat említették legtöbben (23,2%), s ezt a nemzeti hovatartozás követte (17,6%). Az európaiság 4% számára volt a leginkább meghatározó tényező önbemutatójukban, de harmadik helyen 8% említette ugyanezt, míg a településsel való azonosulás a második és a harmadik fontossági helyen szerepelt csakúgy, mint a válaszadó neme és társadalmi osztálya.

4.1. tábla: A többszörös identitás kategóriáinak százalékos megoszlása fontosság alapján

(n=2.000) %	1. említés	2. említés	3. említés	Első három említés összesen
az a település, ahol él	15,3	17,5	18,5	51,3
a szakmája, foglalkozása	23,2	11,6	11,3	46,0
az életkora, azaz, hogy fiatal, középkorú vagy idős	12,3	18,1	13,7	44,1
a nemzeti hovatartozása	17,6	9,9	9,4	36,9
a társadalmi osztály vagy réteg, ahová tartozik	7,6	11,9	13,9	33,3
a neme, azaz, hogy férfi vagy nő	10,9	12,3	7,8	31,0
az, hogy európai	4,0	4,4	8,5	16,9
vallási hovatartozása	2,4	4,0	2,9	9,4
az etnikai, nemzetiségi származása	2,4	3,0	3,3	8,7
a politikai pártállása	1,8	2,2	3,5	7,5

Forrás: DKMKKA 2005

A kérdés így hangzott: „Mi mindannyian különféle csoportokhoz tartozunk. Vannak közülük fontosabbak számunkra, míg mások kevésbé fontosak. Kérem, mondja meg, hogy a kártyalapon felsoroltak közül az Ön számára melyik besorolás a legfontosabb, ha önmagát akarja jellemezni?... És a második legfontosabb?... És a harmadik? ”

Az egyes identitáskategóriák esetében nagy eltérések tapasztalhatók a kategóriát választók demográfiai jellemzőit, valamint kulturális és társadalmi erőforrásait tekintve, mely tényezők meghatározzák, hogy ki mely csoporttagságával azonosul, melyiket tartja fontosnak, hogyan határozza meg önmagát. Önmaguk jellemzésekor a település fontosságát azok említették jellemző módon az első három választás között, akik kisebb településeken laknak, az idősebbek, a kevésbé iskolázottak, azok, akik nem beszélnek idegen nyelveket, akik alsóbb társadalmi osztályokba sorolták önmagukat, illetve akiknek kognitív mobilizációs képességeik alacsonyabb szinten vannak, azaz kevésbé

érdekelte őket a politika, így keveset beszélnek erről barátaik társaságában. Ezzel szemben szakmájukat, foglalkozásukat a fiatalabbak és iskolázottabbak említették a leggyakrabban. Ezen kívül nagyobb fontosságot tulajdonítottak szakmájuknak a férfiak, a magasabb kognitív mobilizációs képességekkel rendelkezők, az önmagukat felsőbb társadalmi osztályba sorolók, az idegen nyelveket beszélők és az aktív munkaerőpiaci státusú személyek – ez utóbbiak 61%-a említette szakmáját, foglalkozását a három legfontosabb kategória között. Az életkor, a településhez hasonlóan olyan kategória, amelyet jellemzően kisebb településeken élők említettek, egyrészt a 18-29 évesek, másrészt a 60 év felettiek, tehát a fiatalok, és az idősök. A kevésbé tanultak, a nők, az alsóbb társadalmi osztályok tagjai, illetve a politika iránt kevésbé érdeklődők is inkább azonosultak ezzel a kategóriával.

A nemzet, mint kategória már nagyobb politikai beágyazottsággal rendelkezik. A magukat jobboldali politikai beállítottságúnak vallók, a politika iránt jobban érdeklődők és erről barátaikkal beszélgetők között nagyobb arányban fordult elő a nemzettel való azonosulás, ezen kívül ez a választás a megyeszékhelyeken lakókat, a férfiakat és a magukat felsőbb osztályokba sorolókat jellemzi jobban. A politikai beágyazottság, kognitív mobilizációs képességek az európaiság választásakor is meghatározóak, ugyanakkor ezek mellett az iskolázottság, az idegen nyelvek szerepe is megjelenik, illetve a fiatalabbak, megyeszékhelyen lakók, a magukat felsőbb osztályokba sorolók is jellemzően ezt a „címkét” választották maguknak, csakúgy, mint azok, akik kevésbé tekintették magukat vallásosnak. A nemüket inkább a nők említették (34%), és a 44 év alattiak (35-36%), akik idegen nyelvet beszélnek, ugyanakkor a politika iránt nem érdeklődnek, s magukat középre helyezik a politikai skálán. A vallást értelemszerűen önmaguk jellemzésekor azok jelölték fontosnak, akik rendszeresen, legalább hetente járnak templomba (40%). A nők, a 8 általánost végzetek és a 60 éve felettiek is nagyobb arányban választották ezt a kategóriát – ilyen módon az inaktívakra is jellemzőbb ez a „címké”. A barátaikkal politikai tárgyú beszélgetéseket folytatók ritkábban választották a vallást, mint önmaguk jellemzésekor fontos kategóriát, de a magukat jobboldali beállítottságúnak jellemzők, valamint a községekben lakók között jellemző a kategória előfordulása.

A politikai pártállást, a valláshoz hasonlóan a téma iránt érdeklődők jelölték meg szívesebben. Ilyen módon nagyobb arányban választották azok, akik gyakran beszélgetnek barátaikkal politikai témákról (12%), akik nagyon érdeklődnek a politika iránt (14%) és akik egyértelműbb politikai preferenciákkal rendelkeznek, azaz vagy

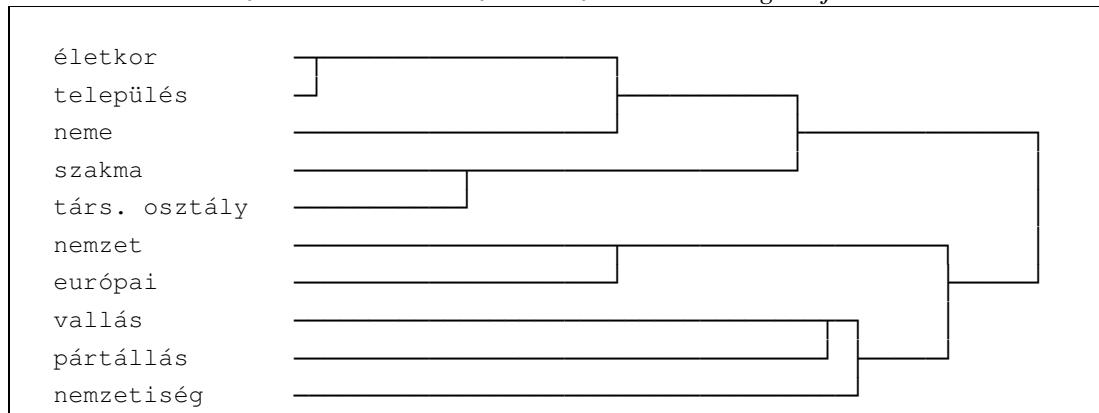
jobbra, vagy balra, de besorolják magukat a politikai palettán. Kevésbé választották ezt a nők, s azok, akik politikai középre sorolták magukat. A nemzetiség választásakor is fontos szerepet játszik a személyes érintettség, hiszen többen választották ezt azok közül, akik beszélnek legalább egy, a magyartól különböző nyelvet. Ugyanakkor a fiatalabbak, a kevésbé iskolázottak, az inaktívak és a magukat alsóbb osztályba sorolók is ezt a „címkét” választották. Érdekes módon, az önmaguk jellemzésekor a társadalmi osztályt választók között nem volt tényleges különbség aszerint, hogy mely osztályba sorolták magukat – minden osztályban hasonló arányban, a válaszadók harmada választotta ezt a kategóriát. Ugyanakkor jellemző, hogy inkább a 30-59 évesek számára meghatározó ez (37%).

Látható, hogy az egyes címkéket más és más demográfiai, kulturális és társadalmi jellemzőkkel rendelkezők választották. Ugyanakkor minden megkérdezettnek összesen három címke választására volt lehetősége, így a továbbiakban azt vizsgálom, hogy a csoportidentitás mely kategóriái járnak együtt, azaz hogyan csoportosíthatók ezek a kategóriák. Ennek a kérdésnek a bemutatására hierarchikus klaszterelemzés készült a dichotóm változókká alakított identitáskategória változóinak felhasználásával (választotta-e az első három között, vagy sem)³⁰, mely átalakítással, s a kiválasztott módszer segítségével megrajzolható a változók együttjárásának térképe.

Az elemzés dendrogramja alapján az látható (ld. 4.1. ábra), hogy az életkort és a települést gyakran választják együtt a három legfontosabb kategória között. Emellett a szakma és a társadalmi osztály, valamint a nemzet és az európaiság is relatív értelemben, az összes említés gyakoriságához képest sűrűbben fordul elő együtt. Az ábra alapján a vizsgált kategóriáknak két nagyobb csoportja különíthető el. Egyrészt a demográfiai adottságokra koncentráló életkor, nem, település, foglalkozás, társadalmi osztály, másrészt a társadalmi identitás egy al csoportjának is tekintett, inkább politikai jellegű identitás, amely a nemzethez, nemzetiséghez, párthoz kötődik.

³⁰ A hierarchikus klaszterelemzéshez a változók bináris változókká lettek alakítva (választotta-e az első három között vagy sem) annak érdekében, hogy az együttes előfordulást mérje az elemzés. Az agglomeratív logikának megfelelően a dendrogramon az látható, hogy az eredeti 10 változó hogyan vonódik össze lépésről lépésre attól függően, hogy milyen távolságra vannak egymástól a kialakuló változók és klaszterek. A sűrűbben együtt előforduló változók a dendrogramon hamarabb kerülnek összevonásra. A Jaccard index bináris változók közötti távolságot számol oly módon, hogy két változó között az egyező 1-es halmazának elemszámát osztja el a nem egyező 0-1 vagy 1-0 halmazok elemszámával (Finch 2005). A centroid módszerrel történő cluster-elemzés során azon két cluster kerül összevonásra, amelyeknél a centroidjuk közötti távolság a legkisebb (Füstös 1977).

4.1. ábra: A többszörös identitás klaszterelemzésének dendrogramja

Hierarchikus klaszterelemzés centroid módszerrel, Jaccard távolságokkal

Mivel az egyes társadalmi identitáskategóriák alaposabb elemzése nem célja a dolgozatnak, ezért a továbbiakban kizárólag a nemzeti, valamint a szub- és szupranacionális kötődések mutatóival foglalkozom. Ezeknek a többi kategóriával való összefüggéseit mutatja a 4.2. tábla. Ebből jól látható, hogy az európaiságot és a nemzeti hovatartozást átlag fölött említették együtt, az európaiságukat hangsúlyozók 42,6%-a egyben a nemzeti hovatartozását is kiemelte. Ugyanakkor mind a nemzeti, mind az európai kötődés esetében igaz, hogy akik ezeket a kategóriákat említették, kevésbé szívesen jelölték meg szakmájukat, életkorukat, társadalmi osztályukat, nemüket, mely további igazolást ad a klaszterelemzés eredményeire. Az is látszik továbbá, hogy a szubnacionális szinthez, a településhez való kötődés eltérően alakul a nemzeti vagy szupranacionális kötődéstől, amennyiben magasabb arányban fordul elő az életkorral és kevésbé a nemzeti kötődéssel együtt említve.

4.2. tábla: A többszörös identitás kategóriáinak együttes előfordulása

	Összesen	az a település, ahol él	a nemzeti hovatartozása	az, hogy európai
Összesen	1.900	1.026	737	339
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
az a település, ahol él	54,0%	-	44,8%	52,4%
a szakmája, foglalkozása	48,4%	41,1%	35,7%	38,0%
az életkora	46,4%	41,4%	27,4%	21,7%
a nemzeti hovatartozása	38,8%	32,2%	-	42,6%
a társadalmi osztály vagy réteg	35,0%	28,4%	24,9%	22,0%
a neme, azaz, hogy férfi vagy nő	32,6%	23,7%	20,2%	19,0%
az, hogy európai	17,8%	17,3%	19,6%	-
vallási hovatartozása	9,8%	8,6%	11,1%	7,2%
az etnikai, nemzetiségi származása	9,1%	5,9%	9,7%	6,8%
a politikai pártállása	7,9%	5,0%	10,1%	6,3%

Forrás: DKMKKA 2005

4.1.2. A különböző területi szintekhez való kötődés

Az identitás elemzésével foglalkozó munkák jó része a terület alapú identitásokból indul ki, az identitás azon aspektusát alapul véve, mely szerint az egy jól lehatárolt, területhez kapcsolódó emocionális viszonyt hordoz (pl. Berezin 2003). A területhez kapcsolódó identitásokat koncentrikus körök formájában is bemutatják (pl. Bruter 2005), ahol a lokális, a regionális, a nemzeti, az európai és némely esetben a globális szintekhez való kötődést az egyéntől egyre távolabb eső körök jelenítik meg. Amennyiben a területi szintekhez kapcsolódó identitások valóban megfelelnek egy ehhez hasonló, koncentrikus-körszerű, hierarchikus elrendezésnek, az egyes szintekhez való kötődéseknek ennek megfelelően kell elrendeződniük, mely logika szerint a településhez való viszony a legerősebb, ezt követi a regionális szint, a nemzeti, s a legkevésbé Európához kötődnek az emberek.³¹

A továbbiakban tehát azt vizsgálom, hogy mennyiben konzisztens a közvélemény területi szintekhez való kötődése. Ez felveti annak kérdését is, hogy mennyire érvényesek azon elméleti és empirikus kutatások megállapításai, amelyek az európai és a nemzeti kötődés közötti, egymást erősítő vagy egymást kizáró viszonyokkal foglalkoznak. (pl. Haller 2003, Carey 2002, Inglehart 1970)

Ebben a fejezetben az IntUne 2007 adataira támaszkodom. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a DKMKKA 2005 adatfelvétele is tartalmazott a területi szintekhez való kötődésre vonatkozó kérdést, ugyan eltérő megfogalmazásban, de hasonló 1-4 skálán mérve azt. A két adatbázis eredményeinek összevetése alapján elmondható, hogy a válaszok nagyon hasonló mintát követnek a közvélemény körében, ennyiben tehát az ezen kérdésekre adott válaszok az adott időszakban stabilnak mutatkoznak.

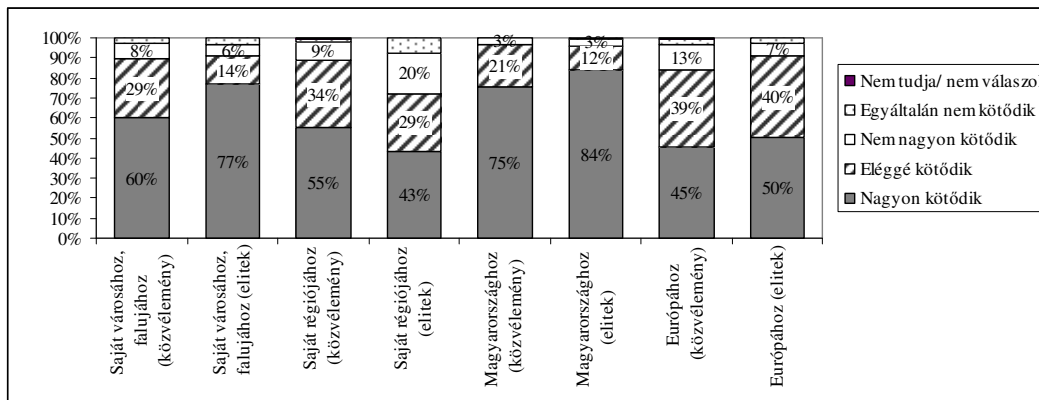
A 4.2. ábra az egyes területi szintekhez való kötődés erősségét mutatja, s úgy látszik, mind az elitek, mind a közvélemény körében a Magyarországhoz való kötődés a legerősebb, amelyet közvetlenül a településhez való kötődés követ. Az elitek esetében 92% kötődik nagyon, vagy eléggé Magyarországhoz, és 91% a saját településhez. A közvélemény esetében ez a két arány hasonlóan magas: rendre 92% és 89%. E két csoport között jelentősebb különbséget a nagyon erős kötődés esetében lehet felfedezni:

³¹ A koncentrikus körök megközelítése egy Guttman-skálának megfelelő elrendezést is jelent, amennyiben az egyes területi szintek között hierarchikus kapcsolatot feltételez. Guttman az attitűd-vizsgálatok esetében alkalmazta ezt a módszert hierarchizált kijelentések esetében annak vizsgálatára, hogy valóban egy dimenzió van-e a kijelentések mögött. Az egyes területi szintekhez kapcsolódó identitás Guttman-skála rendszerű viselkedését Örkény és szerzőtársai már vizsgálták (Örkény et. al. 2007).

az elitek körében ez a jellegű kötődés intenzívebb, mint a közvélemény esetében. További különbség a „nagyon kötődik” válaszok alapján, hogy míg a közvélemény esetében a régióhoz való kötődés erősebb az európai kötődésnél (55% vs. 45%), addig ez az elitek esetében fordítva alakul (43% vs. 50%).

További említésre méltó eredmény, hogy amennyiben az egyes elitsz csoportokat külön vizsgáljuk, feltűnik, hogy a politikai elit kötődése bármely területi szinthez jelentősen erősebb, mint a gazdasági felsővezetők kötődése (ld. melléklet 4.7. tábla). A településhez például a parlamenti képviselők 94%-a kötődik erősen a gazdasági vezetők 45%-ával szemben. A régió esetében a közvéleményhez hasonlóan a politikai elit fele kötődik erősen, míg a gazdasági elitnél ez az arány csupán egyharmad, s még Magyarország esetében is csupán kétharmaduk ad számot erős kötődésről, míg a parlamenti képviselők 94%-a kötődik erősen nemzetéhez. Ugyanakkor ezek az arányok Európához való kötődés esetében valamelyest megfordulnak: míg a politikai elit 49% kötődik erősen ehhez a szinthez, addig ez az arány 54% a gazdasági elit körében. Egyrészt tehát a politikai elit területi szintekhez való kötődése sokkal intenzívebb, míg a gazdasági elit hozzáállása egyfajta pragmatizmust tükröz.

4.2. ábra: A különböző területi szintekhez való kötődés

Forrás: IntUne 2007

A kérdés így hangzott: „Az emberek különböző mértékben kötődnek a saját városukhoz, vagy falujukhoz, régiójukhoz, országukhoz vagy Európához. Ön mit érez e tekintetben?”

Azt vizsgálva, hogy a területi identifikáció mennyiben illeszkedik egy hierarchikus Guttman-skálához³², illetve a koncentrikus körök elméletéhez, azt lehet

³² Az egyes területi szintekhez való kötődés erősségekor az egyforma erősségű kötődést még érvényesnek tekinttem a Guttman-skála szempontjából.

mondani, hogy a közvélemény esetében 63,4% illeszkedik³³, míg ez az arány az elitek esetében csupán 43,4%. Ezek az adatok nagyjából megfelelnek az európai átlagnak, amely a közvélemény esetében 59%, az elitek esetében 47%. Ugyanakkor a két elitcsoport tekintetében itt is jelentős különbség mérhető: amíg a politikai elit területi azonosulását tekintve közel fele követ egy Guttman-skálát, addig ez az arány a gazdasági elit körében csupán egyharmad, mely tendencia egyúttal megfelel az európai tendenciáknak. A gazdasági eliteknek ez a koncentrikus körök elméletéhez nehezen illeszthető viselkedése ugyanakkor magyarázható azzal, hogy körükben az európai kötődés relatív értelemben erősebb, amelynek háttérében a gazdasági élet jelentős nemzetközi beágyazottsága állhat.

A területi szintekhez való kötődés egyéb összefüggéseit figyelembe véve az elitek esetében elmondható, hogy az országhoz való kötődést pozitívan befolyásolja a vallás, hiszen a magukat katolikusnak mondók nagyobb arányban kötődnek erősen Magyarországhoz (92%). A közvélemény esetében a településhez való kötődésre az iskolázottság és a kor van szignifikáns hatással oly módon, hogy az alapfokú végzettségűek kötődnek jellemzőbben településükhöz (73%), illetve a 65 éve felettiek (72%). Hasonló tendencia figyelhető meg a régióhoz és az országhoz való kötődés esetében is, ugyanakkor ez utóbbira az elitekhez hasonlóan a vallásosságnak is pozitív a hatása, a magukat protestánsnak vallók inkább kötődnek erősen az országhoz, mint más csoportok (82%). E tendenciák alól Európához való kötődés kivétel, ebben az esetben az iskolázottságnak és a baloldali politikai beállítottságnak van pozitív hatása. Mindezek jól illeszkednek Inglehart (1990) megállapításához, miszerint a kognitív mobilizációs képességek és a baloldali értékek az európaiság irányába hatnak. Mindezek mellett egy kelet-nyugati tengely is megfigyelhető az európaiságot tekintve: a Dunántúlon nagyobb az európai kötődést megfogalmazók aránya (93-94% kötődik nagyon vagy valamelyest), míg a Dél-Alföldön ez az arány csupán 80%. Ugyanakkor a régió és a politikai beállítottság szintén szignifikánsan összefügg: míg a Nyugat-Dunántúlon nagyobb arányban sorolják magukat középre a válaszadók, addig az Észak-Alföldön a jobb, Észak-Magyarországon pedig a baloldal jelenik meg nagyobb arányban. Ilyen módon a jobb-bal beállítottság valamelyest eltérően hathat az egyes régiókban, hiszen az észak-magyarországi régióban a baloldali beállítottságúak magasabb aránya miatt az európai kötődésnek is magasabbnak kellene lennie az átlagnál, illetve az Észak-Alföld esetében

³³ Örkény és szerzőtársai is hasonló, kétharmados arányt találtak kutatásukban a magyar és az európai közvélemény esetében (Örkény et al. 2007). Ezek az eredmények 1995-ös és 2003-as adatokra alapulnak.

alacsonyabbnak a jobboldali beállítottságúak magasabb aránya miatt, de ez nem így történik. A közvélemény körében elmondható még, hogy a területi szintekhez való koncentrikus körök alapján konzisztens kötődés (azaz a Guttman-skálához illeszkedő identifikáció) a felsőoktatást végzettek körében (72%) és a 65 év felettek körében (72%) magasabb. A koncentrikus körök elméletéhez tehát közel 60% illeszkedik, s ez az arány az elitek esetében valamelyest alacsonyabb. Az európai és a nemzeti szinthez való kötődés nem zárja ki egymást, a két területi szint közötti szignifikánsan pozitív kapcsolatot a kereszttábla-elemzések is igazolják.

4.2. A magyar elit és közvélemény nemzeti és európai identitásának tartalma

4.2.1. Az egyes identitáselemek bemutatása

Ebben a fejezetben a nemzeti és európai identitás elemei kerülnek bemutatásra. Egyes szerzők az általában vett kötődés helyett az identitás jellegét, tartalmát hangsúlyozzák, mint az európaiságot, s szélesebb értelemben véve, mint az EU-hoz való kötődést meghatározó tényezőt (pl. McLaren 2002, 2006, Bruter 2005). Az identitás tartalmára vonatkozó kérdések nem azonos megfogalmazásban kerültek lekérdezésre az elitek és a közvélemény körében, noha tartalmilag a kérdések megegyeznek.³⁴ Ugyanakkor a két célcsoport eltérő kulturális és kognitív erőforrásaiból kifolyólag ez a tény nem feltétlenül okozza a kérdések eltérő értelmezését a válaszadók körében, így ez nem jelenthet problémát az eredmények értelmezésében. Bizonyos módszertani

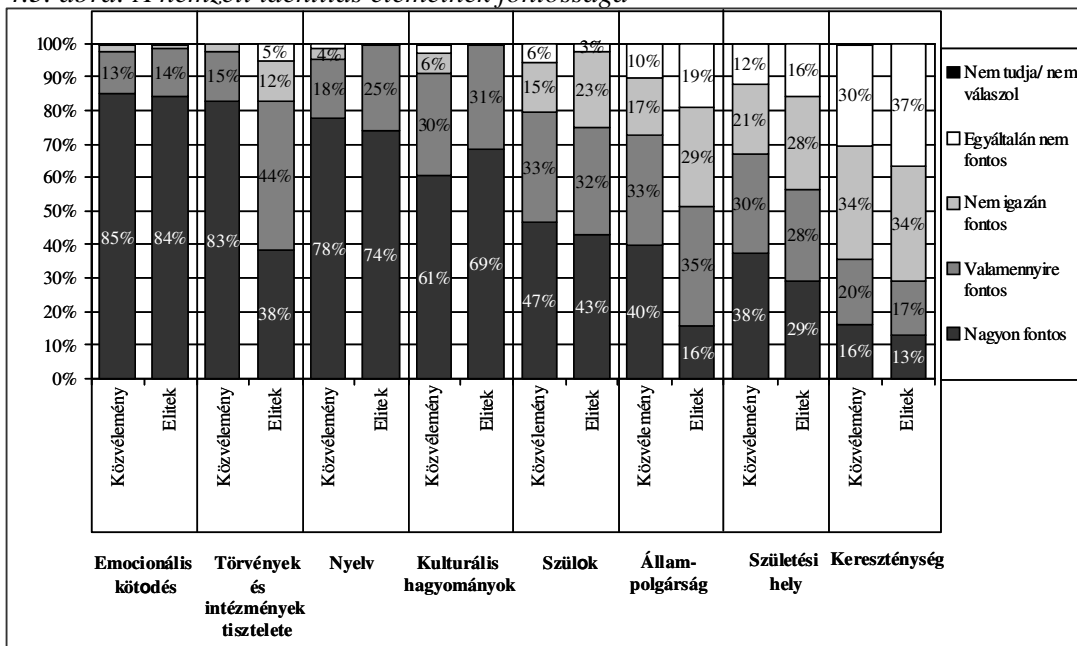
³⁴ Az elitek esetében a kérdés így hangzott: „Az emberek véleménye különböző a tekintetben, hogy mit is jelent magyarnak (európainak) lenni. Ön szerint az alább felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki magyarnak (európainak) tekintse magát?” Keresztény vallási beállítottság/ A magyar (európai) kulturális hagyományokban való osztozás / magyarországi (európai) születési hely / Magyar (európai) szülők / A magyar (Európai Unió) normarendszer és intézmények tiszteletben tartása/ Hogy magyarnak (európainak) érezze magát az ember / A magyar (európai) nyelv ismerete / Magyar állampolgárság (csak a magyar kötődés esetében)

A közvélemény esetében a kérdés így hangzott: „Az emberek véleménye különböző a tekintetben, hogy valójában mit is jelent magyarnak lenni. Ön szerint az alább felsorolt tényezők mennyire fontosak ahhoz, hogy valaki valóban magyar legyen?” Hogy keresztény-e az illető/ Hogy magyar (európai) kultúrájú-e az illető / Hogy Magyarországon (Európában) született-e az illető/ Hogy magyarok (európaiak)-e az illető szülei/ Hogy tiszteletben tartja-e az illető a magyar (európai) törvényeket és intézményeket / Hogy magyarnak (európainak) érzi-e magát / Hogy beszél-e magyarul (egy európai nyelvet) az illető / Hogy gyakorolja-e állampolgári jogait, például aktív-e Magyarország (Európai Unió) politikai életében

megközelítések éppen erre hivatkozva eleve kritizálják a standard kérdőív használatát, hiszen a standard kérdések válaszadók általi értelmezését a válaszadók eltérő társadalmi és kulturális háttere miatt nem lehet azonossá tenni (Letenyei-Nagy 2007).

A mellékletben található 4.8. tábla a következőkben bemutatott identitáselemeket írja le a közvélemény és az elitek vonatkozásában. Ez alapján elmondható, hogy a nemzeti kötődés esetében az emocionális kötődés („annak érzi magát”), a nyelv és a kulturális hagyományok a legfontosabbak mind a közvélemény, mind az elit számára. A többség, azaz a megkérdezettek több, mint 60%-a hangsúlyozta ezen elemek fontosságát nemzeti önmeghatározásában. A kevésbé fontos tényezők között van az állampolgárság, s annak két jogi kategóriája, a *jus sanguinis* alapján a magyar szülők és a *jus solis* alapján a magyarországi születési hely. Úgy tűnik, a legkevésbé fontos elem a magyarság meghatározásában a kereszténység mind az elitek, mind a közvélemény körében, csupán 20% alatti azok aránya, akik ezt nagyon fontosnak tartják.

4.3. ábra: A nemzeti identitás elemeinek fontossága

Forrás: IntUne 2007

A legszembevetőbb különbség a vizsgált csoportok nemzethez való kötődésében a törvények, és intézmények tisztelete tekintetében mutatkozik. Míg a közvélemény 83%-a számára ez a nemzethez való kötődésnek egy nagyon fontos eleme, addig az

elitnek csupán 38%-a gondolta ugyanezt, mely véleménnyel európai társaiktól is elmaradnak, ahol átlagosan 70% ítélte ezt nagyon fontosnak. Hasonló irányú különbség érvényesül a magyar nyelv és a magyar szülők fontosságának tekintetében is, mindkettő fontosabb a közvélemény körében. További különbség az állampolgárság megítélésében mérhető, hiszen a közvélemény 40%-ának nagyon fontos ön maga magyarságának meghatározásában, míg az elitek csupán 16%-ára igaz ugyanez, ám a kulturális hagyományok említése az elit körében a leggyakoribb (67%) a közvélemény 61%-ával szemben.

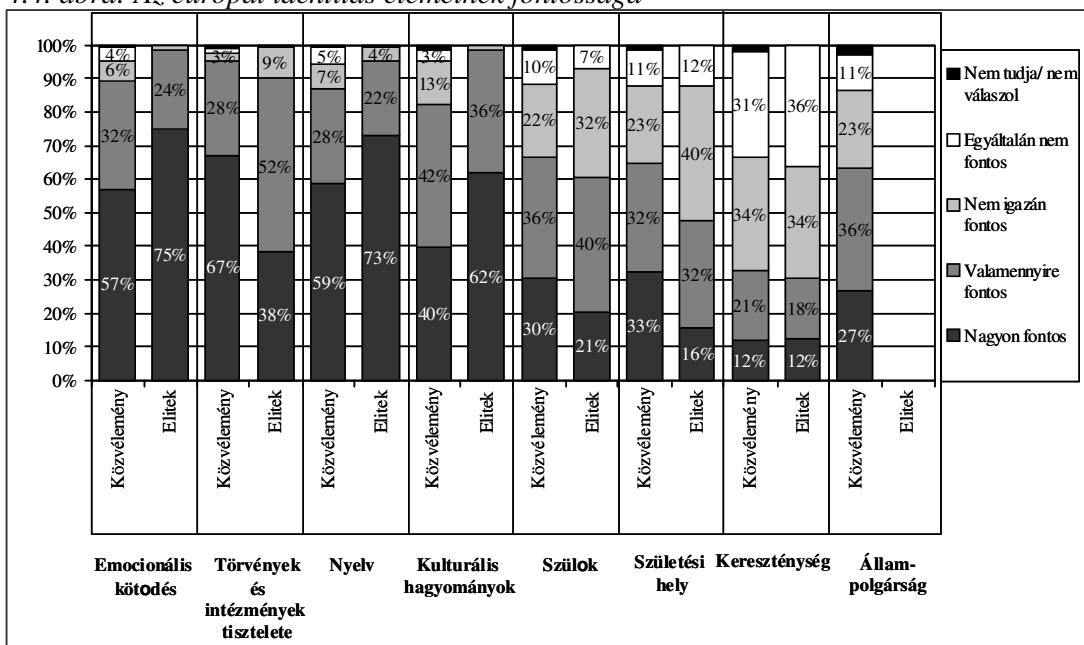
Az európai és a magyar nemzeti identitás elemeinek fontosságát összevetve az látszik, hogy a nemzethez való érzelmi kötődés mind a magyar elit, mind a közvélemény számára fontosabb része a nemzeti identitásnak, mint az európai átlag körében. A szülő nemzetiségének fontossága is fontosabb a magyarok számára, mint az európai átlag esetében.

Az egyes elemek fontossági sorrendje az európai identitás esetében a nemzeti identitáshoz hasonlóan alakul. Az Európához való emocionális kötődés, a nyelv és a kulturális hagyományok a legfontosabbak mind a közvélemény, mind az elit számára, míg az európai szülők, az európai születési hely és a kereszténység kevésbé fontosak. Az állampolgárság ebben az esetben csak a közvélemény körében került lekérdezésre. Az európai identitást tekintve is a legnagyobb különbség az elitek és a közvélemény között a törvények és intézmények tisztelete fontosságának megítélésében van. Míg az európai elit számára a nemzeti identitáshoz hasonló mértékben fontos ez (38%-nak nagyon fontos), addig a közvélemény esetében ez kevésbé fontos európai szinten, mint nemzeti szinten, de még így is jóval fontosabb, mint az elitek esetében, ahol 67% említette, hogy nagyon fontos.

Érdekesség, hogy az európai kötődésnél az elitek számára jelentősebb az emocionális kötődés eleme, egy európai nyelv ismerete, vagy az európai kulturális hagyományok, mint a közvélemény számára, míg az európai születési hely és az európai szülők a közvéleménynek fontosabb.

Összességében elmondható, hogy az egyes identitáselemek fontossága általában alacsonyabb európai szinten, mint ha a nemzethez való kötődésről lenne szó. Kivételt képez az elitek esetében a nyelv jelentősége, a törvények, intézmények tiszteletben tartása és a kereszténység fontossága. Ezek az elemek az elit számára ugyanolyan fontossággal (vagy jelentéktelenséggel) bírnak önmaguk magyarként vagy európaiként való meghatározásakor.

4.4. ábra: Az európai identitás elemeinek fontossága

Forrás: IntUne 2007

Ha Magyarország EU-tagságának megítélésére az eddig leírt identitáselemek hatását kereszt tábla-elemzés alapján vizsgáljuk, akkor azt lehet látni, hogy az elitek esetében egyedül a kereszténységnek van hatása. Az hogy a többi identitáselemnek nincs szignifikáns hatása az EU megítélésére, származhat abból a tényből, hogy majdnem mindenki pozitívan ítélte meg az EU-t, ilyen szempontból nincs a válaszokban elegendő variancia. Ez a hatás mind a nemzeti, mind az európai identitás esetében olyan módon hat, hogy minél kevésbé fontos ez az elem valakinek, annál inkább támogatja az EU-t.

A közvélemény körében, ahol Magyarország EU-tagságának megítélése nem volt egyértelmű, a kereszténység mellett a többi elemnek is van statisztikailag kimutatható hatása. A kereszténység hatása az elitek esetében a fentebb bemutatottakhoz hasonlóan alakul, s ez megerősíti azt a már szintén leírt jelenséget, mely szerint az EU-t a nem vallásosak inkább támogatják. Az EU-s törvények és intézmények tiszteletének fontossága az EU pozitív megítélése irányába hat, ugyanakkor a születési hely és a szülők fontossága a nemzeti és az európai önmeghatározásban jellemzően a negatív attitűdöket erősíti. Ha az előzőt az identitás civil aspektusaként értelmezzük, az utóbbi kettőt pedig egyfajta örökölt azonosulásnak,

akkor ez megfelel az elméleti fejezetben kibontott identitás dimenziókkal, és azok EU-ra gyakorolt hatásukra vonatkozó elméletekkel.

4.2.2. A nemzeti és európai identitás dimenziói

Az említett dimenziók meglétének ellenőrzése céljából a következőkben főkomponens-elemzés segítségével kerül feltárára a nemzeti és európai identitás mögöttes struktúrája a magyar elit és a közvélemény körében³⁵. Az identitáselemek mögött meghúzódó struktúrát keresve a nemzeti identitás esetében két dimenzió különíthető el a közvélemény, míg három dimenzió az elitek esetében. A 4.3. táblában látható struktúra a közvélemény esetében a variancia 48%-át, míg az elitek esetében a variancia 61%-át magyarázza.

A közvéleményt illetően meg kell említeni, hogy az állampolgárság nem igazán illeszkedett ebbe a struktúrába (alacsony kommunalitás), s ezt a kis faktorsúlyok is megerősítik. Ugyanakkor az állampolgárság modellből való kiemelése nem javít sem a megmagyarázott variancián, sem a KMO-teszten, emellett tartalmi okok is szólnak a megtartása mellett. A közvélemény nemzeti identitásának 25%-át magyarázó főkomponens a magyarországi születési helyet, magyar szülőket és a kereszténységet foglalja magába. A másik, 22%-ot magyarázó főkomponens a nyelv, a törvények, intézmények, a kulturális hagyományok, és az emocionális kötődés fontosságát hangsúlyozza. Itt jegyzem meg, hogy a korábbi keresztábra-elemzések során már jeleztem, az első főkomponens a kevésbé fontos elemeket, míg a második a fontosabbnak tartott elemeket foglalja magába.

Az elitek esetében hasonló két dimenzió különíthető el a nemzeti identitást tekintve. A születési hely és a szülők ugyanúgy meghatároznak egy komponenst, amely 27%-ot magyaráz, de amelyhez hozzátartozik ez esetben az állampolgárság és a nyelv

³⁵ A főkomponens-elemzéshez használt kérdések egy 1-4 skálán voltak lekérdezve – ilyen esetben a főkomponens-elemzés a mérési skála típusa miatt problematikus lehet. Ugyanakkor az így létrejövő eredmények jól értelmezhetők, a KMO-tesztek is megfelelőek. Másrészt a főkomponens-elemzésnek a többi, ebben az esetben használható statisztikai módszerhez képest (pl. klaszterelemzés, kategoriális faktor-elemzés) megvan az az előnye, hogy egyéni szinten rendelkezésre álló factor score-okat biztosít, amely felhasználható további elemzések során. Azt is érdemes megemlíteni, hogy hasonló témában és hasonló céllal más kutatók is használták már ezt a módszert (pl. Bruter 2004, Carey 2002). A főkomponens-elemzés a maximalizálja a megmagyarázott varianciát, s más faktorelemző módszerekkel ellentétben a faktorértékek és kommunalítások nem becsültek, hanem az adatokból számítottak (Kline 1994, Füstös 1991).

is. A törvények és intézmények tisztelete, a kulturális hagyományok és az emocionális kötődés egy másikat, amely 19%-ot magyaráz. Ugyanakkor megjelenik a nemzeti identitásnak egy harmadik komponense is, amely 14%-ot magyarázva egyrészt tartalmazza a kereszténység „nem fontos” megítélését, másrészt valamilyen mértékben a nyelv fontosságát és a nemzethez való emocionális kötődést is. Ez utóbbi két elem a másik két főkomponens részei is egyben.

Az itt bemutatott faktorstruktúrák nem egyértelműek. Míg a közvélemény esetében a kulturális hagyományok eleme jelenik meg mindkét főkomponensben, addig az elitek esetében a nyelv és az emocionális kötődés helyzete nem egyértelmű. Ezt a struktúrát tekintve nem nyernek igazolást azok az elméletek, amelyek a nemzeti identitás civil/állampolgári és kulturális dimenzióit különítik el (Bruter 2004, 2005), sokkal inkább tűnik helytállónak a Habermas-féle önkéntes és örökölt nemzetfelosztás (Habermas 1998), illetve a primordiális és decizionális dimenziók, amelyeket korábban az európai elitekkel kapcsolatban már meghatároztunk (Lengyel-Göncz 2009). Ilyen módon a születési hely és a szülők a primordiális elemei az identitásnak – ezeket nem választhatja meg az ember, adottak, s egyfajta „zárt” vagy védekező jelleget mutatnak, amely kirekeszti a nemzet fogalmából azokat, akik ezekkel a születéstől fennálló jellemzőkkel nem rendelkeznek. A közvélemény idesorolja még a kereszténységet és bizonyos mértékben a kulturális hagyományokat, míg az elitek esetében az állampolgárság és a nyelv is idetartozik.

4.3. tábla: A nemzeti identitás tartalma (faktorsúlyok)

	Közvélemény		Elitek		
	Zárt/ védekező	Nyitott/ megengedő	Zárt/ védekező	Félig nyitott	Nyitott/ megengedő
Megmagyarázott variancia (%)	25,3	22, 2	27,2	19,2	14,4
Születési hely	0,767		0,793		
Szülők	0,721		0,808		
Kereszténység	0,709			(0,374)	-0,648
Állampolgárság	(0,302)	(0,280)	0,708		
Nyelv	(0,351)	0,608	0,546		0,530
Törvények és intézmények tisztelete		0,696		0,745	
Kulturális hagyományok	0,437	0,525		0,772	
Emocionális kötődés		0,727		0,476	0,658

Főkomponens-elemzés varimax rotációval
KMO-teszt: 0,75 (közvélemény), 0,57 (elitek)
A 0,25 alatti faktorsúlyok nem szerepelnek

Ezzel szemben a választható identitáselemek, mint a törvények és intézmények tisztelete, a kulturális hagyományok és a nemzethez való emocionális kötődés egy nyitottabb, mások számára is elérhető jelleget mutatnak. Ehhez a *megengedőbb*, vagy *nyitottabb* identitáshoz kapcsolódik a közvélemény esetében a nyelv is. Érdekes a nyelv helyzete az elitek körében, mert megjelenik mind a kirekesztő, mind a nyitott identitás-jellegnél, ami egyrészt annak kulturális vonatkozására, másrészt elsajátítható jellegére utalhat.

A nemzeti identitás esetében az európai identitás dimenziói egy egyértelműbb struktúrát követnek (ld. 4.4. tábla), amely a közvélemény 55%-át, az elitek 50%-át magyarázza a teljes varianciának. Ebben az esetben az elitek és a közvélemény identitás-felépítése nagyon hasonló. Elkülöníthető egyrészt egy, korábban *zártnak* vagy *védekezőnek* nevezett főkomponens, amely az európai születési helyet, az európai szülőket és a kereszténységet hangsúlyozza – ez a közvélemény esetében 25%-ot, az elitek esetében 28%-ot magyaráz. Másrészt létezik egy másik, korábban *nyitottnak* vagy *megengedőnek* nevezett főkomponens, amelynél a törvények és intézmények tisztelete, az emocionális kötődés, a nyelv, a közvélemény válaszai szerint itt még az állampolgárság is helyet kap. Ez utóbbi főkomponens a közvélemény esetében 30%-ot, míg az elitek esetében 22%-ot magyaráz.

A közvélemény esetében a nemzeti identitáshoz hasonlóan az európai identitásnál sem egyértelmű, hogy a kulturális hagyományok mely dimenzióhoz kapcsolódnak inkább. További érdekesség, hogy a közvélemény esetében az állampolgárság, állampolgári aktivitás szerepe megváltozott: míg a nemzeti identitás esetében nem illeszkedik jól a struktúrába, addig az európai identitás esetében a választható elemek között jelenik meg. Az elitek esetében a nyelv szerepe változik meg. Míg a nemzeti identitás esetében mindkét főkomponens elemei között szerepel, addig az európai identitás esetében a megengedő, nyitott elemek között van, a törvények és intézmények tiszteletével és az emocionális kötődéssel együtt.

Míg a közvélemény és az elitek európai identitásmintázatai hasonlóak, addig ez nem mondható el a nemzeti identitásról. A nemzeti identitás esetében az eliteknél létezik egy *félíg nyitott* és egy *még nyitottabb* identitásminta, amely hasonló elemekből épül fel, mint a közvélemény esetében a nyitott identitás. A két csoport összehasonlításánál felmerül továbbá a kérdés, hogy az elitek véleménye valóban különbözik-e a közvéleménytől, s nem csupán egy kulturális erőforrásokra visszavezethető összefüggés áll a különbségek hátterében. A közvélemény esetében

elmondható, hogy a zárt/védekező identitás jellemzőbb a kevésbé iskolázottakra mind a nemzeti, mind az európai identitás esetében, ugyanakkor ez nem mondható el a nyitottabb, megengedőbb attitűdök esetében. A két csoport válaszait együtt vizsgálva arra lehet következtetni, hogy a két csoport közti különbségeket nem lehet pusztán a kulturális erőforrások eltérő eloszlásával magyarázni, az elitek véleménye nem feltétlenül egyezik a közvélemény értelmiségi tagjainak véleményével, s így az elittagságnak van egy ezen túlmutató hatása is.

4.4. tábla: Az európai identitás tartalma (faktorsúlyok)

	Közvélemény		Elitek	
	Zárt/ védekező	Nyitott/ megengedő	Zárt/ védekező	Nyitott/ megengedő
Megmagyarázott variancia (%):	25,1	30,3	27,8	22,2
Törvények és intézmények tisztelete		0,777	(-0,313)	0,487
Emocionális kötődés		0,775		0,641
Nyelv		0,687		0,718
Állampolgárság		0,584		
Kulturális hagyományok	0,425	0,557	(0,387)	0,599
Születési hely	0,791		0,858	
Szülők	0,788		0,772	
Kereszténység	0,716		0,584	

Főkomponens-elemzés varimax rotációval

KMO-teszt: 0,8 (közvélemény), 0,61 (elitek)

A 0,25 alatti factorsúlyok nem szerepelnek

A közvélemény esetében az iskolázottság mellett más tényezők mentén is vannak különbségek a zárt és a nyitott nemzeti és európai kötődést tekintve. Az idősebbek, a nők körében jellemzőbb a zárt/védekező kötődés, míg a magukat baloldalinak vagy ateistának vallók körében kevésbé jelenik meg ez az attitűd. A zárt nemzeti és európai identitással rendelkezők az EU további bővítése ellen vannak, és azt gondolják, a globalizáció veszélyezteti az ország biztonságát, míg a nyitott nemzeti identitással rendelkezők inkább az új EU-s tagok felvételét támogatják.

Az elitek esetében a zárt nemzeti identitás elsősorban azokra jellemző, akiknek kevesebb a nemzetközi tapasztalata, azaz nem tanultak és nem is éltek külföldön, nincsenek külföldi ismerősei, barátai, rokonai és a külföldi sajtót is kevésbé olvassák. Ilyen szempontból az identitásnak ez a jellege nem egy általánosan zárt, globalizációt, külső hatásokat és kihívásokat elutasító attitűdöt, mint inkább a külföldi tapasztalatok és beágyazottság hiányát fejezi ki. A félig nyitott nemzeti identitás jellemzőbb a politikai elitek, ők ritkábban forgatják a nemzetközi sajtót, míg a nyitottabb nemzeti identitással rendelkezők az EU további bővítését támogatják, s az EU-ra a belülről, a

tagországokban növekvő nacionalista attitűdöket látják veszélyesnek, s nem a kívülről, a globalizáció által jelentett kihívásoktól félnek. A nyitott európai identitással rendelkezők is a belső problémákat látják veszélyesnek, mint az EU belső társadalmi és gazdasági fejlettségbeli különbségeit, és se Oroszország, se az USA beavatkozásától nem tartanak, emellett vannak külföldi barátai. Ezzel szemben a zárt európai identitásúak a harmadik országokból érkező bevándorlóktól tartanak, és Törökország csatlakozását ellenzik – ilyen módon a zárt európai identitás valóban megtestesíti az „európai erőd” koncepciót.

Az identitás ezen dimenzióit európai kontextusba helyezve érdemes megjegyezni, hogy az európai identitás esetében Európa-szerte hasonlóak az eredmények, míg a nemzeti identitás esetében országonként kis különbségek fedezhetők fel. Ez esetleg visszavezethető arra, hogy a nemzeti szint a válaszadók számára egy közelebbi identifikációs szintet jelent, amely mindennapi tapasztalatokra épül, míg az európai szintről kevesebb közvetlen tapasztalattal rendelkeznek, így általánosabb, és Európa-szerte egységesebb diskurzusok mentén alakítanak ki véleményt.

Az előző fejezetben tárgyalt területi szintekhez való kötődést tekintve elmondható, hogy a közvélemény esetében az országhoz való erősebb kötődés a zárt/védekező nemzeti és európai identitásjellegét erősíti, míg az erősebb Európához való kötődés a zárt/védekező európai identitást. Az elitek esetében az országhoz való erősebb kötődés az európai identitás zárt jellegében nyilvánul meg, míg az erősebb európai kötődés a nyitott európaiság irányába hat. A továbbiakban ezeket a dimenziókat, főkomponenseket megtartva elemzem azt, hogy hogyan befolyásolják az Európához való kötődést, illetve az EU megítélését, azaz, hogy az eltérő tartalmú nemzeti és európai identitások milyen hatással vannak Magyarország EU-tagságának támogatottságára.

4.3. A nemzeti és európai identitás hatása az EU megítélésére és az európai kötődésre

Ebben a fejezetben a H4 hipotézis vizsgálatára kerül sor. Azt a kérdést járrom körül tehát, hogy hogyan hatnak az európai és nemzeti identitás fentebb feltárt dimenziói az EU megítélésére, valamint az európai kötődésre. Mivel ebben az esetben

az EU-hoz való viszony szimbolikus jellege az elemzés tárgya, érdemes külön vizsgálni az EU-hoz való viszonyt és az Európához, mint egy szimbolikusabb tartalommal bíró identifikációs tárgyhöz való viszonyt.

Az európai kötődés és az egyes identitásdimenziók kapcsolatának jellemzőit már bemutattam. Előzetes elemzéseknek³⁶ megfelelően az identitás különböző dimenziói közül néhánynak az EU megítélésére is van szignifikáns hatása, így a közvélemény esetében a zárt/védekező nemzeti és európai kötődés negatívan, míg a nyitottabb európai kötődés pozitívan hat az EU-val kapcsolatos véleményekre, mint ahogy az várható. Az elitek esetében a zárt/védekező európai kötődésnek szintén negatív a hatása, míg a nyitott nemzeti identitásnak pozitív, ugyanakkor a várakozásokkal ellentétben a félig nyitott nemzeti kötődés hatása negatív.

A következőkben ezen a hatások részletesebb elemzése következik kontroll változók bevonásával. A kor és a nem hatásán túl az iskolai végzettség a már említett kognitív mobilizáció hatását hivatott a modellben megjeleníteni. A politikai ideológia szintén magyarázhatja az EU megítélését, valamint a vallás bevonását az identitáselemek között szereplő kereszténység teszi szükségessé. Néhány változó az elitek esetében eltérően szerepel, ez a csoport speciális és homogénebb jellegéből következik: az ő esetükben az alapfokú iskolai végzettség kategóriája nem releváns, a kor is eltérően szerepel a modellben (50 év alatti és felettiekre bontva), mindenki besorolta magát a politikai jobb-bal skálán, valamint a vallásosságot érintő kérdésre is valamennyien válaszoltak. Ugyanakkor előljáróban meg kell jegyezni, hogy az elitek esetében ezeknek a változóknak a keresztábra-elemzések szerint nincs hatása az EU megítélésére. A logisztikus regressziós modellek külön-külön kerültek lefuttatásra az elitek és a közvélemény válaszai körében.³⁷ Ilyen módon el lehet különíteni, a két csoport esetében azt, mi befolyásolja az EU megítélését, illetve az európai kötődést, mely összesen négy modellt jelent. Összességében elmondható, hogy a közvélemény esetében erősebb összefüggésekre derül fény a statisztikai szignifikanciát tekintve, ugyanakkor a modell a teljes variancia kisebb hányadát magyarázza, mint az elitek

³⁶ T-tesztek

³⁷ Minden modell esetében először a keményebbnek tekinthető demográfiai változók szerepeltek a modellben, csak utána került a többi, puhább változó bevonásra. A demográfiai változók az EU megítélését magyarázó modellek esetében 10%-ot magyaráztak a közvélemény és 1%-ot az elitek esetében. Az európai kötődést magyarázó modellek esetében 4%-ot a közvélemény és 3%-ot az elitek esetében. A végső modell eredményei robusztus hatásokat tartalmaznak – az egyes változók hatása többé-kevésbé állandónak tekinthető, nem változik újabb változó bevonásával.

esetében az EU megítélésének vizsgálatakor. Az európai kötődés modelljei mind a közvélemény, mind az elitek esetében a teljes variancia 20%-át magyarázta.

Az EU megítélésénél (ld. 4.5. tábla, 4.1a. és 4.1b. modellek) az általános demográfiai változókat tekintve nem volt szignifikáns hatása a nemnek. A kornak csak a közvélemény esetében volt hatása – a 18-34 évesek és az 55-64 évesek inkább támogatják Magyarország EU-tagságát, mint a 65 éve felettiek. Az esetleges területi különbségek, a kelet-nyugati tengelyen való elhelyezkedés vagy a településnagyság hatásának vizsgálatára egyedül a közvélemény esetében volt lehetőség. Az eredmények azt mutatják, hogy a kelet-nyugati vagy a centrum-periféria viszonynak meghatározó szerepe van: a közép-magyarországi régióhoz képest az észak-és dél-alföldi régiókban kisebb az EU támogatottsága. A kognitív mobilizációs képességeket is mérő iskolai végzettség a már említett okok miatt az elitek esetében nem volt kimutatható hatással, míg a közvélemény esetében jól látható, hogy a felsőfokú végzettségűek több mint háromszor akkora eséllyel gondolják, hogy Magyarország EU-tagsága előnyös, mint az általános iskolai végzettségű válaszadók. Látva az iskolázottság pozitív hatását az EU megítélésére felmerül a kérdés, hogy valójában van-e különbség az elitek véleménye és a közvélemény között, s vajon a különbség nem csupán a kulturális erőforrások eltérő eloszlásából fakad-e. Ennek ellenőrzésére egy közös regressziós modell került lefuttatásra, s az eredmények alapján elmondható, hogy az elittagságnak még akkor is van pozitív hatása az EU megítélésére, ha az iskolai végzettséget kontroll alatt tartjuk, ilyen módon a különbségek nem vezethetők vissza pusztán az iskolai végzettségbeli különbségekre, hanem az elittagságnak van egy azon túlmutató, minőségi hatása is.

A vallásosság hatása eltérő a közvélemény és az elitek körében. Míg az előző esetében a vallásosságnak a nem vallásossághoz képest nincs hatása, addig az utóbbiaknál az, hogy valaki katolikus vagy protestáns növeli annak esélyét, hogy az EU-t pozitívan ítélje meg. Érdekes módon a közvélemény esetében a kérdésre nem válaszolók közt valószínűbb a pozitív attitűd. A politikai beállítódásnak mindkét csoport esetében van mérhető hatása. A jobboldali beállítottság az EU negatív megítélésének irányába hat mind a közvélemény, mind az elitek körében, míg a baloldali beállítottságuk pozitívabban viszonyulnak az EU-hoz a közvélemény körében a magukat középre helyezőkhöz képest. A közvélemény esetében azok, akik nem helyezték el magukat ezen a politikai skálán, kevésbé ítélik meg pozitívan Magyarország EU-s tagságát, csakúgy, mint a jobboldali szavazók, amíg a baloldaliak hajlamosabbak pozitív vélemény kialakítására.

4.5. tábla: Az EU támogatottságát befolyásoló tényezők – a logisztikus regressziós modellek eredményei³⁸

4.1a. modell:	Közvélemény				4.1b. modell:	Eliték			
	B	S.E.		Exp(B)		B	S.E.		Exp(B)
Politika: nem tudja	-0,59	0,24	**	0,56					
Politika: bal	0,57	0,22	**	1,77	Politika: bal	1,01	1,20		2,76
Politika: jobb	-0,31	0,18	*	0,73	Politika: jobb	-2,50	1,14	**	0,08
Politika: közép					Politika: közép				
Vallás: nem válaszol	0,90	0,36	**	2,47					
Vallás: katolikus	-0,09	0,26		0,92	Vallás: katolikus	2,22	1,30	*	9,20
Vallás: protestáns	-0,31	0,34		0,73	Vallás: protestáns	3,11	1,66	*	22,32
Vallás: egyéb	-0,25	0,35		0,78	Vallás: egyéb	-1,98	1,58		0,14
Vallás: nem vallásos/ ateista					Vallás: nem vallásos/ ateista				
Iskola: alapfokú					Iskola: alapfokú/ középfokú				
Iskola: középfokú	0,27	0,22		1,30					
Iskola: felsőfokú	1,21	0,27	***	3,34	Iskola: felsőfokú	0,37	1,24		1,45
Férfi	0,15	0,15		1,16	Férfi	1,99	1,24		7,30
18-24	1,15	0,31	***	3,17					
25-34	0,50	0,25	**	1,65					
35-44	0,18	0,27		1,20					
45-54	0,63	0,26	**	1,89					
55-64	0,08	0,26		1,09	50 év alatti	0,91	0,89		2,49
65+					50 év feletti				
zárt/védekező nemzeti identitás	-0,26	0,10	**	0,77	zárt/védekező nemzeti identitás	1,27	0,56	**	3,55
					Részben nyitott nemzeti identitás	-1,19	0,53	**	0,30
nyitott/ megengedő nemzeti identitás	-0,06	0,08		0,94	nyitott/ megengedő nemzeti identitás	0,45	0,48		1,57
zárt/védekező európai identitás	0,03	0,10		1,03	zárt/védekező európai identitás	-1,80	0,59	***	0,17
nyitott/ megengedő európai identitás	0,22	0,09	**	1,24	nyitott/ megengedő európai identitás	0,62	0,45		1,87
Közép-Magyarország									
Észak-Magyarország	-0,37	0,25		0,69					
Észak-Alföld	-0,58	0,26	**	0,56					
Dél-Alföld	-0,51	0,25	**	0,60					
Dél-Dunántúl	-0,24	0,27		0,78					
Közép-Dunántúl	0,21	0,27		1,23					
Nyugat-Dunántúl	-0,37	0,26		0,69					
Konstans	-0,66	0,36	*	0,51	Konstans	-0,35	1,96		0,71
Találatarány	67,7%				Találatarány	90,6%			
R ² _L	0,11				R ² _L	0,32			
Adj, R ²	0,15				Adj, R ²	0,29			
N	912				N	106			

Referencia kategóriák dőlt betűvel szerepelnek,

Statisztikai szignifikancia: *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

A függő változó: „Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?” – előnyére vált

³⁸ A korábbi modellekhez hasonlóan a függő változó bináris változóvá alakítva került be a modellbe, ahol 1 értéket vett fel, ha az EU előnyét látta valaki, és 0-át, ha nem vagy nem tudta megmondani. A tesztelendő modellek esetében a modell „jóságát” mérő mutatók a korábbi modellekhez hasonlóak (Székelyi-Barna, 2003).

Ezek magyarázata lehet, hogy az európai integrációs folyamat megítélését vizsgáló tanulmányok egy része ezt a jelenséget a kormány/adott politikai rendszer legitimitására és támogatottságára vezeti vissza, mint egy olyan közelítő tényezőre, amire az emberek információ hiányában támaszkodnak – s az EU kérdésköre ilyen (Anderson 1998). Ennek az elméletnek megfelelően, akik támogatják a 2007-es baloldali kormányt, azok pozitívabban viszonyulnak az EU-hoz is. Ugyanennek a logikának a továbbgondolása azt sejteti, hogy akik nem helyezték el magukat ezen a politikai skálán, azok egyfajta „kivonuló” stratégiát követnek, s mint ilyen, alapján kérdőjelezi meg a magyar politikai berendezkedést, s így ők támogatják legkevésbé az EU-t.

A regressziós modellek eredményei a nemzeti és európai identitás jellegének hatását tekintve a korábban említett T-tesztekhez képest valamelyest módosul annak következtében, hogy egyéb változók hatását kiszűrjük. Ahogy az ismertetett elméletekből kiindulva várható lenne, a közvélemény esetében a zárt/védekező jellegű nemzeti identitásnak negatív a hatása az EU megítélésére, míg a nyitott európai identitásnak pozitív. Vagyis, ha valakinek a nemzeti önazonossága a születési helyre, a szülőkre és a kereszténységre épül, ez negatívan hat az EU megítélésére, illetve, ha ezzel szemben az európai önmeghatározásában a hangsúly az európai törvények és intézményeken, az állampolgári aktivitáson, a nyelven, és az emocionális kötődésen van, akkor az pozitívan befolyásolja az EU megítélését. Ez valamelyest összhangban van azokkal az elméletekkel, amelyek szerint szimbolikus jellegű nemzeti kötődés esetén az európai integrációs folyamat kulturális kihívásként jelenik meg, valamint, hogy európai szinten identitást csak valamely civil jellegű kötődésként lehet értelmezni.

Ugyanakkor ezek hatása másként alakul az elitek esetében. Az ő esetükben pont fordítva, a zárt/védekező nemzeti identitásnak van pozitív hatása az EU megítélésére, míg a részben nyitott nemzeti kötődésnek negatív a hatása. Vagyis a magyar születési hely, a magyar szülők, a magyar állampolgárság és a nyelv hangsúlya a nemzeti öntudatban vezet el az EU pozitív megítéléséhez, míg a magyar kulturális hagyományok, a törvények, és intézmények tisztelete negatív véleményeket szül. Ugyanakkor korábban már kifejtésre került, hogy noha az identitás tartalma az egyes identitás kategóriákat tekintve hasonló az elitek és a közvélemény esetében, a mögöttük húzódó attitűdök azonban eltérőek. Míg a közvélemény esetében a zárt identitás más téren is zárt attitűdökkel jár együtt, az elitek esetében a zárt identitásnak más a jelentése. Ebben az esetben mindez inkább a külföldi tapasztalatok hiányát mutatja, s nem jár

együtt más területen is zártságot, védekezést mutató attitűdökkel. Ilyen szempontból, pusztán a tapasztalat és nemzetközi beágyazottság hiányára épülő identitásjelleg ebben az esetben az EU pozitívabb megítélését hordozza magában. Érdekes azonban a részben nyitott identitás negatív hatása az EU megítélésére. Ezt az identitásjelleg sem egyértelműen jellemzi a nyitottság, hiszen amellett, hogy a nemzeti identitás esetében a kultúrára és a törvények tiszteletben tartására helyezi a hangsúlyt, nem korrelál más nyitott attitűdöt jelentő változókkal, ugyanakkor erre az attitűdre is a nemzetközi sajtó kisebb arányú fogyasztása jellemző. Ugyan ez az attitűd jellemzőbb a parlamenti képviselőkre, de negatív hatása akkor is megmarad, hogy a politikai vagy gazdasági elitcsoportokhoz való tartozás is bekerül a modellbe, így ez nem ad magyarázatot a jelenségre.

Európai szinten ugyanakkor a nemzeti kötődésre jellemző, közvéleménytől eltérő tendencia visszafordul, s a közvéleményhez hasonlóan alakul: a zárt/védekező európai kötődés jár együtt az EU-tagság negatív megítélésével, míg a nyitott, megengedő komponensek hoznak létre pozitív megítélést. A nemzeti identitás különböző komponensei eltérő hatásának oka az elemzések eredményei alapján az, hogy a zárt/védekező identitás mást jelent az elitek és mást a közvélemény számára. Míg a közvélemény esetében az EU további bővítése ellen irányul, és a nemzeti biztonság és a jólét elemeit veszélyesnek tekinti, addig az elitek esetében a nemzetközi beágyazottság és személyes tapasztalatok hiányáról szól. Ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok segítségével nem sikerült magyarázatot találni az elitek esetében a részben nyitott nemzeti identitás negatív hatására, mely nem áll összefüggésben sem a globalizáció, sem a bevándorlás, vagy az EU bővítésének esetleges elutasításával.

Az EU megítélése mellett az európai kötődés magyarázó tényezőinek vizsgálata céljából is készült két modell (ld. 4.6. tábla, 4.2a. és 4.2.b. modellek). Ezek esetében az európai kötődést szintén kétértékű változóvá alakítottam (a nagyon erős kötődések számítottak pozitív esetnek), s ezeket teszteltem az összes többi lehetőséggel szemben. Erre az átalakításra egyrészt módszertani összehasonlíthatóság miatt volt szükség, másrészt ezen válaszok aránya amúgy is elég magas a mintában, különösen az elitek esetében, az „eléggyé kötődik” válaszokkal összevonva pedig már a modellek használhatósága kérdéses lett volna.

4.6. tábla: Az európai kötődést befolyásoló tényezők – a logisztikus regressziós modellek eredményei

4.2a. modell:	Közvélemény				4.2b. modell:	Eliték			
	B	S.E.		Exp(B)		B	S.E.		Exp(B)
Politika: nem tudja	0,45	0,25	*	1,57					
Politika: bal	1,17	0,25	***	3,21	Politika: bal	-1,039	0,585	*	0,354
Politika: jobb	0,10	0,19		1,11	Politika: jobb	-1,722	0,748	**	0,179
Politika: közép					Politika: közép				
Vallás: nem válaszol	0,84	0,37	**	2,32					
Vallás: katolikus	0,04	0,27		1,04	Vallás: katolikus	-1,117	0,613	*	0,327
Vallás: protestáns	0,24	0,36		1,27	Vallás: protestáns	-0,594	0,863		0,552
Vallás: egyéb	0,67	0,38	*	1,95	Vallás: egyéb	-0,720	1,138		0,487
Vallás: nem vallásos/ ateista					Vallás: nem vallásos/ ateista				
Iskola: alapfokú									
Iskola: középfokú	0,06	0,23		1,06	Iskola: középfokú				
Iskola: felsőfokú	-0,13	0,29		0,88	Iskola: felsőfokú	-0,118	1,009		0,889
Férfi	-0,43	0,16	***	0,65	Férfi	0,831	0,781		2,296
18-24	0,25	0,34		1,28					
25-34	0,43	0,27		1,54					
35-44	0,34	0,28		1,40					
45-54	0,02	0,27		1,02					
55-64	0,17	0,28		1,19	50 év alatti	0,356	0,510		1,428
65+					50 év feletti				
zárt/védekező nemzeti identitás	-0,32	0,11	***	0,73	zárt/védekező nemzeti identitás	0,282	0,292		1,326
					Részben nyitott nemzeti identitás	-0,037	0,282		0,964
nyitott/ megengedő nemzeti identitás	0,02	0,10		1,02	nyitott/ megengedő nemzeti identitás	-0,240	0,312		0,786
zárt/védekező európai identitás	0,39	0,11	***	1,48	zárt/védekező európai identitás	-0,382	0,298		0,683
nyitott/ megengedő európai identitás	0,31	0,10	***	1,36	nyitott/ megengedő európai identitás	0,565	0,277	**	1,759
Nagyon kötődik Magyarországhoz	2,962	0,63	***	19,332	Nagyon kötődik Magyarországhoz	3,730	1,198	***	41,699
Eléggé kötődik Magyarországhoz	0,533	0,66		1,7038	Eléggé/ nem nagyon/ egyáltalán nem kötődik Magyarországhoz				
Nem nagyon/ egyáltalán nem kötődik Magyarországhoz									
Közép-Magyarország									
Észak-Magyarország	-0,21	0,28		0,81					
Észak-Alföld	-0,12	0,27		0,88					
Dél-Alföld	-0,02	0,27		0,98					
Dél-Dunántúl	1,09	0,31	***	2,97					
Közép-Dunántúl	0,38	0,28		1,46					
Nyugat-Dunántúl	1,00	0,28	***	2,72					
Konstans	-3,32	0,74	***	0,04	Konstans	-2,813	1,682	*	0,060
Találatarány	71,3%				Találatarány	74,5%			
R ² _L	0,21				R ² _L	0,20			
Adj. R ²	0,25				Adj. R ²	0,26			
N	909				N	106			

Referencia kategóriák dőlt betűvel szerepelnek.

Statisztikai szignifikancia: *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

A függő változó: „Az emberek különböző mértékben kötődnek a saját városukhoz, vagy falujukhoz, régiójukhoz, országukhoz vagy Európához. Ön mit érez e tekintetben?” – nagyon kötődik Európához

Különbség az EU megítéléséhez képest az, hogy az európai kötődés a közvélemény esetében jellemzőbb a nőkre, míg ennek az elemnek az előbbiei szerint nem volt mérhető hatása, ugyanakkor a kor elvesztette meghatározó erejét. A baloldali beállítottság hatása a közvélemény esetében hasonlóan pozitív, mint az EU támogatottságának esetében. Ez a hatás az elitek esetében változik meg amennyiben európai kötődéssel inkább a magukat középre sorolók rendelkeznek, a jobbra, vagy balra való eltérés a kötődés csökkenésének irányába hat, s ebben az esetben a katolikuság is a kötődés ellen hat az EU támogatottságával szemben. A kelet-nyugati tengely a kötődés tekintetében is kifejti hatását: a Dunántúlon lakók jellemzőbben kötődnek Európához, mint a közép-magyarországi régióban. A magyar és az európai kötődések viszonylatában a modellek igazolják, hogy az identitás tartalmától függetlenül is a Magyarországhoz való kötődésnek mind a közvélemény, mind az elitek esetében pozitív hatása van az európai kötődésre. Ugyanakkor ennek az EU-hoz való viszony esetében nem mérhető jelentős hatása, s ez valamelyest árnyalja a korábbi kutatási eredményeket, s igazolja azt, hogy érdemes az EU-hoz való viszonyt és az európai kötődést külön is vizsgálni.

Az identitás dimenzióit tekintve is eltérően alakul azok hatása az EU és Európa viszonylatában az elitek körében. Míg közvélemény európai kötődésére az egyes dimenziók hasonlóan hatnak, a zárt, védekező nemzeti identitás negatívan, míg az európai dimenziók minden esetben pozitívan. Az elitek esetében pedig megszűnik a nemzeti dimenziók várttal ellentétes hatása – ebben az esetben már csak a nyitott európai identitástartalomnak van pozitív hatása a kötődésre. Ugyanakkor érdekes különbség, hogy az európai kötődés esetében a közvélemény és az elitek együttes modelljében az elittagságnak a szignifikáns meghatározó szerepe megszűnik a többi változó kontrollálásával. Ilyen módon az elemzés azt bizonyítja, hogy az elittagságnak nincs szubsztantív jelentése a közvéleményhez képest, amikor az Európához való kötődésről van szó.

4.4. Következtetések

Sokszor vetik az Európai Unió szemére, hogy nincs legitimitása az állampolgárok körében, illetve, hogy elitvezérelt, pusztán az eliteknek szóló, csak

számukra érthető projektként működik. Ugyanakkor más munkákban előkerül, hogy egy európai szinten kialakuló identitás megoldhatná az EU legitimációs problémáit. Ezért is nagyon fontos az elitek véleményének és a közvéleménynek az összevetése ebben a témában. Ebben a fejezetben a nemzeti és európai identitás tartalmát valamint az EU megítélésére gyakorolt hatását vizsgáltam az elitek és a közvélemény vonatkozásában Hooghe és Marks (2005) alapján, illetve az identitás különböző dimenzióit vizsgáló megközelítéseknek megfelelően.

A nemzeti és európai identitást tekintve két-két fontosabb dimenzió rajzolódott ki, ezek azonban nem esnek egybe az állampolgári/civil és a kulturális-szimbolikus megközelítésekkel, sokkal vegyesebb képet mutatnak, különösen a nemzeti identitás tartalma esetében. A nemzeti identitás tartalma eltérően alakul az elitek és a közvélemény körében, míg az európai identitás esetében nagyobb a hasonlóság. Mégis a két legfontosabb elkülöníthető dimenzió egyrészt az örökölt identitáselemekre épülő zárt/védekező, másrészt a választható identitáselemekre épülő nyitottabb tengelyek mentén különíthető el. Ilyen módon feltételezhető lenne, hogy a zárt nemzeti identitás kevésbé kedvez a szupranacionális kötődéseknek a nyitotthoz képest.

Ezek a dimenziók hasonló módon fejtik ki hatásukat az EU megítélésére az európai identitás esetében mind a közvélemény, mind az elitek körében. A nyitott identitás elemeinek, mint az európai törvények és intézmények tiszteletének, a nyelvismeretnek és az Európához való emocionális kötődésnek pozitív a hatása. A nemzeti identitás esetében ugyanakkor a zárt/védekező identitáselemek (pl. magyarországi születési hely, magyar szülők) eltérő hatással vannak az EU megítélésére. Az elitek esetében pozitívan hat, míg a közvélemény esetében negatívan – a vonatkozó szakirodalomnak ez utóbbi felelne meg. A különbség egyik lehetséges oka, hogy a zárt/védekező identitás tartalma eltérő az elitek és a közvélemény körében. Míg a közvélemény esetében elsősorban a globalizáció által a biztonságra és jólétre vonatkozó kihívások jelentik a szimbolikus kihívást, addig az elitek esetében ez az attitűd a nemzetközi beágyazottság hiányát mutatja. Ilyen módon a vizsgált hipotézis csak részben teljesült, egyrészt a vizsgált dimenziók nem a vártak megfelelően alakultak, másrészt ezek hatása a közvélemény esetében a vártak megfelelően, de az elitek esetében a várttal ellentétesen alakult.

Az identitáson kívül fontos hatása van még a politikai beállítottságnak. A közvélemény esetében a baloldali beállítottságúak pozitívabban ítélik meg Magyarország EU-s tagságát, s a legnegatívabban véleményeket azok fogalmazzák

meg, akik egyfajta „kivonuló” stratégiát követnek, és nem helyezik el magukat a politikai jobb-bal tengelyen. Ez igazolja korábbi kutatások eredményeit, melyek szerint az EU-ról, mint egy távoli és absztrakt jelenségről alkotott vélemények kialakításához az emberek közelítő tényezőket keresnek, s ilyen lehet az adott belpolitikai térhez való viszony – amennyiben elismerik az adott rendszert, kormányt, inkább támogatják az EU-t. Ez a jelenség az elit esetében is megjelenik, amennyiben a jobboldali beállítottságúak kisebb valószínűséggel alkotnak pozitív véleményt az EU-ról.

Az európai kötődést és az Európai Unió támogatását összehasonlítva elmondható, hogy a közvélemény esetében az egyes identitásdimenziók hasonlóan hatnak, ugyanakkor az elitek esetében csak a nyitott európai identitásnak van jelentős hatása. A zárt nemzeti identitás elveszti szignifikáns hatását az európai kötődésre. További különbség a két vizsgált entitás megítélésében, hogy a nemzeti kötődésnek az EU esetében nincs hatása, míg Európa esetében az erősebb kötődés erősebb európaiságtudatot hoz létre.

5. Az Európai Unióhoz való utilitarista és szimbolikus jellegű viszony összevetése

„Odacsatlakoztunk az Európai Unióban, tagállamok vagyunk, tudomásul veszem, de érezni azt jobb lenne, valóban úgy érzem-e, nem tudom. Nem tudom. Gondolkodok rajta, most tényleg így van, vagy jobb nekem, vagy nem jobb, miért jó nekem hogy most én európai ember vagyok? Hát itt élek már 55 éve, akkor is európai ember voltam, amikor nem voltunk tagok.” (Interjúrészlet, 50-59 éves férfi, ipari iskola, nem utazik)

„Számítottam némi változásra, nem igazán érzékelhető... Szóval én számítottam, hogy előbb be fog jönni az euró, én azért gondoltam, hogy van olyan a kormányunk – bíztam még akkor bennük jobban – hogy tesznek érte igazándiból valamit, de nem igazán tesznek szerintem. Maga a kormány sem, az ellenzékek sem, egyik sem. Nagyon húzunk széjjel.” (Interjúrészlet, 41 éves nő, 8 általános, keveset utazott)

„Én azt gondolom, hogy itt mindenki így gazdasági előnyöket várt ettől, hogy az EU-hoz tartozunk, meg hogy a határok megszűnnek, és igazából lehet... és ez nagyon jó is volt, mert addig, amíg nem voltunk EU, addig volt olyan, aki jogászon keresztül intézte a kint tartózkodási engedélyt, mert egyébként nem kapott volna kint tartózkodási engedélyt. Manapság meg azt mondják, hogy meglátják az útleveledet és köszönjük, hogy itt van. Egyáltalán nincs ilyen probléma. Azt gondolom elsősorban gazdasági előnyökre számított nagyon sok ember, hogy ez talán segít a fellendülésben...” (Interjúrészlet, 50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

* * *

Az utilitarista attitűd és az Európai Unió által jelentett szimbolikus kihívás vizsgálatokor korábban megállapításra került, hogy a közép- és kelet-európai tagállamok esetében az utilitarista hozzáállás jellege individuálisabb, kevésbé a rendszerre, mint az adott személyre vonatkoztatható, valamint, hogy az EU, mint szimbolikus veszély értékelése kevésbé van jelen (McLaren 2006). S így Magyarország esetében is jogosan merül fel a kérdés, hogy melyik logika határozza meg inkább az Európai Unióhoz való viszonyt. Az Európai Unióhoz való utilitarista és szimbolikus viszonyt eddig külön-külön vizsgáltam, ebben a fejezetben e kettő összevetésére teszek kísérletet, valamint a kutatás fő kérdésének vizsgálatára, hogy vajon az EU-hoz való viszony inkább utilitarista vagy inkább szimbolikus jellegű? Egyúttal arra a kérdésre keresem a választ,

hogy milyen jellegű euroszkepticizmus a jellemző ma Magyarországon. Tágabb értelemben véve ezzel azt szeretném feltárni, hogy milyen motívumok állhatnak az EU alacsony támogatottságának a hátterében (Szczepiak-Taggart 2008). Vizsgálódásomban a kemény értelemben vett euroszkepticizmust a szimbolikus viszony, s annak negatív tartalma jeleníti meg, míg a puha értelemben vett euroszkepticizmust az utilitarista logika fedi le. Most tehát dolgozatom fő hipotézisét veszem górcső alá, mely így hangzik:

Az EU-hoz való viszony elsősorban utilitarista jellegű, s így a Magyarországon teret nyert euroszkepticizmus is elsősorban a puha, utilitarista értelemben vett euroszkepticizmus, és kevésbé jelenti az EU szimbolikus vagy elvi úton való elutasítását.

Már a korábbiakban is foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogy az elittagságnak vajon van-e önmagában hatása az EU-hoz való viszonyra, vagy pusztán a csoportra egységesen jellemző kulturális többleterőforrások hatása áll-e a háttérben. Az eddigi elemzések azt mutatták, hogy az erőforrásbéli és demográfiai eltérések nem magyarázzák meg a közvélemény és az elitek közti különbségeket. Mind az utilitarista, mind a szimbolikus jellegű kötődésnél az elittagságnak önmagában, a többi változó hatását figyelembe véve is volt hatása. Mindezeknek megfelelően a következő hipotézis is elemzésre kerül a kétféle viszony egybevetésén keresztül:

H5. Az elitek EU-val, Európával szembeni attitűdje utilitaristább jellegű és kevésbé szimbolikus, mint a közvélemény esetében. Ugyanakkor ennek hátterében nem pusztán a kulturális és társadalmi erőforrásokkal való jobb ellátottság áll, az elit-tagságnak ezen túl is van hatása, amely a pozíciójukból, s ezáltal a témával kapcsolatos tájékozottságukból és a személyes érintettség magasabb fokából fakadhat.

A következőkben először áttekintem és összehasonlítom az előző két fejezetben leírt eredményeket, majd egy közös magyarázó modell segítségével megvizsgálom, hogy a szimbolikus vagy az utilitarista tényezőknek van-e nagyobb hatása az EU megítélésére. Mivel számos vizsgált jelenség „látens”, azaz nem közvetlenül megfigyelt változóként került kialakításra, hanem bizonyos megfigyelt változók mögött meghúzódó struktúrát jelenít meg, megfelelő statisztikai módszernek tűnik a strukturális egyenletek modellezés alkalmazása, amely egyszerre képes kezelni a látens változókat és a kauzális

viszonyokat. Az utilitarista és a szimbolikus viszony áttekintése után a fejezet végső célja az EU-hoz való viszony különböző mintázatainak bemutatása és annak feltárása, hogy a közvélemény körében azok milyen arányban képviseltetik magukat. Ezt kiegészítve a kvantitatív elemzés során előálló eredmények a kvalitatív kutatási fázis eredményeinek fényében kerülnek újragondolásra.

5.1. Az utilitarista és szimbolikus jellegű viszony összevetése

5.1.1. Az eddig bemutatott magyarázó modellek összevetése

Az előző két fejezetben külön-külön áttekintettem, hogyan hatnak a szimbolikus kötődés és az utilitarista jellegű kötődés jellemzői az EU megítélésére, arra, hogy mennyiben tekinti valaki előnyösnek Magyarország Európai Uniói tagságát. Az utilitarista elemek között vizsgálatra került a foglalkozás, az iskolázottság és szubjektív osztálybesorolás hatása, az ország gazdasági és demokratikus működésének megítélése, az intézményekbe vetett bizalom hatása, az európai szinten való képviseltség érzése, az EU fő céljának a megítélése, az EU egyéni szinten érzékelt előnyei, valamint az egyes szakpolitikák EU-s szinten való kezelésére vonatkozó preferenciák és a hosszú távú egységesítéshez való hozzáállás. Mindezek közül egyedül az utóbbi kettőnek nem volt mérhető hatása az EU megítélésére a közvélemény körében. Az elitek esetében az EU fő céljaként megjelölt versenyképességnek, és a képviseltség érzésének volt szignifikáns hatása az EU megítélésére. A szakpolitikai preferenciáknak és a hosszú távú egységesítésnek az elittagok körében sem volt kimutatható hatása.

A szimbolikus jellemzők között a vallás, a szülőkre és a születési helyre épülő zárt/védekező nemzeti identitás mutatott hatást az EU megítélésére, ugyanakkor eltérően hatottak az elitek és a közvélemény körében. Míg a zárt nemzeti identitás nagyobb támogatottságot jelent Magyarország Európai Uniói tagsága vonatkozásában az elitek körében, addig kisebb támogatottságot a közvélemény esetében, ugyanakkor az is megállapításra került, hogy eltérő a zárt identitás jelentése a két csoport esetében. Míg a közvéleménynél ez valóban zárt identitást tükröz a más tekintetben is védekező attitűdök mellett, addig az eliteknél inkább a nemzetközi beágyazottság hiányát mutatja. Míg a katolikus vagy protestáns elkötelezettség növeli az EU támogatottságát az elitek

esetében, addig éppen az ateizmus hatott így a közvélemény körében. Valamelyest hasonló eredménynek számít, hogy míg az elvárt módon, a törvények tiszteletben tartására, a nyelvre, az állampolgárságra és az érzelmi kötődésre épülő nyitott európai identitás az EU pozitívabb értékelésének irányába hat a közvélemény esetében, addig az elitek esetében a védekező európai identitás hat negatívan.

A közvélemény körében mind az utilitarista modellek, mind a szimbolikus modellek esetében szignifikáns szerepet játszottak a kor, a régió és az iskolázottság aspektusai. Eltérés ugyanakkor, hogy a politikai önbesorolás hatása csak a szimbolikus tényezők bevonása mellett érvényesül, az utilitarista modell esetében a hatása a többi változó bevonásával megszűnik. Ez talán abból is következik, hogy a politikai önbesorolás hatása a belpolitikának, vagy Magyarország helyzetének megítélését mérő változókon keresztül is megnyilvánul (pl. az ország gazdasági helyzetének értékelése, az intézményekbe vetett bizalom), amely összefügg a kormány támogatottságával is. Az elitek esetében a politikai önbesorolás hatása mindkét modellben szignifikáns, a jobboldali beállítottság csökkenti annak esélyét, hogy valaki az EU-tagságot előnyösnek ítélje meg.

Az egyes modellek összehasonlításakor szembetűnő, hogy az utilitarista modellek az EU megítélésének nagyobb hányadát magyarázzák, mint a szimbolikus modellek. Az utilitarista modell a közvélemény esetében a teljes variancia 50%-át magyarázza, az elitek esetében 43%-ot, míg a szimbolikus modell csupán 11%-ot magyaráz a közvélemény és 32%-ot az elitek esetében. Mivel az elitek esetében a kevesebb változót tartalmazó utilitarista modell is ilyen magas hányadot magyaráz, a különbséget nem lehet pusztán az elemzésbe bevont változók magasabb számával indokolni. Az ötödik hipotézis szempontjából lényeges, hogy az elitek esetében a szimbolikus tényezők nagyobb hangsúllyal vannak jelen, mint a közvélemény esetében, de még így sem érték el az utilitarista megközelítés által magyarázott hányadot. Ilyen módon az előzetes logisztikus regressziós modellek alapján azt lehet mondani, hogy az ötödik hipotézis, mely szerint az elitek körében az EU utilitarista megközelítése erőteljesebben van jelen, mint a közvélemény esetében, nem teljesül. Az eredmények ennek ellenkezőjét igazolják. Mindkét csoportban hasonló magyarázóerővel bír az utilitarista megközelítés, míg a szimbolikus jelleg ennél kevésbé van jelen, de az elitek esetében jellemzőbben, mint a közvélemény esetében. Az ötödik hipotézis második részére már kitértem az előző fejezetekben. Az EU Magyarország számára előnyös voltának megítélésékor mind az utilitarista, mind a szimbolikus magyarázó tényezők

vizsgálata során az derült ki, hogy az elittagságnak a kulturális erőforrásokon túl is van hatása. Ha azonban nem az EU támogatottságát vizsgáljuk, hanem az európai kötődést, akkor ebben az esetben az elittagságnak nincs megkülönböztető szerepe, az európai kötődés esetében az elitek és a közvélemény közelebb áll egymáshoz.

5.1.2. Az utilitarista és szimbolikus jellegű viszonyok vizsgálata egy közös modell segítségével

Annak érdekében, hogy mindezen utilitarista és szimbolikus logikára épülő magyarázó tényezők hatása közvetlenül összehasonlíthatóvá váljon, együttes modell építésére van szükség. A korábbi logisztikus regressziós modellekkel szemben ez az együttes modell a strukturális egyenletek modellezés elvén alapul, amelyben egyszerre történik a közvetlenül nem megfigyelt látens változók vagy faktorok (mérési modell) és a regressziós együtthatók (strukturális modell) becslése. Ezen kívül ez a technika arra is lehetőséget ad, hogy bonyolultabb oksági viszonyokat is megjelenítsen, például az egyes magyarázó változók közötti korrelációs vagy ok-okozati összefüggéseket, amelyre a korábbi logisztikus regressziós modellek nem adtak lehetőséget. A strukturális egyenletek modellezés (SEM) a többváltozós statisztikai elemzések egy családját jelölik, amelyek a változók közti kovariancia elemzéséből indulnak ki (Byrne 2010, Füstös 1991)³⁹.

Ilyen módon a következőkben megkísérlem egy közös modell segítségével megragadni az EU támogatottságát meghatározó tényezőket annak utilitarista és szimbolikus vonatkozását is figyelembe véve. A strukturális egyenletek modell megközelítése alapvetően konfirmatív jellegű, azaz feltételezi egy előzetes, korábbi elméleti és empirikus kutatások eredményein alapuló modell létezését (Byrne 2010). Ebben az esetben azonban az elemzés céljának jobban megfelel a Jöreskog által „modell generálásnak” nevezett elemzési logika, amely inkább exploratív jellegű: az első, korábban bemutatott elméletek és eredmények figyelembevételével felállított modellt addig módosítom, amíg egy jól illeszkedő modell nem áll elő.⁴⁰ Így az eredmények

³⁹ Az általában Maximum Likelihood becsléssel készülő strukturális egyenletek modellezés feltételezi, hogy az elemzés folytonos és arányskálán mért változókon készül, hogy a bevont változók többváltozós normális eloszlást követnek, és hogy a függő változó hibatagja és a független változók nem korrelálnak.

⁴⁰ A modellt az AMOS program által számított Modification Indices és az elméleti megfontolások alapján változtatom lépésről lépésre, amíg egy statisztikailag is jól illeszkedő és tartalmilag is megfelelő modell

alapján mind a közvetlen, mind a közvetett hatásokat figyelembe véve eldönthetővé válik, hogy a modellben a teljes hatáson belül mekkora az utilitarista, és mekkora a szimbolikus tényezők hatása.

Az előző fejezetek módszertani megközelítésével ellentétben, ebben a fejezetben különböző magyarázatokat tartalmazó közös modell csak a közvéleményre vonatkoztatva készül. Az elitek esetében módszertani megfontolások alapján, elsősorban az alacsony minta-elemszámra tekintettel nem építünk együttes modellt, így az ő esetükben a korábban bemutatott, külön-külön lefuttatott logisztikus regressziós modellek értékelése alapján tárgyalom az 5. hipotézis első részét.

Előljáróban fontos megjegyezni, hogy a szociológiai kutatások esetében gyakori, hogy a modellbe bevont változók nem teljesítik a modell által megkövetelt normális eloszlás feltételét⁴¹, ami elsősorban alacsony minta-elemszám esetében torzíja annak eredményeit. A SEM módszer esetében a normalitás kritériumának nem teljesülése esetén a Maximum Likelihood becslés helyett alkalmazható az aszimptotikus eloszlásmentes megközelítés („asymptotic distribution free” módszer), illetve a Satorra-Bentler-féle átalakított Chi2 (Byrne 2010, p.105.). Ugyanakkor, míg az elsőnél a szakirodalom megállapításai alapján 2500 alatti minta-elemszám esetén ennek eredményei sem tekinthetők robusztusnak (Hardy – Bryman 2004 p.443.), addig az utóbbi nem áll rendelkezésre az AMOS programcsomagban. Nagy minta-elemszám esetén a Maximum Likelihood becslés eredményei ugyanakkor robusztusnak tekinthetők az elégtelen normalitás esetében is (Satorra 2001). Esetünkben ugyanakkor, a közvélemény közel 1000 fős mintája már nagy mintának számíthat, s a változók nem normális eloszlása ellenére a csúcosság mutatói nem kiugróak, így ez további érv a Maximum Likelihood becslési módszer alkalmazása mellett, mely ez esetben megengedhető (Schumacker - Lomax 2004 p.69.). Így mindezek figyelembevételével a következő modell Maximum Likelihood becsléssel készül.⁴²

nem áll elő. Ilyen Modification Indexeket az AMOS abban az esetben számol, ha az elemzés a korrelációs mátrix alapján történik (nyers adatokból kiindulva nem számol ilyet), így az elemzésnek ezt a módszerét választottam.

⁴¹ Kolmogorov-Smirnov tesztek alapján

⁴² Nem normális eloszlású változókon készült Maximum Likelihood (ML) becslés és a Satorra-Bentler-féle átskálázott számítások különbsége, hogy a sima ML becslés a standard hibákat alulbecsli, magasabb Chi2 statisztikát számol és a modell jószágát mérő többi változó esetében is van eltérés. Míg a becsült paraméterek értéke egyezik, azok szignifikanciája eltérő lehet – a sima ML becslés adott esetben nem szignifikáns összefüggéseket is hajlamos szignifikánsnak mutatni. Ilyen módon a modell jószágának mérésére többféle mutatót veszek majd figyelembe és csak azt a modellt tekintem elfogadhatónak, amelynél az összefüggések $p=0.001$ szinten szignifikánsak.

Az elkészült modellről elmondható, hogy a látens változókra a mért változók megfelelően illeszkednek, a modell is jónak tekinthető a vizsgált mérőszámok alapján (Hu-Bentler 1999, Byrne 2010), és a paraméterek is szignifikánsak (ld. melléklet 5.5. táblázat)⁴³. A modell az IntUne 2007 adataira épül, függő változója az előző modellektől valamelyest eltérő módon maga is látens változóként került kialakításra, amely Magyarország EU-tagságának előnyös és az EU „jó dologként” való megítélésén alapul. Ezenkívül a modell nem tartalmaz demográfiai kontrollváltozókat, azok hatásmechanizmusával már korábban megismertedtünk, s látható volt, hogy hasonló módon hatnak mind a szimbolikus, mind az utilitarista tényezők esetében. Az EU előnyeinek megítélése az EU megítélésének egy utilitarista szemléletmódját tükrözi, míg az EU „jó dologként” való megítélése már több ideológiai tartalommal bír. Az elemzés fő célja az EU megítélésének vizsgálata, melynek érdekében megfelelő lehet az ilyen módon kialakított függő változó bevonása a modellbe. Ebben az esetben azonban az utilitarista és a szimbolikus logikát nem a függő változók, hanem a modellbe bevont magyarázó változók jelenítik meg elsősorban, így a szubsztantív magyarázó tényezőkre helyeződik a hangsúly. Az utilitarista tényezők közül az EU-szintű demokráciával való elégedettség, a képviseltség érzése, a versenyképességhez való hozzáállás, az egyéni szinten érzékelt előnyök és az iskolázottság, valamint az EU intézményekbe vetett bizalom és az egyes szakpolitikák kezelési szintjére vonatkozó preferenciák kerültek be a modellbe. Ilyen módon mind az ország helyzete, mind az egyéni szinten történő értékelés jelen van a szakpolitikákra vonatkozó preferenciákkal együtt. Ezen tényezők közül az intézményi bizalom és a szakpolitikai preferenciák szintén látens változók, s a korábbi főkomponenseknek megfelelően kerültek kialakításra oly módon, hogy az intézményi bizalom esetében csak az európai intézmények szerepelnek, illetve a politikák esetében a bevándorlás nem került be a modellbe, mert rosszul illeszkedett a látens változóhoz⁴⁴. A korábbi modellekhez képest újdonság, hogy az ország gazdasági

⁴³ A modell jóságát mérő mutatók közül négyet használok ebben az esetben: (1) a Chi2 statisztikát (CMIN) és annak a szabadságfokokkal korrigált változatát, amely megfelelő esetben 1 és 3 közé esik (ez esetben CMIN/df=3.012), (2) a CFI (Comparative Fit Index – 0-1) mutatót, amely a hipotetikus és a független modell közti különbséget méri és értéke 0.9 fölött ideális (ez esetben CFI=0.919), (3) az RMSEA (Root mean square error of approximation) mutatót, amely a becslés hibáját méri a paraméterek számának, így a modell összetettségének figyelembe vételével, és amelynek értéke ideális esetben 0.05-nél alacsonyabb (itt RMSEA=0.045) és a (4) az RMSEA jóságát mérő mutatót, amely ideális esetben meghaladja a 0.5 értéket (itt PCLOSE=0.963) (Byrne 2010, p77-81).

⁴⁴ Ebben a modellben a látens változók a korábbi főkomponens-elemzések eredményeinek megfelelően lettek kialakítva. Ugyanakkor ebben az esetben a látens változók becslése maximum likelihood módszerrel történt. Különbség a főkomponens-elemzés és a maximum likelihood becsléssel történő faktoranalízis módszere között, hogy míg az első a korrelációs mátrixban megjelenő teljes varianciát

helyzetének értékelése a többi változó hatásán túl nem állt szignifikáns kapcsolatban az EU támogatásával, így kikerült a modellből. Ezen kívül jól látható az 5.1. ábrán, hogy a modellben a magyarázó tényezők között is léteznek további korrelációs és ok-okozati kapcsolatok. Így bekerült a modellbe az EU demokratikus működésének megítélése, a képviseltség érzése és az intézményi bizalom közti korreláció is, amely elsősorban a demokrácia és az intézményi bizalom esetében jelentős (0,45). A belpolitikai tér értékeléséből, az intézmények hatékonyságából és a képviseltség érzéséből kiinduló elméletek a modell eredményei alapján mind pozitív összefüggésben állnak egymással (Anderson 1998, Kritzinger 2005, Opp 2005, Rohrschneider 2006). Mind az intézményi bizalom, mind a képviseltség érzése az egyéni szintű előnyökre is hat, s fejt ki indirekt hatást az EU megítélésére, s ez az indirekt hatás jelentősebb, mint a közvetlen hatás. Tehát az egyéni szinten érzékelt előnyök szintje nő az EU-s intézményekbe vetett bizalom mellett, és amennyiben valaki úgy gondolja, hogy Magyarország érdekei megjelennek az EU szintjén. Ugyanakkor a felsőfokú végzettség is hatással van az egyéni szintű előnyökre, s ez megfelel a gabeli logikának (1998). Emellett a felsőfokú végzettségnek nem kizárólag az egyéni szinten érzékelt előnyökön keresztül, hanem a versenyképességhez való hozzáálláson keresztül is van hatása az EU támogatottságára, közvetlen hatása azonban nincsen. A standardizált együtthatók alapján az látszik, hogy az EU megítélésére az egyéni szinten érzékelt előnyöknek van a legnagyobb hatása, ilyen módon az utilitarista megközelítések individuális mutatói a legmeghatározóbbak (Gabel 1998). Szintén az utilitarista logikához sorolt szakpolitikák megítélése ugyanakkor szervesen nem kapcsolódik a többi utilitarista tényezőhöz, s az EU támogatottságát is kismértékben magyarázza – ez a korábbi logisztikus regressziós modellek eredményeit igazolja.

Az utilitarista tényezőket tekintve elmondható, hogy míg minden tényező hatása pozitív és szignifikáns, az egyéni szinten érzékelt előnyöknek van a legnagyobb közvetlen hatása az EU megítélésére, de ez utóbbin keresztül számos tényező, mint a képviseltség érzése, az intézményi bizalom és a felsőfokú végzettség is kifejti hatását. A képviseltség érzésének közvetlen hatása az EU megítélésére nem jelentős, inkább az egyéni szinten érzékelt előnyöket határozza meg, s ezen keresztül hat közvetett módon az EU megítélésére. Az egyéni szinten is érzékelhető előnyök meghatározó fontossága

magyarázza, s így a hibát is tartalmazza, addig az utóbbi nem tartalmazza a hibatagot (Kline 1994). Ugyanakkor a korábbi főkomponens-elemzés eredményei maximum likelihood becsléssel is ellenőrzésre kerültek – az előálló faktor-struktúra tartalmilag megegyezett, a megmagyarázott variancia esetében volt különbség, amely az utóbbi esetében alacsonyabb volt.

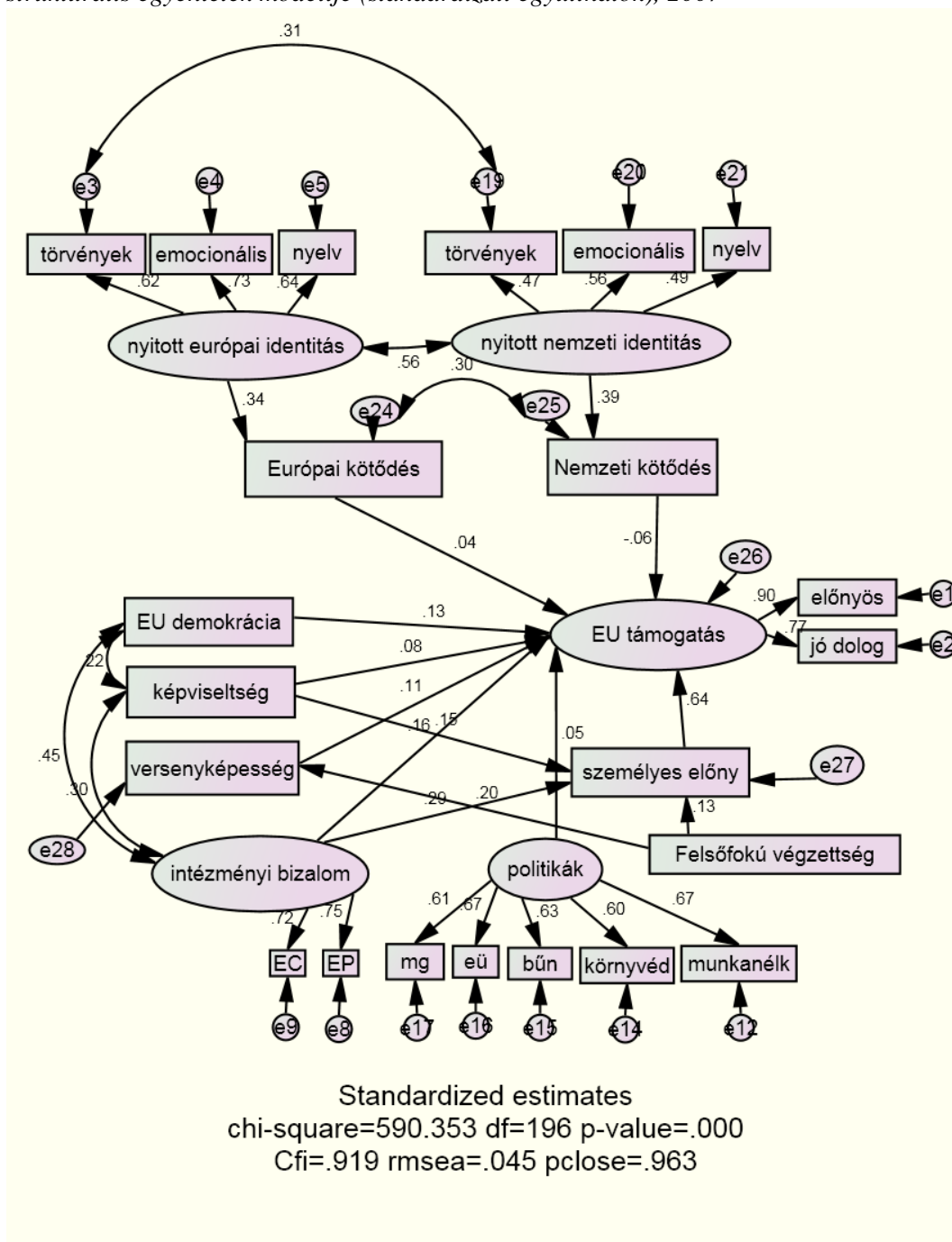
alátámasztani látszik McLaren (2006) azon megállapítását, miszerint az újonnan csatlakozott országokban az EU utilitarista megközelítése inkább individuális jelleget ölt.

Érdekessége a modellnek, hogy az utilitarista és a szimbolikus magyarázó tényezők elkülönülve jelennek meg a modellben – nem jelentős a köztük levő korreláció, még az iskolázottság tekintetében sem. A szimbolikus tényezők közül végül a nyitott európai és nemzeti identitás dimenziói maradtak a modellben, ezeket a korábbi eredményeknek megfelelően a törvények és intézmények tiszteletben tartása, a nyelvtudás és az érzelmi kötődés mentén mértem. Ezeken kívül a területi kötődés mutatói kerültek be a modellbe oly módon, hogy a nyitott európai identitás az európai kötődésen keresztül fejt ki hatását, a nyitott nemzeti identitás pedig a magyar kötődésen keresztül. A nyitott identitások két látens változója közti korreláció viszonylag magas (0,56), és a magyar és európai kötődés is korrelál egymással. A nyitott nemzeti és a nyitott európai identitásjelleg egymást erősítik, s ugyanez igaz az európai és a magyar kötődésre is igazolva ezzel azokat az elméleteket, amelyek a két kötődés egymást erősítő, és nem egymást kizáró jellegét hangsúlyozzák (pl. Inglehart 1970, Bruter 2004).

A modell szimbolikus része ilyen módon konzisztens, ugyanakkor kevésbé magyarázza az EU támogatottságát. A nemzeti kötődés hatása, ha kismértékben is, de negatív, míg az európai kötődés hatása pozitív, de csak a $p=0,11$ szinten szignifikáns⁴⁵. Ilyen módon azok az elméletek, amelyek a nemzeti identitás EU-támogatottság csökkentő voltát csak a védekezőbb jellegű nemzeti identitás esetében említik (pl. McLaren 2006), ebben az esetben nem nyertek igazolást, hiszen nyitottabb identitás esetén is valamelyest negatív a hatása. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a zárt európai és nemzeti identitások is bekerültek a modellbe, de hatásuk se közvetlenül nem volt az EU megítélésére, se a területi szintekhez való kötődésen keresztül. Emellett a védekező, azaz a szülők és a születési hely fontosságát hangsúlyozó identitások Európához és Magyarországhoz való kötődést sem befolyásolták, s ez valamelyest árnyalja a korábbi eredményeket és a vonatkozó elméletek megállapításait.

⁴⁵ Figyelembe véve, hogy a normalitás kritériumának nem teljesülése miatt a modell a változók hatását felülbecsülheti, ennek az összefüggésnek valószínűleg nincs meghatározó jelentősége.

5.1. ábra: Az EU támogatottságának utilitarista és szimbolikus tényezőire épülő strukturális egyenletek modellje (standardizált együtthatók), 2007

Megjegyzés: Maximum Likelihood becslés, $n=976$. A modell az AMOS programcsomaggal készült. A függő változó az EU támogatása, amely az EU előnyös és „jó dolog” változókból létrehozott látens változó. A látens változókat (faktorokat) kerek forma, míg a mért változókat a szögletes forma jelzi. A nyilak az ok-okozati összefüggés irányát mutatják, a kettős nyilak a korrelációt jelölik. Az „e”-vel jelölt változók a hibatagok – hibatra a modell exogén (független) változójának esetében nincs szükség, csak abban az esetben, ha egy magyarázó változó endogén (függő) változóként is szerepel (pl. a versenyképesség, személyes előny). A modell MIMIC (Multiple indicators multiple causes) modellnek tekinthető, mert az EU támogatottságát mérő látens változó a mért változókkal reflektív (az EU „előnyös” és „jó dolog”) és formatív (nemzeti/európai kötődés, személyes előnyök, EU demokrácia, képviseltség, versenyképesség) kapcsolatban is van (Füstös 1991).

A jobb- és a baloldali politikai beállítottság, amely a korábbi utilitarista modellek esetében nem, csak a szimbolikus modellekben jelent meg meghatározó tényezőként, szintén nem került be a modellbe, mert hatása nem volt szignifikáns. Ilyen módon ismét úgy tűnik, hogy a politikai beállítottság elsősorban a belpolitikai helyzettel való elégedettségen, s így a kormány támogatásán keresztül nyilván meg, és kevésbé jeleníti meg Inglehart gondolatmenetét követve a baloldali nyitottságot és nemzetköziséget, amely az EU támogatásának irányába hatna. Az, hogy az intézményi bizalom, a demokráciával való elégedettség és a képviseltség érzésén túl nincs a baloldaliságnak hatása, ezt támasztja alá. Ilyen módon ideológiai beállítottságot mérő változóként egyedül a versenyképesség támogatásának van hatása a szolidaritással, mint fő céllal szemben. Az előző eredményeket figyelembe véve a magyar közvélemény nagyobbik része szolidáris Európát szeretne, de mégis a versenyképesség az, amely nagyobb támogatottságot biztosít az Európai Uniónak.

5.1. tábla: A modellben megjelenő közvetlen és közvetett hatások az EU támogatottságára

	teljes hatás	közvetlen hatás	közvetett hatás
Egyéni előny	0,59	0,59	0
Felsőoktatás	0,121	0	0,121
Versenyképesség	0,103	0,103	0
Intézményi bizalom	0,082	0,038	0,045
EU demokrácia	0,068	0,068	0
Képviseltség	0,06	0,027	0,033
Politikák	0,05	0,05	0
Európai kötődés	0,023	0,023	0
Nyitott európai identitás	0,016	0	0,016
Nyitott nemzeti identitás	-0,044	0	-0,044
Nemzeti kötődés	-0,048	-0,048	0

Ilyen módon a modellben érvényesülő közvetlen és közvetett hatásokat is figyelembe véve (ld. 5.1. tábla) a dolgozat fő hipotézise igazolást nyer. A modellben érvényesülő összes hatás 89%-áért az utilitarista magyarázó tényezők felelősek, míg a szimbolikus tényezők 11%-ban vannak jelen⁴⁶. Tehát a modell alapján valóban elmondható, hogy az EU-hoz való viszonyt, azt, hogy valaki az Európai Uniót előnyösnek és „jó dolognak” tekinti, elsősorban az utilitarista tényezők határozzák meg. A Hooghe és Marks-féle három magyarázatcsoportból (2005) tehát az EU

⁴⁶ Az összes hatás (abszolút értékben): 1.205, szimbolikus tényezők hatása: 0.131, utilitarista tényezők hatása: 1.074. A különbség még abban az esetben is szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy a normalitás kritériumának nem teljesülése miatt a modell a változók hatását felülbecsülheti.

támogatottságának identitásalapú megközelítése az, amely legkevésbé állja meg a helyét a magyar közvélemény esetében. Leginkább az utilitarista magyarázatok nyernek igazolást, s bizonyos mértékben a „political cueing” is, amennyiben a bevont makroszintű változók, mint az intézményi bizalom, a demokráciával, képviseltséggel való elégedettség mind olyan tényezők, melyek általános megítélésének kialakításában az elitnek, elsősorban a politikai elitnek jelentős szerepe van.

5.2. Az Európai Unióhoz való viszony mintázatai Magyarországon

Az elemzések során eddig az egyes változók összefüggéseivel és hatásmechanizmusával foglalkoztam, ebben a részben viszont arról lesz szó, hogy az EU-val kapcsolatban milyen attitűdminták alakulnak ki, s ezek a lakosság mekkora részét érintik. Ebben a fejezetben egy klaszterelemzés eredményeit mutatom be. Ezzel a módszerrel az EU támogatottságának utilitarista és szimbolikus tényezőire épülő különböző mintázatokat lehet leírni a magyar közvélemény körében, s a cél annak megállapítása, hogy ezek a különböző tényezők hogyan jelennek meg, együtt és külön, illetve, hogy az így feltárt mintázatok a közvélemény mekkora hányadát érintik. Ilyen módon ez a rész is elsősorban a közvéleményre épül, az egyes klasztereket egymással és az elitekkel is összehasonlítva.

Az EU-hoz való utilitarista és szimbolikus különböző mutatóin végzett klaszterelemzés nem hierarchikus, ún. K-means módszerrel készült, mivel a nagy mintaelemszám miatt ebben az esetben hierarchikus klaszterelemzésre nem volt lehetőség (Füstös 1977). Stabil struktúrának⁴⁷ a négy klaszteres megoldás bizonyult, amelynél az egyes változókon futatott ANOVA tesztek is minden esetben szignifikáns különbséget mutattak a csoportok között. Az ötödik csoport azokat a válaszadókat tartalmazza, akik a „nem tudja/nincs válasz” kategóriákat jelölték meg számos helyen és így kiestek az elemzésből. Az EU-val kapcsolatos alacsony tájékozottság és érdeklődés miatt ezt a

⁴⁷ A K-means vagy K magponton alapuló iteratív klaszterező eljárás lényege, hogy véletlenszerűen kiválasztott K számú ponthoz rendeli a megfigyeléseket, majd a kialakult klaszterközpontokat alapul véve újraszámolja a távolságokat és új klasztereket alakít ki (Füstös 1977). A klaszterstruktúra stabilitása oly módon került megállapításra, hogy egymás után több kezdőpontból indult a klaszterelemzés minden egyes elemzés után véletlen módon összekeverve a válaszadók sorrendjét (amelyre a K-means klaszterező eljárás érzékeny). Végül azt a struktúrát választottam, amelyik a legstabilabb klasztertagságokat adta az eltérő kezdőpontokból indított elemzések során (Székelyi-Barna 2003).

csoportot is érdemes szerepeltetni az eredmények bemutatásakor. A klasztereket leíró változókat tartalmazó táblázat a mellékletben található (ld. melléklet 5.6. tábla).

5.2. tábla: Az EU megítélése és az európai kötődés az egyes klaszterek körében

	Közvélemény						Eliték
	Összesen	Akiknek nincs véleményük	Szimbolikusan kötődő elégedetlenek	Euro-optimisták	El nem kötelezett szociális biztonság-pártiak	Pragmatikus támogatók	
Összesen	1.002	115	293	237	137	219	122
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Uniói tagsága? (Cramer's V: 0,266***)							
Előnyére vált	45,7%	35,7%	26,4%	72,0%	35,8%	54,3%	87,7%
Nem vált előnyére	42,0%	39,1%	61,5%	23,3%	47,6%	34,1%	9,8%
Nem tudja	11,8%	24,5%	11,5%	4,7%	16,2%	10,6%	0,0%
Nem válaszol	0,6%	0,7%	0,7%	0,0%	0,4%	1,0%	2,5%
És mennyire kötődik Európához? (Cramer's V: 0,152***)							
Nagyon	45,5%	43,3%	52,0%	50,8%	23,0%	46,3%	50,4%
Eléggé	39,1%	28,9%	34,7%	41,0%	47,1%	42,8%	40,5%
Kevésbé	13,0%	20,8%	12,0%	7,5%	24,3%	9,4%	6,6%
Egyáltalán nem	2,4%	7,0%	1,2%	0,7%	5,6%	1,5%	2,5%

Forrás: IntUne 2007

A klaszterelemzés során így öt különböző csoport körvonalaí rajzolódnak ki. A válaszadók 11,5%-át alkotják azok, akik számos, az EU-t vagy az ország helyzetét érintő kérdésben a „nem tudja” válaszokat jelölték meg, ők azok, „*akiknek nincs véleményük*”. Az 5.2. táblázatból látható módon ők az EU-nak kevésbé látták az előnyét Magyarország számára (35,7%), de Európához átlagos mértékben kötődtek. Ezzel szemben jelentősen átlag felett (83%) kötődtek Magyarországhoz, és kevésbé utálnák az egyes szakpolitikákat Európai Uniói szintre. Az EU-s hadsereg, a magyar vagy az Európai Unió demokratikus működésének témakörében, az EU további egységesítése, valamint a magyar és nemzeti identitás témakörében kevésbé nyilvánítottak véleményt, mint a többiek. E csoport körében több a nő, az idősebb válaszadó, s így a nyugdíjas is, kevésbé iskolázottak, inkább vallják magukat a munkásosztályba tartozónak, és nagyobb arányban származnak a közép-magyarországi régióból. Ez a csoport jó példa az EU-val kapcsolatos információs deficit jelenségére – a témával kapcsolatos tájékozatlanság az EU alacsonyabb támogatottságát eredményezi, míg az Európához való szimbolikus kötődés átlagos szinten van. A vélemény nélkülség együtt jár azzal, hogy a szimbolikus kötődés szintje magasabb az utilitarista elköteleződésnél.

A közvélemény legnagyobb csoportját (29%) a *szimbolikusan kötődő elégedetlenek* alkotják. Ők látják az Európai Uniót a legkevésbé előnyösnek

Magyarország számára, 62% gondolja, hogy nem vált előnyére Magyarországnak a tagság. Emellett ez a csoport a legkevésbé elégedett az ország helyzetével és a magyar érdekek megjelenésével Európai Unió szinten. 84% gondolja, hogy az ország gazdasági helyzete kicsit, de inkább nagyon romlott, 78% elégedetlen a demokrácia működésével az országban, s további 54% az EU demokratikus működésével, s az intézményekbe vetett bizalom is a körükben a legalacsonyabb. Majdnem mindenki, 91% ért egyet azzal az állítással, hogy a magyar érdekeket nem veszik figyelembe az EU-ban, kevésbé támogatnák a további integrációt, nagyobb arányban (34%) szeretnék nemzeti hadsereget, s nagyobb arányban gondolják (66%), hogy az EU célja a szociális biztonság megteremtése. Az utilitarista mutatók mentén való kiábrándultsággal szemben ugyanakkor ők kötődnek legerősebben Magyarországhoz (88% nagyon kötődik) és érdekes módon Európához is (52% nagyon kötődik). Az identitás tartalmának viszonylatában ők fogalmaztak meg legerősebben „nyitott/megengedő” nemzeti és európai identitást, amely a törvények és intézmények tiszteletére, az érzelmi kötődésre és a nyelvre épül elsősorban. Ilyen módon ez a csoport az utilitarista jellemzőkkel szemben a szimbolikus kötődés viszonylatában kiemelkedik a többi közül. Demográfiai szempontból nagyon hasonlít ez a csoport a véleményélküliek csoportjához, körükben is több a nő, az idősebb, s így a nyugdíjas is, szintén kevésbé iskolázottak és a munkásosztályhoz tartozónak vallják magukat, valamint a magukat katolikusnak vallók aránya is magasabb. Különbség velük szemben, hogy nagyobb arányban sorolják magukat a politikai jobboldalhoz tartozónak, míg az előző csoportban ilyen szempontból sem tudtak többen választ adni. A baloldali kormányzatot figyelembe véve nem meglepő, hogy az ország működésével elégedetlenek inkább a jobboldal táborát gyarapítják – bármi legyen is az ok-okozati összefüggés iránya.

Az *euro-optimisták* csoportja a közvélemény 23,7%-át alkotja. Ők vallották legnagyobb arányban, hogy az EU Magyarország számára előnyökkel járt (72%), és Európához is az átlagon felül kötődnek (51% kötődik nagyon). Magyarország gazdasági helyzetét ők ítélik meg legkevésbé rossznak, egyharmaduk mondta, hogy ugyanolyan maradt a megelőző időszakhoz képest, vagy még javult is, és a magyar demokrácia működésével is ők a legelégedettebbek – közel felük említette, hogy legalább valamelyest elégedett, 80% ugyanezt gondolja az EU viszonylatában is, s általában az intézményekbe vetett bizalom is a körükben a legmagasabb. A legnagyobb arányban, 57%-uk gondolja, hogy az EU-csatlakozás egyéni szinten is előnyös, s ők gondolják a

legkevésbé, hogy a magyar érdekek nem jelennek meg (ezzel az állítással senki nem ért egyet). Ők a leginkább nyitottak egy Európai Unió hadsereg létrehozására (a csoport egyharmada), s ők erősítenék tovább leginkább az integrációt. Az egyes szakpolitikákat ez a csoport utálna leginkább Európai Unió hatáskörbe, ugyanakkor a szakpolitikákat érintő hosszú távú egységesítés az átlag közelében marad. Az erős utilitarista jellegű kötődés mellett az *euro-optimisták* a magyar és az európai identitás tartalmára vonatkozóan nem tekinthetők a szimbolikusan leginkább elkötelezett csoportnak. Érdekes módon a zárt, azaz a születési hely és a szülők szerepét hangsúlyozó nemzeti és európai identitás átlagon felül jelen van, míg a nyitott/megengedő identitás kevésbé. S ily módon az EU további bővítését, Törökország felvételét kevésbé támogatják, melynek háttérében a globalizációs kihívásoktól, mint az ország biztonsága, vagy a jólét veszélyeztetése való félelem állhat. Ebben a csoportban nagyobb arányban jelennek meg a férfiak és 45-54 év közöttiek, s az előző csoporttal szemben az *euro-optimisták* nagyobb arányban vallják magukat baloldalinak (21%), s az ország helyzetével való relatív elégedettség szintén összefüggésben állhat a baloldali kormányzattal.

5.3. tábla: Az Európai Unió szintű képviselet megítélése az egyes klaszterek körében

	Közvélemény						
	Összesen	Akiknek nincs véleményük	Szimbolikusan kötődő elégedetlenek	Euro-optimisták	El nem kötelezett szociális biztonság-pártiak	Pragmatikus támogatók	Eliték
Összesen	1.002	115	293	237	137	219	122
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Kérem mondja meg, hogy az adott állítással Ön nagyon egyetért, valamennyire egyetért, valamennyire nem ért egyet, vagy nagyon nem ért egyet? Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket meghozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit. (Cramer's V: 0,372***)							
Nagyon egyetért	25,0%	24,1%	38,3%	0,0%	22,2%	36,2%	16,4%
Valamennyire egyetért	38,7%	33,2%	52,7%	0,0%	52,5%	56,0%	38,5%
Valamennyire nem ért egyet	19,5%	16,3%	2,3%	60,1%	17,2%	1,5%	29,5%
Nagyon nem ért egyet	8,5%	4,3%	0,0%	31,9%	3,5%	0,0%	10,7%
Nem osztja a véleményt, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	3,3%	2,2%	1,8%	4,9%	2,7%	4,3%	4,1%
NT (SPONTÁN)	5,1%	19,9%	4,9%	3,1%	1,7%	2,0%	0,8%

Forrás: IntUne 2007

Az *el nem kötelezett szociális biztonság-pártiak* ezzel szemben nem igazán emelkednek ki az átlagból az utilitarista álláspontokat tekintve – ez a csoport teszi ki a közvélemény 13,7%-át. Ami leginkább megkülönbözteti őket a többi csoporttól, hogy

ők említették legnagyobb arányban (67%) azt, hogy az EU fő célja a szociális biztonság megteremtése kellene, hogy legyen. S ilyen módon inkább ellene vannak a szakpolitikák európai uniós szintre utalásának, s különösen a hosszú távú egységesítésnek. Az el nem köteleződés elsősorban a szimbolikus mutatók tekintetében látszik: az átlagnál kevésbé kötődnek akár Magyarországhoz (46% kötődik nagyon), akár Európához (23% kötődik nagyon), s a zárt, kirekesztő, a születési helyre és a szülőkre épülő magyar és európai identitástartalmakra is ők a legkevésbé nyitottak. Jellemzően több körükben a nő, a 35-44 éves és a magát vallásilag sem elkötelezett.

Végül a *pragmatikus támogatók* csoportja a közvélemény 21,9%-át teszi ki. Ők is átlag felett (54%) gondolják, hogy Magyarország Európai Unió tagsága előnyös volt az ország számára, ugyanakkor más mutatók esetében negatívan látják az EU-t. Véleményük hol negatív, hol pozitív az utilitarista mutatókat tekintve, s ez azt mutathatja, hogy egyfajta ténylegesen átgondolt, pragmatikus mérlegelésen alapuló vélemény áll a kérdésekre adott válaszok mögött. Így például jellemzően ők a versenyképesség javításának, mint Európai Unió céljának a hívei, ők mondták legnagyobb arányban (40%), hogy a nemzeti mellett EU-s hadseregnek is lennie kellene, ezen kívül jellemzően az ő csoportjuk osztozik az *euro-optimistákkal* az EU demokratikus működésével való elégedettségben (80%). Ugyanakkor 92% mondta, hogy Magyarország érdekét nem veszik kellőképp figyelembe az európai döntéshozók, mely vélemény a puha euroszkepticistának is tekinthető *szimbolikusán kötődő elégedetlenek* csoportja által megfogalmazottakkal harmonizál. De az átlag felett (43%) nyilatkoznak az egyéni szintű előnyök tekintetében, ugyanakkor az integráció további erősítésének sincsenek ellene, sőt, a szakpolitikák hosszú távú egységesítését ez a csoport támogatja leginkább. A szimbolikus kötődés jellemzőit tekintve Magyarországhoz és Európához az átlagnak megfelelően kötődnek, inkább fogalmaznak meg nyitott, a civil kötődésre épülő európai identitást, de ez nem igaz a nemzeti identitás tekintetében, ahol a nyitottság átlag alatt jelenik meg. Demográfiai jellemzőik alapján elmondható, hogy ez a leginkább iskolázott csoport, 29%-uknak van felsőfokú végzettsége, s valószínűleg ez áll a háttérben annak, hogy átlag felett látják az EU-tagság egyéni szinten is megjelenő előnyeit. A magasabb iskolázottság mellett a többi csoporthoz képest nagyobb politikai érdeklődés is azt támasztja alá, hogy ez a csoport rendelkezik leginkább kognitív mobilizációs kapacitásokkal, s így módon az ő véleményük tekinthető leginkább megalapozott véleménynek, s nem egyszerűen csak attitűdnek az EU-val kapcsolatban. A *pragmatikus támogatók* csoportjának 68%-át

érdekli nagyon, vagy valamelyest a politika, míg a *véleménynélküliek* és az *el nem kötelezett szociális biztonságpártiak* között ez az arány 46% alatt marad. Az ingleharti értelmezésben a kognitív mobilizációs kapacitás egy másik mutatója a médiaközelség, a hírek követése (Inglehart 1970). Ebben az esetben a televízióban, a rádióban és az írott sajtóban is ez a csoport követte leginkább a híreket az *euro-optimista* csoport mellett, míg az *el nem kötelezett szociális biztonságpártiak* követték legkevésbé a híreket. A csoportban nagyobb arányban fordulnak elő a férfiak, a 18-34 évesek, a közép-magyarországi régióból származók és a magukat inkább a középosztályhoz sorolók. Érdeemes megemlíteni, hogy a hosszú távú szakpolitikai egységesítés mutatója, amely ennél a csoportnál hangsúlyosabban megjelenik a korábbi elemzések alapján nem ezt a demográfiai profilt rajzolta ki. Ugyanakkor ez az eltérés mutathatja, hogy míg egyeseknek a hosszú távú egységesítés iránti elköteleződés egy utilitarista jellegű mutató, addig mások számára ugyanez szimbolikus jelentéssel bírhat – a kognitív mobilizációs kapacitások függvényében.

5.4. tábla: Politikai érdeklődés az egyes klaszterek körében (közvélemény)

	Összesen	Akiknek nincs véleményük	Szimbolikusan kötődő elégedetlenek	Euro-optimisták	El nem kötelezett szociális biztonságpártiak	Pragmatikus támogatók
Összesen	1.002	115	293	237	137	219
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Általában véve, Önt mennyire érdekli a politika? (Cramer's V: 0,12***)						
Nagyon	15,6%	11,5%	15,5%	14,4%	12,8%	21,0%
Egy kicsit	38,5%	31,1%	35,4%	41,6%	32,8%	46,6%
Nem igazán	23,6%	20,0%	25,2%	26,9%	25,5%	18,8%
Egyáltalán nem	22,3%	37,4%	23,9%	17,1%	29,0%	13,7%

Forrás: IntUne 2007

Az utilitarista és a szimbolikus jellegű EU-hoz való viszonyulást összehasonlítva a létrejött vélemény vagy attitűdmintázatok alapján azt lehet mondani, hogy vegyesen fordulnak elő a csoportok többségében. A *szimbolikusan kötődő elégedetlenek* esetében a szimbolikus jelleg mentén pozitív, míg az utilitarista jelleg mentén negatív attitűdök körvonalazódnak, s ez jó példa a puha értelemben vett euroszkepticizmusra, amely 29%-át érinti a közvéleménynek. Az *euro-optimisták* (23,7%) esetében a kapcsolat utilitarista jellege dominál, a pozitív szimbolikus viszony is mérsékelten, de jelen van. A *pragmatikus támogatók* EU-hoz való viszonyában is az utilitarizmusé a főszerep, hol pozitív, hol negatív hatással. A kemény euroszkepticizmus fogalmát talán a közvélemény 14%-át érintő *el nem kötelezett szociális biztonságpártiak* esetében

lehetne alkalmazni, mivel ők kötődnek legkevésbé Európához, s az EU előnyeit hangsúlyozók aránya is az átlag alatt marad, ilyen értelemben mind a szimbolikus, mind az utilitarista jellegű viszony inkább negatív. Ugyanakkor az ő esetükben az Európához való kötődés alacsony arányú megnyilvánulása nem egyértelműen az európaiság gondolatának elvetését jelenti, hiszen a Magyarországhoz való kötődés is az ő esetükben a legalacsonyabb. Úgy tűnik, mintha ez a csoport általában nem lenne nyitott a szimbolikus viszonyulásra. Ugyanakkor a hosszú távú szakpolitikai egységesítésének elvetését mégis a kemény euroszepticismus egyik mutatójaként lehet értelmezni, amely azért is érdekes, mert az egyik szakpolitika éppen a szociális biztonság egységes rendszerének kialakítására vonatkozik, amely amúgy összhangban lenne az általuk megjelölt EU-prioritással.

Annak a vizsgálatára, hogy az elittagságnak van-e a többleterőforrásokon keresztül érvényesülő különbségeken túl is hatása, érdemes összevetni az egyes csoportok és az elitek véleményét. Az összevetésből az látszik (ld. 5.2., 5.3. tábla és melléklet 5.6. tábla), hogy az *euro-optimisták* csoportja közelíti meg leginkább az elitek esetében érvényesülő trendeket, de még így is a legtöbb mutató tekintetében az elitek pozitív megítélése alatt marad. Ez alól a magyar érdekek európai szinten való figyelembe vétele a kivétel, amely esetben az *euro-optimisták* sokkal pozitívabb véleményeket fogalmaznak meg, mint az elitek. S ebből következően lehetséges, hogy míg a pozitív hozzáállás az elitek esetében egy megalapozott és átgondolt vélemény, addig az *euro-optimisták* körében ez inkább egy kevésbé átgondolt attitűd. Az is érdekes, hogy nem az *euro-optimisták* csoportja a kognitív mobilizációs kapacitásokkal leginkább ellátott csoport, hanem a *pragmatikus támogatóké*, ilyen módon az *euro-optimisták* véleménye talán kevésbé megalapozott és átgondolt, mint a pragmatikus támogatóké. Érdekes tehát, hogy Devine (1970) értelmezésében a *pragmatikus támogatók* tekinthetők az elitek „figyelő közönségének”, akik viszont az elithez képest kevésbé pozitív véleményt fogalmaznak meg az EU-val kapcsolatban. Tehát a klaszterelemzés eredményei is azt a korábbi állítást támasztják alá, hogy az elittagságnak az erőforrásokon túl is van hatása, amely esetleg visszavezethető a nagyobb témára való rálátásra, az érintettség és az érdeklődés magasabb fokára, ugyanakkor ezek a megállapítások csak a speciális helyzetükön alapulnak, kérdőíves vizsgálat eredményei ennek alátámasztására nem állnak rendelkezésre.

További érdekes eredmény, hogy a jobb- és baloldali politikai beállítottságnak jelentős szerepe van a nagyon pozitív és a nagyon negatív EU-hoz való utilitarista

viszony esetében. Az *euro-optimisták* nagyobb arányban vallották magukat baloldalinak, míg az *elégedetlenek* inkább vallották magukat jobboldalinak, amely így a kormánnyal való elégedetlenséget is kifejezheti. Ez az eredmény igazolja Anderson (1998) állítását, miszerint információ hiányában az emberek a belpolitikai rendszer megítélésével kapcsolatos véleményüket fogják az Európai Unióval kapcsolatos véleményükre kivetíteni.

A klaszterelemzés érvényességének alátámasztására egy kategoriális regressziós elemzés is készült, amelynek függő változója a közvélemény körében kialakított öt csoport volt. Ebben az esetben nem a kauzális összefüggések feltárása, és nem is a klaszterek leírása⁴⁸, hanem a csoportosítás mögött meghúzódó tényezők statisztikai erejének alátámasztása volt a cél. A demográfiai, a szimbolikus és az utilitarista tényezőket először külön modellekben vizsgáltam. Az utilitarista tényezők ebben az elemzésben is meghatározó jelentőségűek voltak – az utilitarista tényezőkön alapuló modell a klasztertagságot 75%-ban magyarázták, míg a szimbolikus tényezők 45%-ban, s a demográfiai változók csupán 9%-ban. Az összevont modellben elsősorban az utilitarista tényezők dominálnak, s a többi bevont változó hatására a demográfiai változók, valamint a szimbolikus tényezők nagy része elveszti jelentőségét, egyedül a politikai önbesorolás és a zárt vagy védekező nemzeti identitás hatása marad meghatározó. A csoporttagságra a legnagyobb hatása a képviseltség érzésének van, ezt a keresztábra-elemzések Cramer-féle V mutatója is mutatja, amely a legmagasabb. Emellett számos más utilitarista tényező is szignifikáns hatással bír, mint a gazdasági helyzettel való elégedettség, az EU demokratikus működésének percepciója, a szakpolitikák kezelési helyére vonatkozó preferenciák és a hosszú távú egységesítés megítélése, az EU-tagság előnyös volta Magyarország számára és a versenyképesség megjelölése, mint megjelölt fő cél. A kategoriális regresszió módszertana és a teljes modell részletes eredményei a mellékletben találhatók (ld. melléklet 5.7. tábla).

⁴⁸ A klaszterek leírására egy multinomiális logisztikus regressziós modell lett volna a legalkalmasabb, ugyanakkor a csoportok nagy száma és a bevont változók széles köre miatt ezek a modellek nem bizonyultak elég stabilnak (az egyes kategóriák által meghatározott cellák magas száma miatt túl nagy volt az üres cellák aránya), így ezek bemutatásától itt eltekintek.

5.3. Adalék a kvantitatív elemzésekhez

Ebben a kutatásban a kvantitatív elemzések egy kvalitatív kutatási fázissal egészülnek ki, amelynek eredményei a mellékletben megtalálhatók, s melyek legfontosabb megállapításai az EU-hoz való utilitarista és szimbolikus viszonyt is érintik. Az interjúk alapján az Európai Unió és Európa fogalma nem egyértelműen válik el, gyakran használják Európát az EU-ra gondolva, ugyanakkor mindkét fogalom inkább utilitarista jelentéssel bír, kevés a megfogalmazott szimbolikus tartalom. Ezen kívül az Európai Unió többféle jelentéstartalommal jelenik meg, míg Európával kapcsolatban kevesebb dolgot említettek. Fontos megállapítás a mélyinterjúk alapján, hogy az információhiány, vagy a témával kapcsolatos vélemény hiánya a szimbolikus diskurzusoknak kedvez, ezzel szemben, akik többet tudtak a témáról, és konkrét példákat hoztak fel véleményüket alátámasztandó utilitaristább módon közelítettek az Európai Unió felé. Míg a szimbolikus diskurzusok és a véleménynélküliség inkább a pozitív attitűdöket erősítették, addig az utilitarista hozzáállás inkább a csatlakozás szükségszerűségére helyezte a hangsúlyt. Érdekes még, hogy számos esetben a szimbolikus tartalmakat explicit módon elutasították Európával és az Európai Unióval kapcsolatban.

A mélyinterjúk alapján kiderül, hogy a kérdéskörnek igen nagy a belpolitikai beágyazottsága, az ország, gazdaság, politikai elittel való elégedetlenség általában előkerül a téma kapcsán a gazdasági válsággal együtt. A belpolitikából kiinduló diskurzusok ugyanakkor általában egyfajta csalódottságot fejeznek ki, amelyet számos esetben az Európai Unióra is kivetítettek. Fontos tanulsága még a mélyinterjúknak, hogy az Európai Unióval kapcsolatos diskurzusok és vélemények igen gyakran nem konzisztensek, s gyakran fedezhető fel ellentmondás a beszélgetések során. Ez az eredmény alátámasztja azt a feltételezést, mely szerint a kérdéskör távoli az emberek egy részének, amellyel kapcsolatban nincs kialakult véleményük. S ez adja a jelentőségét a belpolitikai térnek, amely egy megfelelő kiinduló pont lehet az EU-val kapcsolatos vélemények kialakításában (Anderson 1998). A téma távolisága és belpolitikai beágyazottsága pedig újabb bizonyítéka annak, hogy az EU-val kapcsolatban valóban létezik egy információs és egy érzelmi deficit is (Horolets 2003), s ez felveti annak a kérdését, hogy a kognitív mobilizációs kapacitások függvényében

lehet-e megalapozott véleményről beszélni a közvélemény esetében, vagy a kérdésekre adott válaszok inkább egyfajta attitűdöt tükröznek?

Mindezeket figyelembe véve, a mélyinterjúk vizsgálatának eredményei számos helyen alátámasztják a kvantitatív elemzés eredményeit. Az, hogy az EU megítélése inkább utilitarista módon történik mind a kvantitatív, mind a kvalitatív kutatási eredményekben megjelenik. További hasonlóság a *véleménynélküliek* csoportja esetében található, akiknek a körében a szimbolikus kötődés erősebb az utilitarista jellegű kötődésnél – ezt az interjúk is alátámasztják azzal a különbséggel, hogy míg a klaszterelemzés szerint ez a csoport az EU-t inkább negatívan ítélte meg, addig a mélyinterjúk esetében a véleménynélküliség és a szimbolikus kötődés inkább pozitív attitűdöket szül. Ugyanakkor nehéz megállapítani, hogy ez a különbség az eltérő módszertanra, kérdésfeltevésre és interjúszituációra vezethető-e vissza, vagy valóban egy tényleges különbségről van-e szó.

A versenyképesség témaköre, amely a kvantitatív elemzés során meghatározó tényezőnek bizonyult az interjúk során, nem igazán jelent meg, ugyanakkor az általános értelemben vett gazdasági érdekek témaköre, a felzárkózás, a magyar és a külföldi termékek szembeállítása, a magyar termelők kérdése számos esetben előkerült, s ezek mind a versenyképesség egyfajta mutatójának tekinthetők. Az interjúk során a szolidaritás kérdése is előkerült, illetve a felzárkózás óhaján keresztül a szociális jólét és a biztonság kérdésköre is. De a két tényező nem egymással szemben jelent meg, mint ahogyan az a kvantitatív elemzés kérdésében szerepelt, hanem megfért a két cél egymás mellett is. S ilyen módon az eltérő módszertani megközelítés tulajdonképpen azt támasztja alá, hogy ez a két lehetséges cél nem ellentétes, de nem is következik egymásból, hanem egy bizonyos problémakör különböző aspektusaiként jelennek meg, s a válaszadó azt fogja hangsúlyosabban megjeleníteni, amelyet önmaga is hangsúlyosabban érzékel saját környezetében, amelyben nagyobb a személyes érintettsége.

A kérdéskör belpolitikai beágyazottsága nagyon hangsúlyosan jelent meg mind az interjúk, mind a survey esetében. Az elégedettség a pozitív attitűdöknek kedvez, míg az elégedetlenség csökkenti az EU támogatottságát. Ez a kvalitatív eredmények alapján árnyaltabban jelenik meg, a belpolitikai elégedetlenség valóban az EU-val szembeni csalódottsággal együtt jelent meg, ugyanakkor ennek az ellenkezőjét nem tette explicitte egyetlen megkérdezett sem – a belpolitikával és a magyar gazdasági élettel való elégedettséget nem említették. Az interjúk során megjelenő diskurzusok vegyes jellegét

pedig a klaszterelemzés eredménye is alátámasztja, amely során többféle mintázata tárult fel a szimbolikus és utilitarista alapú megközelítéseknek.

Az utilitarista és a szimbolikus alapú Európai Unióval kapcsolatos viszonyok tekintetében a dolgozat fő kérdése az, hogy valóban érvényes-e az a megállapítás, hogy Magyarországon a puha euroszepticismus van inkább jelen, de kemény értelemben vett, elvi elutasításból származó euroszepticismusról nem beszélhetünk. A kvantitatív elemzés eredményei azt mutatják, hogy általában véve az EU elvi elutasítása csak elhanyagolható hányadban jelenik meg. Míg az európai kötődés magasabb, mint az EU támogatottsága, addig az EU megítélése mégis inkább utilitarista alapon történik. Európához szimbolikusan kötődők aránya majdnem kétszerese azoknak, akik az EU-t „jó dolognak”, vagy előnyösnek gondolják, ugyanakkor az EU megítélése, amely a dolgozat fő tárgya, nem szimbolikus módon történik, tehát az európai kötődés ebből a szempontból nem meghatározó. A mélyinterjúk is az utilitarista megközelítés dominanciáját mutatják, amennyiben kevesebb a szimbolikus alapú diskurzus a témával kapcsolatban. Ilyen szempontból valóban nem lehet az Európai Unió ideológiai alapú megkérdőjelezéséről, vagyis kemény euroszepticismusról beszélni, de az utilitarista logika dominanciája miatt a puha euroszepticismus jelensége nem kevésbé fontos. Megállapítható tehát, hogy a kemény értelemben vett euroszepticismus nem jellemző, de a kérdéshez való szimbolikus viszonyulás sem jellemző. Ilyen módon a puha értelemben vett euroszepticismus az a jelenség, amely az értelmezési keretet tekintve is relevanciával bír.

5.4. Következtetések

E fejezetben az EU-hoz való utilitarista és a szimbolikus jellegű kötődés összevetése volt a cél, egyben a kutatás fő kérdésére kerestem a választ. E tekintetben elmondható, hogy az EU megítélése valóban elsősorban utilitarista szempontok mentén történik, a szimbolikus jellegű viszonyulás hatása kevésbé érzékelhető. Ez az eredmény illeszkedik abba a gondolatmenetbe, melyet McLaren (2006) fogalmazott meg az újonnan csatlakozott országok individuálisabb jellegű utilitarizmusával kapcsolatban. Az eredmények valóban igazolták, az egyéni szinten érzékelhető előnyök hatnak leginkább az EU megítélésére, ugyanakkor a Hooghe és Marks (2004, 2005) által

javasolt identitásalapú megközelítések fontosságát valamelyest megkérdőjelezi Magyarország esetében. Elmondható, hogy más európai országokkal összevetve, és az EU megítéléséhez képest is Európához való kötődés szintje magasabb, de ez kevésbé határozza meg az EU-hoz való viszonyulást, mint az egyéni és országos szinten elérhető előnyök és hátrányok megítélése. Az identitás tartalmára vonatkozóan az sem bizonyosodott be, hogy, amennyiben az ország EU-tagságát valaki kulturális kihívásként éli meg, kevésbé fogja támogatni azt. (McLaren 2002) Ilyen szempontból a védekező nemzeti identitásnak nem volt hatása az EU megítélésére.

Ezek az eredmények új megvilágításba helyezik a kemény és puha euroszkepticizmus fogalmát és azok a téma szempontjából való jelentőségét is. Hiszen szimbolikus alapú, kemény értelemben vett euroszkepticizmusról kevésbé lehet beszélni, de a kérdéskör szimbolikus megközelítése sem igazán jellemző. Ilyen módon maga, az Európai Unió értelmezési kerete inkább utilitarista jellegű, a szimbolikus elutasítás kevésbé van jelen, s így az utilitarista, puha jellegű viszony pozitív és negatív megítélése az, amely ebből a szempontból releváns.

Ugyanakkor klaszterelemzés során a szimbolikus és utilitarista megítélés különböző mintázatainak feltárása az eredmények értelmezését árnyaltabbá tette. Kemény euroszkepticizmusról, a szimbolikus kötődés hiányáról a közvélemény 14%-a esetében lehet beszélni, míg puha értelemben vett euroszkeptikusnak a lakosság 29%-a tekinthető. Ezzel szemben 24% *euro-optimista* is található a magyar lakosság körében, míg a többiek ennél vegyesebb képet mutatnak az EU-hoz való viszony tekintetében. A kognitív mobilizációs kapacitásokkal leginkább ellátott *pragmatikus támogatók* (22%) például vegyesen fogalmazzák meg pozitívabb és negatívabb véleményeket, ugyanakkor az ő esetükben lehet leginkább feltételezni, hogy valóban átgondolt véleményt és nem egyszerű attitűdöt fejeznek ki.

Az utilitarista és szimbolikus logika vonatkozásában az elitek hasonlóan viselkednek, az utilitarista mérlegelés az ő esetükben is meghatározóbb, ugyanakkor a kérdés szimbolikus megközelítése inkább jelen van, mint a közvélemény esetében. Mindezzel együtt az elitizmusnak a gazdagabb kulturális erőforrások birtoklásán túl is pozitív hatása van az EU megítélésére, hiszen még az *euro-optimista* csoport sem éri el az EU támogatottságának azon szintjét, ami az elitek esetében fennáll. Illetve a kognitív kapacitások szempontjából leginkább hozzájuk közel álló *pragmatikus támogatók* vegyesebb és kevésbé pozitív véleményeket fogalmazzák meg.

6. Összegzés

„Hát nem tudom, igazából nem gondolkoztam ezeken a dolgokon soha... És azért nem, mert én nem látom az Uniót.” (Interjúrésztlet, 50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

„Hát nem tudom hirtelen, hogy az EU-ban kik vannak, úgy annyira... De biztos, hogy jobban irányítják ezt az egészet, mint Magyarországot...” (Interjúrésztlet, 62 éves nő, középiskola, járt már külföldön)

„Én a magam életében nem tudom azt mondani önnek, hogy nekem ebből lett-e valami hasznom, hogy én európai tagállamú állampolgár vagyok. Egyetlen egy momentumot nem tudok mondani. Még a regisztrációs adót sem törölte el Magyarország a kocsikra, ami úgy tudom, de nem vagyok benne biztos, ami az EU-ban kötelező lenne.” (Interjúrésztlet, 64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

„Azt szeretném még megélni, hogy ha azt elérjük, hogy valaki arra büszke, hogy én EU-s állampolgár vagyok... Egy amerikai azt mondja, hogy én az Egyesült Államok polgára vagyok. Na most akkor lesz az EU tökéletes, amikor azt fogja Ön mondani, vagy ő vagy ő, hogy én ugyan magyar vagyok, de az egyesült Európának vagyok az állampolgára. Tehát ide kell eljutni. Na most ide úgy lehet eljutni, hogy nagyobb hatalmat... nagyobb ellenőrzést... és helyszíni ellenőrzést, ha ugye ez felmerült bennük valaha is.” (Interjúrésztlet, 64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

„Aki ott képvisel bennünket, azoknak a sarkára kellene, hogy álljanak. És Magyarország érdekeit, nem a sajátjukat, vagy a gyerekeikét mondom még egyszer jövőjét színezzék, hanem Magyarország érdekeit képviseljék. Radikálisan, erélyesen, következetesen. És ott összefogva, nem az hogy én szoci vagyok én meg nem vagyok az, ott Magyarország érdekeit kellene tűzzel- vassal és mindenáron képviselni. És kiharcolni. És ha már a mi pénzünkért ott lebzselnek, akkor már tessék a mi érdekeinket képviselni.” (Interjúrésztlet, 66 éves nő, 8 általános, a szomszédos országokba utazott)

* * *

A dolgozat bevezetőjében bemutattam, hogy a magyar közvélemény az európai átlaghoz képest kevésbé tartja előnyösnek országát Európai Unió tagságát, ugyanakkor az átlagnál erősebben kötődik Európához. Ilyen módon a magyar közvélemény EU-hoz való viszonyának differenciáltabb megragadhatósága érdekében dolgozatomban megkülönböztettem az euroszkepticizmus *puha* és *kemény* jellegét. Az eredeti definíciónak megfelelően kemény euroszkepticizmussal jellemezhető az az álláspont,

amely elvileg ellenzi az ország Európai Unió tagságát és az integrációt általában, puha euroszeptikusnak pedig azok az álláspontok felelnek meg, melyek az EU-nak az egyes szakpolitikáit kérdőjelezzik meg (Szczerbiak-Taggart 2008, Lubbers-Sheepers 2007). A dolgozatban a *puha* és a *kemény* euroszepticismus fogalmát egy korábban alkalmazott distinkciónak feleltettem meg (Lengyel-Göncz 2006a, 2009, 2010), mely szerint elhatárolhatók voltak azok, akik szimbolikusan, ideológiai, vagy érzelmi alapon utasítják el a szupranacionális kötődést, s azok, akik gyakorlatilag nem látják ennek hasznát, vagy nem tartják jó dolognak. Megkülönböztettem tehát az érzelmi, értékalapú, vagy ideológiai kötődések szimbolikus tartományát, valamint a pragmatikus, utilitarista típusú mérlegelést. Az EU utilitarista jellegű elutasítása tekinthető *puha* euroszepticismusnak, amely ugyan fontos jelzés a nemzeti és szupranacionális intézmények működését tekintve, de feltételezhető, hogy működésük eredményességének javításával könnyebb e vélemények változását előidézni. Ezzel szemben *kemény* euroszepticismusnak azok az álláspontok számítanak, amelyek nem csupán utilitarista kritikát jelentenek, hanem szimbolikus alapon utasítják el az európai integrációt, ezek ugyanis értéktartalmuknál fogva nehezebben változtathatók meg. Ilyen módon a disszertáció fő kutatási kérdése volt, hogy a magyar lakosság viszonya az Európai Unióhoz inkább utilitarista vagy szimbolikus jellegű-e, s melyek e viszonyok meghatározó tényezői. Az erre vonatkozó fő hipotézis a következő volt:

Az EU-hoz való viszony elsősorban utilitarista jellegű, s így a Magyarországon teret nyert euroszepticismus is elsősorban a puha, utilitarista értelemben vett euroszepticismus, és kevésbé van jelen az EU szimbolikus vagy elvi úton való elutasítása.

A kutatási kérdés és a fő hipotézis mellett a disszertáció alhipotézisei a Hooghe és Marks-féle hármas felosztásnak (Hooghe és Marks 2005) megfelelően (1) az EU-hoz való viszony utilitarista megközelítésének tesztelésére, (2) az identitás alapú magyarázatok, a szimbolikus viszony tesztelésére, s (3) az elitek véleményének és a közvélemény különbségeinek megragadására irányultak. Az európai integrációs folyamat megítélését vizsgáló munkák egy része az Európai Unióra, mint gazdasági előnyöket biztosító entitásra tekint, s annak megítélése utilitarista módon, az egyén és az ország gazdasági helyzetének értékelésén, valamint az egyénnek a fennálló intézményrendszerhez való viszonyán keresztül történik (Gabel 1998, Anderson 1998,

McLaren 2006). Az identitásalapú magyarázatok esetében az egyének különböző csoportokba való beágyazottsága, a lojalitás és az értékek határozzák meg, hogy miként értelmezik az európai integrációs folyamatot (Hooghe-Marks 2001, 2004). Hooghe és Marks azokat a magyarázatokat említi, amelyeknél az elitek véleményformáló szerepe van a középpontban az európai integráció megítélésének vizsgálatakor (Hooghe és Marks 2005).

A dolgozatban először tehát az Európai Unióhoz való viszony utilitarista tényezőit, majd szimbolikus tényezőit vizsgáltam külön-külön, majd azokat összevetve is. Az elemzések két survey vizsgálat adatai alapján készültek, mely minták egyike politikai és gazdasági elitek megkérdezésén alapuló almintát is tartalmazott⁴⁹. Ezek az elemzések kereszttáblák és logisztikus regressziós modellek módszerével, míg a kétféle viszony összevetése strukturális egyenletek modellezéssel készült, mely kombinálja a látens változók és a megfigyelt változók közötti kauzális összefüggéseket, s ezeket egyszerre becsli. A szimbolikus és utilitarista viszonyok különböző mintázatainak feltárására klaszterelemzést végeztem, melynek segítségével azt is meg tudtam határozni, hogy a lakosság mekkora hányadát érinti az adott attitűd. A kvantitatív elemzések mellett 20 mélyinterjú is készült, így a survey eredményeket kvalitatív elemzés is kiegészítette. Ez a módszertani trianguláció, a kétféle kutatási megközelítés célravezetőnek bizonyult, mivel az Európai Unió kérdésköre még új témának számít a hazai közvélemény körében, mellyel kapcsolatban még jelentős az információs deficit és az érdeklődés hiánya, s ilyen módon a statisztikai elemzések eredményei tágabb kontextusba kerülhettek. A mélyinterjúk fő célja annak feltárása volt, hogy mit jelentenek a kutatás alapfogalmai (Európa, EU, európaiság, stb.) a közvélemény számára, mi az egyes fogalmak valódi tartalma, illetőleg mennyiben és hogyan jelenik meg az Európai Unióval és Európával kapcsolatos diskurzusokban a szimbolikus, illetve az utilitarista viszonyulás.

⁴⁹ A két survey: (1) egy 2005. júniusi, 2000 fős országos reprezentatív adatfelvétel adatai, amelyet osztott mintával a Medián és a Szonda Ipsos készített a Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány (DKMKKA) megbízásából, és (2) az IntUne (Integrated and United) nemzetközi kutatássorozat első hullámának adatai. Ezek a 2007. tavaszán felvett adatok tartalmazzak egy 1000 fős országos reprezentatív mintát, amelynek adatfelvételét a TNS készítette, illetve egy 122 fős politikai és gazdasági elitet tartalmazó mintát.

6.1. Európai Unió vs. Európa

A puha és a kemény euroszkepticizmus kapcsán az Európához és az Európai Unióhoz való viszony között érdemes különbséget tenni. Míg az Európához való kötődés jobban illeszkedik egyfajta szimbolikus logikába, jelenít meg valamely identitásjellegű viszonyt, addig az Európai Unióhoz való kapcsolat sokkal inkább tekinthető utilitaristának, pragmatikusnak. Az Európai Unióhoz való érzelmi kötődés vagy büszkeség eddig nem szerepelt a kutatások homlokterében, s mind ez ideig csak elvétve jelent meg a szakirodalomban (pl. Kritzinger 2005).

A kutatás eredményei alapján ugyanaz állapítható meg, mint a bevezetőben ismertetett Eurobarometer adatok esetében. Magyarország Európai Unió tagságát a magyar közvélemény 45,6%-a ítélte előnyösnek, ehhez hasonló módon az Európai Uniót „jó dolognak” 45% minősítette, míg az Európához való szimbolikus kötődésről („nagyon” és „valamelyest kötődik”) 84% számolt be. Ezeket az adatokat az elit véleményével összehasonlítva az látható, hogy míg az EU megítélése az elitek esetében sokkal pozitívabb, 88% mondta, hogy előnyös, addig az Európához való kötődés esetében nincs számottevő különbség (90%). Európai kontextusban szemlélve ezeket az adatokat, a közvélemény esetében az EU előnyeit kevesebben látják az európai átlagnál (63%), míg az elitek esetében a különbség nem szembeötlő. Az európai kötődés esetében az elitek az európai elitekhez hasonló mértékben kötődnek, míg a közvélemény körében az előző tendencia megfordul, a magyar közvélemény az európai átlagnál (64%) nagyobb arányban kötődik Európához. Ebben a megközelítésben így az Európához való szimbolikus kötődés erősebb, mint az Európai Unió támogatottsága mind abszolút értelemben, mind európai kontextusban szemlélve az adatokat, ilyen módon tehát elsősorban puha jellegű euroszkepticizmusról lehet beszélni a magyar közvélemény esetében.

A mélyinterjúk eredményei alapján ugyanakkor az látható, hogy Európa és az Európai Unió fogalmai a köztudatban összemosódnak, s az előbbi fogalmát gyakran használják az utóbbira vonatkoztatva. Különbség ugyanakkor, hogy míg az Európai Unió inkább egységet, addig Európa kulturális szétdaraboltságot, sokszínűséget jelenít meg. Európát a kulturális sokszínűség mellett elsősorban földrajzilag azonosítják, s ilyen módon ebben az esetben is domináns a pragmatikus megközelítés. Az EU fogalmát általában utilitarista módon közelítik meg annak előnyeinek és hátrányainak

keresztül, s Európával szemben gazdagabb jelentéstartalommal jelenítik meg, mely trend talán a témát érintő, kiemeltebb médiafigyelemre vezethető vissza.

Az Európai Unió és Európa kérdésköre többféle narratívában jelent meg a mélyinterjúk során. Jellemző a téma gazdasági jellegű megközelítése, a csatlakozáson keresztül, és egy sajátos, kelet-nyugati hierarchikus dimenzióba helyezve a kérdéskört. Míg az előbbieket jellemzően utilitarista szemléletmódot, addig az utóbbi jellemzően a téma szimbolikus megközelítését tükrözik, ugyanakkor mindent egybevetve az utilitarista logika dominált.

6.2. Az Európai Unió utilitarista vs. szimbolikus alapú megítélése

A dolgozat fókuszában az Európai Unió megítélése áll, s a Hooghe és Marks által javasoltak alapján (2005) az Európához való kötődést, az európai identitás kérdéskörét annak egy meghatározó tényezőjeként kezelem, így a téma megközelítése oly módon épül fel, hogy elsősorban az Európai Unió megítélését magyarázom, s a magyarázó tényezők vonatkozásában teszek különbséget utilitarista és szimbolikus elemek között. Az EU támogatottságának utilitarista megközelítése az integrációból adódó egyéni és makroszintű előnyök és hátrányok mérlegelésére helyezi a hangsúlyt abból kiindulva, hogy az emberek a saját és az ország gazdasági teljesítményén és lehetőségein keresztül ítélik meg az EU-t. (Gabel 1998, Eichenberg-Dalton 1993, Brinegar-Jolly 2005, Anderson 1998) Ezen elméleti megfontolásokból kiindulva vizsgáltam a következő hipotézist:

H1. Az utilitarista megközelítéseknek megfelelően feltételezem, hogy (individuális szinten) az EU-val kapcsolatos előnyök percepciója, az előnyösebb társadalmi helyzet, (makroszinten) a demokráciával való elégedettség, az ország gazdasági helyzetével való elégedettség pozitívan befolyásolja az EU megítélését.

Az utilitarista megközelítések egyik változata az, amely az EU működésének percepcióját helyezi az EU megítélésének háttérébe, hiszen egy jól működő, és hatékonynak ítélt intézményrendszer azonosulást hoz létre (Duchesne-Frognier 1995, Kritzinger 2005, Opp 2005). Ehhez kapcsolódva a „képviseltség” érzésének hatását is

vizsgáltam az EU megítélésére (Rohrschneider 2006). Az újonnan csatlakozott közép- és kelet-európai országok esetében az intézményekkel szembeni formális bizalom hiánya miatt érdekes ezek hatásának vizsgálata is:

H2. Feltételezem tehát, hogy minél inkább bízik valaki a nemzeti/EU-s intézményekben, minél hatékonyabbnak tekinti azok működését, annál pozitívabban ítéli meg magát az EU-t is.

Az utilitarista logika keretén belül, a puha euroszkepticizmus eredeti értelmezésében az EU megítélését annak szakpolitikáira lebontva is vizsgáltam (Hooghe 2001, 2003, Gabel 1998, Kritzinger 2005). Az egyes szakpolitikák európai hatáskörbe utalása esetében feltételeztem, hogy a hatékonyság szerinti rendezés elve érvényesül, tehát jellemzően azt a szakpolitikát utalják majd Európai Unió hatáskörbe, melynél hatékonyabbnak vélik az EU-s fellépést (Wessels-Kielhorn 1999). Wessels és Kielhorn funkcionalista logikáját követve a határokon átnyúló, transznacionális problémákat kezelő szakpolitikák kezelése hatékonyabb lehet szupranacionális szinten. Ebből a szempontból az egyes szakpolitikák kezelésének a „helyszínére” (regionális, nemzeti, EU-s) koncentráltam, annak ideológiai hátterére, azaz, hogy mennyire érvényesül a piaci szempont a szolidaritással szemben (Börzel 2005, Vössing 2005), illetve arra, hogy tízéves időtávlatban mely szakpolitikák esetében képzelnék el további egységesítést. Így a konkrét szakpolitikák kezelésének helyére vonatkozóan a következő hipotézist fogalmaztam meg:

H3. A funkcionalista/instrumentális logikának megfelelően azokat a szakpolitikákat, amelyek határokon átnyúló, transznacionális problémákat kezelnek, inkább utalnák európai szintre.

Az Európai Unió támogatottságának utilitarista megközelítéseinek vizsgálata tekintetében elmondható, hogy a közvélemény esetében mind az egyéni tényezőknek, mind az ország gazdasági és politikai helyzetének van mérhető hatása az EU megítélésére. Ennek értelmében minél pozitívabban ítéli meg valaki az EU-szintű demokráciát, Magyarország gazdasági kilátásait, minél nagyobb a magyar és az EU-s intézményekbe vetett bizalom, az EU-szintű képviseltség érzése, valamint minél magasabb az egyéni szinten érzékelt előnyök és az iskolázottság szintje, annál

pozitívabban ítélik meg az ország Európai Unió tagságát is. Ilyen módon az utilitarista magyarázatok egyéni és országos szintre vonatkozó hipotézisei (1. és 2. hipotézis) a közvélemény esetében teljesültek. Az elitek esetében ezek a tendenciák eltérően alakultak. Egyrészt kevesebb változó állt rendelkezésre a vizsgálathoz, másrészt az elit almintája speciális helyzete okán befolyásolhatta az eredményeket: elsősorban azzal, hogy a kognitív mobilizációs kapacitásaikat tekintve egy homogénebb csoportról van szó, így például az iskolázottság nem tűnt meghatározónak, másrészt, mivel a minta nagyrészt parlamenti képviselők alkotják, a belpolitikai rendszer működésével kapcsolatban személyesen is érintettek. Így, míg a képviseltség érzése szignifikáns pozitív hatással bírt, addig az intézményi bizalomnak nem volt ilyen hatása az EU megítélésére.

Ugyanakkor, ha mélyebb összefüggéseiben tekintjük az egyes tényezők hatását, akkor az látható, hogy az EU megítélését magyarázó utilitarista tényezők egymással is összefüggésben állnak. A demokrácia értékelése, az intézményekbe vetett bizalom és a képviseltség érzése mind egymást erősítő tényezők (Anderson 1998, Kritzinger 2005, Opp 2005, Rohrschneider 2006). S az utilitarista magyarázatok egyéni és makroszintű megközelítései is összefüggésben állnak egymással, így az egyénileg érzékelt előnyök szintje nő az EU-s intézményekbe vetett bizalom mellett, és amennyiben úgy gondolják, hogy Magyarország érdekei megfelelően vannak képviselve.

A Gabel-féle logikának (1998) megfelelően a felsőfokú végzettségnek is van hatása az EU megítélésére, ugyanakkor ez a hatás nem közvetlenül érvényesül, hanem az egyéni szinten érzékelt előnyökön, és a versenyképességhez való hozzáálláson keresztül. Az összevont elemzés (strukturális egyenletek modell) azt mutatja, hogy az egyéni és a makroszintű tényezők közül az EU megítélésére az egyéni szinten érzékelt előnyöknek van a legnagyobb hatása, ilyen módon az utilitarista megközelítések individuális mutatói a legmeghatározóbbak (Gabel 1998). Ezáltal Magyarország esetében is igazolást nyer McLaren (2006) megállapítása, miszerint az újonnan csatlakozott országokban az EU utilitarista megközelítése inkább individuális jelleget ölt.

A 3. hipotézis, az utilitarista szemléletmód egy összetettebb, az egyes szakpolitikák kezelési helyére vonatkozó megközelítése lehetőséget adott a puha euroszepticismus mélyebb összefüggéseinek vizsgálatára. A munkanélküliség kezelése, a környezetvédelem és a bűnözés elleni küzdelem szakpolitikái esetében a magyar közvélemény az európai átlagnál magasabb arányban utalná azokat Európai

Unió szintre, s ez valamelyest árnyalja a magyarok puha értelemben vett euroszepticismusát. Az eredmények ugyanakkor azt mutatják, hogy a közvélemény nem tett különbséget az egyes szakpolitikák között aszerint, hogy érint-e határokon átnyúló problémakört magasabb szintű, szupranacionális kezelést igényelve ezzel. A vélemények egy dimenzió mentén szerveződtek a kevésbé európai és az európai szintű kezelés tengelyén. Ellenben az elitek esetében megjelent a szakpolitikák ezen funkcionalista megkülönböztetése: elvált egymástól a transznacionális problémákat érintő csoport (környezetvédelem, bevándorlás, bűnözés) a nemzeti keretek között felmerülő problémacsoporttól (egészségügy, munkanélküliség kezelése, adózás). Ilyen módon a 3. hipotézis a közvélemény esetében nem, de az elitek esetében teljesült. Az, hogy az elitek differenciáltabban látják a szakpolitikák kérdését, visszavezethető a két csoport eltérő kognitív mobilizációs kapacitásaira. Jelentősebb különbség az elitek és a közvélemény esetében a szakpolitikák kezelési helyére vonatkozólag elsősorban a bűnözés és a munkanélküliség elleni küzdelem területén volt mérhető, melyek kezelését a közvélemény nagyobb arányban utalná Európai Unió szintre, mint az elitek. Ilyen módon Hooghe megállapítása (2003) is teljesül, a közvélemény valóban hajlik egy óvó/védő Európai Unió felé az elitekkel szemben.

Ugyanakkor amellett, hogy az egyes szakpolitikák kezelési helyére vonatkozó preferenciák eltérő struktúrába rendeződnek a közvélemény és az elitek körében, egyik esetben sem játszanak szignifikánsan meghatározó szerepet az EU megítélésében. Az eredmények alapján úgy tűnik, az utilitarizmus általános mutatói és a szakpolitikai preferenciák eltérő jelentést hordoznak. Érdekes tehát, hogy a szakpolitikai preferenciák, amelyek a szűkebb értelemben vett Taggart és Szczerbiak eredeti elgondolásának is megfelelő puha euroszepticismus mutatói, tulajdonképpen függetlenek attól, hogy valaki Magyarország Európai Unió tagságát hogyan ítéli meg.

A szakpolitikák vizsgálatának említésre méltó eredménye az, ha a szakpolitikákat hosszú távú (10 éves) egységesítésük megítélésének fényében vizsgáljuk, akkor ennek a kérdéskörnek a háttérben egészen más hatásmechanizmusok álltak – a magyar érdekek képviseltségével elégedetlenebbek körében a hosszú távú egységesítés hangsúlyosabban jelenik meg. Ilyen módon ez a vélemény a jelen helyzettel elégedetlenek hosszú távú elköteleződését mutatja az európai integrációs projekt iránt, s így az utilitarista tényezők hatását ez a tény tovább árnyalja, miközben közvetlen hatása az EU megítélésére se a közvélemény, se az elitek körében nincsen. Az utilitarista logika alapján való elégedetlenség és a hosszú távú elköteleződés illetően együttjárása a puha

euroskepticizmus kiváló mutatója lehet, és felveti annak a kérdését, hogy a szakpolitikák hosszú távú egységesítése vajon nem hordoz-e magában értékalapú elemeket, s nem tartozik-e inkább az EU-val szembeni attitűdök szimbolikus mutatóinak körébe.

Az Európai Unióhoz való szimbolikus viszony esetében Hooghe és Marks (2005) megközelítését tekintetem irányadónak, tehát annak vizsgálatát, hogy miként befolyásolja a többszörös identitás az integráció megítélését. A szimbolikus tényezők között a területi szintekhez való kötődést (Carey 2002, Bruter 2005, Hooghe-Marks 2004, 2005), valamint az identitás tartalmát és azok dimenzióit is megvizsgáltam (Bruter 2004, 2005, Habermas 1998, Smith 1991, Delanty 1996, Ruiz Jimenez et al. 2004, McLaren 2006). Ezt a logikát az EU-hoz, Európához való viszony szimbolikus aspektusaként kezelve a politikai euroskepticizmus kemény mutatójának tekintem. A témában megfogalmazott hipotézisem az identitás különböző dimenzióinak eltérő hatásával foglalkozó elméletek alapján a következő volt:

H4. A kulturális alapú nemzeti identitás negatívan, míg a civil vagy állampolgári alapú nemzeti identitás pozitívan hat az európai identitás létrejöttére, illetve az EU megítélésére.

A 4. hipotézis vizsgálata során a nemzeti és európai identitást tekintve két-két fontosabb dimenzió került meghatározásra, amelyek azonban nem esnek egybe az állampolgári/civil és a kulturális-szimbolikus megközelítésekkel. A nemzeti identitás tartalma valamelyest eltérően alakul az elitek és a közvélemény körében, míg az európai identitás esetében nagyobb a hasonlóság. A két legfontosabb elkülöníthető dimenzió egyrészt az örökölt identitáselemekre (szülők és a születési hely) épülő *zárt/védekező* identitás, másrészt a választható identitáselemekre (emocionális kötődés, nyelv, intézmények tisztelete) épülő *nyitottabb* identitás. Noha hasonló tényezőkre épül, a *zárt/védekező* identitás tartalma eltérő az elitek és a közvélemény körében. A közvélemény esetében ez elsősorban más zártságot, védekezést mutató attitűdökkel jár együtt, s jellemzően a zárt identitásjelleggel rendelkezők fenyegetettségként élik meg a globalizációt, jórészt a biztonságra és jólétre gyakorolt negatív hatását tekintve. Ezzel szemben az elitek esetében ez az attitűd a nemzetközi beágyazottság hiányát mutatja, s nem áll összefüggésben más zártságot és védekezést mutató attitűdökkel. Talán ezzel is magyarázható, hogy az elitek esetében a *zárt* nemzeti identitás a vártakkal ellentétben

pozitív hatással van az EU megítélésére – a nemzetközi beágyazottság, s így a közvetlen tapasztalat hiánya az EU-val szembeni pozitív attitűdöknek kedvez még az elitek esetében is. Ilyen módon a vizsgált hipotézis csak részben teljesült. Egyrészt a vizsgált dimenziók nem a vártak megfelelőek, másrészt ezek hatása a közvélemény esetében a vártak megfelelően, de az elitek esetében eltérően alakul.

Amennyiben a szimbolikus és utilitarista tényezőket együtt vizsgáljuk, az látható, hogy az utilitarista és a szimbolikus magyarázó tényezők elkülönülve jelennek meg, nincsenek statisztikailag kimutatható kapcsolatban, s a szimbolikus tényezők kevésbé meghatározóak, mint az utilitarista elemek az EU megítélését tekintve. Végül a szimbolikus motívumok közül a *nyitott*, a törvények és intézmények tiszteletben tartására, a nyelvtudásra és az érzelmi kötődésre épülő európai és nemzeti identitásnak marad szignifikáns hatása az EU megítélésére, ugyanakkor ez a hatás csak közvetett módon, a nemzeti és európai kötődésen keresztül érvényesül. Ezek a tényezők egymással is pozitív összefüggésben állnak, a *nyitott nemzeti* és a *nyitott európai* identitásjelleg egymást erősítik. Ugyanez igaz az európai és a magyar kötődésre is, igazolva ezzel azokat az elméleteket, amelyek a két kötődés egymást erősítő, és nem egymást kizáró jellegét hangsúlyozzák (pl. Inglehart 1970, Bruter 2004). Mindemellett azok az elméletek, amelyek az EU-t szimbolikus kihívásnak tekintik az identitás szempontjából, s így a nemzeti identitás EU-támogatottságot csökkentő voltát hangsúlyozzák a védekezőbb jellegű nemzeti identitás esetében (pl. McLaren 2006), nem nyertek igazolást, a *zárt* identitásjelleg más tényezők figyelembe vételével nincs se közvetlen, se közvetett kapcsolatban az EU megítélésével. Abban a kérdésben tehát, hogy mennyiben nyújt legitimitást az integrációnak egy esetlegesen európai szinten kialakuló identitás (Bruter 2004), Magyarország tekintetében elmondható, hogy ha létezik is ilyen európai identitás, nincs jelentős befolyással az EU megítélésére.

A dolgozat fő hipotézisére visszatérve az eredmények alapján valóban az látható, hogy az EU utilitarista megítélése sokkal meghatározóbb, mint a szimbolikus jellegű viszony. Ezt igazolják egyrészt a külön-külön futtatott modellek, másrészt az együttes modell is. Az utilitarista modell a közvélemény esetében az EU megítélését 50%-ban magyarázta, az elitek esetében 43%-ban, míg a szimbolikus modell a variancia csupán 11%-ára adott magyarázatot a közvélemény és 32%-ot az elitek esetében.

Az EU megítélése tehát valóban elsősorban utilitarista szempontok mentén történik Magyarországon, s ez az eredmény illeszkedik abba a gondolatmenetbe, amelyet McLaren (2006) fogalmazott meg az újonnan csatlakozott országok

individuálisabb jellegű utilitarizmusával kapcsolatban. Emellett az eredmények a Hooghe és Marks (2004, 2005) által javasolt identitásalapú megközelítések jelentőségét valamelyest megkérdőjelezzik. Ugyan más európai országokkal összevetve, és az EU megítéléséhez képest az Európához való kötődés szintje magasabb, de ez kevésbé határozza meg az EU-hoz való viszonyulást, mint az utilitarista szempontok. Ilyen módon szimbolikus alapú, kemény értelemben vett euroszkepticizmusról kevésbé lehet beszélni, de a szimbolikus megközelítése a kérdéskörnek sem annyira jellemző. Mindezt nemcsak a kvantitatív, de a kvalitatív elemzések eredményei is alátámasztják.

A kérdéskör egy másik jelentős aspektusa, amely a survey adatok mellett a mélyinterjúk során is hangsúlyosan előkerült, az a téma belpolitikai beágyazottsága. A kvantitatív elemzések során a politikai ideológiai önbesorolás hatása az ország gazdasági és politikai helyzetének megítélésével együtt vizsgálva megszűnt. Ennek hátterében az állhat, hogy a jobb-bal önbesorolás szoros összefüggésben áll az intézményesült politika és a pártok, a kormány támogatásával, amely meghatározza, hogy hogyan vélekedik valaki a jelenlegi magyarországi gazdasági és politikai helyzetről. Úgy tűnik tehát, hogy Inglehart (1990) elmélete, amely szerint az európai integráció projektjének pozitív megítéléséhez a nemzetközileg és a posztmaterialista értékek iránt nyitottabb baloldali beállítottság kedvez, nem teljesül, a politikai ideológia inkább kötődik az intézményesült politikához Magyarországon, mint általános értékekhez. A téma jelentős belpolitikai beágyazottsága pedig az Anderson által (1998) képviselt nézeteket támasztja alá, melyek szerint az EU-val kapcsolatos információ hiányában az emberek a belpolitikához és az intézményekhez való viszonyukat vetítik ki az EU-val kapcsolatos attitűdjeikben. Valamint a közép- és kelet-európai országok eddigi vizsgálatának logikájába is jól illeszkedik ez az eredmény, amennyiben meghatározó szerepe van a demokrácia és a piaci verseny megítélésének, és a gazdasági helyzet percepciójának az EU támogatottságában (pl. Cichowski 2000). Eddig számos elemzés ezen tényezők hatását a rendszerváltozás hatásaként értelmezte (ld. Cichowski 2000, Tucker-Pacek-Berinsky 2002), míg ebben az esetben, közel húsz évvel a rendszerváltozás után ez a logika megkérdőjelezhető, s inkább a politikai rendszerhez való viszony egy tágabb értelmezését valószínűsíti.

6.3. Az elitek és a közvélemény

Az utilitarista és az identitás alapú megközelítések mellett Hooghe és Marks a „political cueing” alapú magyarázatokat említi, amelyek esetében az elitek véleményformáló szerepén van a hangsúly, s ez az előbbi, a téma belpolitikai beágyazottságát hangsúlyozó megállapítások fényében fontos meghatározó tényezője a kérdéskörnek. Így az elitek véleményének és a közvéleménynek együttes vizsgálata nagy jelentőségű. Érdekes ebből a szempontból, hogy az elitek körében magasabb a kulturális, materiális és kognitív erőforrások szintje, a témával kapcsolatban tájékozottabbak és nagyobb a személyes érintettségük is, mint a közvélemény esetében. Mindezeknek megfelelően a következő hipotézist vizsgáltam:

H5. Az elitek EU-val, Európával szembeni attitűdje utilitaristább jellegű és kevésbé szimbolikus, mint a közvélemény esetében. Ugyanakkor ennek hátterében nem pusztán a kulturális és társadalmi erőforrásokkal való jobb ellátottság áll, az elit-tagságnak ezen túl is van hatása, amely a pozíciójukból, s ezáltal a témával kapcsolatos tájékozottságukból és a személyes érintettség magasabb fokából fakadhat.

Összességében, az Európai Unió megítélésének általános mutatói tekintetében az elitek körében nagyobb az EU elfogadottsága, mint a közvélemény körében. Mindez részben visszavezethető a kognitív mobilizációs kapacitások magasabb szintjére, de az érintettség és a kérdésre való nagyobb rálátás is állhat ennek hátterében. Az elemzések eredményeiből az látható, hogy az utilitarizmus hasonlóan magas arányú dominanciája mellett az elitek esetében a szimbolikus tényezők nagyobb hangsúlyt kaptak, mint a közvélemény esetében. Ilyen módon az 5. hipotézis nem teljesült, az eredmények inkább annak ellenkezőjét igazolják. Annak megítélésében, hogy az Európai Unió tagság előnyére vált-e Magyarországnak a survey adatok elemzésének tanulsága szerint az elittagságnak a kulturális erőforrásokon túl is van hatása.

Ezt a megállapítást támasztják alá a regressziós modellek eredményei mellett a klaszterelemzés eredményei is, amennyiben az elitek mind az EU-val kapcsolatban legpozitívabb véleményeket megfogalmazó *euro-optimisták*, mind a kognitív mobilizációs kapacitások szempontjából hozzájuk legközelebb álló *pragmatikus*

támogatók csoportjához képest is pozitívabban állnak az Európai Unióhoz. Ez alapján a hipotézis második része igazoltnak mondható.

Ha azonban az EU támogatottsága helyett az európai kötődést vizsgáljuk, akkor az elittagságnak nincs megkülönböztető szerepe, az európai kötődés esetében az elit és a közvélemény közelebb áll egymáshoz. Ez arra enged következtetni, hogy az elittagságnak a puha értelemben vett euroszkepticizmus esetében van jelentősége, s a kemény euroszkepticizmus esetében ennek nincs megkülönböztető szerepe.

A közvélemény esetében ugyanakkor a szimbolikus és utilitarista megközelítések mentén az Európai Unióhoz való viszony számos mintázata rajzolódik ki. Kemény euroszkepticizmusról, a szimbolikus kötődés hiányáról a közvélemény 14%-a esetében lehet beszélni, míg puha értelemben vett euroszkeptikusnak a lakosság 29%-a tekinthető. Az előbbi csoportot, az *el nem kötelezett szociális biztonság-pártiakat* jellemzően az különbözteti meg, hogy legszívesebben ők említették az EU fő céljaként a szociális biztonság megteremtését, ezen túl a szimbolikus elköteleződés hiánya jellemzi őket. Az utóbbi csoport, a *szimbolikusán kötődő elégedetlenek* alkotják a közvélemény legnagyobb csoportját. Az utilitarista szempontok mentén ők fogalmazzák meg a leginkább negatív véleményeket, míg ők kötődnek legerősebben Magyarországhoz és Európához is. E két csoport mellett az *euro-optimisták* csoportja (24%) viszonyul a legpozitívabban az Európai Unióhoz, mind az utilitarista, mind a szimbolikus tényezők tekintetében. A kognitív mobilizációs kapacitásokkal leginkább ellátott csoport, a *pragmatikus támogatók* (22%) ugyanakkor nem bizonyultak ennyire pozitívnak az EU-val kapcsolatban. Ők vegyesen fogalmaznak meg pozitív és negatív véleményeket, ugyanakkor az ő esetükben lehet leginkább feltételezni, hogy valóban átgondolt véleményről és nem pusztán attitűdről adnak számot. A politika iránti érdeklődésüket és a médiaközelséget figyelembe véve ez a csoport tekinthető Devine (1970) értelmezésében a politikai elitek körében folyó nyilvános diskurzus „figyelő közönségének”. E csoporttal ellentétben az EU-val kapcsolatos viszony tekintetében a közvélemény 11,5%-a tekinthető vélemény nélkülinek. A vélemény nélküliség pedig mind a survey eredmények, mind a mélyinterjúk alapján az utilitarizmusához szükséges tájékozottság hiányában a szimbolikus viszonyulást erősíti. Ugyanakkor a tényleges vélemény nélküliség mellett a közvélemény esetében számos jel mutat arra, hogy az Európai Unió kérdéskörében nem lehet megalapozott, differenciált véleményekről beszélni, inkább egyfajta attitűdöt tükröznek a válaszok – ez alól kivétel lehet a *pragmatikus támogatók* csoportja.

Az Európai Unióhoz való szimbolikus viszonyulás tehát a kérdéskörben véleményt nyilvánítani nem tudók, illetve az elitek esetében van hangsúlyosabban jelen. A közvélemény nagyobbik részére azonban a kérdéshez való utilitarista hozzáállás a jellemzőbb, sőt, a mélyinterjúk tanulság alapján a szimbolikus diskurzusokat az emberek számos esetben kerülik, akár ezen szándékukat explicitté téve is. A szimbolikus értékek kialakulásában és az ezeken alapuló érvelés elkerülésének hátterében a politikából való általános kiábrándultság húzódhat meg, s aki teheti, és rendelkezik valamilyen tájékozottsággal az Európai Unió kérdéskörével kapcsolatban, inkább utilitarista narratívába helyezi azt el. A szimbolikus narratívák kerülése és a politikai kiábrándulás az Európai Unió megítélésének szűkebb kérdéskörén túl is érvényesnek tűnik.

A közvélemény heterogenitása mellett a kutatásban szereplő elitcsoportok között is számos mutató esetében mérhető jelentős különbség. A gazdasági elit általában versenyképesebb Európai Uniót támogatna, és kevésbé bízik az intézményekben, mint a politikai elit, ugyanakkor körükben a képviseltség érzése magasabb, ráadásul egy Európai Unió hadsereget is inkább támogatnának, mint a parlamenti képviselők. Mindez visszavezethető arra, hogy az alacsony elemszámú gazdasági elitet tartalmazó alminta nagy része a nemzetközileg jobban beágyazott multinacionális vállalatok, vagy nemzetközi illetőséggel is rendelkező magyar vállalatok felsővezetői közül kerültek ki. Hozzájuk képest a parlamenti képviselők körében valóban erősebb a helyi és nemzeti beágyazottság, valamint a politikai intézményekkel szembeni bizalom, és egyéb, politikai képviseletet érintő mutató is más kontextusban merül fel közvetlen érintettségükből kifolyólag.

Mellékletek

7. Európa és az Európai Unió – ahogy az emberek látják

Mélyinterjúk elemzése

7.1. A kvalitatív kutatás háttere és szükségessége

Sokan vizsgálták az elitek szerepét az európai integrációs folyamatban, több elemzés is vállalkozott azok vezető szerepének bemutatására, illetve az elit és a közvélemény összehasonlítására. Az információs deficit és a közvélemény körében jelen levő szűkösebb materiális, kulturális és társadalmi erőforrások okán az EU-val kapcsolatos közvélemény kérdőíves módszerrel történő vizsgálata kapcsán felmerülhet, hogy a kérdésekre adott válasz nem feltétlenül kialakult véleményt, hanem sokkal inkább egyfajta attitűdöt, pozitív vagy negatív hozzáállást tükröz. A kapott válaszokat tényleges véleményként elfogadni elsősorban az elitek esetében célszerű, amennyiben körükben a téma iránti érdeklődés és az informáltság szintje magasabb.

Mivel a kutatás tárgya, az EU megítélése és az európai identitás új témának számít a hazai közvélemény körében – amelyről korábbi kutatások bebizonyították, hogy az emberek nem rendelkeznek elegendő információval, s gyakran nem is igazán érdekli őket a téma –, szükségesnek látszik a kvantitatív elemzés kvalitatív jellegű információkkal való kiegészítése azért, hogy a statisztikai elemzések eredményei megfelelő kontextusba kerülhessenek. Tehát ez az utolsóként bemutatott kutatási fázis a módszertani trianguláció jegyében az eredmények érvényességének növelése érdekében készült (Patton 1990, p. 197). Ahogy Earl Babbie is hangsúlyozza „a terepkutatás különösen jól használható az attitűdök és magatartások finom árnyalatainak tanulmányozására és folyamatok időbeli lefolyásának vizsgálatára. Ez az oka annak, hogy a módszer legfőbb erőssége abban rejlik, hogy kivételes mélységű megértést tesz lehetővé. Más módszereket gyakran ér a vád, hogy „felületesek”, a terepkutatást szinte soha” (Babbie 2008, p.344).

Ez a kutatási fázis mélyinterjúk formájában valósult meg azzal a céllal, hogy feltárjam, **mit jelentenek ténylegesen a kutatás alapfogalmai (Európa, EU, európaiság, stb.) a közvélemény számára, mi azok valóságos tartalma, hogyan**

fogalmazzák meg azokat, és mennyire tesznek köztük különbséget. Ezen kutatási fázis további célja a dolgozat fő kérdéskörének körüljárása, annak vizsgálata, hogy az emberek viszonya az EU-hoz szimbolikus, vagy utilitarista jellegű-e, s ezek milyen logikában és gondolatmenetben jelennek meg. Céлом tehát egy szélesebb körű célcsoport véleményének, az EU-val kapcsolatos gondolkodásmechanizmusainak feltárása.

7.2. Korábbi kvalitatív kutatások az EU-val, Európával kapcsolatban

Egy, az EU-percepció, európaiság témakörében az Eurobarometer keretén belül végzett kvalitatív kutatás szerint (Optem 2001⁵⁰) a tájékozottság szintje az EU történetéről, intézményeiről, politikáiról változó, és meglehetősen rossz, a megkérdezettek egy része nem találja magát kellően informáltnak, másik részük azonban, éppen az információ elvontsága és a kérdéskör távolisága miatt közömbösnek vallja magát. Nagyon sokan látnak az EU-ban pusztán egy kiterjedt, alulteljesítő bürokratikus intézményrendszert, amely ráadásul veszélyezteti a magukat fejlettebbnek tartók társadalmi vívmányait is. Ezzel szemben az EU-t pozitívan látják a kisméretű és fejletlenebb országok állampolgárai, akik számára az EU az érvényesülés, a fejlődés lehetőségét jelenti.

Az EU-ra általában gazdasági entitásként tekintenek, amely olyan nagyhatalmakkal képes felvenni a versenyt, mint az USA vagy Japán, ugyanakkor kulturálisan, politikailag nem látják egységesnek. Európát a gazdasági egység mellett a közös földrajzi, kulturális, történelmi és politikai gyökök mentén azonosítják. Érdekesség, hogy a 2004. előtt csatlakozott 15 tagállam esetében Európa és az EU általában szinonim fogalomként jelenik meg. Általában elmondható az eredmények alapján az is, hogy európai identitással, erős odatartozás-érzéssel a fejlettebbek, a kis tagállamok és a csatlakozásra várók rendelkeznek, azok, akik előnyöket remélnek az EU-tól.

Ezen fókuszcsoporthoz vizsgálat eredményei alapján a magyarok 2001-ben is erős európai tudattal rendelkeztek, nem volt bennük kisebbségi érzés, Európát földrajzi,

⁵⁰ A kutatás az Európai Bizottság kérésére készült az Optem koordinálásával 2001-ben a 15 tagállam és 8 csatlakozó állam (az eredeti 10 kivéve Málta és Litvánia), valamint Románia bevonásával. A kutatás országokként 4 fókuszcsoporthoz beszélgetésből állt.

történelmi és kulturális egységként definiálták. Ugyanakkor az EU témaköre Magyarország csatlakozása kapcsán félelmekkel és reményekkel vegyes érzelmekkel jelent meg a köztudatban, melyre elsősorban mint gazdasági és politikai jellegű szerveződésre tekintettek.

Egy másik kvalitatív jellegű kutatásból képet kaphatunk arról is, hogy milyen témák kerülnek elő, amikor az emberek az EU-ról beszélgetnek. A következő megállapítások egy deliberatív közvéleménykutatás⁵¹ kiscsoportos beszélgetésein alapulnak, mely kiscsoportok annyiban különböztek egy hagyományos fókuszcsoportos kutatástól, hogy a szabadabb moderálási elvek értelmében nem volt kötelező moderátori vezérfonal használata, így ez a szituáció inkább kedvez a résztvevők szabad asszociációinak, s jobban tükrözi azt, mi jut az emberek eszébe spontán módon anélkül, hogy bizonyos témákat a moderátor erőltetetten szóba hozott volna.

Ezen kiscsoportos beszélgetések elemzéséből kiderül (Göncz 2009), hogy az EU-ra a résztvevők általában úgy hivatkoztak, mint „ők”, ami egy „nálunk” Magyarországnál gazdagabb, fejlettebb EU-ra vonatkozott a belső különbségek figyelembevétele nélkül. Néhány esetben a „mi” megjelölés az újonnan csatlakozott tagországokra vonatkozott. Az EU-val kapcsolatban leggyakrabban az EU-s támogatások kerültek elő a „hová tűnnek el ezek a pénzek?” kérdéskör kontextusában. Általában a résztvevők elégedetlenek voltak az EU-s támogatások felhasználásával, azok hatékonyságával, és úgy érezték, nem a legfontosabb problémákra koncentrálnak. További fontos altéma volt a beszélgetések során Magyarország elmaradottsága a jövedelmet és az életszínvonalat tekintve az EU más országaihoz képest.

Magyarország csatlakozását általában pozitívan, de legalábbis szükséges lépésnek ítélték meg. Említették, hogy az EU-s tagság előnyeivel azok az országok tudnak élni, amelyek felkészültek a csatlakozásra, amit Magyarország nem tett meg, valamint, hogy bizonyos csoportok (fiatalok, tanultabbak) jobban tudnak élni az EU-adta lehetőségekkel, mint mások. Az EU-tagsággal kapcsolatban néhány esetben megfogalmazódott, hogy az EU-nak Magyarországra csak piacszerzési szempontok miatt volt szüksége.

⁵¹ A deliberatív közvélemény-kutatás 2008 nyarán zajlott Kaposvár kistérségben, 108 résztvevője volt a hétvégének, a három, egyesével másfél órás kiscsoportos beszélgetés közül egynek volt a témája az EU, s ezt egy szakértővel lefolytatott plenáris ülés követte, ahol a résztvevők kérdéseire válaszoltak. A deliberatív közvélemény-kutatás módszertanáról ld. bővebben: <http://cdd.stanford.edu> (Center for Deliberative Democracy)

Az európai integrációnak mind az intergovernmentalista, mind a föderatív megközelítése megjelent a beszélgetések során. Az intergovernmentalizmus, az államköziség hangsúlyozása elsősorban a gazdasági és egyéb különbségek kapcsán jött elő, amikor arról volt szó, hogy az ügyekkel azon a szinten kellene foglalkozni, ahol a leginkább értenek hozzá, s a beszélgetések alapján ez a szint az állam. Ez a megközelítés elveti az EU központi és „túlszabályozó” jellegét, s a döntéseket állami kézben tartaná. A föderatív jelleg a globalizáció káros hatásainak csökkentése és átfogó szociális normák felállítása kapcsán került elő, mely megközelítésben az adott kérdéskörök EU-s szintű szabályozást és lépéseket követelnek, s ez egyben megfelel az integráció neofunkcionalista megközelítésének. Mindkét esetben előfordult, hogy a családdal, mint szimbólummal érzékeltették az EU szerepét. Az első esetben az országok úgy jelentek meg, mint akik „már nem gyerekek”, a második esetben, pedig pont gyerek státuszukat hangsúlyozták a döntések meghozatalánál. Az EU-s szabályok, kvóták, standardok egyértelműen, mint Magyarország számára negatív és a szabad piaccal ellentétes folyamatok kerültek elő, elsősorban a mezőgazdaság területén.

Az EU mellett számos egyéb témakör is előkerült a beszélgetések során. Így felmerült a magyar politikai elitbe vetett bizalom hiánya, valamint az, hogy az emberek hozzáállása, gondolkodásmódja általában véve sem megfelelő. Ilyen módon mind a mást hibáztató és a megoldást kívülről váró, mind az egyéni felelősséget hangsúlyozó hozzáállások megfigyelhetők a problémával kapcsolatban gyakran egy domináns diskurzus keretében. A migráció, elvándorlás kapcsán az EU hol pozitív tartalommal, mint lehetőség jelenik meg, hol negatívan kerül elő. Ebben a megfogalmazásban a migráció a család és a hagyományok ellen hat, és a gyökereink elvesztéséhez vezet.

7.3. Módszertani megfontolások

A mélyinterjúk elkészítésének módszertanára vonatkozóan elsősorban Patton kvalitatív elemzésekkel foglalkozó műve irányadó számomra. Ebben nemcsak a módszer létjogosultságának és sajátosságainak elméleti alapjait mutatja be, hanem részletesen foglalkozik a kvalitatív kutatás különböző módszereivel is (Patton 1990). A mintavétel szempontjából a kvantitatív véletlenszerű mintavételi technikákkal szemben a kvalitatív módszerek esetében a céltudatos vagy tudatosan irányított, a kutatási

kérdésnek megfelelő mintavételi technikák alkalmazása ajánlott. A Patton által javasolt technikák közül én a „maximum variation” mintavétel logikáját követtem, amely a lehető legnagyobb változatosságot tűzi ki célul bizonyos előre meghatározott tulajdonságok mentén.

Jelen esetben a cél egy demográfiai szempontból minél vegyesebb minta elérése volt annak érdekében, hogy sokféle gondolkodási minta előkerüljön. A sokféleséget ebben az esetben a nemi hovatartozáson és a különböző korcsoportokon túl az iskolai végzettség, a budapesti, illetve nem budapesti lakóhely és a külföldi tapasztalatok megléte, illetve hiánya mentén próbáltam elérni. Korábbi kutatási eredmények alapján feltételeztem, hogy mindezek a tényezők érdemben befolyásolják, hogyan gondolkodik valaki a témában.

Patton ugyanakkor megemlíti, hogy a mintavételnek ez a módja kis minta esetében azzal a veszéllyel járhat, hogy mindenki máshogy áll a kérdéshez, máshogyan gondolkodik, és semmilyen használható kategorizáció, vagy tendencia nem körvonalazható az eredmények alapján (Patton 1990, p.172). Ez a megállapítása elvezet a kvalitatív mélyinterjúk következő problematikus pontjához, a minta-elemszámhoz. Az általam tanulmányozott szakirodalom erre vonatkozó ajánlása az, hogyha az interjúk információtartalma telítődik, azaz egy újabb interjú a témával kapcsolatban már nem hoz semmi újat az előzőekhez képest (Patton 1990, Seidman 2002, Mason 2005), akkor a kialakult minta-elemszám optimális, nem szükséges újabb interjúalanyok felkutatása. Mindezeket, illetve a mélyinterjúk kutatásomban elfoglalt helyét és szerepét figyelembe véve összesen 20 interjút készítettem. A mintavétel hólabdamódszerrel készült, az ismerősök ismerősi köréből kerültek ki a válaszadók olyan módon, hogy egy-egy ismerősöm csak egy-egy kezdőpontul szolgáljon a további esetleges torzítások elkerülése végett.

Az interjúalanyokkal az interjún találkoztam először, előtte telefonon egyeztetünk. Az interjúk helyszíne rendszerint a válaszadók otthona volt. Az egyeztetés során különösen figyeltem arra, hogy a beszélgetés helyét ne én nevezzem meg, biztosítandó, hogy az alanyok számára jól ismert, komfortos helyen beszélgethessünk. A válaszadók úgy szervezték a programjukat, hogy ne legyenek zavaró tényezők, azt az egy-másfél órát csak a beszélgetésnek szentelték, ám egy-egy telefon így is megszakította az interjúk menetét, de harmadik személy csak egyetlenegy esetben tűnt fel. Az interjún elhangzottakat diktafonon rögzítettem.

A kvalitatív mélyinterjú esetében, csakúgy, mint a kvantitatív adatgyűjtésnél vannak bizonyos etikai szabályok, amelyeket figyelembe kell venni. Egy kérdőív esetében nem nehéz az anonimitás megőrzése, míg a mélyinterjúk keretében, amely során személyesebb információk is elhangoznak, könnyebben beazonosítható az adatközlő. Ilyen módon a nevek titokban tartása, vagy helyettesítése az egyik legalapvetőbb tennivaló, ezen kívül az adatok, hangfelvételek diszkrét kezelése is rendkívül fontos, illetve az, hogy mindezen biztosító lépésekről a válaszadót előre tájékoztassuk. A szakirodalom arra is kitér az etikai kérdéseket illetően, hogy hasznos egyfajta „szerződést” kötni a válaszadóval, mely a felek feladatait és kötelezettségeit rögzíti, illetve előre tisztázni kell olyan kérdéseket, mint például mennyiben tekinti a kutató a válaszadó „tulajdonának” az elkészült interjút, annak átírt, esetleg már feldolgozott, elemzett változatát (Patton 1990, Seidman 2002, Mason 2005). Különböző kutatók ebbe a folyamatba más és más beleszólási jogot engedélyeznek az interjúalanyok számára. Ebben a kérdésben az én eljárásom egy felkérő levélre korlátozódott, amelyben leírtam a kutatás célját, az adatok felhasználásának és a személyes adatok védelmének módját. Ezen túlmenően „szerződés” kötése az én véleményem szerint inkább elriasztotta volna a válaszadókat, valamint az összegyűjtött információk jellege sem adott erre okot, a kutatás kérdései nem annyira személyes jellegűek, amit akár egy ismeretlennel ne beszélne meg az ember.

A mintavétel és az interjú elkészítésének módszertani megfontolásain túl a mélyinterjúk kutatások egyik legfontosabb állomása, amikor a kutató kialakítja az interjúk vezérfonalát⁵². Ez a vezérfonal egy jól megfogalmazott kutatási kérdésre épül a téma elméleti és empirikus tapasztalataiból kiindulva, biztosítja, hogy az interjúk összehasonlíthatók legyenek, s egyben a téma egy első tematizációját is jelenti a későbbi elemzés szempontjából. Jelen kutatás interjúinak vezérfonala is így került kialakításra, mely rugalmas keretet biztosított a beszélgetések számára.

A mélyinterjúk legfontosabb témakörei az alábbiak: Európa és az EU fogalma és jelentése, az ezekhez való személyes viszony, a magyarság és az európaiság egymással való kapcsolata és a személyes önmeghatározásban, identitásban elfoglalt helyük. A személyes EU-val és külfölddel kapcsolatos tapasztalatokra is rákérdeztem az absztraktabb témakörökről való gondolkodás megkönnyítésére. A vezérfonálnak a kutatás előtt volt különösen fontos szerepe abban, hogy meghatározzam a vizsgálni

⁵² Az interjúk vezérfonala a mellékletben olvasható.

kívánt témaköröket, mellyel egyúttal egy előzetes elméleti kategorizáció, tematizálás is létrejött. A továbbiakban azonban a kezdőblokk és a befejező kérdés kivételével a témakörök és kérdések interjúnként teljesen eltérő sorrendben kerültek elő, úgy, ahogyan a beszélgetés menete azt megkívánta – az interjúk ilyen módon való levezetése a szakirodalom alapján is indokolt (Héra-Ligeti 2005, p.154). A többszörös identitás mérésére szolgáló kezdő kérdés az interjúk többségénél nehézséget okozott, de ez nem is csoda, hiszen a szakirodalmi útmutatók alapján a demográfiai és személyes kérdéseket a beszélgetés végén ajánlatos megfogalmazni. Ugyanakkor erre azért volt szükség, hogy lássam, van-e spontán módon utalás az európaiságra, európai identításra. Ennek a kérdésnek a kiegészítésére vettem fel az első interjúk lebonyolítása után az utolsó kérdést, amely ismét előhossa a többszörös identitás problémakörét azért, hogy az európaiság, illetve a magyarság abban elfoglalt helyét megismerjem.

Az interjúk 2008 decembere és 2009 májusa közötti időszakban készültek. Egy részüknél, 2009 áprilisától rákérdeztem a júniusi Európa Parlamenti választásokon való részvételi szándékra is, és arra, hogy mit gondolnak erről a kérdésről. Ebben az időszakban küldték ki a kopogtatócédulákat, és tűnt fel a téma a nyilvános diskurzusokban. Ezt megelőzően egy interjú során sem merült fel spontán módon ez a téma, de az adott körülményekre való tekintettel úgy értékeltem, rá lehet kérdezni. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a pécsi interjúk esetében a Pécs Kulturális Főváros projektről való vélemény is hangsúlyosabban jelent meg, noha ez más városokban készült interjúk során is spontán módon előkerült.

A tervezettel ellentétben az interjúalanyok tudták, hogy az EU-ról, Európáról lesz szó. Ez egyrészt elengedhetetlen volt, hiszen ismerősön keresztül történt a megkeresés és az interjúalany felkérése, ugyanakkor általában nem befolyásolta magát az interjút, sőt, az interjúalanyoknak annak ellenére is nehézséget okozott az EU-ról és Európáról beszélni, hogy előre tudták, mi lesz a beszélgetés témája, másként fogalmazva: ez a körülmény sem készítette őket arra, hogy előre átgondolják a témát. Egyetlen esetben fordult elő, hogy a válaszadó láthatóan készült az interjúra, és átnézte az EU történetét. Tekintettel azonban arra, hogy elsősorban nem az ezzel kapcsolatos informáltságára voltam kíváncsi, a helyzet könnyen kezelhetőnek bizonyult, az alany felkészültsége nem okozott torzító hatásokat.

Az interjúk egy-másfél óra hosszúságúak voltak, többségüknél a tervezett témaköröket egy óra alatt átbeszéltük, csak néhány esetben volt hosszabb, vagy rövidebb. Egy esetben a beszélgetés a válaszadó gazdag mondanivalója következtében

rendkívül hosszúra nyúlt, egy másik alkalommal azonban félóra alatt befejeződött, olyannyira nem volt a sarkos és pozitív véleményén túl részleteznivalója az illetőnek.

Az interjúk feldolgozásában elsősorban az elhangzottak tartalmi elemzése szolgálja a jelen kutatás céljait. A szövegek kódolása és a különböző kategóriák létrehozása során alapvetően az elhangzottakból indultam ki, kevésbé támaszkodtam a téma elméleti irodalmára, mivel ez a kutatási fázis nem leíró, hanem feltáró jellegű (Mason 2005, p. 146). Mindezek értelmében az interjúszövegek kereszt-szekcionális elemzése során létrejövő főbb tartalmi összefüggések kerülnek a továbbiakban bemutatásra. Először a válaszadók által használt EU és Európa fogalmak jelentéseit, majd a téma kifejtésekor használt *metanarratívákat*.⁵³ mutatom be. Egy személy esetében több metanarratíva is megjelenhet. Ilyen módon a következő elemzésben mind a kereszt-szekcionális, mind az egyéni szintű elemzés megtalálható, utóbbi esetében a fő cél annak megállapítása, hogy mely metanarratívák jelennek meg együtt. A fogalmi háló és a metanarratívák esetében azt is tárgyalom, hogy ezek mennyiben rendeződnek egy utilitarista vagy szimbolikus logika köré.

Míg a metanarratívák és a fogalmi háló elemzése feltáró jellegű, és induktív módon alakult ki a válaszadók diskurzusai alapján, addig az EU-hoz, Európához való viszony utilitarista, illetve szimbolikus jellege elsősorban a disszertáció fő hipotézisének igazolására hivatott. Ilyen módon az elemzés ezen része inkább deduktív jellegű, a viszony jellegének utilitarista, illetve szimbolikus jellege elméleti megállapítások alapján kerül meghatározásra. A korábban ismertetett elméleti megfontolások alapján a továbbiakban az utilitarista logika jelének tekintem azt, ha egy diskurzus érvek és ellenérvek, előnyök és hátrányok mérlegelésére épül, valamint, ha a tárgyalt kérdéskör és okfejtés gazdasági jellegű. Szimbolikusnak tekintek egy diskurzust, ha a gondolatmenet vezérfonala a kultúrával, a történelemmel, bizonyos eszmékkel, értékekkel vagy a magyarsággal kapcsolatos. A fogalmi háló és a metanarratívák jellege mellett az identitás, az EU-hoz, Európához való kötődés, és ezek magyarsághoz való viszonya is elemzésre kerül azért, hogy a dolgozat európai identitással foglalkozó, kvantitatív elemzésre épülő eredményeinek is legyen egy kvalitatív megközelítésre épülő kontrollja.

⁵³ A metanarratívák azok a szélesebb értelemben vett narratívák vagy diskurzusok, amelyeken keresztül az egyén jelentést ad a környezetében történő eseményeknek, s amely egyfajta keretet biztosít ezek értelmezéséhez. (Tóth 2006, Pahl 1995)

Érdemes megemlíteni, hogy a rendelkezésre álló mélyinterjúk más szempontok mellett is elemzésre kerülhettek volna, s a jelen elemzési megközelítést a területi korlátok és a kutatási kérdés figyelembevételével alakítottam ki. Ugyanakkor a mélyinterjúkon elhangzottak alapján további érdekes vizsgálat alapja lehetne az EU-hoz való viszony aktív/passzív jellege, az EU különböző megszemélyesítései és az azzal kapcsolatban használt nyelvi eszközök. Továbbá az, hogy az EU-hoz való viszony milyen narratívában jelenik meg, mely személyes névmás (én/mi/ők) használata dominál, továbbá a megjelenő ellentmondások, illetve a különböző magyarság narratívák feltérképezése is további, részletesebb elemzésre adhat lehetőséget.

Maga a téma nagy kihívások elé állította még a beszédes, vagy tájékozottabb interjúalanyokat is, és láthatóan nehéz volt az EU-ról, Európáról beszélniük. Több esetben tapasztaltam azt, hogy a megkérdezettek korábban nem gondolkodtak az érintett témakörökön, így ott helyben alakítják ki véleményüket, s úgy éreztem, sokan hezitáltak véleményük megfogalmazásában, mely bizonytalanságot jól szemléltetnek a következő interjúrészletek is:

„Hát nem tudom, igazából nem gondolkoztam ezeken a dolgokon soha... És azért nem, mert én nem látom az Uniót.” (50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

„Hát nem tudom hirtelen, hogy az EU-ban kik vannak, úgy annyira... De biztos, hogy jobban irányítják ezt az egészet, mint Magyarországot... Nem tudom, kicsit segítség, mert nem biztos, hogy jó, amit én így mondogatok, de... de...” (62 éves nő, középiskola, járt már külföldön)

„[EU] Hát, nekem azt jelenti, hogy része kéne lenni egy nagy csoportnak, vagy nem csoport ez, hanem, nem tudom, hogy most mit mondjak erre, hogy mi az, ami most eszembe jut róla. Én örülök neki, hogy ma már Magyarország is tagja az Európai Uniónak.” (25 éves férfi, gimnázium, Európán belül sokat utazott)

Általában elmondható, hogy minden interjúalany esetében volt egy téma, amiről kifejezetten szeretett beszélni, ami érdekelte, s ez hamar ki is derült, anélkül, hogy ezt külön megfogalmazta volna. Ilyen módon, amikor megakadt a beszélgetés az EU/Európa-témakör valamely pontján, általában ehhez a témakörhöz tértek vissza. Ilyen módon lehetőség lenne annak vizsgálatára is, hogy az EU-val kapcsolatos vélemények hiányában milyen diskurzust alkalmaztak a válaszadók, mely diskurzus minden válaszadó esetében más és más. Ezért ebben a fejezetben elsősorban az Európával és Európai Unióval kapcsolatos fogalmi tartalmakra és diskurzusokra koncentrálok, és nem elemzem a vélemények hiányát, illetve a helyettesítő diskurzusokat. Azt azonban

érdemes előrebocsátani, hogy az interjúk legfontosabb tapasztalata az, hogy az embereknek sokszor nincs kialakult véleményük a témában.

7.4. Az Európai Unió és Európa fogalmai

Nem sok kutatás foglalkozott azzal, hogy valójában Európa és az Európai Unió fogalmai között hogyan tesznek különbséget az emberek, milyen értelemben használják azokat, van-e, s ha igen, milyen tartalmú az átfedés köztük, illetve milyen a viszony, milyen a kötődés jellege egyikhez és másikhoz (pl. Janssen 1991, Optem 2001). Ezért az itt tárgyalt mélyinterjúk egyik célja e fogalmi háló feltárása azzal az előzetes feltevessel, hogy az emberek inkább fogalmaznak meg szimbolikus jellegű, a közös történelemre, kultúrára visszavezethető véleményeket Európával kapcsolatban, míg az EU-hoz való viszony utilitaristább, pragmatikus jellegű. Ezt az előzetes feltevést az Optem (2001) fókuszcsoportos kutatás eredményei alapján alakítottam ki. Továbbá azt is feltételezem, hogy, mivel az EU-val kapcsolatos vélemények kialakításához szükségesek bizonyos kognitív mobilizációs kapacitások (pl. Inglehart 1970), érdeklődés és informálódás, ebben a témában nehezebben fogalmaznak meg gondolatokat, míg Európával kapcsolatban a szimbolikus értékek mentén akadálymentesebb lesz az artikuláció folyamata.

Előzetes várakozásaimmal ellentétben az interjúk során azt tapasztaltam, hogy a szimbolikus narratíváktól inkább tartózkodnak, és a témakör megközelítése pragmatikus jegyeket hordoz akkor is, ha Európáról van szó. Ugyan számos esetben használják szinonimaként Európa és az Európai Unió fogalmát, ha azonban konkrétan rákérdezünk, megfogalmaznak különbségeket is, ám ezzel kapcsolatban is tanúja lehettem ellentmondásos diskurzusok kirajzolódásának. Az első interjúrészlet a két fogalom egyértelmű megfeleltetésére példa, míg a másodikban a kettő között egyértelmű különbség rajzolódik ki:

„Igazándiból én ezt a kettőt egynek gondolom. Ez Európa, Európai Unió már majdnem egy... Mert még nem minden ország csatlakozott igazából. Még egy-két ország úgy hiányzik, de szerintem most már annyira nincs, hogy nem segítjük egymást. Én úgy érzékelem, hogy most mindenki próbál mindenkin segíteni. Most akinek igazán nincs szüksége segítségre, az Oroszország, Kína és Japán szerintem.” (41 éves nő, 8 általános, keveset utazott)⁵⁴

⁵⁴ Az interjúalanyok demográfiai és egyéb jellemzőit bemutató tábla a mellékletben található.

„Az én olvasatomban Európa és az Unió az már egy és ugyanaz. Ez lehet, hogy nem jó, mert ugye vannak Svájc, meg... mert a mi szakmánkban Svájc is közelít az uniós intézkedések... Svájc is mintha uniós ország lenne, úgy tűnik. Na most Európa meg az Európai Unió. Bennem a globalizáció az unió, a nemzeti sokszínűség, tehát az európai sokszínűség az az európai országok. Bennem így van. Így van.” (56 éves nő, egyetem, utazott a volt szocialista országokba)

A két fogalom kontextusában az EU gyakran jelenik meg gazdasági szervezetként, amelynek van közös célja, közös ügyei, s létezésének van kezdete, valakik mesterségesen „létrehozták”, míg Európa földrajzi fogalomként, különálló országok halmazaként, illetve ennek következtében kulturálisan sokszínű és vegyes entitásként jelenik meg, amely természeténél fogva mindig is létezett. Az EU egyfajta egységként jelenik meg, míg Európa szétदारaboltságában színes.

„Hát, az Unió, az egy gazdasági szövetség akárhogy is vesszük, tehát ott közös piac keresztelődött át, vagy nőtte ki magát Európai Unióvá, és nem is maradt más, Európa a színes államoknak a szövetsége, több ország, eddig is volt, francia, német, angol, svájci akármilyen emberek, ahol mások a szokások, más a kultúra, aszerint élnek, miközben meg gazdaságilag össze vannak kötve. Az Európa az egy ilyen színesebb része, az Unió meg a gazdasági összekötődést jelentheti.” (58 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

„Az Európa azért egy földrész. Rengeteg országgal. Az EU az meg valamihez kötötték ennek a kezdetét... vagyis nem is hogy kötötték, de valahonnan elkezdődött, ez nem a kezdet kezdetétől fogva akaródzott ez az összefogás... egy... egy egység.. nyilván voltak fejlődési szintek, amiből kijött ez. Tehát én azért azt gondolom, hogy ez más. Hát nem is tudnám ezt most hogy jellemezni... Azért számomra az Európa egy sokkal gazdagabb... jelentéssel bír, mint maga az EU... Merthogy színes. Én úgy érzem, hogy színesebb. Tehát mindenki megvan a saját maga kis... kis országában,... jó, lehet, hogy ez most egy kicsit félreérthető, de... de... de ez a próbáljunk meg egyesülni és úgy érzem, hogy ebbe már sok minden elveszett... Így országok szintjén. De ez is attól függ, hogy melyik ország mennyire képviseli saját magát... Nekem ez most két külön... két külön csoportra tudnám bontani. Tehát az Európát... az én számomra egy sokkal nagyobb terület, mint most az EU. Jó, 27 tagország, de ugye ebből 16 aki még nem vette be az eurót. Vagy fordítva. De én úgy érzem, hogy ez... szóval... hogy ez kezdve... kezdünk a nagy Európa területéhez közeledni. De én még mindig úgy érzem, hogy ez egy kicsit másabb... ” (31 éves férfi, egyetem, utazott Európán kívülre is)

Az is érdekes, hogy az EU és Európa lehatárolásában megjelenik az EU-nak ez az exkluzív, gazdasági fejlettséghez kötött jellege is, amely inkább a nyugati részéhez kapcsolható:

„Hát Európa nekem az a földrajzi Európa. Az oroszokat már nem sorolom bele, pedig tudjuk, hogy egy része még ide tartozik. De nem is Ázsia, az oroszok nekem oroszok. Az más. Az EU meg... az EU meg nekem inkább a nyugati részét jelenti Európának... És a skandinávok sem EU, ők skandinávok... de ők úgy... mert ugye ott voltam, hogy ők úgy is gondolkodnak magukról, hogy ők skandinávok. Hiába a svédek EU-tagok a norvégok

nem, a pénzüket meg nem tudom, hogy tartották meg, ők skandinávok, szóval teljesen mindegy. Mert amikor mi kint voltunk, mi még nem voltunk EU tagok s nem tudom ők mióta voltak EU tagok, de ez teljesen mindegy, mert ez nem számított. Mert amikor volt ez a három skandináv ország, és az egyikbe beléptünk, ott már azt csináltál, amit akartál. És nem számítottak a határok, hiába van az, hogy Norvégia nem EU, ott attól még nem volt sorompó, meg semmi, ugyanúgy volt, mint az EU-n belül. Csak amikor beléptél, akkor ott nagyon szigorúan megkérdezték, hogy mit akarok, mennyi pénzem van, és mennyi ideig maradok, és hova megyek. De ha már bent voltunk, már nem érdekelte őket. Ők skandinávok. Az oroszok meg oroszok.” (27 éves nő, egyetem, sok helyre utazott Európán belül)

Ahogy azt ez az interjúrészlet is mutatja, Európa olykor országai vonatkozásában, de számos említésben régiói vonatkozásában jelenik meg. A fenti eset a skandináv országokat emeli ki, de emellett a közép-európai régióra, illetve a Balkánra is vannak utalások. Érdekes módon ebben az esetben a skandináv régió és az EU határa nem esik egybe Norvégia példája kapcsán, mivel azonban Európa fejlettebb feléhez tartozik, ez a válaszadót nem zavarja. Ezenkívül Svájc került elő hasonló kontextusban.

7.4.1. Európa jelentései

Az interjúk során tehát Európa gyakran jelenik meg földrajzi fogalomként, s mint kontinens gyakran hasonlítják össze más kontinensekkel, melyek elsősorban az USA, illetve Ázsia. USA-val kapcsolatban érdemes említést tenni arról, hogy ez az interjúk egy részében mint Európával, EU-val szembeni ellenpont szerepel, gazdasági versenytárs, melyhez képest definiálják az európaiságot, más értelemben mintaként jelenik meg, amely az Európai Egyesült Államok létrehozásának gondolatához kapcsolódik.

„Így szó szerint Európa, vagy földrajzilag gondolok Európára, nem közigazgatásilag.” (35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

„Ez így nem, ez csak földrajzilag lényeges szerintem. Ilyen állam vagy... ilyen nincs szerintem, hogy Európa. Országok vannak akár határok nélkül, de nemcsak országok, hanem nemzetiségek, népcsoportok vannak. De ilyen, hogy európai népcsoport ilyen nincs szerintem, ilyen nem létezik. Európára csak földrajzilag tudok gondolni. Ilyen, hogy európai tradíció, az is csak egy gyűjtőfogalom, az európai tradíciót is sok európai népcsoportra lehet szétbontani. Igazából ez egy gyűjtő halmaz.” (35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

„Nem, én kifejezetten csak a békés egymás mellett élés híve vagyok. Hogy én nyugodtan éljek a szlovákok mellett, nyugodtan elmehessek, mit tudom én Ausztriába,

Németországba, Angliába... ha én oda bemegyek, és meghallják, hogy magyarul beszélek, ne érjen emiatt atrocitás. Ennyit képzelek ez az európai tagságról. Nem uniós tagságról, csak Európához tartozásról. Ennyit képzelek el. Olyant, mint együtt haladni, együtt menni, mit kéne változtatni... példák mutatják, a nagypolitikában, nem tudták igazán megvalósítani, azt... hogy ez az Európa egy nyomon, egy hangon működjön. Nagyon messze állnak Amerikától. Nagyon messze állnak Amerikától ...a...Amerikának egy államfője van. Európában, az nem egységes... Ahány ország, annyi államfő, és annyi akarat. És amíg ez így van, az addig mindig ütközni fog. Mert egyiknek ez, másiknak az. Ez a válaszom arra, hogy... mit kéne tenni, vagy hogyan kéne. Hogy akkor lenne egységes Európa, ha nem lennének határok, és akkor európai elnök lenne.” (50-59 éves férfi, ipari iskola, nem utazik)

Megjelenik az a kérdés is, hogy miért más USA és az EU esete, milyen akadályai lehetnek egy Európai Egyesült Államok létrejöttének, s ez ebben a kontextusban nem feltétlenül hátrányként jelenik meg. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy egy gondolatmeneten belül hol Európáról, hol az EU-ról beszélnek.

„Hát, az európai kultúrára szokták így mondani. De az Unió azért nem fog leginkább versenyezni, tehát az, amire annak idején gondoltak, hogy majd egy jó nagy vetélytársa lesz az Egyesült Államoknak, mert hogy, most van 25 ország, és beszélnek 20 féle nyelven, tehát hiába minden nyelv közös, ha igazából 3 nyelv közös, és ha a három közül nem beszéli valamelyiket, akkor jól elvan otthon, de igazából nem ..., és ilyen szempontból aztán nehéz is úgy összehozni a dolgokat, ...és szerintem ez az egyik nehézsége is, és ezért nem is lesz soha olyan, mint, és szerintem ne is legyen egyébként, hogy mások a hagyományok, más nyelven beszélnek. Itt állatkínzás, ott nemzeti ünnep, ott az állatkínzás, itt ez nemzeti ünnep. Nehéz. De, Európa inkább, így értem, hogy ez megmarad ilyen különböző országoknak a szintjén, és az is nagyon jó, hogy azok a kultúrák is megmaradnak, amik voltak, mert ha minden egyforma, akkor...” (58 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

Európa „mássága” nemzetközi összehasonlításban értékeket, életmódot, az életszínvonalat hangsúlyozva jelenik meg sok esetben:

„Én azt tapasztaltam, és akkor kezdem, hogy az európai ember azért szorgalmas. Tudása van, a tudásából adódóan van egy kis lustasága. Tehát ha gondolkozni kell, akkor inkább gondolkozik és utána fog bele a dolgokba, hogy egy kicsit leegyszerűsítse. Egyetem után egy évvel nekem lehetőségem volt, hogy elmenjek Dél-Amerikába egy Paraguay- Argentína – Brazília, egy ilyen három országot körülvevő kis körútra, és ott nagyon sok emberrel találkoztam és hát... én úgy mentem ki, hogy a harmadik világ szegényei. És hát nem is maradt ez el. Ugye a Sao Paolo-i repülőtérre megérkeztünk, két óra volt, két és fél óra volt, amíg a városközpontba beértünk és ennek az útnak, ez is egy fél óra, azzal telt el, hogy egy nyomornegyeden keresztül mentünk át, tehát egy hatalmas nagy szegénység volt. És ennek a szegénységnek.. itt is, amit mondtam, hogy más a viselkedés, más a kultúra, más a gondolkodásmód, nagyban közrejátszanak abban, hogy a Dél- Amerikai emberek azért ..azért ők egy lustább népség. Ők nagyon szeretnek... ezekhez a régi gyökerekhez, nomád, ugye kertészkedek, kapirgálok és inkább táncolgotok énekelgetek, dobolok... valahogy ez a kultúrkör ami a nagy

átlagban... És akkor van egy hát... mondhatni, hogy a demográfiai népesség 80-85-90 %-át teszik ki. És akkor van az a felső – van egy hatalmas ugrás – egy felső 10 %, akik viszont életkörülményeikben egy nagyon nagy választóvonalal felettük vannak. És ők azok az ügyvédek, az orvosok, a mérnökök, a bankárok, a közgazdászok, jogászok, tanárok, akik.. igen a tanároknál is van egy kis köztes rész, de ők azért sokkal jobban élnek. És azért ezt az új szellemet, amit bevitték a gyarmatosítók, ők azért ezt, ezt próbálták felvenni” (31 éves férfi, egyetem, utazott Európán kívülre is)

A sokszínűség nem kizárólag valamilyen „külső csoporton” keresztül jelenik meg Európának kontinensként való értelmezésén keresztül, hanem egyfajta belső tagozódást is mutat. Az országok sokszínűsége néhány esetben a kulturális sokszínűséggel összefüggésben vagy habitusbeli különbségek hangsúlyozásával jelenik meg, konkrétan nemzetekre, országokra is lebontva:

„Hát részben földrajzi, de ugye lehet itt mondani, ha ilyen viselkedésmódot nézünk, hogy akkor nézzük meg az olaszokat. Ők nagyon közvetlen, bohókás, egy életvidám népség. Lehet azt is mondani rájuk, csak úgy apró betűsen, hogy linkek, de... de azért lehet látni, ha összehasonlítasz egy terméket, egy olasz autót, akkor az lehet, hogy fél-egy év múlva elkezd csörögni. Lehet, hogy csodaszép és egyszerűen mutogatni lehet, de ez nem olyan. Nézzük meg a németeket, akik borzalmasan kockafejűek, akaratosak, hatalmas nagy akaraterejük van és borzalmas precízek, mindent megcsinálnak, ezt lehet látni az autóikon is, vagy magán úgy egy olyan német emberen is. Ugye akkor a franciák, ugye a franciák is, jó ők is az olaszokhoz hasonlítanak, ők is egy életvidám nép... néha azért... azért sok hühö semmiért... kevesebb tartalom van a mondandójukban, de azért mégis van bennük egy... egy olyan felfokozottság, spiritusz, ami úgy igenis hajtja őket. És akkor most a környező országokat is megnézzük, Lengyelország... mondjuk ők is olyan... olyan... ők ugye úgy tudják tartani magukat. Akkor a csehek, szlovákok, ott van egy hatalmas nagy identitászavar, amit nem tudnak hova tenni...” (31 éves férfi, egyetem, utazott Európán kívülre is)

„Nekem országok jutnak eszembe róla, meg a pezsgés... mert Európában rengeteg olyan nemzet él, aki buzog az élettől, és megvan a szépsége minden országnak, tehát egyéniség minden ország, ahogy az olaszok a mulatásukról, meg az életszeretetükről híresek, akkor a spanyolok, a temperamentumukról, a franciák a kicsit felsőbbrendűségről, az elegancia. Szeretem Európát egyébként, gyönyörű világrész!” (28 éves férfi, középiskola, Európában utazott)

A kultúra mellett néhány esetben felmerült Európa történelmi kontextusában és voltak utalások bizonyos európai értékekre is.

„Most ha visszanyúlok a történelemhez, a régmúlt történelméhez, ahhoz hogy a különböző EUs államoknál, vegyük például Horvátországot, Magyarországot, Ausztriát és Csehországot, hogy...tehát ez...hogy évszázadokon keresztül egyek voltunk. Egyek voltunk, egy királyság volt. És nagyon jól megvoltak az emberek. Gyakorlatilag ez így már lefordítva a mai nyelvezetre, ezt is egy kis EU-nak lehetett volna tekinteni. Jó, lehet hogy különböző nyelveken beszéltek... És mégis, Nagy Lajos király idejében nagyon jól megvoltak ezek az országok. És ha az ember lemegy Dalmáciába, akkor még bizony a

régi öregek emlékeznek rá, hogy az ő nagyanyjuk vagy nagyapjuk, hogy valamikor mi egyek voltunk... Vezető szerepe volt Magyarországnak és Ausztriának... De szívesen emlékeznek vissza az emberek. Tehát gyakorlatilag ez az EU-nak, a középkorban lévő kis EU-nak az kezdeményezésének lehet tekinteni.” (64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

Érdekes, hogy a történelmi utalások között számos esetben megjelentek a korábbi birodalmak (pl.: a Habsburg Birodalom), mint egyfajta összehasonlítási alap, amikor az EU-ról van szó.

„...hogya ez szóba kerül, meg egy kicsit az Osztrák-Magyar Monarchia jut eszembe, ha arról van szó, hogy Európai Unió, mert az is egy jó részét felölelte Európának, még ha nem is azt a részét, amelyik most gazdaságilag a legerősebb, bár nem lenne rossz a nyugati részén élni, ezek jutnak eszembe, meg úgy egész Európa, egész Európa, tehát nekem úgy beletartozik minden.” (36 éves nő, szakközépiskola, nem nagyon utazik)

Az Európa-fogalom egyes jelentéseinek előfordulási gyakoriságát mutatja a következő tábla, melyben jól látszik Európának elsősorban kontinensként való értelmezése, amely egyrészt összehasonlítva jelenik meg más kontinensekkel, illetve van egy belső tagozódása is. A „másság” és a belső tagozódás esetében a földrajzi lehatárolás mellett a kulturális és az értékbeli különbségek is megjelennek, s ezek már szimbolikus elemnek tekinthetők. Ilyen módon Európa fogalma egyrészt földrajzi viszonylatban, másrészt a kulturális sokszínűségének viszonylatában merül fel, s gyakran egy interjúalany esetében mindkettő megjelenik.

7.1. tábla: Európa jelentéseinek előfordulása a 20 mélyinterjúban

Összesen:	20
más régiókhoz képest (más)	14
földrajzi határok	12
kulturális sokszínűség	6
történelmi Európa	6
Európa=EU	5
európai értékek	3

7.4.2. Az Európai Unió jelentései

Az Európai Uniót általában előnyein és hátrányai keresztül ragadták meg, mely megközelítés erős utilitarista hozzáállást tükröz. Az EU előnyeinek elsősorban a határok leomlását, az utazás, tanulás lehetőségét, a könnyebb munkavállalást, magasabb béreket, az eurót, a kölcsönös segítségnyújtást, a fejlődés lehetőségét tekintették.

„Euró lesz, tehát... közös pénznem és abszolút... ha most az oktatást nézem, abszolút átjárható lesz az oktatás, tehát bárki bárhová mehet, ez lenne a jó dolog benne... tanulni, tehát ne lehessen ez gond, hogy hanem ugyanúgy lehessen tanulni Németországban, Franciaországban, bárhol... Meg hogy gazdaságilag úgy azért... támogatják egymást az országok, segítik... nem is tudom, mi van még. Mondjuk a munkavállalás, de ezt eddig is tudtuk azért, hogy úgymond befogadóbbak még, valamennyire... hogy ez is ne legyen gond, hogy mondjuk én Spanyolországban akarok dolgozni. Hogy én ugyanolyan szinten tudjak pályázni egy állásra, mint egy spanyol.” (30-39 éves nő, egyetem, már élt külföldön)

„A szabadság. Olyan téren, hogy annak idején, amikor mi még a szociban éltünk, akkor, akkor beszélgettünk egymás közt, hogy de jó lenne, ha a határok megnyílnának, és akkor mi szabadon látnánk, jönnénk, mennénk... és szabadon látnánk azt, hogy mi újság van máshol.” (56 éves nő, egyetem, utazott a volt szocialista országokba)

„Én azt gondolom, hogy itt mindenki így gazdasági előnyöket várt ettől, hogy az EU-hoz tartozunk, meg hogy a határok megszűnnek, és igazából lehet... és ez nagyon jó is volt, mert addig, amíg nem voltunk EU, addig volt olyan, aki jogászon keresztül intézte a kint tartózkodási engedélyt, mert egyébként nem kapott volna kint tartózkodási engedélyt. Manapság meg azt mondják, hogy meglátják az útleveledet és köszönjük, hogy itt van. Egyáltalán nincs ilyen probléma. Azt gondolom elsősorban gazdasági előnyökre számított nagyon sok ember, hogy ez talán segít a fellendülésben, de ez nem következett be én úgy gondolom. Ilyen szinten.” (50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

„Hát, az, hogyha magunkra lennénk utalva, akkor az semmiféleképpen nem lenne jó. Mert ugye, csak az a lényege az Európai Uniónak, hogy megszűnjenek a határok, hogy egy egység legyen, hogy egybeolvadás legyen, és az által, hogy mi egy, fejletlen országnak abszolút nem mondanám magunkat, de egy ilyen közepesen fejlett ország?, nem tudom, ... közepesen fejlett ország vagyunk, és olyan országok tagjai, mint Franciaország, Németország, akik jóval előrehaladottabbak ebben, az ösztönösen változással, fejlődéssel jár, hozza magával a fejlődést, és rákényszerítenek minket arra, hogy fejlődjünk. Tehát ez nem, sőt abszolút jó dolog, nagyon jó dolog, mert feltételekhez kötik, és itt értem a manipulációt is, mert feltételekhez kötik azt, hogy mit tudom én, euró bevezetése. Mert az egyértelmű, hogy mindenkinek könnyebb lesz az, hogy, ha egyazon pénznemmel fogunk rohangálni, és teljesen más megítélése lesz a pénznek is, és megszűnik ez az árfolyam-ingadozás, kinövi ezt a problémát.” (28 éves férfi, középiskola, Európában utazott)

Az EU előnyei másoknál éppen annak hátrányaiként jelentek meg, a piacnyitás, az euró negatív színben is feltűnt, a túlszabályozottság és a mezőgazdaság mellett. Előnyöket többen tudtak felsorolni, mint hátrányokat, ugyanakkor ezek általában vegyesen fordultak elő. Érdekes, hogy számos interjú esetében elvált, hogy általában véve, és egyéni szinten mit jelent az EU, mely kettősség a szakmai és magánélet oppozíciójában további kifejtésre került.

„Hát az előnyei nyilván azok, amikről az előbb is beszéltem, hogy áramlik be pénz. Mindenképpen beruházásokra. Mondjuk az megint egy másik történet, hogy azt a pénzt hogy osztják szét. Az elég érdekes. Azt nem tudom, hogy az a magyar rossz szokások miatt van így, vagy az EU más részén is így van, de a németek azok nyilván sokkal szemérmesebbek, sokkal kevésbé beszélnek a korrupcióról. De nyilvánvalóan ott is van. Vagy csak én látom jobban a magyar korrupciót. De azt tudom, hogy a mezőgazdaságban, amikor elosztanak pénzeket, van olyan ismerősöm, aki... eleve ugye valakivel meg kell íratni a pályázatot. És mondjuk egy ismerősöm az 30-40 millió forintot pályázott, abból 2-3 milliót rögtön zsebre tett a pályázatíró. És azért csináltatta meg vele mégis ezt a munkát, mert az a pályázatíró olyan kapcsolatokkal rendelkezik, a Földművelésügyi Minisztériumban, hogy a pályázat nyerni is fog. És nem egy olyan esetet hallottam, hogy egy adott nap nulla órától lehet pályázni, és nulla óra egy perckor már elfogyott az összes pénz. Ezt csak arra mondom, hogy napi szinten ezek az EU-s pénzek is érdekesen kerülnek a helyükre Magyarországon. De jönnek, és ez mindenképpen pozitívum. A negatívum az meg... én mondjuk a szakmámból indulok ki, azt látom közelebből a szakmám környékén és nagyon nagy negatívumnak érzem, hogy Magyarországon nagyon jó volt a gyógyszerrel kapcsolatos ellenőrzés, tehát a gyógyszertárakat régen gyógyszerári központokhoz... gyógyszerári központokhoz tartoztak, és volt egy nagyon jól kiépített, jó laboratóriumokkal rendelkező szak... felügyeleti hálózat. Az például teljesen tönkrement. Tehát ott a minőséggel súlyos gondok lehetnek a gyógyszertárakban, mert gyakorlatilag ellenőrzés nélkül mehetnek, legalábbis a gyógyszertárban előállított készítmények. És ugyanakkor nagyon rosszat tett az EU az élelmiszerellenőrzésnek. Tehát kicsit sarkítva a dolgot, de nem is biztos, hogy sarkítva, lehet, hogy tényleg így van, hogy gyakorlatilag bárki kitalálhatja, hogy ő élelmiszert állít elő. És ugyan vannak szabályok, de régebben az OETI-nek engedélyeztetnie kellett az élelmiszereket, most pedig semmiféle engedélyeztetési kötelezettség. Hanem gyakorlatilag én holnap elkezdek gyártani egy élelmiszert, azzal kiirtom a fél országot, és majd akkor jön a hatóság és megnézi az én felelősségemet. És nekem ennél jobban tetszik, hogy előzzék meg azt, hogy én nekem valami bajom legyen. Tehát ezt a fajta liberalizmust nem szeretem. És szerintem ezt az EU-nak köszönhetjük, időzójelben. Meg... szóval érdekes módon abban sem áll sarkára az ország, ... vagy mondjuk az illetékes hivatalok, amelyek jobban működtek, mint az EU-ban. Tehát az rendben van, hogy feljavítunk dolgokat az EU szintjére, viszont ami jobb azt nem kellene lerontani. Ez a két dolog szerintem amúgy is fontos. Élelmiszerral minden ember találkozik, gyógyszerrel az emberek nagy része, és ez a két dolog szerintem most rosszul áll. Ez például az EU-nak köszönhető negatívum.” (40-49 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

„Akkor, amikor ez jött, akkor, most a cégen keresztül, akkor örültünk neki, mert egy csomó olyan fölösleges dolog megszűnt, ami korábban volt, ilyen vámolásos dolog, vám, meg egyebek, tehát ez, úgy az EU-n belül mindenki mindenhova szállíthat, hogyha van terméke, akkor elvileg igen. Ezt jónak tartjuk. Jó dolog, hogy utazhat az ember, a tényleg nincs bezárva, működhet az a dolog, ami egyébként egészséges is, hogyha fiatal vagy, elvégezted az iskolát, akkor indulj, láss világot, tapasztald meg azt, hogy, hogy csinálják más országban, gyere haza, és csináljuk meg jobban! Tehát ez a lehetőség ebben a szituációban benne van, és hát ugye azt, amit, én tudok különbséget tenni, hogy annak idején még a határ irányába is megállították az embert, hogy hova megy, most meg bárhova mehet. Tehát ilyen szempontból ez egy nagy előnye a dolognak. Hátránya meg az, hogy ugye ezek a szabályok, hogy nem különböztet meg azért, miközben máshol ezt megteszik, mint az előbb is mondtam, hogy elvileg nem lehet megkülönböztetni, de

azért az értékelés, amikor közbeszerzéseket, ilyeneket csinálnak, akkor van, ami jobban súlyozott, és akkor sem az ..., akit én gondolok, de nem azért, mert ez nekem szimpatikusabb, mert ő egy itteni, ezt a régiót képviseli, és hogyha őneki olyan a munkája, akkor az jobb nekem is, mert azok az emberek is ..., tehát, hogy ez a dolog működjön. Jónak találjuk ezt a könnyebb mozgást, és ez minden téren működik, tehát gazdaságilag, és személyes mozgás ugye, ez tetszik, az kevésbé, hogy bizonyos szabályokat meg aztán úgy rá akarnak húzni az emberre, hogy ezt, pl. hogy csak az egyenes uborka uborka, és amelyik görbe, azt ki kell szórni, és százszámra szórták ki a jó dolgokat, mert azok a dolgok férnek bele függőlegesen az üvegbe, amik szabályosak. Vagy, hogy a dinnye csak akkor lehet ... véget kell csinálni. Tehát ezek a bevett szabályok, azok ..., azt is láttam én, ugye mi szoktunk az Alföldre járni, nyaralni, Cserkeszőlő környékén, vagy Szentes, Szarvas környékén, ahol még működik a gyümölcs, amint mondtam, az őszibarack és egyebek, meg a paprikát, hogy a külföldiek nem egy kilót vesznek, hanem 25 kilós zsákot megvesznek, tesznek be a kocsiába, amikor mennek haza, meg rekesz számra teszik be a gyümölcsöt, mert nem csak szép, hanem jó ízű is.” (58 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

„Csak azóta eltelt x év, és mióta európai uniósok vagyunk, ezek a...ezek a...ezek a...öööö...szabadság dolgok, szabadon áramlik a tőke meg az áru, ez az jelenti, hogy gyakorlatilag bennünket a görög, olasz, spanyol, portugál piacok, még mielőtt a magyaroknál beérnének ezek a gyümölcsök, zöldségek, onnan már megjön. És én nem tudom, hogy vannak finanszírozva ők, pedig a történelemből adódóan olyan magas szintű a termelési kultúrájuk, hogy ha hasonlóan is támogatják a termelőket, mint nálunk, mert azt hiszem nálunk 2013- vagy nem tudom éri el a termelők támogatása azt a szintet, mert még most hozzáteszünk valami nemzeti szintet. Amiről most beszélnek, hogy a válság miatt tőlük is fognak elvenni.” (56 éves nő, egyetem, utazott a volt szocialista országokba)

„... sok mindenbe az EU beleszól...nagyon apró dolgokba... Olvastam, hogy a játszótéren megköti, hogy a fa hány méterre legyen a homokozótól...nem tudom, úgy érzem, hogy vannak bizonyos dolgok amibe ..kicsit...beleszól nagyon. De ezt lehet, hogy nem látom át nagyon annyira... Én nem nagyon szoktam semmit sem várni, mert akkor nem ér csalódás. Hogy mondjam... igen nem szoktam magamat úgy beleélni. Azt mondták, hogy ez jó, akkor én is arra szavaztam, hogy jó akkor lépünk be. De azért én szeretném, hogy minden ország úgy megtartsa a kultúráját. Azért ne egy olyan nagy massa legyen az egész. Mindegyiknek megvan a népzeneje, vagy... az hogy az fontos. Vagy van ez a pénznem is, az euro... aki eddig belépett, vannak ismerőseim Genovában vagy Németországban, mindenki prüszköl az euró ellen, hogy drágább lett az élet.” (52 éves férfi, 8 általános, nem nagyon utazik)

Ez utóbbi részlet jól példázza, hogy az EU-hoz nem kötnek szimbolikus tartalmakat, nem társítanak hozzá egységes kulturális jelentést. Ugyanakkor voltak, akik az Európai Unióval kapcsolatban annak „láthatatlan” voltát, a saját személyes életükre való hatásának hiányát fogalmazták meg. Ebből a szempontból érdekes, hogy több interjúalany esetében is felmerült, hogy ha személyes életük minden területére nincs is hatással, de szakmai életükben azért megjelenik az EU.

„Így konkrétan, igazából mondom, azóta, így semmi különös, ürességet látok, volt ez a hirtelen váltás, hogy plusz tíz országot hozzácsaptak, azóta egy láthatatlan valami. Láthatatlan, ismeretlen valami, valami történik, és köd. Ami nem mondom, hogy rossz, nem rossz értelemben mondom, lehet, hogy jó lesz, csak titokzatos. Na, inkább így mondom, hogy titokzatos. Ha így mondom, hogy köd vagy láthatatlan annak lehet rossz jelentése is. Nem akarom, hogy ennek így rossz jelentése legyen!... mert átláthatatlan, meg nem lehet tudni, hogy mi lesz.” (35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

„Személyesen nem túl sokat vártam, mert nem változott meg semmi. A munka szempontjából ez megkönnyíti a dolgot, amivel mi kereskedünk, amivel mi dolgozunk és ezen a szemüvegen nézem, az mindenféleképpen jó dolog volt. [...] A szűkebb környezetemben, hogy most EU-n belül vagyunk, vagy EU-n kívül vagyunk, ez most pillanatnyilag nem oszt, nem szoroz, nem igazán látszik. Egy dolog látszott benne, hogy a határon nem kell megállni.” (58 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

„Én megfoghatatlannak tartom...meg most is lesz valami választás. Azt sem nagyon értem, hogy én most... annyira távoli, hogy...nekem az is távoli, ami a parlamentben folyik. Azt sem érzem, ha elmegyek oda szavazni, akkor én bármilyen befolyással lenne, és ott mit csinálnak...de ez az EU dolog még messzebb van és még inkább nem értem mi közöm nekem ehhez... Tehát én nem érzem, hogy az én életemhez bármilyen köze lenne.” (27 éves nő, egyetem, sok helyre utazott Európán belül)

Ez a gondolat felveti a dolgozat korábbi részeiben tárgyalt demokratikus deficit problémáját, illetve azt, hogy egy bonyolult és bürokratikus EU működésének megértéséhez bizonyos kognitív képességekre van szükség. Ezek a megállapítások gyakran illeszkednek egy „nem tudja/nem ért hozzá” diskurzusba.

„Hát, biztos, hogy van [előnye], de hogy mi konkrétan az előnye, azt úgy megtapasztalni ..., hát nem tudom. Mivel ezek így fokozatosan, vagy folyamatban kerültek, így nem is tudja az ember már utólag értékelni, de hogyha így egyik pontból kerülnénk át a másikba, ott biztosan jobban szembetűnne, jobban éreznénk.[...] Én nem tudok hátrányát. Nem tudok ebből hátrányt mondani. Legalább is én magamon nem éreztem hátrányát ennek, hogy mi beléptünk ebbe. [...] Én nem szoktam rá figyelni, meg is szoktam vele foglalkozni, azt sem tudom, hogy milyen miniszterek, milyenek ezek, hogy csinálják a dolgokat, én nem bonyolódok bele, meg tényleg nem hiszem, hogy ez előre vezet, vagy javít az én helyzetemen, hogy én ezzel foglalatoskodjak, odafigyeljek esetleg rá.” (25 éves férfi, gimnázium, Európán belül sokat utazott)

„Mondjuk ez egyik bajom úgy az EU-val is, hogy nem látom azt a csatornát, amin én oda mehetek. Mondjuk jogi végzettség nélkül vagy közgazdasági végzettség nélkül, én csak azt mondom, hogy én ezt szeretném, de nem írom le, hogy ilyen paragrafus alapján, de azt mondom, hogy szerintem jó lenne, ha a házaknál nem lógna a tető az utca fölé, mert akkor nem esne le a nem tudom milyen kő, és nem vágná agyon az ember. De ezt így nyilván nem tudom megmondani, mert ahhoz 46 paragrafust kellene citálnom az építési kódexből vagy a nem tudom honnan és onnantól meghalt a dolog. Szerintem talán közelebb kellene hozni sok mindent a napi szinthez.” (40-49 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

Érdekes, hogy az EU-ról való tájékozatlanság és érdektelenség mellett némely esetben megjelentek azok a diskurzusok, amelyekkel a tudományosabb igényű diskurzusok is foglalkoznak, elsősorban a tanultabb interjúalanyok esetében, mely az EU felépítésére, a nemzetállamok szerepére, illetve azzal szemben egy központosítottabb intézményi felépítés szembeállításával jelent meg.

„Most egy hatalom nélküli szervezet az nem egy szervezet. Énnekem, mondjuk a katonai pályát mondom, ha kiadtam egy parancsot, és azt nem ellenőriztem, vagy nem volt módom, hogy végrehajtották vagy sem, akkor az egésznek semmi értelme. Tehát az, hogy bölcs tanácsokat mondjon valaki, ahhoz nem kell egy ilyen hatalmas nagy apparátus. Hogyha nincs hatékony...olyan ráhatása, hogy ellenőrizzen, és az ellenőrzések után pedig szankcionáljon, vagy...” (64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

„Hát nem, csak azt gondolom, hogy ...mert ha a végtelenségig bővítgetjük, akkor...akkor egészen más filozófiát kéne találni. Tehát egyáltalán a nemzetállamokat, nem a nemzetállamokat, az államokat meg kellene szüntetni. Tulajdonképpen az embertől teljesen idegen filozófiát kellene kialakítani, mondjuk azt hogy az emberi fejlődésben elértünk egy olyan szintet, hogy elfelejthetjük az államokat, elfelejthetjük a hadsereget és akkor tényleg csak koncentráljunk a szebb jövőre, hogy hogy termeljünk elég ételt a több milliárd embernek, hogy fejlesszük a tudományt. És akkor megint ott tartunk, hogy jó de akkor a hadiipar nem tudom hány embert foglalkoztat, és akkor ha azt megszüntetjük, akkor milyen problémák lennének, és akkor ez egy végtelen történet.” (40-49 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

S a föderalista megközelítések jegyében az USA jelenik meg mintaként, ahogy az korábban már említésre került, amely egy Európai Egyesült Államok létrehozásához szolgálna példaként.

„Az EU-t ezzel a bővítéssel, meg ezzel a nagy dologgal, úgy akarják, hogy az partnere lesz az Egyesült Államoknak, mert ott is ugye, tartományok, államok vannak, államok szövetsége, és akkor az Európai Unió is egy ilyen államok szövetsége alapon versenytársa lehet az Államoknak, hát nem abba az irányba látszik a dolog elmozdulni, mert azért itt országok vannak, és nem szövetségi államok. Tehát az országok meg nagyon sokban eltérnek egymástól, tehát nem lehet egy uniformist ráhúzni, és az EU-ban erre törekednek, hogy lehetőleg mindenhol, minden egyforma legyen, vagy ezek a közös szabványok, előírások vannak, és arra mennek, hogy mindenhol minden ugyanolyan legyen minden, vagy legalább is nagyon hasonló, miközben ez nem biztos, hogy így működik.” (58 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

Európa és az EU különböző jelentéseit áttekintve azt lehet mondani, hogy mindkettő megközelítése inkább pragmatikus, utilitarista alapon történik, nagyon kevés szimbolikus diskurzus jelenik meg. Míg Európa inkább földrajzi fogalom, s belső tagozódottsága során jelenik meg helyenként a kulturális sokszínűségekre való utalás,

addig az EU-t elsősorban személyes vagy szélesebb értelemben vett szakmai előnyei és hátrányain keresztül ragadják meg. Érdekes még, hogy az EU-val kapcsolatban többféle jelentéstartalom bontakozott ki, mint Európa fogalmával kapcsolatban. Ennek a háttérében állhat például az a mód, és jelentéstartalom, ahogyan az EU és Európa fogalma a nyilvános diskurzusban megfogalmazódik. Feltételezhetően az EU gyakrabban és elsősorban pragmatikus módon jelenik meg. Emellett az interjúkból az derül ki, hogy az EU és Európa fogalmát vegyesen és szinonimaként használják. Az „Európa” vagy „európai” kifejezéseket gyakran alkalmazzák Európai Unióhoz kötődő jelenségekre való hivatkozással.

7.2. tábla: Az Európai Unió jelentéseinek előfordulása a 20 mélyinterjúban

Összesen:	20
előnyök	17
hátrányok	9
utazás	18
euró	16
érdekérvényesítés	11
határok leomlása	11
fejlődés lehetősége (fejlesztések/ beruházások)	9
munkalehetőség	8
EP/ civil vonatkozás/ demokratikus deficit	6
mezőgazdaság	6
magasabb bér	6
külföldi tanulás	4
föderalizmus vs intergovernmentalizmus	4
kölcsönös segítség	3

7.5. Metanarratívák az EU és Európa témakörében

A fogalmi keretek áttekintése után a továbbiakban annak a vizsgálata következik, hogy milyen tipikus narratívákba ágyazva jelenik meg Európa és az EU. Az interjúk alapján összefoglalóan az mondható el, hogy a téma, Európa és az Európai Unió nagy kihívás elé állította a válaszadókat, és olyan kérdéskörnek bizonyult, amellyel kapcsolatban rendszerint az interjú során fogalmaztak meg először véleményeket. Ilyen szempontból teljesen relevánsak azok az elméleti megközelítések, amelyek az EU-hoz való viszony kialakításánál a „közelítő” tényezők szerepét vizsgálják, azt, hogy ilyenkor az emberek egy olyan referencia rendszert használnak, amelyről ismeretekkel és véleménnyel rendelkeznek – ilyen például a nemzeti

belpolitikai tér (Anderson 1998, Gabel 1998, Hooghe-Marks 2005). Számos interjúalany fogalmazta meg azt az álláspontot, mely szerint ez a kérdéskör számára „politikai” jellegű, s ennek megfelelően a politikai rendszerhez, politikai elithez való viszony az interjúk során megjelent. A kérdés belpolitikai beágyazottságát mutatja az is, hogy gyakran jöttek elő olyan témakörök az EU kapcsán, amelyekhez tulajdonképpen az EU-nak nem volt igazán köze, de amelyek a politikai diskurzusban jelen vannak, mint például a privatizáció vagy a transznacionalizáció témaköre.

„...hát az EU tulajdonképpen érintőlegesen jön a képbe. Most az EU-ban vagyunk, de valójában azért függetlenül működnek az EU-n belül ezek a rendszerek azért. Nyilván van egy nagy ernyő...meg hát magyar ember szerintem, de lehet hogy nyugati ember is, az EU központi működéséről sokat nem tud azért valószínű. Magyarországon is az Európa Parlament az akkor kerül szóba, amikor... egy magyar képviselő csúnyát mond, vagy balhét csinál, vagy saját országa ellen beszél, vagy amikor választunk és akkor... elmondja Viktor, hogy ez most az itthoni kormány megítélését jelenti, hogy mit mond az EU képviselőre... tehát addig nem tudunk eljutni soha, hogy EU-s dolgokról beszéljünk. Az EU ott kerül szóba, amikor külföldiekkel beszélek, hogy el szoktam mondani, hogy nagyjából mindent megvásároltak külföldi cégek Nem tudom, hogy ez pletyka-e vagy valóság, de ilyen példákat szoktam nekik mondani erre, hogy na jó kolon...koloniz...na jó nem tudom kimondani a szót, az újkori gyarmatosításra, hogy a Deutsche Telekom állítólag sok évig, vagy a mai napig Magyarországon csinálja a profitja nagy részét. Ez nem tudom, hogy igazság-e, de valahol leírva láttam pár éve egy újságban.” (40-49 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

A belpolitikai beágyazottsága mellett ahhoz szorosan kapcsolódva a gazdasági válság témaköre is megjelent, de ez nem meglepő, hiszen az interjúk abban az időszakban készültek, amikor a nemzetközi gazdasági válság, és annak Magyarországra gyakorolt hatása megjelent a köztudatban. A vélemények bizonytalanságára hívja fel az is a figyelmet, hogy az EU-hoz, Európához való viszony gyakran nem egyértelmű, az ezzel kapcsolatos érvek és vélemények általában vegyesen jelennek meg, néha ellentmondásosan is. A következő interjúrészlet jól tükrözi azt, hogy akár pozitív tapasztalatok mellett is lehet valaki euroszeptikus a belpolitikai és gazdasági helyzet felett érzett csalódottsága okán.

„[Csatlakozás] Szerintem nem... szerintem nem. Mert az onnan jövő pénzek... először is, befizetünk. Úgy indítunk, hogy befizetünk. Ha onnan jönnek is valamik, beláthatatlan hogy hova kerül. És ki használja fel, és mire. Teszem azt, hogy amit konkrétan tudok, hogy megkapja a cigány, akárki... és seggére ver a pénznek. És így tovább. És ezt máshol is így csinálják sajnos. Azt hiszem, hogy Debrecen, az ahol pozitív példa van, ahol a csatornázást EU pénzből jól oldották meg. Gazdaságosan, kis költséggel és jól oldották meg. Lehet, hogy van más is, de ez az amit én tudok, két viszonylag ismert példa...Hát nem kellett volna csatlakozni. Nem kellett volna csatlakozni...Miért? Miért

kellünk mi oda? Azért hogy minden szarukat idehordják, de ezt ki lehet hagyni belőle. Szebben nem tudom megmondani. Minden vackukat idehordják.” (66 éves nő, 8 általános, a szomszédos országokba utazott)

Egyrészt létezik egy nagyon pragmatikus megközelítése a kérdéskörnek, amennyiben érveket és ellenérveket, előnyöket és hátrányokat, várakozásokat és azok beteljesülését sorakoztatnak fel. Ezek esetében nem utasítják el az EU-t, de gyakran fogalmaznak meg csalódottságot a csatlakozással kapcsolatban. Az egyértelműen pozitív vagy lelkesítő vélemények esetében sokkal kevesebb konkrét érv fogalmazódik meg, ami egy általánosabb attitűdöt tükröz, illetve gyakran jár együtt a „nem tudja, nem ért hozzá” narratívával, vagy konkrét érveket kevésbé tartalmazó szimbolikus megközelítéssel.

A következőkben az EU-val, Európával kapcsolatos legfontosabb metanarratívák kerülnek bemutatásra, melyekbe ágyazva az EU/Európa megjelenik. Az Európai Unió és Európa fogalmait nem választom el, hiszen a fentebb leírtak alapján is látható, gyakran szinonimaként jelennek meg az interjúkban. Ezen narratívák öt főbb csoportba rendeződnek. Egy részük a gazdasági szempontokat helyezi előtérbe, más részük egy tágabb kontextusban, egy kelet-nyugat összehasonlításban szemléli az EU-t. A harmadik csoportot alkotják azok a narratívák, amelyek a belpolitikához köthető csalódottságból, rossz tapasztalatokból indulnak ki, illetve van a narratíváknak egy olyan csoportja is, mely ún. magyarság diskurzuson keresztül helyezi el Magyarországot az EU-ban. Végül a narratívák egy bizonyos része Magyarország EU-s csatlakozásához, az ahhoz kapcsolódó várakozásokhoz, esetleges csalódásokhoz köthető. Mindezek számos helyen vannak átfedésben egymással, és egy személy akár több narratívát is alkalmazhat gondolatainak kifejtése során.

A további fejezetekben egyrészt bemutatásra kerülnek ezek a narratívák, másrészt foglalkozom azzal a kérdéssel is, hogy az egyes narratívák mennyiben tekintenek Magyarországot EU-tagságára mint pozitív, vagy negatív, illetve mint elkerülhetetlen és szükségszerű eseményre, s mennyiben tükröznek csalódottságot. Mindezek mellett az egyes narratívákat tekintve az is vizsgálat tárgya lesz, hogy utilitarista vagy szimbolikus viszonyt fejeznek-e ki a korábbi definíció alapján.

7.5.1. Gazdasági jellegű megközelítések

a) A gazdasági válság

A gazdasági válságra való hivatkozás, mint már említettem, szinte minden interjú meghatározó eleme volt. Az EU kérdéskörének a gazdasági válságon keresztül való megközelítésekor az EU megjelent egyrészt mint segítségnyújtó, másrészt mint moderátor a belpolitikai döntésekben. Ilyen szempontból ez a narratíva egyértelműen utilitarista jellegű, míg az EU szerepének megítélése egyaránt lehet pozitív és negatív is.

„Pont jókor kérdezted ezt, mert igazából most, amikor a világválság közepén vagyunk. Hogy most belepumpáltak egy rakat pénzt az országba hogy ne menjen tönkre a bankrendszerünk. És akkor mi van. Érted. Azt gondolom, hogy saját magán segített az Unió, hogy nem hagyta Magyarországot tönkremenni. Meg az országait. A hétköznapiakban nem látszik meg.” (50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

„Na most az én véleményem, hogy az EU-tól még túl nagy segítséget nem kaptunk. Az, hogy IMF hitelt vesz fel az ország, az a hitelt adónak jó, a hitelt felvevőnek viszont rossz. Mert hisz annyi jövedelmet sem tud az ország megteremteni, hogy a kamatot tudja rendesen fizetni. Tehát ez olyan, hogy én felveszek egy kölcsönt, de nem tudom fizetni, akkor veszek fel egy még nagyobb kölcsönt, azt sem tudom fizetni, és akkor ott van a csőd. Tehát most nekem az a véleményem, hogy...hogy az EU-nak, lehet, hogy most erre nem tudok pontosan válaszolni, de ha lenne olyan ráhatása a magyar államra, a vezetőkre, hogy igenis tessék csökkenteni az adókat, tessék munkahelyeket teremteni, tehát legalább olyan végrehajtói...ráhatás lenne, mondjuk a Hágai bíróságnak, ami kötelező jellegű, addig az EU legfeljebb csak javaslatokat tehet, én úgy tudom.” (64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

b) Globalizáció

A gazdasági válság, és a globalizáció összefüggésben van egymással, ugyanakkor a globalizációs narratíva nem az ország belső helyzetéből indult ki, sokkal inkább a kontextusra koncentrált, s a globális gazdasági folyamatokról beszélve nem elsősorban a válság jelenik meg, mint annak legfőbb mozzanata. Ebből a szempontból nagyon érdekes, hogy az EU-t egyszer köztes szintként jelölték meg, amelynek különböző fontosságot tulajdonítottak, másszor a globalizáció folyamatával azonosították. A globalizáció általában a transznacionális gazdasági folyamatokon keresztül jelent meg, a nemzetközi tőke mozgáson, a nemzetközi vállalatokon keresztül. Ez a narratíva is inkább egyfajta utilitarista hozzáállást tükröz, ugyanakkor nem

jellemző a pozitív vagy negatív állásfoglalás kialakítása az EU megítélésével kapcsolatban.

„Amit én látok inkább most a világban történni, az nem az EU-ban történik elsősorban. Az egész világban is én most inkább azt érzékelem, hogy az EU az nem... szóval hogy nem történik semmi az EU-ban, ami ezt mondjuk segítené vagy Magyarországot különösebben ki akarná húzni a csávából. De ezek a kölcsönök azt hiszem mindenkinek opciók. Nem gondolom, hogy itt bármi különösebben történne, de annyira nem látok bele ezekbe a dolgokba, de én nem látom, hogy bármiféle dolog történne, ami segítene Magyarországon.” (50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

„Azt nem nagyon tudom megítélni, de az EU-s pénzeknek biztos van szerepe abban, hogy az autópályák kicsit gyorsabban épülnek, meg hogy egy két nagyobb beruházás megvalósulhat. De én azért gyanítom, hogy itt alapvetően nem csak az EU-ról van szó, hanem egyáltalán tőkebeáramlásról. Még talán az EU-s pénzek annyiból segítenek, hogy ha jól ítélem meg, hogy az valamennyire független a gazdasági helyzetünktől, úgy értem, hogy az ilyen kockázati besorolásoktól, egyebektől, amik a kockázati tőkét vonzzák vagy taszítják. Ettől talán független, és ebből a szempontból nyilván pozitívan befolyásolja a dolgokat. De szerintem így is így is, ha kicsi is, de piac vagyunk, beruházni akar mindenki itt, legalábbis hosszútávon. Az biztos, hogy az olyan nagyberuházások, ami jelenleg nem tudom hány százalék EU pénzzel mennek, azok biztos, hogy gyorsabban haladnak, mintha nem lennének ezek a pénzek. És hát nyilván hogy ilyen szempontból az az ország jár rosszul, aki nagyobb befizető. De másrészt nekik is hosszútávú érdekük, hogy felzárkóztassák a keleti blokkot. Nem akarják, hogy az összes autójukat ellopjuk.” (40-49 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

„... De amikor arról beszélünk, hogy globalizáció, meg szabadság, hadd ne mondjam, hogy szabadon áramolhat ez meg az meg amaz, mindenféle. Még az is jó dolog, hogy a tőke is szabadon áramolhatna, meg áramlik is, de mi van most Magyarországon? Mintha a tőke kikerülne bennünket. Mintha kikerülne...igen, nagyon sok tőke bejött ide, hála az égnek, és nagyon sok munkahelyet is teremtett. De ez már megint nem a mi témánk, hogy miért megy odébb a tőke egy országgal odább, mert a tőke profitot akar, és lehet, hogy ott több profitot tud...” (56 éves nő, egyetem, utazott a volt szocialista országokba)

c) Az EU piacot szerzett

A gazdasági narratívák egy speciális esetében az EU kevésbé tűnik fel pozitív színben, mely kontextusban Magyarország passzív helyzetére tekintettel pusztán elszenvedője a tagságnak. Ez a narratíva a tény megállapításától a csalódott attitűdökig sokféle véleményt megjelentet, de itt tűnik fel egyedül a „mi kellettünk az EU-nak és nem fordítva” gondolat. Miután ez is gazdasági alapú, ez is az utilitarista narratívák sorába illeszkedik leginkább.

„Amúgy szerintem, ... hát nem tudom, hogy most itt kinyíltak a piacok meg izé...hogy ennek milyen előnyei vannak meg hátrányai. A cégeknek jó volt, a nyugat-európai cégeknek, nyilvánvalóan nem véletlenül engedték meg hogy csatlakozzunk. Tehát biztos, hogy kiterjesztették ide még jobban. Még jobban hozzák ide a cuccaikat. És az tők jó. Nekik. ... és mostanában néztem meg, mert akarok egy devizaszámlát nyitni és kutakodok így a bankok körül. Tehát jó volt, mert a német meg az osztrák meg az olasz bankok idehoztak egy csomó leányvállalatot vagy kisbankot, és akkor... jó nekik, mert nagyon behitelezték itt a magyarokat. Most jót kaszálnak rajtunk... szóval nem tudom, nem hiszem [hogy ez jó]... Szerintem a németek, a franciák, tehát a nagyok gazdaságilag jól jártak, biztos, hogy jól jártak hogy Kelet-Európát ki lehetett gazdaságilag aknázni... de tényleg nem tudom, gőzöm sincs hogy mi meg jól jártunk-e?” (27 éves nő, egyetem, sok helyre utazott Európán belül)

„És valaki mondta, hogy... nem hogy valaki mondta, hanem lehetett ezt hallani, beszélgetések kapcsán, hogy az Uniónak kell a piac. A felvevőpiac. [...] Na most az megint más kérdés, hogy... összetett kérdés, hogy na most behozzák például a húst kintről. Hogy az náluk felesleges és itt akarják eladni, mert ilyent is lehet hallani, hogy náluk fölösleg, csak hogy mi felvevőpiac vagyunk” (56 éves nő, egyetem, utazott a volt szocialista országokba)

„Ez ilyen... azt tapasztaltam eddig vagy azt gondolom, hogy amíg kisebb volt, voltak a tizenötök, akkor elkezdtek bővíteni, akkor leginkább azért bővültek, mert piacot akartak szerezni. Bevesszük, ott van egy nagy terület, aztán ide lehet vinni az árut, tehát ez a piacszerzésre megy a dolog,” (58 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

7.5.2. Kelet-nyugat szembeállítás, emberek rossz attitűdje, értékválság

Európa keleti és nyugati felének szembeállítása egy olyan narratíva, amely egyrészt a gazdasági fejlettségbeli különbségek, másrészt az értékrendbeli különbségekre alapul. Mindkét esetben a különbségek egy hierarchikus rendben jelennek meg, ahol a nyugat a követendő példa a fejletlenebb kelet számára. Ez gyakran a történelmi sajátosságok, a szocialista múlt felemlegetésével jár együtt. Ebben a narratívában az EU gyakran jelenik meg segítő, a fejletlenebb országok „felemelésén” munkálkodó szerepben.

„Mindenki azt hitte, hogyha belépünk az Unióba, akkor minden milyen szép lesz, és hogy minden milyen jó lesz, pedig ez nem működik szerintem. A nyugat-európai országok annyiban különböznek a kelet-európai országoktól, hogy ott is minden le volt rombolva a világháborúban. Na most annak vége lett, ők előre néztek, és gyerünk, kezdjünk el építkezni. Felépítették az országokat, jó az életszínvonal tehát előre néztek és dolgoztak. Na most a szocializmusban az volt, hogy ők nem előre néztek, hanem oldalra néztek, mert mindenki ellenség volt. Azt figyelték, hogy ki akar nekünk ártani, és ez által megállt a fejlődés. És az emberek megszokták azt, hogy nem előre nézünk, és nem összefogunk és dolgozunk, hanem csak lassú víz, lassú állóvíz. Semmi, majd a nagy vezérek megmutatják, majd ők megcsinálják nekünk, mi csak vagyunk. És az a fajta

pörgés, ami a nyugat-európai országokban van, ez nem mindenhol van meg. [...] Azt akartam ebből kihozni, hogy ilyen szemléletbeli különbség van a nyugat-európai országok és a kelet-európai országok között. Szóval nagyon látszik, ez a negyven valahány éves szocializmus. Persze lehet látni minden városban, minden kelet-európai országban, hogy szépen felújították a főtereket a városban, de igazából az csak egy kirakat, az semmi. Az emberek ugyanolyan szegények. Megszokták azt... én azt szoktam mondani külföldieknek, hogy... sokan azt hallják a külföldiektől, hogy sokan visszasírják a szocializmust, hogy akkor minden nagyon szép és jó volt. Én azt szoktam mondani, hogy azért volt minden szép és jó, mert egy átverés volt. A szocializmus mutatni akarta a nyugatnak, meg Amerikának, hogy nincs munkanélküliség, és ha volt egy kis cég... profitot termelt és fejlődött, ... elérte ... száz embert, és száz ember végezte el húsz ember munkáját. És akkor az embereket egymillióan ..., és persze most sokan szenvednek attól, hogy 40 éve alatt megszokták ezt a laza kis semmittevést. És ez az átverés része, hogyha száz ember csinálja húsz ember munkáját, akkor veszteséget termel, ezt persze az embereknek nem mondták, hanem ezt az államférfiak szépen egymás között elrendezték úgy, ahogy, és akkor ez lett a végeredménye, hogy eladósodott az ország. Na most ezt még sokan, főleg az idősebbek, még mindig nem látják át, csak arra emlékeznek, hogy jaj, de jó volt régen, nem kellett annyit dolgozni, vagy akármi, tényleg mindenki ..., de ez csak átverés volt, csak sokan nem látják. Nem alakult ki bennük az a tudat, hogy saját magamért dolgozok, és így tovább.” (35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

„Hát az EU-nak kellene, hogy szerepe legyen ebben, még a saját törvényeit, amelyeket megalkot, igenis rákényszerítse a különböző országokra, hogy azokat a törvényeket betartsa, és a megfelelő törvényeket meghozza Magyarországon is meg Romániában is. Mert ezek egy idő után nyilvánvalóan át fogják alakítani az emberek gondolkodását, ha el is várják tőlük. És ha nem teszik meg, az büntethető lesz. Érted? Mert ha bármit megtehetek... jó ott a törvény, de azt csinállok, amit akarok, úgy értelmezem a törvényt, ahogy akarom. Hiába van oktatási törvényünk, ha egész másképpen értelmezem én, mint mondjuk a városi jegyző. És nem érdekli, hogy az oktatási törvényben mi van, mert ő egészen azt gondolja, hogy ő ezt most így fogja értelmezni. Érted? Addig nem leszünk európai polgár, amíg tényleg azt csinálunk, amit akarunk, és nem vesszük figyelembe milyen elvárások vannak mondjuk életformában, életvitelben és egyebekben... Igen vannak olyanok. Akik előrébb vannak abban, hogy európai polgárok legyenek. Én mondjuk Angliát meg Hollandiát én kifejezetten azt gondolom, hogy ők sokkal előrébb tartanak ebben. Anglia ugyan kezd egy kicsit visszaesni ebben,... mert hogy érvényesíteni azokat az értékeket, amik ott már voltak. Mert jó, a monarchiát meg fogják tartani, és nyilvánvalóan nem fognak teljes egészében átalakulni, dehogy vannak olyan értékek, a politikai korrektséget, a diszkriminációt felé tett erőfeszítésekkel már 10 évvel ezelőtt is messze előttiünk jártak. És a fejekben alakultak át a dolgok. Ott nem lehetett szexista megjegyzéseket tenni, hogy mittudomén a fiúnak nem illik rózsaszín kispulcsit adni, vagy ilyesmi. Hát figyelj, kiebrudaltak onnan téged, mert szexista vagy. Vagy egy fúnak illik megszerelnie egy asztalt. Ilyent nem lehetett mondani. Tehát a fejekben vannak változások, amik Magyarországon még nem történtek meg. De hát mi még nagyon nem régen vagyunk, hány éve, négy éve vagyunk Uniósok. Ötödik éve lesz. Ez nem elég szerintem ahhoz, hogy a fejekben változás legyen. Addig meg nem. Ha azokat az értékeket nem tudod átvenni, ami egy ilyen nagycsaládra vagy Uniós családra, vagy egy európaiságra lehetne mondani, addig nem.” (50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

Ez a narratíva olykor távolító diskurzus részeként jelenik meg, melyben a beszélő kevésbé vállal közösséget a fejletlen kelettel, de más esetben egyértelmű a többes szám első személy használata, s ez esetben egyfajta kisebbségi érzés is megmutatkozik a nyugattal szemben. Ez összhangban van Melegh Attila a kelet-nyugat „lejtő” elméletével, ahol az identitások rendeződnek hierarchikus rendbe (Melegh 2006).

„Hát az EU az... a jobbik része, Ausztria, Németország, Franciaország 50 évvel előttünk jár a fejlettségben. Na most mi mit csinálunk? Mi az előszobájukat sem söpörhetjük ki ...” (66 éves nő, 8 általános, a szomszédos országokba utazott)

„Hát nehéz helyzetben lennék, mert nagyon rosszat nem szeretnék mondani azokról, akik között élek, és ahol élek, de azért azt gondolom, hogy eléggé összehúzhatnánk magunkat. Szóval elég sok szégyellnivalónk van. Nekem az az érzésem, hogy már-már az egész országban egy csomó embernek, hogy amíg úgymond a keleti blokkhoz tartoztunk a balkánhoz, akkor oda nagyon nyugatiak voltunk, és most, amikor kicsit nyugatabbra tartoznánk, vagy tartozhatnánk, akkor meg kiderül, hogy mennyire balkániak vagyunk. Korruptió, az a stílus, ahogy az emberek egymással viselkednek, a megbízhatatlanság, a kimondott szónak nincsen igazán... Nincs mögötte semmi. Nem lehet rá építeni, hogy akkor ez úgy lesz, ha úgy mondták, úgy beszéltek meg. Igazán bajban lennék, hogy mit mondjak, nagyon furcsán érezném magam egy ilyen kérdés hallatán.” (36 éves nő, szakközépiskola, nem nagyon utazik)

Ugyanakkor ez a narratíva nem feltétlenül jelez egyirányú viszonyrendszert, amelyben Európa keleti fele felzárkózik a nyugatihoz. Érdekes módon ez úgy is megjelenhet, hogy milyen negatív hatásokkal jár, amikor a kelet megjelenik nyugaton. A következő szövegrészletben is említett „balkán” jelző általában negatív jelentéstartalommal bír, amely az egyéni értékekre, gondolkodásmódra és viselkedésre vonatkozik, kelet-nyugati összehasonlításban jelenik meg, s amelyet Magyarországnak el kell kerülnie. A „balkán” kifejezés jellemzően nem földrajzi értelemben, hanem jelzőként működött a beszélgetésekben.

„Elég rosszat tett Angliának az EU egyébként, mert azóta totálisan...mert addig valamilyen színvonalat... addig lehetett látni, hogy ott az angol királynő meghatározza, tartása van az embereknek, szabályok szerint élnek, tudják, hogy a szabályok fontosak ahhoz, hogy mások is boldogulhassanak, hogy ne csak ők. Kezdve azon, hogy sorban álltak a busznál. Ez így úgy eltűnt totálisan. Beáramlott a sok kelet európai ott egyszerűen Londonban káoszt csináltak. A sok lengyel, a csehek, a magyarok...abszolút semmi... még korábban talán... de ezt ilyen külsőségekben lehet inkább látni, hogy a metróon például egy oldalon kell állni a lépcsőn, mert a másik lépcső a futó. És ezt talán még tartják, de manapság még az is észrevehető is hogy nem, mert Magyarországon sincs ilyen szabály, ott pedig ez egy kimondatlan szabály igazából, hogy ezt így kell csinálni és mindenki alkalmazkodik hozzá. És a buszra már kaotikusan állnak sorba az

emberek, nincs már az a sorbaállás, ami volt a kilencvenes évek elején, amikor én ott voltam. Metrón sem. És minden, látni, hogy a szabályok betartása egyre inkább kezd felbomlani ilyen szempontból is... Én azt gondolom, hogy ez a bevándorlóknak köszönhető. Szóval hogy egy olyan kultúrát hoztak be kelet-európából, ami inkább a balkáni kultúra. Hogy nem tartunk be szabályokat, azt csinálunk, amit akarunk, és különben is jogunk van bármihez, hiszen segítsenek rajtunk, azért vagyunk itt.” (50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

A kelet-nyugat narratíva ilyen módon EU-hoz való pozitív hozzáállást hordoz, amely a fejlett nyugat megtestesítője, emellett egy európai törésvonalra hívja fel a figyelmet. Miután nem kizárólag gazdasági fejlettségbeli különbségekre alapoz, hanem értékbeli és attitűdbeli különbségekre is, valamint ezeket egy hierarchiába rendezi, ez a narratíva kevésbé utilitarista, inkább szimbolikus jellegű. Ugyanakkor azoknál az interjúalanyoknál, akik ezt a narratívát használták, Európa földrajzi értelemben vett aspektusa is megjelent.

7.5.3. Magyarság

A magyarság narratíva sok interjúalany esetében azonnal megnyilvánult, ahogy az Európai Unió kérdésköre előkerült. Ez a narratíva sokkal kevésbé utilitarista, mint a korábbiak, a nemzeti büszkeség és magyar identitás vonatkozása miatt inkább szimbolikusnak tekinthető, s ennyiben Magyarország helyét keresi az Európai Unión belül.

„Meg hát ez a másik része, ez is a történelmi Magyarország vonatkozása, hogy a magyarok itt harcoltak a törökkel, Habsburggal, mindenkivel, addig tőlünk nyugatra, szépen elváltak, aztán szépen gyarmatosítottak. Így elváltak, mint a befőtt... Jó, ott is voltak háborúk egymás között, de alapvetően nem olyan hosszúk, mint voltak Magyarországon, akár egy tatárjárás, akár egy török, és egy Habsburg elnyomás. Lehet, hogy egy kicsit rosszmájú vagyok, vagy valami, de szerintem Magyarország várhatna valami kis, hát nem konkrétan kárpótlás, de valami, minimum megemlítést, hogy figyelni arra, hogy megállítottunk, az, hogy Magyarország földrajzilag pont Európa közepén van, és itt akármilyen hódítás volt, itt keresztül-kasul jött-ment mindenki, mert földrajzilag középen van, és jól járható szakasz, és erre igazából sok energiát fordítottunk. Nem konkrétan az volt az első cél, igazából, hogy Európát megvédjük, nyilván a saját dolgainkat megvédjük, de közvetve igazából Európa is meg lett védve ez által. Most nem tudom, hogy ezzel Európa mennyire van tisztába, hát, nem tudom..., biztos, szóval így a magyar agy, a magyar gondolkodás, szóval szerintem sokkal több, mint a mai Magyarország mutat most. Nem az, hogy mennyi Nobel-díjasunk van, meg, hogy milyen felfedezők voltak régebben, hanem amit a mai, 2009-es állapot mutat, szerintem annál sokkal több van ebben az országban, csak valami nem

működik. Most ezt nem tudom igazából, hogy ez csak kormányzati hiba, vagy uniós hiba is, vagy nem hiba, jogszabályok, vagy nem tudom, ezeket nem látom át. Igazából ezt nem is mondják, nem tudom, hogy ezek a szabályozások mennyire befolyásolják. Az mindenképpen nagyon negatív változás, hogy meg van kötve az embernek a keze az által, hogy nem tudnak előre nézni a jövőbe, mert nincs pénz. Abba a falba ütközik mindenki, hogy, én is, amíg nem hajóztam abba a falba ütköztem, hogy csináltam ezt, de nincs pénz.” (35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

A nyugati felsőbbséget hangsúlyozó narratívákkal szemben ez az egyenrangúságot hangsúlyozza, s erősen érzelmi alapú. A magyarság metanarratívához kapcsolhatók a későbbiekben kifejtett magyarság, európaiság, és az EU-hoz való viszony kérdéskörei, ugyanakkor ez a narratíva sem teljesen egyértelmű az EU-hoz való viszony pozitív vagy negatív jellege tekintetében.

7.5.4. A belpolitika megítélése: rossz politikai elit, korrupció

A magyar politikai elittel való elégedetlenség, a korrupcióval kapcsolatos narratívák a belpolitikai rendszerből kiindulva alkotnak az EU-ról véleményt. Ilyen módon az ezeket hangsúlyozó diskurzusok általában egyfajta csalódottságot tükröznek az EU-val kapcsolatban is. Érdekes módon, a belpolitikai rendszerből való kiindulás olyan „közelítő” tényező, amit az EU, Európa kérdéskörének bonyolultsága okán használnak az emberek (Anderson 1998), s valóban, az alacsonyabb kognitív erőforrásokkal, iskolai végzettséggel rendelkező interjúalanyok körében jellemzőbb.

„Elmentem, egymagam. A családom többi tagja nem jött el, mert pont a kiábrándultság miatt. Sajnos. De én elmentem, mert éreztem, hogy el kell menni. Nekem szavazati jogom van, és akkor megyek. És igennel szavaztam egyébként, hogy jó lesz nekünk. Ugyanakkor én ezzel az Európai Unióval azt látom, hogy lehetne nekünk jó, vagy jobb... de mégsem. Mert a mi kormányunk itt Magyarországon nem úgy viszonyul, hogy az emberek érezzék azt, hogy megérte, hogy jobb nekünk, hogy beléptünk. Úgyhogy én ebben is csalódtam. Ebben is csalódtam, hogy unió tagok lettünk.” (50-59 éves férfi, ipari iskola, nem utazik)

„Számítottam némi változásra, nem igazán érzékelhető... Szóval én számítottam, hogy előbb be fog jönni az euró, én azért gondoltam, hogy van olyan a kormányunk – bíztam még akkor bennük jobban – hogy tesznek érte igazándiból valamit, de nem igazán tesznek szerintem. Maga a kormány sem, az ellenzékek sem, egyik sem. Nagyon húzunk széjjel.” (41 éves nő, 8 általános, keveset utazott)

Ezek a narratívák elsősorban szimbolikus jellegűek, mert a politikai elitben való csalódást vetítik ki az EU-val kapcsolatos hozzáállásukra, ugyanakkor némely esetben

megjelennek konkrét gazdasági jellegű érvek is, amennyiben arról van szó, hogy korrupció miatt tűnnek el a Magyarországra érkező EU-s támogatások, illetve a politikai elit rossz érdekérvényesítő tevékenysége miatt esik el bizonyos előnyöktől.

7.5.5. A csatlakozás megítélése

a) Tartozni kell valahova, egy közösség szerepe

A csatlakozással kapcsolatos narratívák sorába tartoznak annak szükségszerűségét hangsúlyozó narratívák, melyek a közösség szerepét, az odatartozást helyezik előtérbe. Ezek egyrészt utilitarista módon értelmezett szükségszerűségből indulnak ki, amely főként a Magyarország „kis állam” és „nincs más választása” érveken alapul.

„... és 2004-ben jött ez, hogy EU-csatlakozás. Tehát én azt mondom, hogy... hatalmas nagy előny, meg a másik, hogy Magyarországnak – megint politizálok – de nem is volt más lehetősége. Tehát valahová muszáj tartozni.” (42 éves nő, egyetem, határon túli magyar)

„Azért, mert az biztos, hogy a lehetőségét meg kell adni. Egy ilyen kis ország egyedül nem tud, nem képes boldogulni. Ha most azt veszed, hogy szövetkezhetsz nagy és gazdag országokkal, akik hatalmon vannak, és megnyerheted a támogatásukat, vagy megpróbálsz egyedül fennmaradni úgy, hogy körülötted majdnem mindenki csatlakozik vagy csatlakozott, akkor hülye leszek kimaradni belőle. Tulajdonképpen túl sok választásunk nem is volt ebben a témában. De most mit kezdenénk magunkkal?” (28 éves férfi, középiskola, Európában utazott)

Másrészt ennek a narratívának szimbolikus jelentése is van, amennyiben a közösség szerepét hangsúlyozzák az ország formálódásának, fejlődésének és a kölcsönös segítségnyújtás jegyében. Ez utóbbi megközelítés gyakran ott fordult elő, ahol nem tudtak konkrét érveket felsorakoztatni, s gyakran „nem tudja” vélemények, vagy kevésbé informált, de Magyarország EU-tagságát pozitívnak tekintő attitűdök kísérték.

„Én örültem, amikor csatlakoztunk az EU-hoz. És támogattak teljes mértékben. És hát biztos, hogy abból hogy tagok lehettünk, csak előnyünk lehet. Minél többen vagyunk, csak tudjuk egymást támogatni, segíteni... Én azt gondolom, hogy egy közösség formálja az embereket, és magát az országunkat is formálja. Mint egy baráti társaság is felemelheti vagy lesüllyesztheti az embert, attól függ, hogy milyen barátokat választ. És egy közösség formáló ereje... formáló ereje van egy közösségnek, én azt gondolom. Én

azért gondoltam, hogy ez csak jó hatással lehet.” (65 éves nő, középiskola, utazott már Európán kívülre is)

b) A csatlakozás idején felkészületlenek voltunk

A csatlakozással kapcsolatos narratívák egy egyértelműen utilitarista vagy pragmatikus vonalában azok a vélemények állnak, melyek Magyarország felkészületlenségét, a csatlakozás elhamarkodott voltát, a rossz érdekérvényesítést hangsúlyozzák. Bizonyos esetekben az emberek felkészületlenségére, máskor a politikai elit rossz érdekérvényesítő tevékenységére, vagy az ország gazdasági fejletlenségére helyezik a hangsúlyt.

„... most súlyos dolgot mondok ki. De én azt mondom, hogy még mi sem voltunk érettek 2004-ben ahhoz hogy csatlakozzunk. És ha azt mondom neked, hogy Bulgária meg Románia, mikor hallatszott hogy... én azt mondtam volna, hogy ahogy mi nem voltunk érettek, őnekik is még néhány évet kellett volna... Úgy érzem, hogy nálunk még a vadkapitalista dolgok vannak. Tehát hogy fogalmazzam ezt meg neked. Vadkapitalizmus, amikor van egy olyan, hogy ember embernek farkasa, hogy van egy ilyen közmondás... Tehát maguk az emberek sem voltak felkészülve...tehát erkölcsileg, szellemileg...egyáltalán az embernek a...tehát az emberi meggondolások, az emberi hozzáállás, az emberi...érzelmeik...még nem voltak eléggé érettek, ahhoz hogy...nem voltunk eléggé felnőve. Nem tudom ezt neked...tehát mintha még nálunk is olyan balkánias tünetek lettek volna, magában a társadalomban, meg ez a vadkapitalizmus...tehát én azt gondolom, hogy az unióban a régi tagországok azok akár már ötven vagy száz évvel előbbre jártak nálunk, mindenféle szempontból. Fejlettségben az emberi, társadalmi, mindenféle fejlettségben, egy ötven- száz évvel előttiünk jártak.” (56 éves nő, egyetem, utazott a volt szocialista országokba)

„... de, ha arról beszélünk, hogy az Unió... persze, én azt mondom, hogy hatalmas nagy előny, csak én megint azt mondom, hogy ez megint csak politika, hogy az Unió csatlakozáskor ott kellett volna bizonyos olyan dolgokat, ami védi a saját országnak a... érdekeit vagy bármit. Én csak egy példát szoktam ilyenkor felhozni, hogy amikor akkor éjszaka Magyarországon ilyen csinnadratta satöbbi, a lengyelek pedig egész éjszaka arról tárgyaltak, hogy a mezőgazdasági vonalon mi az, ami sajátjuk és nem engednek abból, hogy uniós szabvány jöjjön be, mert ők azt a sajátjukat megvédik.” (42 éves nő, egyetem, határon túli magyar)

„Na most az EU, mondjuk én először amikor kitalálták, hogy lépjünk be, akkor nagyon mérges voltam, mert miért kéne belépniük, ha sehol nem vagyunk. És akkor miért segítenek nekünk, ...mert valahol meg kellene húzni egy határt, hogy tessék azok lépjenek be, akiknek van a hátuk mögött valami, fel tudnak valamit mutatni. Hát ugye nálunk nem igen volt, de azért beléptünk. De most már nem bánom, mert ebben is bízom, hogy talán valamikor utolérjük magunkat, meg a lányom akkor nem tanulna külföldön, ha nem lenne EU ország Magyarország.” (62 éves nő, középiskola, járt már külföldön)

„Szóval, én úgy gondoltam először naivan, hogy először erősödjön meg Magyarország, és akkor lehetne persze csatlakozni az Unióhoz, megtartva a saját nemzeti dolgait, mint ahogy minden Nyugat-Európai ország megtartotta a saját nemzeti dolgait, akár ipar, akár mezőgazdaság, na most Magyarországon ez nincs megtartva szerintem. Szóval, most egyelőre úgy néz ki, hogy rossz lóra tettünk, vagy nem tudom.” (35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

Mivel ez a narratíva általában gazdasági szempontok mentén hangsúlyozza, hogy Magyarország a csatlakozással rosszul, vagy nem elég jól járt, ezek a narratívák a csatlakozás megítélésének egy utilitarista szempontját helyezik előtérbe. Ugyanakkor az EU megítélése szempontjából ez pozitív hozzáállást, csalódottságot, de egyfajta pragmatikus hozzáállást is tükröz.

c) A bővítéssel elveszti az EU exkluzív jellegét

A csatlakozást mindezekén túl lehet szimbolikusan is megítélni. Az utilitarista érvek és a szimbolikus csalódottság egyvelegét adják azok a narratívák, amelyek az EU legutóbbi két bővítési hullámával foglalkoznak. Ezek utilitarista érveket sorakoztatnak fel, de mégis ott van a sorok között az a szimbolikus jellegre visszavezethető csalódottság is, amely abban áll, hogy az olyannyira óhajtott EU egyszer csak elveszítette exkluzív jellegét azzal, hogy tömegesen csatlakoztak a volt szocialista országok.

„Hát szerintem ez már túl nagyra dagadt, ez a... csapat itt, amit EU-nak hívunk. Nem véletlen, hogy volt ott az a Nyugat- Európai rész, szerintem ők elváltak, és akkor mi meg tepertünk, hogy bekerüljünk. És most bekerültünk... És talán egy mázlink van, hogy nem engedték a forintot bedőlni. Nem tudom. Lehet, hogy Izland nem csatlakozott és ők rosszul jártak. De amúgy ez...amúgy... nem tudom, úgy képezem ezt, hogy mint ami Olaszországban van. Hogy az észak puffok a délt eltartják és az nekik mennyire rossz, és előbb utóbb szét fognak szakadni, annyira nagy a különbségek, meg feszültségek vannak, hogy nem fogják a végtelenségig eltartani a szegényebb részeket...meg nem tudom, hol van még ilyen. Nem tudom hogy Németország két fele között van-e akkora különbség. Régen voltam, meg nem tudom, a németekhez nem értek. De nem tudom, én most azt érzem, hogy nem fognak minket a végtelenségig eltartani... Szerintem a németek, a franciák , tehát a nagyok gazdaságilag jól jártak, biztos hogy jól jártak hogy Kelet-Európát ki lehetett gazdaságilag aknázni....de tényleg nem tudom, gőzöm sincs hogy mi meg jól jártunk-e? Ha mondjuk, ezeket a fejlesztéseket kihasználnánk, és nem az lenne még mindig, hogy szedjük le a pénzeket, aki amit elér és tud azt elteszi, és akkor nem marad pénz semmire a végén, akkor mi is jól jártunk volna. Mert nem hiszem, hogy egy metrót ennyi ideig kellene építeni...Meg a pécsi dolgokat sem hiszem, hogy ennyi ideig kellene csinálni. És amúgy meg jól jártunk volna, hát most Pécsből is tök jól lehetett volna kihozni, ami persze még sikerülhet. Meg ugye csinálhatunk egy metrót, meg ugye van ez a ...Budapestet is jól rendbe lehetett volna hozni, mert ide is

kellett volna egy villamos. Podmaniczky terv is egy EU-s cucc, hogy vinnék le a villamost, meg a nullást. Ha ezt mind csinálnánk meg haladnánk, mert ennyi idő alatt meg lehetne csinálni, de még így is jól jártunk szerintem.” (27 éves nő, egyetem, sok helyre utazott Európán belül)

„Az EU is hirtelen megnövekedett, és kezd szétpukkanni, mint egy lufi. Nem tudom, még először nagyon optimista voltam az EU-val kapcsolatban, csak volt bennem egy törés akkor, amikor az első variáció az volt, hogy Lengyelország, Csehország, és Magyarország fog először csatlakozni, mert a, mert gazdaságilag ők állnak úgy. Na most történt valami, és hirtelen még 10 másik ország is hozzánk csatlakoztak, és akkor most nem lehet tudni, hogy mi volt a háttérben, nem mondják, hogy mi volt a valódi ok, nyilván, hogy ha az volt az első ok, hogy gazdaságilag csak mi álltunk úgy, a többiek meg nem, és mégis hozzánk csaptak, vagyis az EU-hoz csapták a többi országot. Szóval, hogy itt van bennem egy nagy bizonytalanság, hogy akkor ...” (35 éves férfi, középiskola, szerte a világon utazott)

Ilyen módon ezek a narratívák mind szimbolikus, mind utilitarista elemeket hordoznak, s az EU-hoz való hozzáállás szempontjából egyfajta pragmatikus vagy csalódott hozzáállást tükröznek.

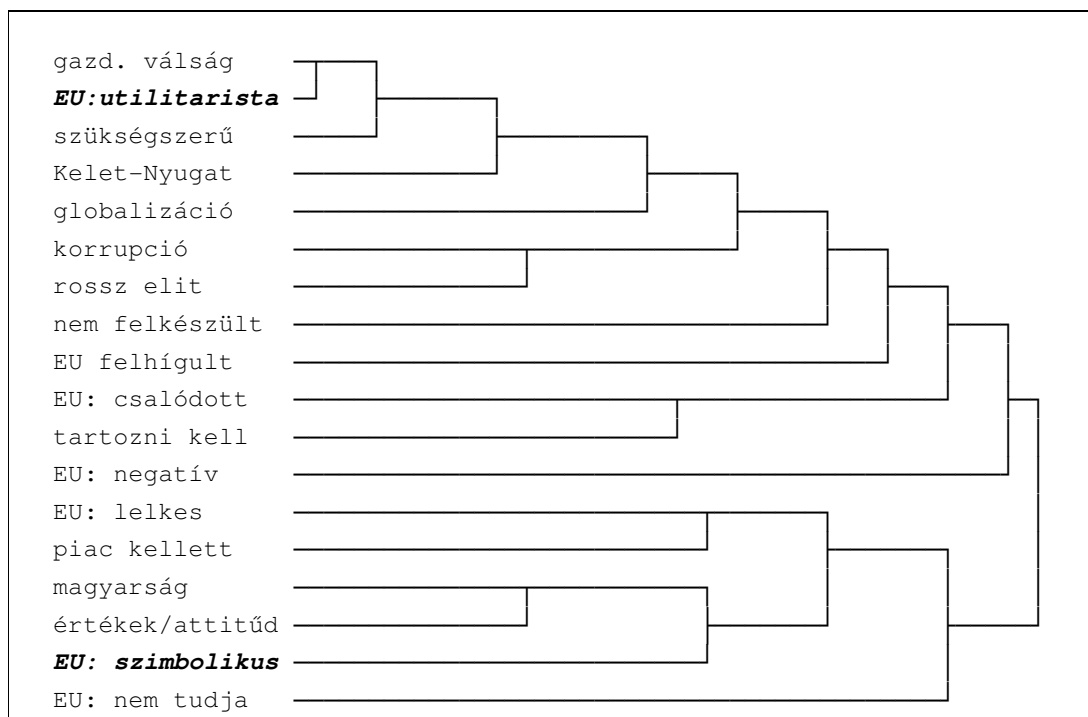
A következő táblázat (7.3. tábla) az eddig ismertetett metanarratívák előfordulását mutatja az egyes mélyinterjúk esetében, valamint azt, hogy mennyiben tekinthetők ezek utilitaristának, illetve szimbolikusnak, és milyen EU-hoz való viszonyt fejeznek ki. Az egyes interjúk abból a szempontból is besorolhatók, hogy milyen volt az interjúalany domináns viszonya az EU-hoz (utilitarista/ szimbolikus), illetve milyen volt a domináns hozzáállása – némely esetben több ilyen is megjelölésre került. A lelkes, pozitív hozzáállás általában a pragmatikus, vagy a „nem tudja, nem ért hozzá” hozzáállásokkal együtt jelent meg, s a tisztán szimbolikus jellegű viszony, valamint a tisztán szimbolikus jellegű narratíva is kevesebb volt.

7.3. tábla: Az egyes metanarratívák előfordulása a 20 mélyinterjúban

			Interjúk száma	Metanarratíva jellege	Metanarratíva által közvetített hozzáállás az EU-hoz
Összesen			20		
Hozzáállás	lelkes/ pozitív		10		
	praktikus/ pragmatikus/ szükségszerű		12		
	áldozat/ negatív		2		
	csalódott		4		
	Nem tudja, nem ért hozzá		4		
Metanarratíva	Gazdasági	gazdasági válság	19	utilitarista	pozitív/ negatív
		globalizáció	8	utilitarista	-
		piacot jelentünk	7	utilitarista/ szimbolikus	szükségszerű/ negatív
	Kelet-nyugat	Kelet-nyugat általában	11	szimbolikus/ utilitarista	pozitív
		emberek rossz attitűdje/ értékvélság	8	szimbolikus	pozitív
	Magyarág		7	szimbolikus	-
	Belpolitikai tér	politikai elit rossz	8	szimbolikus/ utilitarista	csalódott
		korruptió	7	szimbolikus/ utilitarista	csalódott
	Csatlakozás	tartozni kell valahova, közösség	6	utilitarista	pragmatikus/ pozitív
		felkészületlenek voltunk	5	utilitarista	pragmatikus/ pozitív/ csalódott
		bővítéssel elveszti exkluzív jellegét	5	szimbolikus/ utilitarista	pragmatikus/ csalódott
Jelleg	Utilitarista		12		
	Szimbolikus		6		

A táblázatból jól látható, hogy számos narratíva vegyesen tartalmazott utilitarista és szimbolikus elemeket, de több volt a tisztán utilitarista narratíva (4), mint a tisztán szimbolikus (2), és ezek gyakrabban is fordultak elő, mint a szimbolikus jellegűek. Az egyes metanarratívák, az EU-hoz való hozzáállás és a viszony jellege közti összefüggések vizsgálatára egy hierarchikus klaszterelemzés készült. Ez ugyan nem az egyes narratívák közötti direkt összefüggéseket tárja fel, de megmutatja, hogy egy válaszadó általában mely narratívákat használta együtt az EU-val, Európával kapcsolatos gondolatainak kifejtésére.

7.1. ábra: Az egyes metanarratívák összefüggései (Hierarchikus klaszterelemzés dendrogramja)⁵⁵

Average Linkage - Within Groups, Jaccard távolság

Összességében elmondható, hogy a gazdasági válsággal kapcsolatos metanarratívákat használók általában az EU-csatlakozásnak szükségszerűségét hangsúlyozták, s az EU-hoz való viszony domináns jellege utilitarista volt. Szorosan együtt járt még a csalódott attitűd a „tartozni kell valahova” metanarratívákkal. Ugyanígy a korrupcióval és az elittel való elégedetlenség is gyakran fordult elő együtt, míg a magyarsággal kapcsolatos metanarratívák esetében az értékválság is megjelent. Érdekes módon a „piacunk kellett” metanarratíva és az EU iránti lelkesedés is együtt járt – ez az összefüggés esetleg visszavezethető arra a megállapításra, hogy a pozitív attitűdök esetében kevés érv jelent meg. A kevés érv kevésbé átgondolt véleményekre

⁵⁵ Az alacsony esetszám miatt számos klasztermegoldás került kipróbálásra, s noha léteznek stabil összefüggések összességében, együtt járó metanarratíva párok, ez a struktúra elég változó. Az agglomeratív hierarchikus klaszterelemzés az eredeti változókat vonogatja össze lépésről lépésre attól függően, hogy milyen távolságra vannak egymástól a kialakuló változók és klaszterek. A sűrűbben együtt előforduló változók a dendrogramon hamarabb kerülnek összevonásra. A Jaccard index bináris változók közötti távolságot számol oly módon, hogy két változó között az egyező 1-es halmazának elemszámát osztja el a nem egyező 0-1 vagy 1-0 halmazok elemszámával (Finch 2005). Az „average linkage” módszerrel történő klaszterelemzés során a két klaszter közötti távolságot a két klaszter minden tagjának a másik klaszter tagjaitól mért átlagos távolsága adja meg – s az így számolt távolság alapján kerül összevonásra az a két klaszter vagy változó, amelyeknél ez a távolság a legkisebb.

utalhat, s ezekben az esetekben az érvelés és az EU-hoz való viszony nem konzisztens és ellentmondásos jellegét mutatja ennek a két diskurzusnak az együtt járása.

Emellett a dominánsan utilitarista, illetve szimbolikus viszonyok jól elkülönülnek a használt metanarratívák tekintetében is. A magyarság, az értékválság a korábban ismertetetteknek megfelelően inkább egy szimbolikus megközelítésbe illik, csakúgy, mint a pozitív vagy a „nem tudja, nem ért hozzá” attitűdök, ahol az érvek hiánya miatt fordulhatott valaki inkább egy szimbolikus diskurzushoz. Az is látszik azonban, hogy a dominánsan utilitarista viszonyok esetében több a rendelkezésre álló metanarratíva az EU-ról, Európáról való vélemények kifejezéséhez.

7.6. Európaiság és magyarság, az EU-hoz, Európához való személyes viszony

A disszertáció témája, hogy vajon az emberek utilitarista vagy szimbolikus módon kötődnek-e Európához, illetve az EU-hoz, mely kérdéskörnek egyik elemeként jelenik meg az európai identitás és annak a nemzeti identitáshoz való viszonya. A kvantitatív elemzések kiegészítéseként ennek megfelelően az eddigiek során áttekintésre kerültek a különböző EU-val, Európával kapcsolatos narratívák. Ebben a fejezetben nem a narratívák, kognitív viszonyulás, mint az emocionális viszony, hanem a kötődés jellege lesz a legfontosabb kérdés, amely már az identitás, identifikáció témaköréhez áll közel. Az európai identitás elméleti áttekintését tartalmazó fejezetben már említettem, hogy az Európaiság szimbolikus viszonyt jelent az EU-hoz, Európához. Emellett az identitás különböző aspektusai, a civil és a kulturális alapú kötődések is áttekintésre kerültek a nemzeti és európai kötődések közti összefüggésekkel. Ezeket a kérdésköröket járom most körül a mélyinterjúk tapasztalatai alapján. Az identitás elméleteinek áttekintése során már említettem, s az interjúk során fel is merült az Európaiságnak, s szélesebb értelemben véve az identitásnak a relatív szituáció- és kontextusfüggő jellege:

„És akkor pont ezen gondolkoztam hogy igen, nekem Európa az Európa, mert Európa központú világban nőttem fel. Meg az oktatás is minden Európa központú volt. És ugye ha megkérdezzük egy amerikai, egy csomó nem is tudja, hogy Európa az egy ország” (27 éves nő, egyetem, sok helyre utazott Európán belül)

„...de azért azt mondom, hogy azért inkább az van, hogy európai szemmel, hogy európai ember szemével kicsit másképp látjuk a világot, hiszen én azt gondolom, hogy

csak a történelemlkönyvet kell fellapozni, amikor ennyi háború, ennyi probléma volt az évtizedek alatt, és, ha megnézzük, Amerika... tehát azért számít. Az emberek mentalitása azért számít, amit az emberek átéltek” (42 éves nő, egyetem, határon túli magyar)

Érdekes módon az európaiságnak számos interjúalany esetében nem volt szimbolikus tartalma, és számos esetben ki is fejezték a szimbolikus tartalmak hiányát:

„Ez csak, ... egy tudod...? Valahogy a tudata változott meg az embernek azzal, hogy igazából a határok valamilyen formában feloldódtak. Hát ez, meg hogy valamilyen erő képvisel az ember számára. Nem tudom, hogy maga az a tény, hogy része valami nagyobb egységnek és nem pedig csak egy különálló kis országgént próbálja az életét tengetni... Nem hiszem, hogy lett volna ilyen európaiság tudatom előtt. Abszolút nem... Nem. Nem, mert nekünk már akkor is, amikor gyerek voltam, voltak hollandokkal kapcsolatunk, jöttek rendszeresen. Szóval nekem nem volt Európával kapcsolatban, sem semmilyen... én nem vagyok egy ilyen nagy nacionalista vagy nagy európaiság-tudatos, semmi. Azt gondolom, hogy az jó, ami van, és amit lehet használni, és amit nem az nem. Itt is megvannak a problémák. Én nem hiszem, hogy szeretnék most ilyesmikbe gondolkodni, hogy most milyen klassz, hogy én európai vagyok vagy ennek a nagycsaládnak a része vagyok, semmi. Én Magyarországon élek...ha kimegyek ott is magyarnak fognak tekinteni nem európainak.” (50 éves nő, egyetem, élt külföldön)

Az európai identitás elméleti megközelítései alapján a konstruktivista megközelítések a szolidaritás mellett az EU-hoz, Európához való viszony civil aspektusát is hangsúlyozzák (Habermas 1998, Delanty 1995). Mindez az interjúkban is megjelenik, amennyiben a kulturális tartalmak helyett a demokrácia, a szolidaritás mentén képzelhető el az európaiság. Ezekben az interjúrészletben a külső csoportokkal való összehasonlítás is előkerül, ami az identitás szociálpszichológiai megközelítésében az egyik alapvető tényező.

„Hát...nem szoktam én annyira...mondom ez...szerintem ez ilyen szentimentalizmus, vagy romantika, vagy nem tudom, hogy milyen kategóriába tartozik. Ilyen dolgokat úgy...vagy ilyen dolgok mögé tartalmat képzeljen az ember. Ezt inkább a politikusokra hagynám, mert ők szeretnek ilyen...beszédeket tartani. De én nem...nem látom ezt így át. Szerintem...az a lényeg, hogy nyugodt, háborúmentes, erőszakmentes élet, ha ez az európaiság, akkor ezt... el tudom képzelni. Nyugalom...és...tényleg csak azzal törődni, hogy úgy együtt mindenkinek jó legyen, amennyire lehet, minél kisebb társadalmi különbségek legyenek, ha ez irányba mehetne a dolog, úgy azt el tudnám képzelni az európai társadalom címkéjének. De kultúrát, kultúrával kapcsolatos vagy ilyesmi elképzeléseim most hirtelen nincsenek róla. [...]Hát én azért kicsit földhözragadtabb gondolkodású ember vagyok, tehát én a politikusoknál se, szeretem annyira az ilyen magasröptű eszmefuttatásokat...nekem így Európa igazából nem jelent semmit, abban az értelemben, hogy szoktak beszélni róla, hogy Európa ős kontinens, meg európai nem tudom milyen stílus, ha szembe állítom nem tudom mondjuk Amerikával...Mert igazából általában Európa meg Amerika ...Európát meg Amerikát szokták így szembeállítani. Mert mondjuk Ázsiával összehasonlítva nyilván markánsabbak a különbségek...Afrikával...Tehát nekem Európa egy földrajzi fogalom, én nem nagyon

szoktam...ilyen nagy gondolatokat mögé képzelni. Tehát hogyha ilyen...demokrácia általában, meg humanizmus, ilyesmi kapcsolható hozzá, akkor jó, akkor Európa jelentse azt. De nekem az a bajom, hogy kicsit...pesszimistább beállítottságú vagyok, és azt hiszem, hogy ezek a dolgok mindig csak addig igazak, amíg...gazdasági érdekek, politikai érdekek úgy kívánják. És én azt gondolom, hogy ha holnapután úgy alakulnak a gazdasági viszonyok, hogy a szélsőjobb hatalomra jut, akkor megint meg fogják nyitni a koncentrációs táborokat, és megint ki fogjuk irtani egymást.” (40-49 éves férfi, egyetem, már élt külföldön)

Ugyanakkor kifejezetten az EU-hoz való kötődés, az EU-s állampolgárságra való büszkeség kérdésköre is megjelenik az interjúkban, de ez leginkább egy föderalista EU-s berendezkedés esetében elképzelhető. Mindazonáltal nem egy helyen kerül elő az érzelmi kötődésre való igény, vagy az érzelmi kötődés gondolata.

„Azt szeretném még megélni, hogy ha azt elérjük, hogy valaki arra büszke, hogy én EU-s állampolgár vagyok... Egy amerikai azt mondja, hogy én az Egyesült Államok polgára vagyok. Na most akkor lesz az EU tökéletes, amikor azt fogja Ön mondani, vagy ő vagy ő, hogy én ugyan magyar vagyok, de az egyesült Európának vagyok az állampolgára. Tehát ide kell eljutni. Na most ide úgy lehet eljutni, hogy nagyobb hatalmat...nagyobb ellenőrzést...és helyszíni ellenőrzést, ha ugye ez felmerült bennük valaha is.[...] Ezt ugyanúgy tudom mondani, mint hogy magyar. Tehát az hogy magyar, vagy EU-s, annak egynek kell lenni. Vagy német és EU-s. Tehát a nemzet megnevezéshez hozzá kell csatolni, hogy EU. És akkor meglesz a kötődés a többi államokkal is. Ha az ember eljut odáig, hogy EU-s magyar vagyok, akkor ugyanúgy mintha egy amerikai, Ohio állambeli azt mondja, hogy én az Egyesült Államok tagja vagyok és az államban élek” (64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

„Odacsatlakoztunk az Európai Unióban, tagállamok vagyunk, tudomásul veszem, de érezni azt jobb lenne, valóban úgy érzem-e, nem tudom. Nem tudom. Gondolkodok rajta, most tényleg így van, vagy jobb nekem, vagy nem jobb, miért jó nekem hogy most én európai ember vagyok? Hát itt élek már 55 éve, akkor is európai ember voltam, amikor nem voltunk tagok.” (50-59 éves férfi, ipari iskola, nem utazik)

„ez nekem nagyon jó lenne, ez jó lenne, ha tényleg ez a közös, ez az egység lenne, meg ez a nemzettudat európai szinten, interkontinentális... Hogyha ez lenne meg, de nekem ez túlságosan szép.” (28 éves férfi, középiskola, Európában utazott)

„Hát, a nemzetek közötti kapcsolatok, az mindenféleképpen erősít, pont azáltal, bár mondjuk vannak ellenpéldák rá. Tehát, most pl. Szlovákiában ugye a, hirtelen nem jut eszembe a neve, de egyébként a szlovák-magyar viszony, az alapvetően nem egy jó, nem jó, de egyébként szerintem, maga a cél az az, hogy egy ilyen közös nemzettudat legyen, talán. Az, hogy egy összetartás legyen.[...] Tehát az által, hogy van egy, szerintem, hogy van egy Európai Unió, az által, hogy ők le tudnak ülni egymással, és meg tudják beszélni az aktuális problémákat, ez így, egy kicsit leegyszerűsítve, olyan lesz, mint egy közösség, és hogyha meg tudjuk beszélni tényleg a problémákat, akkor elejét vesszük egy esetleges újabb háború lehetőségének, vagy könnyebben oldunk meg többen, ez a többen, vagy hogy több szem, többet lát effektus. Most a kérdés megint az, hogy azok, akik ezt az egészet irányítják, ezek maguk alá akarják vonni a kisebb országokat, és

uralkodni akarnak rajta, egy olyan környezetben, ilyen, hirtelen akartam mondani, hogy az a lényeg, hogy vagy uralkodni, ezáltal könnyebben szemmel lehet minket tartani, és lehet minket befolyásolni, vagy tényleg az a cél, hogy itt mindenkinek jó legyen.” (28 éves férfi, középiskola, Európában utazott)

A konstruktivista megközelítéssel ellentétben egy kulturális alapon létrejövő etno-szimbolikus vagy esszencialista alapú európai identitást (vö. Anthony Smith) egyetlen megkérdozett sem említ, csak annak tagadása jelenik meg az EU-t egy kosárnak, vagy európai nagycsaládnak képzelve el, ahol minden nemzetiség megőrzi saját kultúráját:

„Hát énszerintem az, hogy valaki magyar, meg osztrák, cseh vagy szlovák, azt meg kell tartani. De ugyanakkor ez olyan...ezt úgy kell tekinteni, mint ha egy családban egy lánynak vagy egy fiúnak, ha egy külföldi férje vagy egy külföldi felesége van... Tehát azt...ugyanúgy megtartja az identitását, behozza a finom ételeket, görög vagy olasz, és megtartja azt, hogy ő olasz, de ugyanakkor ő már a családnak a tagja. Tehát ezt így kell értelmezni. Hogy egy nagy család vagyunk. Vannak...akik lassan megtanulják a nyelvünket, behoznak mindent, ami az ő nemzetiségüknek jó, de megtartja az ő nemzetiségét is. Megszeretteti a másikkal. Ez olyan, mint amikor vannak a nemzetközi gasztrológiai napok, hetek, hónapok...ugyanúgy kell ezt is elfogadni. Hogy ugye Magyarországon vagyunk, kiváló gasztronómia, de szeretjük az osztrák vagy német ételeket. De attól mi még magyarok vagyunk.” (64 éves férfi, egyetem, már járt külföldön)

„Persze, én a kis buta agyammal el tudom képzelni. Európai Egyesült Államok. Miért ne lehetne? De úgy, hogy mindenki őrizze meg az egyéniségét, a zenéjét, a kultúráját, mindenét, de egy nagy kosárba éljünk közösen. Nagy kosárba, de mindenki, mondom, őrizze meg azt, hogy a norvég az legyen továbbra is norvég, a pulóverét azt kösse norvég mintával, a görög az játssza a görög zenét, a magyar az játssza a cigányzenét.” (69 éves férfi, szakiskola, Európában utazott)

„Én nem vagyok az Európai Unió ellen – és ha lehet egy közösség egy összetartó szelleme, egy azonos ideológiával rendelkező emberek mégiscsak egy erősebb csoportot alkotnak – tehát én mindenféleképpen támogatom ezt, de ne egymás kárára. Tehát akkor legyen egy egységes politika, amit hagynak, hogy az országok megtartsanak, vagy egy másik, hogy az identitásuk azért megmaradjanak. Szóval ne legyen az Európai Unió egy nagy olvasztótégely, hanem legyen egy nagy közösség. Mint ahogy egy iskolai közösségen belül minden személy más és más, az Európai Unión belül is minden ország más és más. Tehát ezt tartsuk tiszteletben. És én azt érzem, hogy a változatosság gyönyörködtet és lehet így is jól...” (31 éves férfi, egyetem, utazott Európán kívülre is)

A nemzeti és európai kötődés egymást erősítő vagy kizáró motívumait elemezve az látható, hogy az európaiság és a magyarság viszonylatában magyarságuk okán egyben európainak is tekintik önmagukat az emberek különböző fontosságot tulajdonítva ennek, de Európára elsősorban földrajzi egységként tekintve:

„Mint ahogy mondtam, hogy eddig is annak éreztem magam, mert itt élünk Európában, eddig is, semmivel sem többnek, vagy valóságos európainak...vagy hogy is fogalmazzam...nem merül föl. Nem merül föl, hogy én európai vagyok. Kérdésként, hogy hát igen, én itt élek Magyarországon, Magyarország Európában van, akkor én európai vagyok. Ennyi. Ennyi az európaiságról... Tehát így jól összefoglalva, azt tudnám mondani erről az európaiságról, hogy...én ha a térképre ránézek, akkor tudom mondani, hogy én európai vagyok. Mert én Európában itt lakok, ugye tudjuk, hogy itt van Magyarország, és ennél fogva európai vagyok. De hogy külön így érzelmeket váltana ki bennem, vagy valamilyen, akár jót, akár rosszat, nem vált ki.” (50-59 éves férfi, ipari iskola, nem utazik)

„Hát akkor is európainak tartottam magam, a 70-es 80-as években, amikor nem voltunk az Európai Unióban. Dehogymost így kinyílt a határ, hogy nem csak három évenként lehet menni, sok embernek ez szabadságot ad. Azt fontosnak tartom, hogy az utazás, aki akar, az tud és menjen.” (52 éves férfi, 8 általános, nem nagyon utazik)

„az, hogy ha az európairól... hát én mindig is európainak éreztem magam akárhol éltem... és azt mondom, hogy egy magyarnak még büszkébbnek kell lennie saját magára, mert ő igazán Európában európai és réges rég.” (42 éves nő, egyetem, határon túli magyar)

Bizonyos esetekben – a korábban ismertetett elméleteket (pl. Carey 2002) is visszaigazolván –, az európaiság a magyarsággal szemben jelenik meg:

„... namost mi fontos nekünk? Magyarnak maradni vagy európainak? Vagy pedig mind a kettőt megpróbálni, így együtt, hogy magyarok is megmaradjunk Európában. Ha történelmünket nézzük, hát csak a történelemtényeket kell felfelfedezni, meg a... hát most nehogy azt mondjuk, hogy mihozzánk jött Európa. És, hogy kegyesen Európa Unió legyünk... mert mi rég, tehát azok voltunk, csak hát... de hát ez már megint politika...” (42 éves nő, egyetem, határon túli magyar)

„Mit beszéljünk Európáról? Én csak magyar vagyok, itt szeretek élni, itt szeretek lakni, Európához tartozunk. Nem fogad be minket Európa, nem fogad be, nem fogad be. Nem is fog sokáig. Szóval minket egy kicsit úgy, hát nézd meg, egy Ausztriát elfogadnak, azt tudják, hogy van Ausztria. Magyarországot még Európában sem biztos, hogy mindenki bejelöli, csak mindig, nem kell nagy dolgokat érezni, egyszerű dolgot. Egy meteorológiai jelentést nézed, és Bécs után Bukarest következik.” (69 éves férfi, szakiskola, Európában utazott)

Az egymásra épülő, nem egymást kizáró, koncentrikus körökhöz hasonlóan felépülő identitásra is van példa, ahol az egyes területi szintekhez (helyi/országos/európai) való kötődések nem zárják ki egymást (pl. Bruter 2005):

„Persze, megfogalmazódik ez így bennem, de első körben mindenféleképpen magyar vagyok, és csak másodízben nézem azt, hogy Magyarország Európához tartozik és kapcsolatban áll ugyanúgy Európa többi országaival. Nem úgy, mint személy, nem úgy, mint magyar. És azért ez is valahol jó, mert ahogy a legelején említettük, hogy tudnánk Európát besorolni a világba. Ugye azért itt mindig is egy... mindig is egy gondolkodó

kontinens volt Európa és egy gazdag múlttal rendelkező... Azt mondanám, hogy Európa és azon belül Közép-Európa és Magyarország.” (31 éves férfi, egyetem, utazott Európán kívülre is)

S az egymásra hierarchikusan épülő identitások esetében is megjelenik a kelet-nyugat narratíva, melyben a földrajzi értelemben vett Európa és az értékekkel megtöltött Európa nem esik egybe, de a nyugat mindenképp felsőbbrendűként jelenik meg a kelettel szemben:

„Nem helyettesítené, én egy magyar európai vagyok, én szeretek itt élni, én nem szeretnék innen elmenni, nekem ez nagyon hiányozna, nekem már hiányzik, hogy Vácra nem járunk olyan intenzíven, mint gyerekkoromban, mert a nagymamám már nem ott lakik, ahol lakott, és nem tudok odamenni, és hiányoznak azok az utak, azok, amik érzések ébrednek, tehát ezek a dolgok nekem nagyon hiányoznak. Tehát én magyar vagyok, csak inkább szeretnék Európához tartozni, mint keletebbre. Tehát kultúrában inkább oda zárkóznék föl, minthogy a másik véglethez, vagy hát nem tudom, mennyire véglet, nem tudom... Hát, jó lenne, hogyha európainak tekintenének, végül is földrajzilag európaiak vagyunk.” (36 éves nő, szakközépiskola, nem nagyon utazik)

A következő táblázat összefoglalja, hogy az eddigiekben tárgyalt, az EU-hoz, Európához való személyes viszony különböző formái hány interjúban jelentek meg. Látható, hogy a magyarság és az európaiság egymást kizáró kötődésként ritkán jelenik meg, gyakran adottságként élük meg az európaiságot, mint ami egyben a magyarság velejárója, illetve némely esetben mindezt egy hierarchikus viszonyrendszerben helyezik el, ahol az európaiság fontosságát tekintve a magyarság után következik.

7.4. tábla: Az európaiság megjelenési formái a 20 mélyinterjúban

Összesen:	20
magyar vagyok, tehát európai is	7
koncentrikus körök (magyarság fontosabb, mint európaiság, Közép-Európa)	6
EU állampolgárság: érzelmi kötődés (jó lenne)	5
Európaiságnak nincs szimbolikus tartalma	4
európai nagycsalád	4
Európaiság: szituációs jelleg, kontextus	3
Európaiság: civil aspektus, szolidaritás, béke	3
európaiság <-> magyarság	3

Az európai kultúrák nagy családjára vonatkozó elképzelések elsősorban az utilitarista megközelítésben értelmezett EU kiegészítője, és míg az EU esetében elfogadható az egységesítés, a kulturális értelemben vett Európára ez már nem vonatkozik. Ugyanakkor némely esetben a válaszadók kifejezetten elutasították, hogy

szimbolikus értékek és megfogalmazások mentén beszéljenek Európáról, európaiságukról.

7.7. Főbb megállapítások

A kvalitatív mélyinterjúk a kutatás kvantitatív részeinek kiegészítésére irányult, célja egyrészt a fogalmi keret feltárása volt (Európa vs. EU) a témában használt metanarratívákkal együtt, másrészt a fő kutatási kérdés alternatív módszerrel való vizsgálata az eredmények érvényességének növelése érdekében.

A szimbolikus és utilitarista diskurzusokkal szembeni várakozásaim részben igazolódtak. A válaszadók valóban hajlanak pragmatikus, utilitarista módon megközelíteni az EU kérdéskörét, ugyanakkor Európával kapcsolatban a vártakkal ellentétben nem a szimbolikus, hanem a pragmatikus megközelítés dominál. Az a feltételezés, miszerint az EU megértéséhez szükségesek bizonyos kognitív mobilizációs kapacitások, s a szimbolikus diskurzusok ezek hiányában működnek, helytállónak bizonyult. Azok, akik nem tudtak a témáról sokat mondani, inkább beszéltek közös európai eszmékről és történelemről, s ilyen módon a kérdéskörhöz való hozzáállásuk is sokkal pozitívabb volt, mint az utilitarista megközelítések esetében. Ezzel szemben azoknál a válaszadóknál, akiknek a témáról volt kialakult véleményük, konkrét példákat tudtak említeni, s ez az előnyök és hátrányok mérlegelésén keresztül pragmatikus hozzáállás kialakításához vezetett. Ebben a logikában az EU-csatlakozást szükségszerű eseményként értékelte a legtöbb válaszadó. A csatlakozással kapcsolatos várakozások be nem teljesülését illetően a csalódottság szintje eltérőnek bizonyult, mely kiábrándultság sajátos belpolitikai beágyazottsága is megmutatkozott. Ilyen módon helytállónak bizonyul az a megközelítés, amely az EU-hoz való viszonyt a belpolitikai térhez való viszonytól teszi függővé, illetve hangsúlyozza az elitek szerepét annak kialakításában (Anderson 1998, Hooge-Marks 2005).

Az Európa és az Európai Unió fogalmak tartalmáról elmondható, hogy a köztudatban általában összemosódik, s Európa fogalmát gyakran használják az Európai Unióra vonatkoztatva. A fogalmakra rákérdezve az EU inkább egységet, míg Európa kulturális szétdaraboltságot, sokszínűséget jelent. Európát emellett jellemzően földrajzilag azonosítják, s így ebben az esetben is dominálnak a pragmatikus

megközelítések. Az EU fogalmát általában utilitarista módon közelítik meg annak előnyeinek és hátrányain keresztül, s Európával szemben gazdagabb jelentéstartalommal jelenik meg, mely körülmény talán a témát övező intenzívebb médiafigyelemre vezethető vissza.

Az EU, Európa kérdésköre többféle narratívában jelenik meg. Jellemző a téma gazdasági jellegű megközelítése, a csatlakozáson keresztül, kelet-nyugati dimenzióba helyezve a kérdéskört, valamint a magyarság viszonylatában. A feltárt metanarratívák többsége vegyesen hordoz magában utilitarista és szimbolikus elemeket, akár egy interjúalany tekintetében is, ugyanakkor az utilitarista logika általában dominál. Az EU-hoz, Európához való viszony tekintetében a szimbolikus tartalmakat némely esetben nyíltan elutasítják, s ez felveti annak kérdését, hogy ez mennyiben cáfolja a bevezetőben említetteket, miszerint Magyarországon az Európához való szimbolikus kötődés jóval meghaladja az utilitarista alapú EU-támogatást, illetve mennyiben vezethető ez vissza az eltérő módszertani megközelítésre? Ugyanakkor a mélyinterjúk egyik legfontosabb tapasztalata az, hogy a téma, az Európai Unió és Európa nagy kihívást jelent, a válaszadóknak nem volt előre átgondolt, kiforrott véleménye a témában, az interjú során fogalmazták meg azt, sokszor ellentmondásokkal terhelve. Ezen ellentmondások elemzése nem volt tárgya a dolgozatnak, ezzel együtt érdekes elemzési szempontot kínál a továbbiakra.

Melléklet 1: Interjú vázlat

Bevezetés/ bemutatkozás

A kutatás ismertetése

I – Önmeghatározás, Magyarország és Európa

I/1. Először arra kérném, képzelje el, hogy egy ismeretlen magyar emberrel beszélget. Hogyan mutatná be neki önmagát? Mit mondana magáról egy pár szóban?

I/2. Most képzelje el, hogy egy olyan külföldi (francia/angol/olasz/német) emberrel beszélget, aki először jár Magyarországon. Mit mondana neki, mik Magyarország számára a legfontosabb kérdések most és az elkövetkező 10 évben?

- *Ha spontán eljön Európa vagy EU, azzal folytatni*

I/3. És mennyire látja fontosnak Európa szerepét Magyarország esetében az elkövetkező 10 évben? Miért?

II – Európa és EU

II/1. Most beszéljünk Európáról. Mire gondol először, amikor Európára gondol? (spontán)

Konkrétan:

- pozitívumok, negatívumok
- földrajzi határai
- Magyarország és Európa kapcsolata
- Európa helyzete más régiókhoz képest (USA, Ázsia, stb.)

II/2. Most beszéljünk az Európai Unióról. Mire gondol először, amikor az Európai Unióra gondol? (spontán)

Konkrétan:

- pozitívumok, negatívumok (előnyök, hátrányok)
- jó volt-e a csatlakozás az országnak? (tudja-e, hogy tagok vagyunk, mióta) mit vártak a csatlakozástól? Teljesült-e?
- Elment-e a tagságról szóló népszavazásra? Miért?
- Mit tud róla? Honnan? Érdeklik-e az EU-val kapcsolatos hírek?
- Mi a feladata az EU-nak? Mit kellene tennie Magyarország érdekében?
- Magyarország és az EU kapcsolata a jövőben
- Közvetlen környezetében volt-e hatása annak, hogy Magyarország csatlakozott az EU-hoz? És milyen hatása lesz? Miért gondolja így?
- Mit gondol az Euróról? Előnyei/hátrányai
- Többen akarnak csatlakozni az EU-hoz, mit gondol arról, hogy Törökország is csatlakozni akar?
- Elmegy-e az EP választásokra? Mit gondol róla?

III – Személyes tapasztalatok, európaiság

III/1. Most beszéljünk az Ön személyes tapasztalatairól külföldiekkel, külföldi országgal kapcsolatban.

- Szokott-e utazni? Hová? Hol volt már Európában? És Európán kívül? Jó/rossz tapasztalatok
- Ismer-e (nem magyar) európaiakat? Azok milyenek? Jó/ rossz tapasztalatok
- Ismer-e nem európaiakat? Azok milyenek? Jó/ rossz tapasztalatok

III/2. Ön szerint mitől vagyunk Európaiak?

- Hasonlóságok, különbségek Európán belül
- Mi az, ami más, mint Európán kívül?
- Európa és az EU viszonya

III/3. Ön személy szerint európainak érzi magát? Mennyire? Miért? Ha igen: ez mit jelent Önnek?

III/4. Önnek személy szerint mit jelent az, hogy Ön magyar?

III/5. És minket, magyarokat, mit gondol, mennyire tekintenek mások európainak? Hogyan látnak minket Európában?

III/6. Az elején arra kértem, hogy mutassa be magát, mondja el, mi az, amit fontosnak tart elmondani magáról. Most átbeszéltük Európa, az EU, az európaiság kérdéskörét – például ezek is fontosak lehetnek valakinek. Ezek mennyire fontosak Önnek?

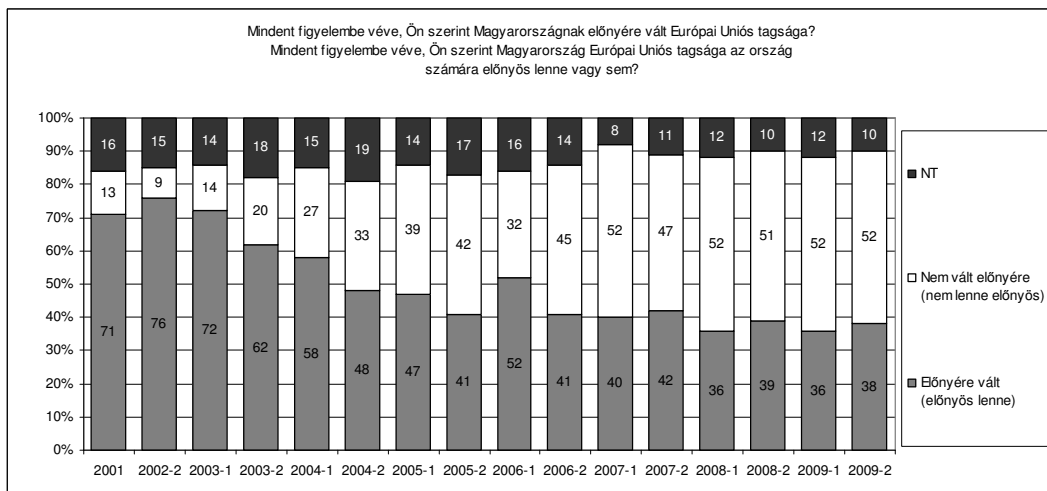
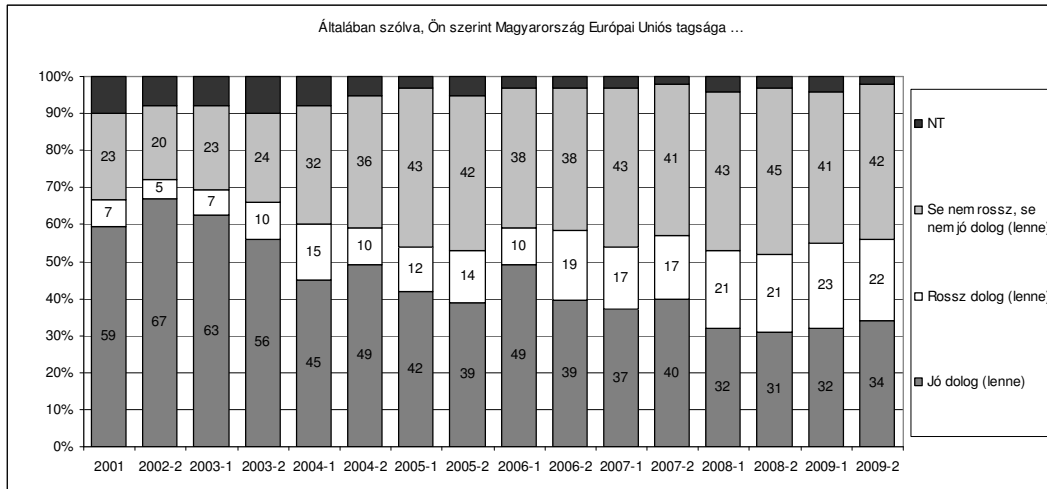
Melléklet 2: A mélyinterjúk mintája

ÖSSZESEN	20
Nem	
férfi	10
nő	10
Lakhely	
Budapest	10
Nem Budapest*	10
Kor	
30 alatt	3
30-39	4
40-49	4
50-59	4
60 felett	5
Iskolai végzettség	
középfokú vagy alatta	11
felsőfokú	9
+ tapasztalat	
van külföldi tapasztalata (saját vagy közvetlen környezet)	13 (ebből négyen éltek is külföldön)
nincs külföldi tapasztalata	7

*Békéscsaba (3), Pécs (3), Veszprém, Balatongyörök, Pilisvörösvár, Vág

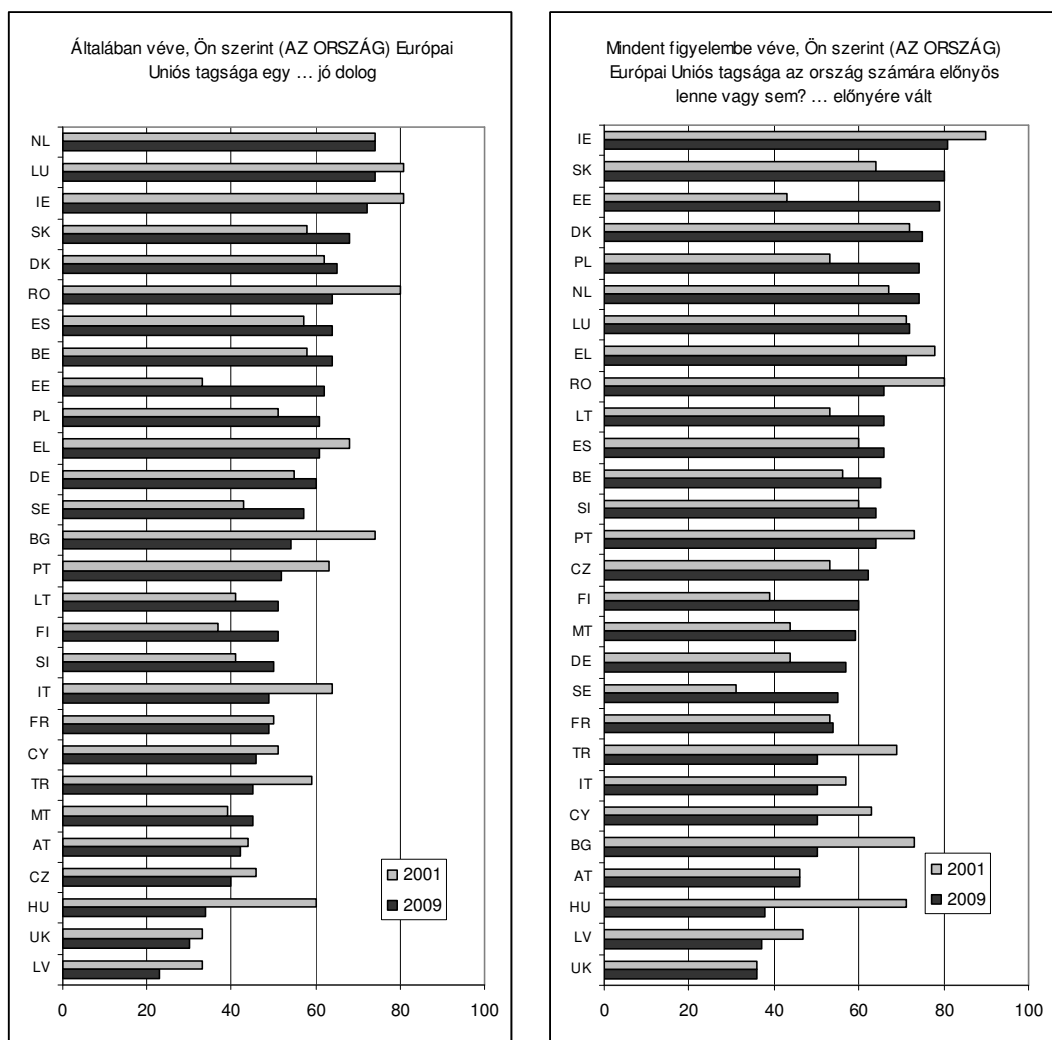
Int	Nem	Kor	Iskolai végzettség	Lakhely	Külföldi tapasztalat
1	nő	41	8 általános	Pilisvörösvár	Unokatestvére él Németországban, sosem járt külföldön
2	nő	50	egyetem	Budapest	10 évig élt Angliában
3	nő	42	egyetem	Vág	Kárpátaljáról származik, Erdélyben élt, máshova nem utazott
5	nő	66	8 általános	Budapest	Utazik, Erdély/Horvátország/Ausztria
6	férfi	52	8 általános	Budapest	nem utazik gyakran (ex-Jugoszlávia, Olaszország)
7	férfi	31	egyetem	Budapest	sok helyre utazott már Európán belül/ kívül
8	nő	27	egyetem	Budapest	sok helyre utazott már Európán belül
9	nő	65	középiskola	Békéscsaba	sok helyre utazott már Európán belül/ kívül
10	nő	56	egyetem	Békéscsaba	volt kommunista országokba utazott régebben
11	férfi	50-59	ipari iskola	Békéscsaba	nem utazott külföldre, Magyarországon is alig
12	nő	62	középfokú	Budapest	volt már külföldön
13	férfi	64	egyetem	Pécs	Horvátországban nyaral
14	nő	30-39	egyetem	Pécs	Már élt is külföldön
15	férfi	40-49	egyetem	Pécs	Élt külföldön
16	férfi	58	egyetem	Budapest	Élt külföldön 3 évet (NDK)
17	férfi	25	gimnázium	Veszprém	utazott Európán belül többször, több helyre
18	férfi	35	középiskola	Balatongyörök	utazott szerte a világon
19	férfi	28	középiskola	Budapest	utazott Európában
20	férfi	69	szakiskola	Budapest	utazott Európában
21	nő	36	szakközépiskola	Budapest	utazott régebben, jobb szeret itthon

Melléklet 1.3. ábra: Az EU-tagság megítélése Magyarországon 2001-ben és 2009-ben (%)

Forrás: Eurobarometer, Candidate Countries Eurobarometer

Melléklet 1.4. ábra: Az EU-tagság megítélése 2001-ben és 2009-ben (%)

Forrás: Eurobarometer, Candidate Countries Eurobarometer

Melléklet 3.14. tábla: Az EU megítélésének összefüggései (keresztábra-elemzések) a közvélemény körében

Közvélemény	Összesen			Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?								Általában véve, Ön úgy gondolja, hogy Magyarország EU-s tagsága...?							
				Előnyére vált		Nem vált előnyére		Nem tudja		Nem válaszol		Jó dolog,		Rossz dolog		Se nem jó, se nem rossz dolog (SPONTÁN)		Nem tudja	
	oszlop %	n	sor %	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Összesen	100,0%	1,002	100,0%	457	45,7%	421	42,0%	118	11,8%	6	0,6%	448	44,7%	213	21,2%	298	29,7%	44	4,3%
Ön mit gondol, milyen irányba változott a magyar gazdaság általános állapota az elmúlt 12 hónapban? (Cramer's V: 0,155***, 0,18***)																			
Sokat romlott	44,9%	450	100,0%	151	33,6%	239	53,1%	57	12,6%	3	0,7%	140	31,0%	125	27,9%	162	35,9%	23	5,2%
Egy kicsit romlott	29,3%	294	100,0%	151	51,3%	107	36,3%	34	11,6%	2	0,8%	150	51,2%	52	17,8%	86	29,3%	5	1,7%
Ugyanolyan szinten maradt	19,3%	194	100,0%	108	55,6%	62	32,0%	24	12,4%	0	0,0%	109	56,4%	31	16,1%	41	21,0%	12	6,4%
Egy kicsit javult	4,5%	45	100,0%	38	85,0%	6	13,4%	1	1,6%	0	0,0%	37	81,0%	2	4,5%	7	14,5%	0	0,0%
Sokat javult	0,5%	5	100,0%	3	64,4%	2	35,6%	0	0,0%	0	0,0%	3	64,4%	2	35,6%	0	0,0%	0	0,0%
NT (SPONTÁN)	1,5%	15	100,0%	7	44,6%	5	36,6%	3	18,7%	0	0,0%	9	62,5%	0	0,0%	3	18,5%	3	19,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Általában véve, Önt mennyire érdekli a politika? (Cramer's V: 0,109***, 0,152***)																			
Nagyon	15,6%	156	100,0%	80	51,4%	66	42,4%	10	6,2%	0	0,0%	79	50,5%	46	29,2%	27	17,6%	4	2,7%
Egy kicsit	38,5%	385	100,0%	201	52,1%	139	36,1%	42	10,9%	3	0,9%	211	54,7%	62	16,0%	102	26,5%	11	2,7%
Nem igazán	23,6%	237	100,0%	105	44,4%	106	44,9%	25	10,5%	1	0,2%	95	40,3%	51	21,5%	83	35,1%	7	3,1%
Egyáltalán nem	22,3%	223	100,0%	71	31,9%	109	48,7%	42	18,7%	2	0,7%	63	28,0%	54	24,4%	85	38,1%	21	9,6%
NT (SPONTÁN)	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Mindent összevetve, Ön mennyire elégedett a demokrácia működésével Magyarországon? (Cramer's V: 0,178***, 0,193***)																			
Nagyon elégedett	3,6%	36	100,0%	30	83,4%	4	10,3%	2	6,2%	0	0,0%	31	85,8%	1	3,5%	3	7,0%	1	3,7%
Valamennyire elégedett	30,6%	307	100,0%	181	59,1%	89	29,0%	34	11,2%	2	0,8%	189	61,4%	29	9,4%	79	25,7%	11	3,5%
Valamennyire elégedetlen	29,9%	300	100,0%	134	44,7%	130	43,4%	34	11,2%	2	0,7%	125	41,6%	71	23,6%	95	31,7%	10	3,2%
Egyáltalán nem elégedett	34,4%	345	100,0%	110	31,9%	192	55,6%	43	12,4%	1	0,2%	102	29,5%	108	31,2%	115	33,3%	21	6,1%
NT (SPONTÁN)	1,4%	14	100,0%	2	12,9%	6	43,6%	5	39,7%	1	3,8%	2	13,9%	4	32,3%	7	49,3%	1	4,5%

Melléklet 3.14. tábla: Az EU megítélésének összefüggései (keresztábra-elemzések) a közvélemény körében (folyt.)

Közvélemény	Összesen			Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?								Általában véve, Ön úgy gondolja, hogy Magyarország EU-s tagsága...?							
				Előnyére vált		Nem vált előnyére		Nem tudja		Nem válaszol		Jó dolog,		Rossz dolog		Se nem jó, se nem rossz dolog (SPONTÁN)		Nem tudja	
	oszlop %	n	sor %	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Összesen	100,0%	1,002	100,0%	457	45,7%	421	42,0%	118	11,8%	6	0,6%	448	44,7%	213	21,2%	298	29,7%	44	4,3%
Mindent összevetve, Ön mennyire elégedett a demokrácia működésével az Európai Unióban? (Cramer's V: 0,244***, 0,255***)																			
Nagyon elégedett	6,0%	60	100,0%	47	78,9%	12	20,0%	1	1,1%	0	0,0%	50	83,6%	6	10,8%	3	5,6%	0	0,0%
Valamennyire elégedett	54,1%	543	100,0%	303	55,9%	179	32,9%	56	10,3%	5	0,9%	299	55,0%	71	13,1%	162	29,9%	11	2,0%
Valamennyire elégedetlen	20,6%	207	100,0%	64	30,8%	118	56,9%	25	12,3%	0	0,0%	61	29,4%	64	31,1%	71	34,3%	11	5,2%
Egyáltalán nem elégedett	12,6%	126	100,0%	19	15,1%	88	70,2%	19	14,7%	0	0,0%	19	14,7%	55	43,8%	43	34,3%	9	7,1%
NT (SPONTÁN)	6,3%	63	100,0%	23	37,3%	23	35,8%	17	26,9%	0	0,0%	19	30,5%	16	25,2%	16	25,4%	12	18,8%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,4%	4	100,0%	1	20,6%	1	35,1%	1	25,7%	1	18,6%	1	20,6%	0	0,0%	2	53,7%	1	25,7%
És mi a helyzet az Önhöz hasonló emberekkel? Nekik összeségében előnyükre vált Magyarország EU-tagsága vagy sem? (Cramer's V: 0,577***, 0,383***)																			
Előnyükre vált	34,0%	340	100,0%	319	93,8%	12	3,5%	9	2,5%	1	0,2%	287	84,4%	6	1,9%	44	12,9%	3	0,8%
Nem vált előnyükre	54,3%	544	100,0%	95	17,5%	394	72,6%	54	9,9%	1	0,1%	116	21,3%	202	37,2%	205	37,8%	20	3,7%
NT (SPONTÁN)	10,9%	109	100,0%	38	35,2%	14	13,3%	56	51,6%	0	0,0%	40	36,7%	4	3,7%	45	41,3%	20	18,3%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,9%	9	100,0%	5	53,3%	0	0,0%	0	0,0%	4	46,7%	5	53,3%	0	0,0%	4	41,1%	1	5,6%
Kérem mondja meg, hogy az adott állítással Ön nagyon egyetért, valamennyire egyetért, valamennyire nem ért egyet, vagy nagyon nem ért egyet? Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket hozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit. (Cramer's V: 0,20***, 0,235***)																			
Nagyon egyetért	25,0%	250	100,0%	59	23,5%	159	63,5%	32	12,7%	1	0,3%	50	19,9%	104	41,5%	90	36,2%	6	2,4%
Valamennyire egyetért	38,7%	388	100,0%	182	47,0%	153	39,6%	48	12,4%	4	1,1%	184	47,5%	56	14,6%	128	33,0%	19	5,0%
Valamennyire nem ért egyet	19,5%	195	100,0%	117	60,2%	60	30,6%	17	8,9%	1	0,3%	113	58,0%	29	14,9%	47	24,2%	6	3,0%
Nagyon nem ért egyet	8,5%	85	100,0%	57	67,3%	25	29,4%	3	3,3%	0	0,0%	58	68,1%	15	17,5%	9	11,0%	3	3,4%
Nem osztja a véleményt, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	3,3%	33	100,0%	23	71,3%	8	25,5%	1	3,2%	0	0,0%	22	67,9%	2	6,8%	8	24,0%	0	1,3%
NT (SPONTÁN)	5,1%	51	100,0%	18	36,1%	16	30,4%	17	33,5%	0	0,0%	21	40,6%	6	11,9%	15	29,7%	9	17,7%

Melléklet 3.14. tábla: Az EU megítélésének összefüggései (keresztábra-elemzések) a közvélemény körében (folyt.)

Közvélemény	Összesen			Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?								Általában véve, Ön úgy gondolja, hogy Magyarország EU-s tagsága...?							
				Előnyére vált		Nem vált előnyére		Nem tudja		Nem válaszol		Jó dolog,		Rossz dolog		Se nem jó, se nem rossz dolog (SPONTÁN)		Nem tudja	
	oszlop %	n	sor %	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Összesen	100,0%	1,002	100,0%	457	45,7%	421	42,0%	118	11,8%	6	0,6%	448	44,7%	213	21,2%	298	29,7%	44	4,3%
Néhányan úgy gondolják, hogy rendelkezünk kellene egy egységes Európai Unió Haderővel. Mások azt mondják, hogy minden országnak meg kellene tartania saját nemzeti haderejét. Mi az Ön véleménye? (Cramer's V: 0,14***, 0,181***)																			
Legyen magyar nemzeti hadsereg	26,0%	261	100,0%	102	39,1%	130	49,9%	27	10,3%	2	0,8%	97	37,2%	79	30,4%	72	27,8%	12	4,6%
Legyen egy Európai Unió Hadsereg	24,8%	249	100,0%	141	56,9%	84	33,9%	21	8,4%	2	0,9%	140	56,4%	41	16,4%	65	26,1%	3	1,1%
Mindkettő	33,5%	336	100,0%	166	49,4%	135	40,3%	33	9,9%	1	0,4%	153	45,7%	67	19,9%	107	31,8%	9	2,6%
Egyik se legyen (SPONTÁN)	9,4%	94	100,0%	29	30,4%	46	49,2%	19	20,4%	0	0,0%	37	39,6%	13	14,0%	38	39,8%	6	6,6%
NT (SPONTÁN)	0,6%	6	100,0%	2	31,5%	4	68,5%	0	0,0%	0	0,0%	2	31,5%	1	18,1%	3	50,4%	0	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	5,6%	56	100,0%	18	31,4%	21	36,4%	18	32,3%	0	0,0%	18	32,2%	12	20,5%	13	22,9%	14	24,4%
Kérem, mondja meg, hogy melyik áll közelebb az Ön véleményéhez: (Cramer's V: 0,195***, 0,18***) Az EU fő célja az kellene legyen, hogy...																			
... az európai gazdaság versenyképesebbé váljon a világpiacokon.	36,5%	365	100,0%	223	60,9%	95	25,9%	47	12,8%	1	0,3%	208	56,9%	48	13,2%	103	28,3%	6	1,7%
... jobb szociális biztonságot kínáljon összes állampolgára számára	59,4%	596	100,0%	224	37,6%	312	52,5%	55	9,2%	4	0,7%	223	37,5%	160	26,8%	185	31,1%	27	4,6%
Kérem, határozza meg egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy Ön személy szerint mennyire bízik meg a következőkben felsorolt intézményekben a tekintetben, hogy rendszerint helyes döntéseket hoznak. A '0' azt jelenti, hogy « Ön egyáltalán nem bízik az adott intézményben » és a '10' azt jelenti, hogy « Ön teljes mértékben megbízik abban ». (átlag)																			
Európai Parlament			5,99		6,81		5,29		5,27		6,19		6,82		4,85		5,75		4,22
Európai Bizottság			4,89		5,70		4,06		4,54		7,56		5,71		3,74		4,59		3,71
Magyar Országgyűlés			4,35		4,93		3,72		4,21		6,57		4,96		3,37		4,24		3,53
Magyar kormány			5,00		5,79		4,25		4,46		5,28		5,83		4,04		4,53		3,77
Helyi önkormányzat			6,62		6,89		6,38		6,25		9,62		6,75		6,52		6,58		6,05

Melléklet 3.15. tábla : Az EU megítélésének összefüggései (keresztábra-elemzések) az elitek körében

Elitek	Összesen			Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Uniói tagsága ?							
				Előnyére vált		Nem vált előnyére		Nem tudja		Nem válaszol	
	oszlop %	n	sor %	n	%	n	%	n	%	n	%
Összesen	100,0%	122	100,0%	107	87,7%	12	9,8%	0	0,0%	3	2,5%
Kérem mondja meg, hogy az adott állítással Ön nagyon egyetért, valamennyire egyetért, valamennyire nem ért egyet, vagy nagyon nem ért egyet ? Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket hozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit. (Cramer's V : 0,402***)											
Nagyon egyetért	16,4%	20	100,0%	10	50,0%	9	45,0%	0	0,0%	1	5,0%
Valamennyire egyetért	38,5%	47	100,0%	46	97,9%	1	2,1%	0	0,0%	0	0,0%
Valamennyire nem ért egyet	29,5%	36	100,0%	33	91,7%	1	2,8%	0	0,0%	2	5,6%
Nagyon nem ért egyet	10,7%	13	100,0%	13	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Nem osztja a véleményt, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	4,1%	5	100,0%	4	80,0%	1	20,0%	0	0,0%	0	0,0%
NT (SPONTÁN)	0,8%	1	100,0%	1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Néhányan úgy gondolják, hogy rendelkezünk kellene egy egységes Európai Uniói Haderővel. Mások azt mondják, hogy minden országnak meg kellene tartania saját nemzeti haderejét. Mi az Ön véleménye ? (Cramer's V : n.s.)											
Legyen magyar nemzeti hadsereg	18,0%	22	100,0%	16	72,7%	4	18,2%	0	0,0%	2	9,1%
Legyen egy Európai Uniói Hadsereg	41,0%	50	100,0%	46	92,0%	3	6,0%	0	0,0%	1	2,0%
Legyen magyar nemzeti hadsereg is, és Európai Uniói Hadsereg is	35,2%	43	100,0%	39	90,7%	4	9,3%	0	0,0%	0	0,0%
Egyik se legyen (SPONTÁN)	3,3%	4	100,0%	4	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
NT (SPONTÁN)	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	2,5%	3	100,0%	2	66,7%	1	33,3%	0	0,0%	0	0,0%
Kérem, mondja meg, hogy melyik áll közelebb az Ön véleményéhez : (Cramer's V : 0,211*)											
Az EU fő célja az kellene legyen, hogy az európai gazdaság versenyképesebbé váljon a világpiacokon.	63,9%	78	100,0%	71	91,0%	6	7,7%	0	0,0%	1	1,3%
Az EU fő célja az kellene legyen, hogy jobb szociális biztonságot kínáljon összes állampolgára számára	23,8%	29	100,0%	25	86,2%	4	13,8%	0	0,0%	0	0,0%
Mindkettő		14	100,0%	10	71,4%	2	14,3%	0	0,0%	2	14,3%
Egyik sem		1	100,0%	1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Melléklet 3.15. tábla: Az EU megítélésének összefüggései (keresztábra-elemzések) az elitek körében (folyt.)

Elitek	Összesen			Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált Európai Unió tagsága?							
				Előnyére vált		Nem vált előnyére		Nem tudja		Nem válaszol	
	oszlop %	n	sor %	n	%	n	%	n	%	n	%
Összesen	100,0%	122	100,0%	107	87,7%	12	9,8%	0	0,0%	3	2,5%
Kérem, határozza meg egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy Ön személy szerint mennyire bízik meg a következőkben felsorolt intézményekben a tekintetben, hogy rendszerint helyes döntéseket hoznak. A '0' azt jelenti, hogy "Ön egyáltalán nem bízik az adott intézményben" és a '10' azt jelenti, hogy "Ön teljes mértékben megbízik abban". (átlag)											
Európai Parlament			7,08		7,09		7,17		,		6,67
Európai Bizottság			6,98		7,19		5,33		,		6,00
Magyar Országgyűlés			5,50		5,49		5,50		,		6,00
Magyar kormány			5,43		5,41		5,50		,		6,00
Helyi önkormányzat			6,12		6,13		5,00		,		8,00
Néhányan azt mondják, hogy az európai integrációt meg kellene erősíteni. Mások azt állítják, hogy az integráció már így is túl előrehaladott. Mi az Ön véleménye?"(0=az integráció már így is túl messzire ment, 10= tovább kellene erősíteni) (átlag)			6,73		6,81		6,09		,		6,00

Melléklet 3.16 tábla: Az intézményi bizalom főkomponens-elemzése (közvélemény)

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy,	0,656
Bartlett's Test of Sphericity	Approx, Chi-Square 1.697,155
df	10
Sig,	0,000

Communalities

	Initial	Extraction
Európai Parlament	1,000	0,688
Európai Bizottság	1,000	0,548
Magyar országgyűlés	1,000	0,753
Magyar kormány	1,000	0,581
Helyi önkormányzat	1,000	0,276

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,847	56,935	56,935	2,847	56,935	56,935
2	0,824	16,474	73,409			
3	0,717	14,340	87,749			
4	0,421	8,415	96,164			
5	0,192	3,836	100,000			

Component Matrix(a)

	Component
	1
Európai Parlament	0,868
Európai Bizottság	0,829
Magyar országgyűlés	0,762
Magyar kormány	0,741
Helyi önkormányzat	0,526

Melléklet 3.17. tábla: Az egyes szakpolitikák kezelési helyének megítélése

A legtöbb európai országban manapság a politikai döntéseket három különböző kormányzati szinten hozzák: regionális szinten, nemzeti szinten és az Európai Unió szintjén. Az Ön véleménye szerint kinek kellene felelnie az alábbi politikai területekért?

	Közvélemény	Eliték összesen	Politikai elit	Gazdasági elit
Összesen (n=)	1.002	122	80	42
A munkanélküliség elleni küzdelem (Cramer's V: 0.216***)				
Regionális szinten	14,9%	31,1%	41,3%	11,9%
Nemzeti szinten	46,6%	24,6%	20,0%	33,3%
Az Európai Unió szintjén	30,6%	18,0%	15,0%	23,8%
Nem olyan terület, amellyel bármelyik kormányzati szinten foglalkozni kellene (SPONTÁN)	0,4%	0,8%	1,3%	0,0%
Nem csak egy szinten (SPONTÁN)	6,2%	25,4%	22,5%	31,0%
NT (SPONTÁN)	1,3%	0,0%	0,0%	0,0%
MEGTAGADJA (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Bevándorlási politika (Cramer's V: 0.151***)				
Regionális szinten	3,5%	1,6%	1,3%	2,4%
Nemzeti szinten	44,9%	35,2%	42,5%	21,4%
Az Európai Unió szintjén	42,5%	49,2%	46,3%	54,8%
Nem olyan terület, amellyel bármelyik kormányzati szinten foglalkozni kellene (SPONTÁN)	1,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Nem csak egy szinten (SPONTÁN)	5,5%	13,1%	10,0%	19,0%
NT (SPONTÁN)	2,6%	0,0%	0,0%	0,0%
MEGTAGADJA (SPONTÁN)	0,0%	0,8%	0,0%	2,4%
Környezetvédelmi politika (Cramer's V: 0.165***)				
Regionális szinten	10,8%	9,0%	11,3%	4,8%
Nemzeti szinten	24,4%	4,9%	6,3%	2,4%
Az Európai Unió szintjén	53,4%	58,2%	52,5%	69,0%
Nem olyan terület, amellyel bármelyik kormányzati szinten foglalkozni kellene (SPONTÁN)	0,9%	0,0%	0,0%	0,0%
Nem csak egy szinten (SPONTÁN)	9,0%	27,9%	30,0%	23,8%
NT (SPONTÁN)	1,6%	0,0%	0,0%	0,0%
MEGTAGADJA (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
A bűnözés elleni küzdelem (Cramer's V: 0.204***)				
Regionális szinten	8,8%	8,2%	6,3%	11,9%
Nemzeti szinten	27,5%	20,5%	23,8%	14,3%
Az Európai Unió szintjén	53,4%	33,6%	30,0%	40,5%
Nem olyan terület, amellyel bármelyik kormányzati szinten foglalkozni kellene (SPONTÁN)	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%
Nem csak egy szinten (SPONTÁN)	8,6%	37,7%	40,0%	33,3%
NT (SPONTÁN)	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%
MEGTAGADJA (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Egészségügyi politika (Cramer's V: 0.166***)				
Regionális szinten	10,0%	14,8%	17,5%	9,5%
Nemzeti szinten	62,3%	53,3%	50,0%	59,5%
Az Európai Unió szintjén	19,7%	9,0%	7,5%	11,9%
Nem olyan terület, amellyel bármelyik kormányzati szinten foglalkozni kellene (SPONTÁN)	0,7%	0,0%	0,0%	0,0%
Nem csak egy szinten (SPONTÁN)	5,4%	22,1%	23,8%	19,0%
NT (SPONTÁN)	1,7%	0,0%	0,0%	0,0%
MEGTAGADJA (SPONTÁN)	0,2%	0,8%	1,3%	0,0%

Melléklet 3.17. tábla: Az egyes szakpolitikák kezelési helyének megítélése (folyt.)

	Közüvélemény	Elitek összesen	Politikai elit	Gazdasági elit
Összesen (n=)	1.002	122	80	42
Mezőgazdasági politika (csak a közvélemény esetében)				
Regionális szinten	14,8%			
Nemzeti szinten	45,2%			
Az Európai Unió szintjén	31,3%			
Nem olyan terület, amellyel bármelyik kormányzati szinten foglalkozni kellene (SPONTÁN)	0,5%			
Nem csak egy szinten (SPONTÁN)	6,3%			
NT (SPONTÁN)	1,7%			
MEGTAGADJA (SPONTÁN)	0,2%			
Adópolitika (csak az elitek esetében) (Cramer's V: 0.727***)				
Regionális szinten		4,9%	7,5%	0,0%
Nemzeti szinten		33,6%	33,8%	33,3%
Az Európai Unió szintjén		30,3%	23,8%	42,9%
Nem olyan terület, amellyel bármelyik kormányzati szinten foglalkozni kellene (SPONTÁN)		0,0%	0,0%	0,0%
Nem csak egy szinten (SPONTÁN)		30,3%	35,0%	21,4%
NT (SPONTÁN)		0,0%	0,0%	0,0%
MEGTAGADJA (SPONTÁN)		0,8%	0,0%	2,4%

Melléklet 3.18. tábla: Az egyes szakpolitikák hosszú távú egységesítésének megítélése

Az Európai Unió következő 10 évét tekintve, kérem, mondja meg, hogy mennyire helyesli, vagy van ellene az alábbiaknak.

	Közvélemény	Elitok összesen	Politikai elit	Gazdasági elit
Összesen (n=)	1.002	122	80	42
Egységesített adórendszer az Európai Unióban (Cramer's V: 0,152***)				
Nagyon helyesli	24,1%	27,0%	17,5%	45,2%
Inkább helyesli	28,3%	44,3%	52,5%	28,6%
Inkább ellenzi	14,5%	20,5%	23,8%	14,3%
Nagyon ellenzi	17,7%	7,4%	6,3%	9,5%
Nem helyesli, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	5,7%	0,8%	0,0%	2,4%
NT (SPONTÁN)	9,8%	0,0%	0,0%	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
A szociális biztonság egységes rendszere (Cramer's V: 0,116***)				
Nagyon helyesli	49,2%	44,3%	46,3%	40,5%
Inkább helyesli	33,6%	36,1%	38,8%	31,0%
Inkább ellenzi	7,0%	11,5%	8,8%	16,7%
Nagyon ellenzi	3,8%	6,6%	5,0%	9,5%
Nem helyesli, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	2,3%	0,8%	0,0%	2,4%
NT (SPONTÁN)	4,2%	0,0%	0,0%	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0,8%	1,3%	0,0%
Egységes külpolitika az Európai Unión kívüli országokkal szemben (Cramer's V: 0,154***)				
Nagyon helyesli	27,5%	55,7%	55,0%	57,1%
Inkább helyesli	43,4%	38,5%	38,8%	38,1%
Inkább ellenzi	12,1%	4,9%	5,0%	4,8%
Nagyon ellenzi	5,7%	0,0%	0,0%	0,0%
Nem helyesli, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	3,8%	0,8%	1,3%	0,0%
NT (SPONTÁN)	7,5%	0,0%	0,0%	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek (Cramer's V: 0,09*)				
Nagyon helyesli	49,2%	64,8%	68,8%	57,1%
Inkább helyesli	37,1%	32,0%	30,0%	35,7%
Inkább ellenzi	6,7%	2,5%	1,3%	4,8%
Nagyon ellenzi	2,2%	0,8%	0,0%	2,4%
Nem helyesli, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	1,6%	0,0%	0,0%	0,0%
NT (SPONTÁN)	3,2%	0,0%	0,0%	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Melléklet 3.19. tábla: Az egyes szakpolitikák főkomponens-elemzése (közvélemény)

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy,	0,837
Bartlett's Test of Sphericity	Approx, 1.103,302
Chi-Square	df 15
Sig,	0,000

Communalities

	Initial	Extraction
A munkanélküliség elleni küzdelem	1,000	0,527
Bevándorlási politika	1,000	0,350
Környezetvédelmi politika	1,000	0,508
A bűnözés elleni küzdelem	1,000	0,484
Egészségügyi politika	1,000	0,542
Mezőgazdasági politika	1,000	0,489

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,900	48,331	48,331	2,900	48,331	48,331
2	0,757	12,619	60,950			
3	0,749	12,478	73,429			
4	0,589	9,822	83,250			
5	0,517	8,621	91,871			
6	0,488	8,129	100,000			

Component Matrix(a)

	Component
	1
Egészségügyi politika	0,736
A munkanélküliség elleni küzdelem	0,726
Környezetvédelmi politika	0,713
Mezőgazdasági politika	0,699
A bűnözés elleni küzdelem	0,696
Bevándorlási politika	0,592

Melléklet 3.20. tábla: A hosszú távú politikai preferenciák főkomponens-elemzése (közvélemény) (Főkomponens-elemzés varimax rotációval)

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy,	0,618
Bartlett's Test of Sphericity	Approx, 233,694
Chi-Square	df 6
Sig,	0,000

Communalities

	Initial	Extraction
Egységesített adórendszer az Európai Unióban	1,000	0,397
A szociális biztonság egységes rendszere	1,000	0,464
Egységes külpolitika az Európai Unió kívüli országokkal szemben	1,000	0,450
Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek	1,000	0,357

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	1,667	41,673	41,673	1,667	41,673	41,673
2	0,904	22,603	64,275			
3	0,799	19,983	84,259			
4	0,630	15,741	100,000			

Component Matrix(a)

	Component
	1
A szociális biztonság egységes rendszere	0,681
Egységes külpolitika az Európai Unió kívüli országokkal szemben	0,670
Egységesített adórendszer az Európai Unióban	0,630
Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek	0,597

Melléklet 3.21. tábla: Az egyes politikák főkomponens-elemzése (elitek)

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy,	0,711
Bartlett's Test of Sphericity	Approx, 103,748
Chi-Square	
df	15
Sig,	0,000

Communalities

	Initial	Extraction
A munkanélküliség elleni küzdelem	1,000	0,544
Bevándorlási politika	1,000	0,578
Környezetvédelmi politika	1,000	0,651
A bűnözés elleni küzdelem	1,000	0,461
Egészségügyi politika	1,000	0,671
Adópolitika	1,000	0,527

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,327	38,787	38,787	1,858	30,963	30.963
2	1,106	18,427	57,214	1,575	26,250	57.214
3	0,855	14,246	71,459			
4	0,647	10,783	82,242			
5	0,556	9,269	91,511			
6	0,509	8,489	100,000			

Rotated Component Matrix(a)

	Component	
	1	2
Környezetvédelmi politika	0,804	
Bevándorlási politika	0,738	
A bűnözés elleni küzdelem	0,671	
Egészségügyi politika		0,816
A munkanélküliség elleni küzdelem		0,707
Adópolitika	0,408	0,601

Melléklet 3.22. tábla: A hosszútávú politikai preferenciák főkomponens-elemzése (elitek)

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy,		0,578
Bartlett's Test of Sphericity	Approx, Chi-Square	23,288
	df	6
	Sig,	0,001

Communalities

	Initial	Extraction
Egységesített adórendszer az Európai Unióban	1,000	0,505
A szociális biztonság egységes rendszere	1,000	0,461
Egységes külpolitika az Európai Unión kívüli országokkal szemben	1,000	0,214
Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek	1,000	0,353

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	1,534	38,344	38,344	1,534	38,344	38,344
2	0,956	23,894	62,237			
3	0,858	21,450	83,687			
4	0,653	16,313	100,000			

Component Matrix(a)

	Component
	1
Egységesített adórendszer az Európai Unióban	0,711
A szociális biztonság egységes rendszere	0,679
Nagyobb mértékű segítségnyújtás olyan EU-s régióknak, amelyek gazdasági vagy társadalmi problémákkal küzdenek	0,594
Egységes külpolitika az Európai Unión kívüli országokkal szemben	0,463

Melléklet 3.23. tábla: A politikai preferenciák magyarázó tényezői a közvélemény körében (logisztikus regresszió)

	Közvélemény					
	3a. modell: Szakpolitikák kezelése EU szinten			3b. modell: Hosszútávú egységesítés		
	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)
<i>Közép-Magyarország</i>						
Észak-Magyarország	0,13	0.23	1.14			
Észak-Alföld	0,66	0.23 ***	1.94			
Dél-Alföld	0,56	0.23 **	1.76			
Dél-Dunántúl	0,64	0.27 **	1.90			
Közép-Dunántúl	1,38	0.31 ***	3.99			
Nyugat-Dunántúl	0,73	0.26 ***	2.08			
<i>Iskola: alapfokú</i>						
Iskola: középfokú				-0.58	0.20 ***	0.56
Iskola: felsőfokú				-0.75	0.24 ***	0.47
<i>Gazdaság: sokkal rosszabb</i>						
Gazdaság: kicsit rosszabb	0,60	0.17 ***	1.82	-0.14	0.16	0.87
Gazdaság: nem változott	0,61	0.20 ***	1.84	-0.17	0.19	0.84
Gazdaság: jobb	0,04	0.33	1.05	1.06	0.40 ***	2.90
EU demokrácia: nem tudja	0,22	0.34	1.25	1.21	0.38 ***	3.37
EU demokrácia: nagyon elégedett	0,21	0.37	1.24	0.98	0.36 ***	2.67
EU demokrácia: valamennyire elégedett	0,63	0.22 ***	1.87	0.71	0.22 ***	2.03
EU demokrácia: valamennyire elégedetlen	0,35	0.24	1.42	0.55	0.24 **	1.73
<i>EU demokrácia: egyáltalán nem elégedett</i>						
EU-tagság: nem tudja	0,61	0.24 **	1.84			
EU-tagság: előnyükre vált	0,22	0.17	1.24			
<i>EU-tagság: nem vált előnyükre</i>						
EU célja: versenyképesség	-0,43	0.15 ***	0.65			
<i>Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nagyon egyetért</i>						
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: valamennyire egyetért				-0.15	0.18	0.86
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nem osztja, de nem is ellenzi				0.76	0.34 **	2.14
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: valamennyire nem ért egyet				-0.49	0.21 **	0.61
Magyar érdeket nem veszik figyelembe: nagyon nem ért egyet				-0.56	0.28 **	0.57
Konstans	-0,41	0.23 *	0.67	0.69	0.26 ***	2.00
Találatarány	68,7%			64.4%		
R²_L	0,06			0.04		
Adj. R²	0,07			0.06		
N	985			984		

A referencia kategóriák dőlt betűvel szerepelnek. Statisztikai szignifikancia: *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

Melléklet 4.7. tábla: A különböző területi szintekhez való kötődés
(„Az emberek különböző mértékben kötődnek a saját városukhoz, vagy falujukhoz, régiójukhoz, országukhoz vagy Európához. Ön mit érez e tekintetben?”)

		Közüvélemény	Elitek összesen	Politikai elit	Gazdasági elit
<i>N=</i>		1,002	122	80	42
Saját városához, falujához (Cramer's V: 0,148***)	Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Nagyon kötődik	60,3%	76,9%	93,7%	45,2%
	Eléggé kötődik	29,3%	14,0%	6,3%	28,6%
	Nem nagyon kötődik	7,8%	5,8%	0,0%	16,7%
	Egyáltalán nem kötődik	2,7%	3,3%	0,0%	9,5%
	Nem tudja	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Nem válaszol	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Saját régiójához (Cramer's V: 0,172***)	Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Nagyon kötődik	55,4%	43,4%	50,0%	31,0%
	Eléggé kötődik	33,6%	28,7%	26,3%	33,3%
	Nem nagyon kötődik	9,1%	20,5%	21,3%	19,0%
	Egyáltalán nem kötődik	1,4%	7,4%	2,5%	16,7%
	Nem tudja	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%
	Nem válaszol	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Magyarország hoz (Cramer's V: 0,106***)	Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Nagyon kötődik	75,4%	83,6%	93,8%	64,3%
	Eléggé kötődik	21,1%	12,3%	5,0%	26,2%
	Nem nagyon kötődik	3,3%	3,3%	0,0%	9,5%
	Egyáltalán nem kötődik	0,2%	0,8%	1,3%	0,0%
	Nem tudja	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Nem válaszol	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Európához (Cramer's V: 0,054 n.s.)	Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Nagyon kötődik	45,2%	50,4%	48,8%	53,7%
	Eléggé kötődik	38,8%	40,5%	43,8%	34,1%
	Nem nagyon kötődik	12,9%	6,6%	5,0%	9,8%
	Egyáltalán nem kötődik	2,4%	2,5%	2,5%	2,4%
	Nem tudja	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%
	Nem válaszol	0	0,0%	0,0%	0,0%

Forrás: IntUne 2007

Melléklet 4.8. tábla: A nemzeti és az európai identitás jelentése – az identitás-elemek fontossága

Nemzeti identitás	Kereszténység		Kulturális hagyományok		Születési hely		Szülők		Törvények és intézmények tisztelete		Emocionális kötődés		Nyelv		Állampolgárság	
	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek
<i>N=</i>	1.002	119	1.002	121	1.001	120	1.002	119	1.001	115	1.002	118	1.002	122	1.003	119
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Nagyon fontos	16,1%	12,6%	60,7%	68,6%	37,5%	29,2%	46,5%	42,9%	82,6%	38,3%	84,8%	83,9%	77,6%	73,8%	39,5%	16,0%
Valamennyire fontos	19,5%	16,8%	30,4%	30,6%	29,5%	27,5%	32,8%	31,9%	14,9%	44,3%	12,7%	14,4%	17,6%	25,4%	32,9%	35,3%
Nem igazán fontos	33,6%	33,6%	6,2%	0,8%	20,8%	27,5%	14,9%	22,7%	2,1%	12,2%	1,9%	0,8%	3,5%	0,8%	17,2%	29,4%
Egyáltalán nem fontos	30,0%	37,0%	2,0%	0,0%	11,9%	15,8%	5,8%	2,5%	0,4%	5,2%	0,5%	0,8%	1,3%	0,0%	9,9%	19,3%
Nem tudja/ nem válaszol	0,8%	0,0%	0,7%	0,0%	0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%	0,0%
<i>Cramer's V:</i>			0,094**				0,077*		0,349***				0,084**		0,174***	

Európai identitás	Kereszténység		Kulturális hagyományok		Születési hely		Szülők		Törvények és intézmények tisztelete		Emocionális kötődés		Nyelv		Állampolgárság	
	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	Elitek	Köz-vélemény	
<i>N=</i>	1.002	122	1.002	121	1.003	122	1.002	122	1.002	120	1.002	119	1.002	122	1.002	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
Nagyon fontos	12,1%	12,3%	39,6%	62,0%	32,5%	15,6%	30,4%	20,5%	67,3%	38,3%	57,0%	74,8%	58,5%	73,0%	27,0%	
Valamennyire fontos	20,6%	18,0%	42,3%	36,4%	32,1%	32,0%	36,1%	40,2%	27,9%	51,7%	32,3%	23,5%	28,4%	22,1%	36,1%	
Nem igazán fontos	33,8%	33,6%	13,2%	1,7%	23,0%	40,2%	21,7%	32,0%	2,5%	9,2%	6,0%	1,7%	7,4%	4,1%	23,0%	
Egyáltalán nem fontos	31,4%	36,1%	3,3%	0,0%	11,1%	12,3%	10,3%	7,4%	1,3%	0,8%	3,9%	0,0%	5,0%	0,8%	11,3%	
Nem tudja/ nem válaszol	2,1%	0,0%	1,6%	0,0%	1,3%	0,0%	1,5%	0,0%	1,0%	0,0%	0,8%	0,0%	0,7%	0,0%	2,6%	
<i>Cramer's V:</i>			0,168***		0,148***		0,103**		0,211***		0,125***		0,104**			

Szignifikancia: *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

Forrás: IntUne 2007

Melléklet 5.5. tábla: A strukturális egyenletek modell (SEM) eredményei

Maximum Likelihood becslés			Regression Weights	S.E.	P	Standardized Regression Weights
Európai kötődés	<---	Nyitott európai identitás	0,711	0,082	****	0,343
Nemzeti kötődés	<---	Nyitott nemzeti identitás	0,921	0,125	****	0,386
Egyéni előny	<---	Képviseltség	0,056	0,012	****	0,153
Egyéni előny	<---	Intézményi bizalom	0,076	0,01	****	0,293
Versenyképesség	<---	felsőoktatás	0,243	0,039	****	0,195
Egyéni előny	<---	felsőoktatás	0,162	0,037	****	0,133
EU támogatás	<---	Európai kötődés	0,023	0,015	n,s,	0,041
EU támogatás	<---	Nemzeti kötődés	-0,048	0,021	**	-0,058
EU támogatás	<---	Intézményi bizalom	0,038	0,009	****	0,158
EU támogatás	<---	Politikák	0,05	0,026	*	0,053
EU támogatás	<---	EU demokrácia	0,068	0,015	****	0,126
EU támogatás	<---	Képviseltség	0,027	0,009	****	0,081
EU támogatás	<---	Versenyképesség	0,103	0,022	****	0,114
EU támogatás	<---	Egyéni előny	0,59	0,026	****	0,642
EU előnyök	<---	EU támogatás	1			0,898
EU jó dolog	<---	EU támogatás	0,865	0,032	****	0,772
Törvények	<---	Nyitott európai identitás	1			0,62
Emocionális kötődés	<---	Nyitott európai identitás	1,523	0,108	****	0,735
Nyelv	<---	Nyitott európai identitás	1,413	0,104	****	0,635
EP	<---	Intézményi bizalom	1			0,75
EC	<---	Intézményi bizalom	1,048	0,075	****	0,72
Munkanélküliség	<---	Politikák	1			0,669
Környezetvédelem	<---	Politikák	0,931	0,065	****	0,604
Bűnözés	<---	Politikák	0,926	0,061	****	0,632
Egészségügy	<---	Politikák	0,82	0,05	****	0,67
Mezőgazdaság	<---	Politikák	0,92	0,061	****	0,61
Törvények	<---	Nyitott nemzeti identitás	1			0,466
Emocionális kötődés	<---	Nyitott nemzeti identitás	1,165	0,137	****	0,558
Nyelv	<---	Nyitott nemzeti identitás	1,325	0,159	****	0,493

Szignifikancia: **** < 0,001, *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

Korrelációk:

			Kovariancia	S.E.	P	Korreláció
Nyitott európai identitás	<-->	Nyitott nemzeti identitás	,047	,007	****	,563
Intézményi bizalom	<-->	EU demokrácia	,656	,063	****	,449
EU demokrácia	<-->	Képviseltség	,223	,034	****	,217
Intézményi bizalom	<-->	Képviseltség	,696	,094	****	,297
e25	<-->	e24	,105	,013	****	,297
e3	<-->	e19	,061	,008	****	,308

A modell jóságát mérő mutatók

	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Model	57	590,353	196	,000	3.012
	CFI				
Model	,919				
	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE	
Model	,045	,041	,050	,963	

Melléklet 5.6. tábla: A klaszterek keresztábra-elemzése

	Közvélemény						
	Összesen	Akiknek nincs véleményük	Szimbolikusan kötődő elégedetlenelek	Euro-optimisták	El nem kötelezett szociális biztonság-pártiak	Pragmatikus támogatók	Elitek
Összesen	1.002	115	293	237	137	219	122
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Kérem, mondja meg, hogy melyik áll közelebb az Ön véleményéhez: (Cramer's V: 0,204***)							
Az EU fő célja az kellene legyen, hogy az európai gazdaság versenyképesebbé váljon a világpiacokon.	36,5%	36,5%	31,7%	40,2%	27,1%	44,6%	63,9%
Az EU fő célja az kellene legyen, hogy jobb szociális biztonságot kínáljon összes állampolgára számára	59,4%	50,7%	66,3%	56,5%	67,7%	52,8%	23,8%
Mindkettő (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	11,5%
Egyik sem (SPONTÁN)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,8%
NT (SPONTÁN)	3,7%	12,8%	2,0%	3,3%	3,7%	1,8%	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	1,5%	0,8%	0,0%
Néhányan úgy gondolják, hogy rendelkezünk kellene egy egységes Európai Unió Haderővel. Mások azt mondják, hogy minden országnak meg kellene tartania saját nemzeti haderejét. Mi az Ön véleménye? (Cramer's V: 0,154***)							
Legyen magyar nemzeti hadsereg	26,0%	27,8%	33,6%	18,5%	30,3%	20,4%	18,0%
Legyen egy Európai Unió Hadsereg	24,8%	16,0%	22,0%	32,8%	21,9%	26,3%	41,0%
Legyen magyar nemzeti hadsereg is, és Európai Unió Hadsereg is	33,5%	26,2%	30,0%	36,8%	31,6%	39,6%	35,2%
Egyik se legyen (SPONTÁN)	9,4%	9,0%	9,4%	8,8%	5,6%	12,8%	3,3%
NT (SPONTÁN)	0,6%	0,0%	0,3%	0,8%	2,4%	0,0%	0,0%
NV/Visszautasítás (SPONTÁN)	5,6%	21,0%	4,6%	2,3%	8,1%	0,9%	2,5%
És mi a helyzet az Önhöz hasonló emberekkel? Nekik összeségében előnyükre vált Magyarország EU-tagsága vagy sem? (Cramer's V: 0.268***)							
NT/NV (SPONTÁN)	11,8%	28,9%	8,9%	7,7%	12,0%	10,9%	0,0%
Előnyükre vált	34,0%	18,6%	19,0%	56,9%	25,3%	42,7%	0,0%
Nem vált előnyükre	54,3%	52,5%	72,1%	35,4%	62,7%	46,4%	0,0%
Néhányan azt mondják, hogy az európai integrációt meg kellene erősíteni. Mások azt állítják, hogy az integráció már így is túl előrehaladott. Mi az Ön véleménye? (0-10 átlag)	5,26	5,12	4,94	5,79	4,63	5,49	6,73
Szakpolitikák kezelése (főkomponens-átlag)	0,00	-0,41	-0,10	0,27	-0,26	0,15	.
Hosszútávú egységesítés (főkomponens-átlag)	0,00	-0,14	0,05	0,09	-0,74	0,33	.

Melléklet 5.6. tábla: A klaszterek keresztábra-elemzése (folyt.)

	Közüvélemény						
	Összesen	Akiknek nincs véleményük	Szimbolikus kötıdő elégedetlenelek	Euro-optimisták	El nem kötelezett szociális biztonság-pártiak	Pragmatikus támogatók	Elitiek
Összesen	1.002	115	293	237	137	219	122
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Ön mit gondol, milyen irányba változott a magyar gazdaság általános állapota az elmúlt 12 hónapban? (Cramer's V: 0.104***)							
Sokat romlott	45,6%	52,7%	53,4%	34,1%	47,5%	42,9%	0,0%
Egy kicsit romlott	29,7%	23,8%	30,3%	33,1%	24,9%	31,4%	0,0%
Ugyanolyan szinten maradt	19,6%	19,3%	13,3%	24,9%	21,5%	21,3%	0,0%
Egy kicsit/ sokat javult	5,1%	4,2%	3,0%	7,9%	6,2%	4,4%	0,0%
Mindent összevetve, Ön mennyire elégedett a demokrácia működésével Magyarországon? (Cramer's V: 0.149***)							
Nagyon elégedett	3,7%	2,7%	2,6%	6,4%	1,6%	4,0%	0,0%
Valamennyire elégedett	31,1%	34,2%	19,1%	43,6%	31,5%	32,0%	0,0%
Valamennyire elégedetlen	30,3%	25,4%	30,2%	30,5%	31,6%	32,0%	0,0%
Egyáltalán nem elégedett	34,9%	37,8%	48,2%	19,5%	35,3%	31,9%	0,0%
Mindent összevetve, Ön mennyire elégedett a demokrácia működésével az Európai Unióban? (Cramer's V: 0.414***)							
NT/NV (SPONTÁN)	6,7%	58,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Nagyon elégedett	6,0%	0,0%	0,9%	10,9%	3,7%	12,0%	0,0%
Valamennyire elégedett	54,1%	19,6%	45,2%	69,9%	53,7%	67,5%	0,0%
Valamennyire elégedetlen	20,6%	12,8%	29,0%	14,8%	31,9%	13,0%	0,0%
Egyáltalán nem elégedett	12,6%	9,3%	25,0%	4,4%	10,7%	7,6%	0,0%
Intézményi bizalom (főkomponens-átlag)	0,00	-0,14	-0,25	0,39	-0,12	0,01	
Politikai kérdésekben az emberek néha "bal-" és "jobb-"oldaltól beszélnek. Hol helyezné el Ön a politikai nézeteit 0-tól 10-ig terjedő skálán? (0-3: bal, 4-6: közép, 7-10: jobb) (Cramer's V: 0.176***)							
NT/NV (SPONTÁN)	15,8%	30,4%	12,6%	12,7%	22,1%	11,9%	4,1%
Bal	14,7%	12,2%	8,5%	20,7%	15,4%	17,4%	38,5%
Jobb	25,1%	18,3%	33,3%	19,4%	23,5%	24,7%	18,9%
Közép	44,5%	39,1%	45,6%	47,3%	39,0%	46,1%	38,5%
Az emberek különböző mértékben kötıdnek a saját városukhoz, vagy falujukhoz, régiójukhoz, országukhoz vagy Európához. Ön mit érez e tekintetben? Mennyire kötıdik Magyarországhoz? (Cramer's V: 0.177***)							
nagyon	75,4%	82,8%	87,6%	73,6%	46,1%	75,5%	83,6%
eléggé	21,1%	15,8%	10,8%	22,7%	44,1%	21,6%	12,3%
kevésbé	3,3%	1,4%	1,6%	3,7%	8,7%	2,9%	3,3%
egyáltalán nem	0,2%	0,0%	0,0%	0,0%	1,2%	0,0%	0,8%
nyitott/ megengedő nemzeti identitás (főkomponens-átlag)	0,00	0,12	0,69	-0,12	0,07	-0,89	.
zárt/védekező nemzeti identitás (főkomponens-átlag)	0,00	-0,07	0,31	0,17	-1,45	0,34	.
zárt/védekező európai identitás (főkomponens-átlag)	0,00	-0,09	0,32	0,14	-1,35	0,30	.
nyitott/ megengedő európai identitás (főkomponens-átlag)	0,00	0,02	0,71	-0,01	0,02	-0,96	.

Melléklet 5.6. tábla: A klaszterek keresztábra-elemzése (folyt.)

	Közvélemény						
	Összesen	Akiknek nincs véleményük	Szimbolikusan kötődő elégedetlenek	Euro-optimisták	El nem kötelezett szociális biztonság-pártiak	Pragmatikus támogatók	Eliték
Összesen	1.002	115	293	237	137	219	122
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Nem (Cramer's V: 0,293***)							
Férfi	46,8%	40,5%	41,5%	50,4%	42,2%	56,3%	90,2%
Nő	53,2%	59,5%	58,5%	49,6%	57,8%	43,7%	9,8%
Kor (Cramer's V: 0,164***)							
18-24	9,6%	6,0%	9,7%	9,3%	6,7%	13,4%	0,0%
25-34	20,5%	10,3%	19,5%	24,6%	17,6%	24,8%	4,1%
35-44	16,5%	19,0%	16,3%	11,6%	28,6%	13,1%	19,0%
45-54	18,7%	21,0%	15,1%	23,0%	14,7%	20,0%	34,7%
55-64	16,0%	14,8%	13,2%	16,9%	17,7%	18,4%	37,2%
65+	18,7%	28,9%	26,2%	14,5%	14,8%	10,3%	5,0%
Vallás (Cramer's V: 0,131***)							
Katolikus	69,2%	71,7%	75,8%	65,5%	66,7%	64,6%	48,8%
Protestáns	9,9%	7,6%	11,2%	10,0%	9,5%	9,3%	13,2%
Egyéb keresztény	5,4%	3,7%	6,5%	5,1%	4,2%	5,7%	1,7%
Egyéb	3,4%	8,2%	2,3%	4,6%	1,4%	2,4%	2,5%
Ateista/ nem hívő	11,7%	8,9%	3,9%	13,5%	17,5%	17,9%	33,1%
Iskolai végzettség (Cramer's V: 0,403***)⁵⁶							
8 általános vagy kevesebb	17,9%	29,5%	24,6%	13,6%	16,2%	8,8%	0,0%
Középfokú vagy szakmai	63,7%	59,0%	63,0%	68,6%	64,4%	61,4%	6,6%
Felsőfokú	18,4%	11,5%	12,5%	17,8%	19,4%	29,8%	93,4%
Őn hogy érzi, az alábbi kategóriák közül melyikbe tartozik? (Cramer's V: 0,142***)							
NT/ NV	6,1%	12,1%	7,6%	3,7%	6,6%	3,3%	0,0%
Felső /felső-középosztály	9,8%	6,2%	7,6%	9,2%	12,7%	13,5%	0,0%
Alsó középosztály	42,1%	22,3%	38,0%	43,4%	46,7%	53,9%	0,0%
Munkásosztály	41,9%	59,4%	46,8%	43,7%	34,0%	29,3%	0,0%
Foglalkozás (Cramer's V: 0,136***)							
Vezető, középvezető	4,6%	2,0%	4,3%	2,9%	8,0%	6,2%	0,0%
Vállalkozó	8,0%	2,6%	8,9%	7,0%	8,1%	10,6%	0,0%
Szellemi foglalkozás	9,6%	6,8%	4,9%	14,2%	10,8%	11,6%	0,0%
Tanuló	4,1%	3,9%	5,9%	2,9%	1,3%	4,9%	0,0%
Alkalmazott	21,4%	19,5%	19,4%	24,7%	19,1%	22,6%	0,0%
Szaktanulmány	8,6%	10,8%	8,3%	10,6%	9,3%	5,3%	0,0%
Segédmunkás	3,9%	1,4%	3,1%	2,8%	5,4%	6,4%	0,0%
Munkanélküli	4,0%	2,3%	5,3%	3,0%	1,5%	5,6%	0,0%
Nyugdíjas	28,4%	39,9%	34,2%	25,4%	25,8%	19,8%	0,0%
Egyéb inaktív	7,4%	10,7%	5,6%	6,4%	10,7%	7,2%	0,0%
Régió (Cramer's V: 0,133***)							
Közép-Magyarország	28,9%	40,4%	22,7%	30,1%	24,3%	32,7%	0,0%
Észak-Magyarország	12,4%	13,9%	12,8%	10,7%	10,9%	13,9%	0,0%
Észak-Alföld	14,7%	16,2%	19,1%	14,6%	15,5%	7,8%	0,0%
Dél-Alföld	13,4%	7,2%	13,7%	10,6%	23,2%	12,9%	0,0%
Dél-Dunántúl	9,7%	10,5%	9,3%	12,5%	11,2%	5,8%	0,0%
Közép-Dunántúl	9,9%	8,5%	7,0%	8,8%	10,2%	15,4%	0,0%
Nyugat-Dunántúl	11,0%	3,3%	15,4%	12,7%	4,7%	11,4%	0,0%

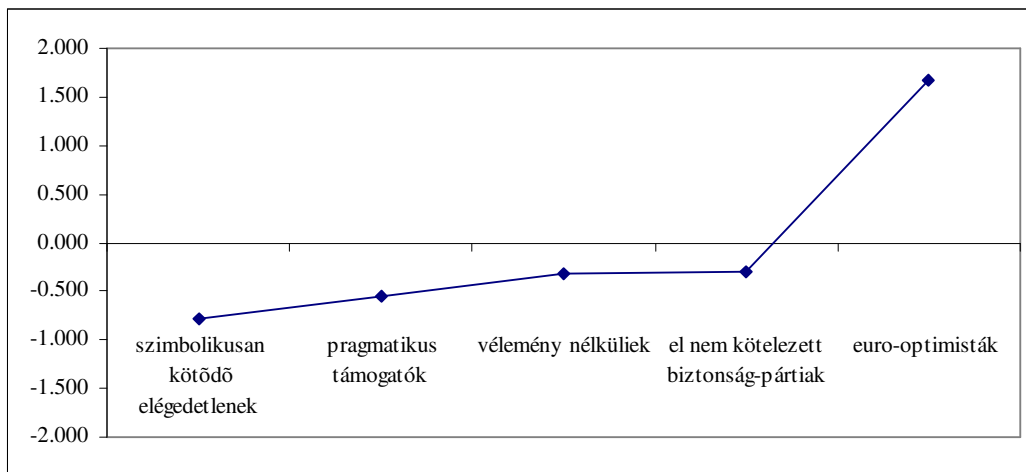
⁵⁶ Az iskolai végzettség szerinti csoportosításnál a szakiskola/ szakmai végzettség (18,5%) is a középfokú végzettségűeknek jelenik meg.

Melléklet 5.7. tábla: A klasztertagságot magyarázó kategoriális regresszió-elemzés eredményei

	Standardizált		F	Sig.
	Beta	S.E.		
Zárt/ védekező nemzeti identitás (magasabb érték: annál erősebb)	-0,060	0,017	12,805	***
Ország gazdasági helyzetével való elégedettség (magasabb érték: jobb lett)	-0,040	0,017	5,586	***
EU demokratikus működésével való elégedettség (magasabb érték: kevésbé elégedett)	-0,060	0,018	11,444	***
Szakpolitikák EU-s szinten kezelése (magasabb érték: európaibb)	0,048	0,017	8,318	***
Hosszútávú európai egységesítés (magasabb érték: egységesítés támogatása)	0,032	0,016	3,800	*
EU-tagság előnyös (magasabb érték: nem előnyös)	-0,097	0,018	27,846	***
EU célja: versenyképesség (magasabb érték: versenyképesség)	-0,044	0,017	6,815	***
Képviseltség érzése EU-s szinten (magasabb érték: erősebb képviseltség)	0,834	0,017	2,431,814	***
Politikai jobb-bal önbesorolás (bal>jobb>közép)	-0,026	0,016	2,471	*
Adj, R ²	0,76			
N	910			

Statisztikai szignifikancia: *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

A függő változó átskálázott értékei⁵⁷:

⁵⁷ A kategoriális regresszió esetében a kategoriális (ordinális vagy nominális mérési szintű) függő változókat numerikussá alakítják az optimális skálázás (optimal scaling) módszerével, oly módon, hogy az egyes magyarázó változók a legjobban illeszkedjenek a függő változóhoz. A regressziós modell eredményei és értelmezésük hasonló a lineáris regresszióhoz (Meulman 1998, Kaplan 2004).

Melléklet 5.7. tábla: A klasztertagságot magyarázó kategoriális regresszió-elemzés eredményei (folyt.)

		Súlyozott elemszám	Átskálázott érték
Klaszterek (nominális változó)	véleménynélküliek	33,79	-0,33
	szimbolikusan kötődő elégedetlenek	287,33	-0,78
	euro-optimisták	236,57	1,67
	el nem kötelezett biztonság-pártiak	136,59	-0,31
	pragmatikus támogatók	215,90	-0,55
Zárt/védekező nemzeti identitás (numerikus változó)	-3.36506 - -1.50460	71,10	-1,84
	-1.50258 - -.77498	136,05	-1,20
	-.76767 - -.18769	165,54	-0,55
	-.17958 - .36604	177,69	0,09
	.36986 - .95308	207,66	0,74
	.97685 - 1.64548	145,15	1,39
	1.70125 - 2.37002	7,00	2,03
Politikai jobb-bal önbesorolás (nominális változó)	Bal	135,38	1,27
	Jobb	236,14	0,38
	Közép	409,55	-1,04
	NT/NV (SPONTÁN)	129,12	1,28
Ország gazdasági helyzetével való elégedettség (ordinális változó)	Sokat romlott	410,75	-0,54
	Egy kicsit romlott	273,04	-0,54
	Ugyanolyan szinten maradt	179,98	1,24
	Egy kicsit/ sokat javult	46,41	3,07
EU demokratikus működésével való elégedettség (ordinális változó)	Nagyon elégedett	58,57	-0,74
	Valamennyire elégedett	527,99	-0,74
	Valamennyire elégedetlen	200,96	1,32
	Egyáltalán nem elégedett	122,66	1,39
Szakpolitikák kezelése (numerikus változó)	-2.90 - -1.39	60,37	-2,05
	-1.39 - -.75	44,51	-1,39
	-.71 - -.24	185,64	-0,74
	-.05 - .14	287,83	-0,09
	.29 - .74	176,61	0,57
	.81 - 1.19	67,78	1,22
	1.53	87,44	1,88
Hosszútávú egységesítés (numerikus változó)	-3.99 - -1.58	58,68	-2,09
	-1.52 - -.87	92,08	-1,42
	-.84 - -.31	131,97	-0,74
	-.25 - .22	243,50	-0,06
	.26 - .78	190,02	0,61
	.81 - 1.40	193,93	1,29
EU-tagság előnyös (nominális változó)	Előnyére vált	423,84	-1,07
	Nem vált előnyére/ NT	486,34	0,93
EU célja (nominális változó)	Versenyképesség	339,52	1,30
	Szolidaritás/ Mindkettő/ Egyik sem/ NT	570,66	-0,77
Azok, akik az Európai Unió szintjén a döntéseket hozzák, nem veszik eléggé figyelembe Magyarország érdekeit. (ordinális változó)	Nagyon egyetért	233,43	-0,70
	Valamennyire egyetért	353,89	-0,70
	Nem osztja a véleményt, de nem is ellenzi (SPONTÁN)	61,14	0,11
	Valamennyire nem ért egyet	181,37	1,42
	Nagyon nem ért egyet	80,36	1,80

Hivatkozások jegyzéke

- Anderson, B. (1983/1991): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso
- Anderson, C. (1998): „When in doubt, use proxies”. *Comparative Political Studies*, Vol. 31, October 1998
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2000): *Pártok között szabadon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000
- Angelusz Róbert (2000): *A láthatóság görbe tükrei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000
- Berezin, M. (2003): „Territory, Emotion and Identity”, in: Berezin, M. and Schain, M. (ed.) *Europe Without Borders: Remapping territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age*, London, Johns Hopkins University Press, p.1-30
- Börzel, Tanja A. (2005): „Mind the gap! European integration between level and scope”, *Journal of European Public Policy* 12:2: 217-236.
- Bourdieu, Pierre (1997) : *A közvélemény nem létezik*. Szofi, 1997. 1-2. p.136-145.
- Bozóki András – Karácsony Gergely (2003): „Membership Without Belonging? Hungary into the European Union: A Historic Step Passively Approved”. *Central European Political Science Review* 2003/13.
- Brinegar, Adam P. and Seth K. Jolly (2005): „Location, Location, Location. National Contextual Factors and Public Support for European Integration”, *European Union Politics Volume 6 (2)*: 155–180.
- Brubaker, R. – Cooper, F. (2000): “Beyond ‘Identity’”. *Theory and Society* 29., p.1-47
- Bruter, M. (2003): „Winning Hearts and Minds for Europe”. *Comparative Political Studies* 2003/36, pp.1148-1179
- Bruter, M. (2004): „Civic and Cultural Components of European Identity: A Pilot Model of Measurement of Citizens' Level of European Identity”, in: Hermann-Risse-Brewer (szerk.) *Transnational Identities: Becoming European in the EU*, Boulder, CO, p.186-213
- Bruter, M. (2005): *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*, Palgrave, Macmillan
- Calhoun, C. (2001): „The Virtues of Inconsistency: Identity and Plurality in the Conceptualization of Europe”, in: Cederman, Lars-Erik (ed.): *Constructing Europe's Identity: the External Dimension*, L. Rienner, p.35-56
- Calhoun, C. (2004): „The Democratic Integration of Europe - Interests, Identity, and the Public Sphere”, in: Berezin, M. and Schain, M. (ed.) *Europe Without Borders: Remapping territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age*, London, Johns Hopkins University Press, p.243-274
- Carey, S. (2002): „Undivided Loyalties. Is National Identity Obstacle to European Integration?” *European Union Politics* 3 (4) p.388-413

- Carubba, C.J. (2001): „The Electoral Connection in European Union Politics”. *The Journal of Politics*, vol.63, 2001, p.141-158
- Castells, M. (1997): *The Power of Identity*, Oxford, Blackwell
- Cederman, Lars-Erik (2000): „Nationalism and Bounded Integration: What it Would Take to Construct a European Demos”, *EUI Working Papers* 2000/34
- Cederman, Lars-Erik (2001): „Political Boundaries and Identity Trade-offs”, in: Cederman, Lars-Erik (ed.): *Constructing Europe's Identity: the External Dimension*, L. Rienner, p.1-34
- Christin, T. (2005): „Economic and Political Basis of Attitudes towards the EU in Central and East European Countries in the 1990s”. *European Union Politics*, vol.6, 2005, pp.29-57
- Cichowski, Rachel (2000) : „Western Dreams, Eastern Realities: Support for the European Union in Central and Eastern Europe”. *Comparative Political Studies* 33, 2000
- Delanty, G. (1995): *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, New York, St.Martin's Press
- Delanty, G. (1996): „Beyond the Nation-State: National Identity and Citizenship in a Multicultural Society – A Response to Rex”, *Sociological Research Online* (1/3)
- Dér Aladár (2002): „Az európai identitás elméletéhez”, *Európai Szemle*, 2002/1.
- Devine, Donald J. (1970): *The Attentive Public*. American Politics Research Series. Rand McNally and Company, Chicago, 1970
- Duchesne, S. – Frogner, A-P. (1995): „Is there a European Identity?”. In: O. Niedermayer - R. Sinnott (ed.): *Public Opinion and International Governance*. Oxford University Press, 1995
- Eichenberg, R. - Dalton R. (1993): „Europeans and the European Community: The Dynamics of Public Support for European Integration”. *International Organization* 47, 1993
- European Commission (2008) EU budget 2007. Financial Report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
http://ec.europa.eu/budget/library/publications/fin_reports/fin_report_07_en.pdf
 (letöltve: 2010.08.10)
- Gabel, M. - Anderson, C. (2001): „Exploring the European Demos (or lack of thereof): the Structure of Citizen Attitudes and the European Political Space”. CEuS Working Paper no. 2001/4
<http://www.monnet-centre.uni-bremen.de/pdf/wp/2001-4-Gabel-Anderson.pdf>
 (letöltve: 2010.06.13.)
- Gabel, Matthew (1998): „Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories”. *The Journal of Politics*, Vol.60., May 1998
- Gellner, E. (1983): *Nation and Nationalism*, Oxford, Blackwell
- Habermas, J. (1994): Képesek-e a komplex társadalmak ésszerű identitás kialakítására? *Válogatott tanulmányok*, Atlantisz, p.141-182
- Habermas, J. (1998): *The Inclusion of the Other - Studies in Political Theory*, Cambridge, Polity Press

- Haller, M. (2003): „National Identity and National Pride in Europe. A Study in 9 Member States of the EU”, in: Nevola, G. (ed.) *Una patria per gli italiani: La questione nazionale oggi*, Editore Coracci, Roma
- Hooghe, L. (2001): *The European Commission and the Integration of Europe - Images of Governance*, Cambridge, University Press
- Hooghe, L. (2003): „Europe Divided? Elites vs. Public Opinion on European Integration”, *European Union Politics*, Volume 4 (3): 281–304.
- Hooghe, L. - Marks, G. (2001) : *Multi-Level Governance and European Integration*, Rowman and Littlefield, Lanham, Maryland
- Hooghe, L. - Marks, G. (2004): „Does Identity or Economic Rationality Drive Public Opinion on European Integration?” *PSOnline* 2004. július, www.apsanet.org
- Hooghe, L. - Marks, G. (2005): „Calculation, Community and Cues. Public Opinion on European Integration”, *European Union Politics*, Volume 6 (4): 419-443.
- Hooghe, L. - Marks, G. (2008): „Postfunctionalist Theory of European Integration – from permissive consensus to constraining dissensus”. *British Journal of Political Science* 39, p.1–23
- Horolets, A. (2003): „Conceptualising Europe Through Metaphors: A Way to Identity Formation?”. *Polish Sociological Review*, I (141)
- Inglehart, Ronald (1970): „Cognitive Mobilization and European Identity”. *Comparative Politics* 3., 1970
- Inglehart, Ronald (1990) : *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, 1990
- Isin, E.F. - Wood, P.K. (1999): *Citizenship and Identity*, Sage Publications
- Janssen, J.H. (1991): „Postmaterialism, Cognitive Mobilization and Support for European Integration”. *British Journal of Political Science* 21, 1991
- Koller Boglárka (2006): *Nemzet, identitás és politika Európában*. L'Harmattan - Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006
- Kritzinger, S. (2005): „European Identity Building from the Perspective of Efficiency”, *Comparative European Politics*, 2005/3, p. 50-75
- Lengyel György – Blaskó Zsuzsa (2002): „Kik félnek az európai integrációtól ?” In : *Társadalmi Riport 2002*, TÁRKI
- Letenyei, L. - Nagy, G.D. (2007): „Rugalmas kérdőív - A standard kérdőív kritikái és javaslat a kérdőíves adatgyűjtés terepközei alkalmazására”. *Szociológiai Szemle* 2007/1-2, p.29-46.
- Lubbers, M.– Scheepers, P. (2007): „Explanations of Political Euro-scepticism at the Individual, Regional and National Levels”. *European Societies*, vol. 9/4 2007, p.643-669
- McLaren, L.M. (2002): „Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat?”. *The Journal of Politics*, Vol. 64, No. 2. (May, 2002), pp. 551-566.
- McLaren, L.M. (2006): *Identity, Interests and Attitudes to European Integration*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2006

- Melegh Attila (2006): „On the East/West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe”. New York-Budapest, CEU Press.
- Opp, K-D. (2005): „The EU and National Identifications”. *Social Forces* vol. 84/2, p.653-680
- Optem S.A.R.L. (2001): Perception of the European Union. A qualitative study of the public's attitudes to and expectations of the European Union in the 15 member states and in 9 candidate countries. Summary of results.
http://ec.europa.eu/public_opinion/quali/ql_perceptions_summary_en.pdf
 (letöltve: 2009.03.22)
- Örkény, A. - Székelyi, M. (2006): „Európai identitás az unióban és Magyarországon”, In: Hegedűs I. (ed.): A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban. DKMKKA, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Tanszék, 2006, p.45-70
- Örkény, A. – Székelyi, M. – Csepeli, Gy. – Poór, J. – Várhalmi, Z. (2007): Nemzeti érzés és Európai identitás. Arktisz Kiadó – Balassi Kiadó, Budapest 2007
- Pahl, R. (1995): *After Success. Fin-de-siecle Anxiety and Identity*. Cambridge, Polity Press
- Pörzse, K. (2004): „Közvélemény az EU-tagságról a csatlakozást megelőző években”. *JEL-KÉP* 2004/4, p.3-12
- Robyn, R. (ed.) (2005): *Changing Face of European Identity*, London, Routledge
- Rohrschneider, R. (2006): „The Democracy Deficit and Mass Support for an EU-wide Government”. *American Journal of Political Science*, vol. 46/2 (2002), p. 463-475
- Ruiz Jiménez, A. M. – Górnai, J. J. – Kócsik, A. – Kiss, P. – Kandulla, M. (2004): “European and National Identities in EU's Old and New Member States: Ethnic, Civic, Instrumental and Symbolic Components”. *EIOP* 2004. július, <http://eiop.or.at>
- Rusciano, F.L. (1998): *World Opinion and the Emerging International Order*. Praeger-Westport, Connecticut, 1998
- Schöpflin, Gy. (2004): *Az identitás dilemmái - Kultúra, állam, globalizáció, Attraktor, Gödöllő*
- Smith, A. (1991): *National Identity*, Penguin Books
- Smith, A. (1992): „National Identity and the Idea of European Unity”, *International Affairs* 68(1) p.55-76
- Smith, A. (1995): *Nations and Nationalism in a Global Era*, London, Polity Press
- Steenbergen, Marco R., Erica R. Edwards and Catherine E. De Vries (2007): “Who is Cueing Whom? Mass-Elite Linkages and the Future of European Integration”, *European Union Politics*, Vol. 8(1): 13-35
- Szczerbiak, Aleks-Paul Taggart (eds.) (2008): „Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism”. Vol. 2. Comparative and Theoretical Perspectives. Oxford U.P., Oxford
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Tardos, Róbert (2004): „Tudás (és nem tudás) az EU-ról: ismeretek, tapasztalatok, külső beágyazottság”. JEL-KÉP 2004/4, pp.13-32
- Terestyéni, T. (2004): „Az Európai Unióval kapcsolatos közérdeklődés”. JEL-KÉP 2004/4, pp.53-70
- Tóth Lilla (2006): „A siker szociális reprezentációja vidéki vállalkozók körében”. Társadalom-kutatás 24.2006.1.6 pp.121-150
- Tucker, J. A. – Pacek, A. C. – Berinsky, A. J. (2002): “Transitional Winners and Losers: Attitudes Toward EU Membership in Post-Communist Countries”. American Journal of Political Science, July 2002
- Turner, J.C. (1984): „Social Identification and Psychological Group formation”. In: Tajfel, H. (ed.): The Social Dimension, Cambridge: Cambridge University Press, 1984
- Tverdova, Y.V. - Anderson, C.J. (2004): „Choosing the West? Referendum Choices on EU membership in east-central Europe”. Electoral Studies 23 (2004), p. 185-208
- Vásárhelyi, M. (2004): „Magyarország Európa szívében. Aggodalmak és remények, szorongások és várakozások”. JEL-KÉP 2004/4, pp.33-52
- Vidra, Zs. (2006): „Az EU reprezentációja a magyar médiában a csatlakozási folyamat alatt”, In: Hegedűs I. (ed.): A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban. DKMKKA, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Tanszék, 2006, p.45-70
- Vössing, Konstantin (2005): „Nationality and the Preferences of the European Public toward EU Policy-Making”, European Union Politics, Volume 6 (4): 445–467.
- Wessels, Bernhard and Achim Kielhorn (1999): „Which Political Competencies for Which Political Level?”. In Richard S. Katz and Bernhard Wessels (eds.) The European Parliament, the National Parliaments, and European Integration. Oxford: Oxford University Press, p. 174-196.
- Zaller, John (1993): The nature and Origins of Mass Opinions, Cambridge University Press, 1993

Módszertan:

Amos16 0 User's Guide

Babbie, E. (2008 [1975]): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó, Budapest

Byrne, M. B. (2010): Structural Equation Modeling with AMOS. London, Routledge

Finch, Holmes (2005): „Comparison of Distance Measures in Cluster Analysis with Dichotomous Data”. Journal of Data Science 3(2005), p.85-10
www.jds-online.com/file_download/66/JDS-192.pdf (letöltve: 2010.07.07.)

Füstös, László (1977): A klaszterelemzés módszerei. Módszertani füzetek / MTA Szociológiai Kutatóintézet

Füstös, László (1991): Látens változós modellek. Budapest : Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár : Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés

Hardy, Melissa A. - Alan Bryman (2004): Handbook of data analysis. London, Sage

- Héra, G. – Ligeti, Gy. (2005): Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába. Osiris Kiadó, Budapest, 2006
- Hu, Li-Tze - Peter M. Bentler (1999): „Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteris versus New Alternatives”. Structural Equation Modeling 6(1) p.1-55.
- Kaplan, David W. (ed.) (2004): The SAGE Handbook of Quantitative Methodology for the Social Sciences. London, Sage
- Kline, P. (1994): An Easy Guide to Factor Analysis. London, Routledge
- Lazarsfeld, Paul (1955): „Interpretation of Statistic Relations as Research Operations”. In: The language of Social Science (ed. P. Lazarsfeld, M. Rosenberg), The Free Press, New York, 1955
- Mason, J. (2005): Kvalitatív kutatás. Józseveg Műhely
- Meulman, J. J. (1998): Optimal scaling methods for multivariate categorical data analysis. SPSS White Paper
<ftp://ftp.spss.com/pub/web/wp/SWPOPT.pdf> (letöltve: 2010.08.17.)
- Patton, M.Q. (1990): Qualitative Evaluation and Research Methods. Sage: London
- Satorra, A. (2001): „Goodness of fit testing of structural equation models with multiple group data and nonnormality”, in: Structural Equation Modeling: Present and Future, R. Cudeck, S. Du Toit and D. Sörbom (eds), SSI Scientific Software International, Lincolnwood, IL p. 231-256
- Schumacker, Randall E. - Richard G. Lomax (2004): A beginner's guide to structural equation modeling. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Seidman, I. (2002): Az interjú, mint kvalitatív kutatási módszer. Műszaki Könyvkiadó
- Székelyi Mária - Barna Ildikó (2003): Túlélőkészlet az SPSS-hez, Typotex Kiadó

A témában közölt publikációk jegyzéke

- Lengyel, Gy. – Göncz, B. (2010): „A magyar EU-tagság a közvéleményben”
Társadalmi Riport 2010, TÁRKI [megjelenés alatt]
- Göncz, B. (2009): „Az EU megítélése és az európai integrációval kapcsolatos attitűdök a magyar lakosság körében”. In: Látás-viszonyok. Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára. Pallas Kiadó, Budapest
- Göncz, B. (2009) : “Deliberated opinions and attitudes on the EU”. In: Lengyel, Gy. (ed.): Deliberative Methods in Local Society Research: the Kaposvár experiences. Új Mandátum, Budapest, 2009
- Lengyel, Gy. – Göncz, B. (2009):”Elite’s Pragmatic and Symbolic Views about European Integration”. Europe-Asia Studies Vol. 61, No. 6, pp.1059-1077.
- Lengyel, Gy. – Göncz, B. (2008): „Identitás, preferenciák és az európai integráció megítélése”. In: A magyar politikai és gazdasági elit EU-képe. Új Mandatum Könyvkiadó, Budapest
- Lengyel, Gy. – Göncz, B. – Király, G. – Tóth, L. – Várnagy, R. (2008): „Deliberatív közvéleménykutatás és állampolgári tanácskozás a kaposvári kistérségben”. In: 60 éves Közgáz. A Jubileumi Tudományos Konferencia alkalmából készült tanulmányok IV . Aula Kiadó, Budapest
- Lengyel, Gy. – Göncz, B. (2006a): “Symbolic and Pragmatic Aspects of European Identity”. Sociologija, Beograd Vol. XLVIII, 2006, pp 1-17.
- Lengyel, Gy. – Göncz, B. (2006b): „Integráció és identitás: hogyan ítélik meg a magyar társadalmi csoportok az európai integrációt és a szupranacionális identitást?” pp71-114, In: Hegedűs I. (ed.): A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban. DKMKKA, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Tanszék, 2006
- Göncz, B. (2005): „Az európai integráció lakossági megítélésének néhány tényezője az EU régi és új tagállamaiban”. JEL-KÉP 2005/1, pp.3-20